

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

28 ŞUBAT SÜRECİ ve BATI MEDYASINDAKİ ALGILAMASI

Hazırlayan

Şeyma Akın

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KARAMAN – 2011

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

28 Şubat Süreci ve Batı Medyasındaki Algılaması

Hazırlayan

Şeyma Akın

084202011014

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Ercan Oktay

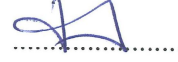
KARAMAN – 2011

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 27 / 10. / 2011

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

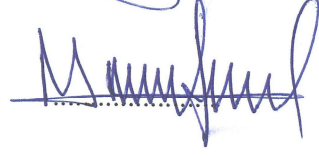
Başkan : Dr. Ferit Öktem

Üye : Yrd. Doç. Dr. Bülent Mercan

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet İNCE

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 28.../.../... tarih ve 26 . sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü:

Mühür

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Enstitü Müdürü

Önsöz

Bu çalışma, 28 Şubat sürecini veya postmodern darbesini anlamak ve bu darbenin Batı medyasındaki algısını aktarmak amacıyla ele alınmıştır. 28 Şubat'ın anlaşılması daha önce üç kez yapılan darbelerden oldukça farklı cereyan etti için önemlidir. Askerin duruşu, müdahale araçları, belirli kurumları mobilize etmesi ve sistemi yeniden yapılandırması önceki müdahalelerden farklıydı, çünkü asker de Türkiye ve dünyadaki gelişmelerden etkilenmiş ve ona göre yöntemlerini değiştirmiştir.

Bu araştırmanın özünü Batı medyasında, daha doğrusu Alman ve İngiliz medyasında darbenin nasıl algılandığını okumak oluşturmuştur. Öncelikle darbenin farkında olundu mu sorusunun sorulması gerekiyordu, zira ülke içinde bile darbe tanımı çok sonra koyulabilmiştir. İkinci olarak ise darbenin İslamcılara karşı meşrulaştırılması konusu incelenmeye çalışıldı. Kısaca, Batı demokrasilerinde asla kabul görülmeyen bir yöntem olan darbenin, İslamcılara karşı yapıldığında müdafaa edilebilecek bir durum olarak değerlendirilmesi söz konusu olmuş mudur? Sorusuna cevap arandı. Buradaki okumalarda söylem analizinden faydalanıldı; amaç sadece düz bir metin algısı değil, daha derinine bakarak mesajın ne şekilde iletildiğini incelemektir.

Bu çalışmada başta tez danışmanın Doç. Dr. Ercan Oktay'a, 28 Şubat süreci boyunca ve sonrasında destek gördüğüm Prof. Dr. Atilla Yayla'ya, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyeleri Yrd. Doç. Dr. Mehmet İnce, Yrd. Doç. Dr. Nuran Koyuncu ile Samsun 19 Mayıs Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Hasan Gül'e ve eğitim hayatımda beni teşvik eden anne ve babama içtenlikle teşekkür ederim.

Şeyma Akın

Özet

28 Şubat süreci ve Batı medyasındaki algılaması başlıklı çalışma, 28 Şubat postmodern darbesini anlamayı ve Alman ve İngiliz medyasındaki yansımalarını incelemeyi amaçlamıştır. Adından da anlaşıldığı gibi öncekilerden farklı bir darbe yöntemi ile karşı karşıya gelinmiş ve tanımlanması zor bir süreç yaşanmıştır. Karmaşık bir süreç olduğunu gösteren bir diğer unsur, darbenin ne zaman başladığı ve bittiğine dair kesin bir cevabın olmamasıdır. Muhtıranın verildiği tarih 28 Şubat 1997 olsa da, sürecin başlangıç noktası değildir, zira 1994 ve 1995 yıllarında yapılan yerel ve genel seçimlerle birlikte asker sürekli hoşnutsuzluğunu dile getirmiş ve kurumların harekete geçmesi için çalışmalar yürütmüştür. Bu kurumların rolü de darbe sürecinde oldukça büyüktür, çünkü asker kendi arka planda kalmış ve fiili darbeden kaçınmıştır. Ancak hükümeti devirmek ve cumhuriyeti “tehdit edenleri” hizaya getirmek için bu kurumlar aracılığıyla harekete geçmiştir. Sürecin ne zaman bittiğini söylemek de zor; bazıları hükümetin birkaç ay sonra devrilmesiyle, bazıları ise ardından yapılan ilk genel seçimle 28 Şubat’ın bittiğini söyler. Yıllar sonra bunun doğru olmadığı anlaşılacaktır, çünkü EMASYA ve Batı Çalışma Grubu gibi oluşumlar sürecin 2000’li yıllara kadar devam etmesini sağlamıştır.

Araştırmanın diğer kısmı bu postmodern darbenin Batı, yani Alman ve İngiliz medyasında nasıl algılandığıyla ilgilidir. Bizde bu kadar geç idrak edilen bir süreç şüphesiz Batı’da da hemen darbe olarak algılanmayacaktı. Ancak daha sonra Türkiye’de yeni bir hükümetle gelen yeni bir yapılanma nedeniyle ülke ile ilgili araştırmalar artmış ve gelişmeler daha çok detaylı ve farklı bir biçimde gündeme gelmiştir. Bu iki farklı zaman diliminin, yani 90’lı ve 2000’li yılların karşılaştırması, devlet-asker ilişkisinin farklı değerlendirildiğini gösteriyor. 90’larda asker, İslamcı tehlikesiyle bir görev üstlenen bir

kurum olarak lanse edilirken, 2000'li yıllarda askerinin pozisyonu İslamcı bir hükümete rağmen sorgulanıyor.

Abstract

This paper, titled the 28 February process (coup) and its perception in the Western media, aims to understand this postmodern coup d'état and analyse its reflection in the German and British media. As can be understood from its title, a different coup method was implemented when compared to the previous coups and thus a process, which was hard to define, was experienced. Another aspect proving that this was a complex process is the fact that there cannot be given a proper response to the question 'when did the coup start and end'. Although the memorandum was given on 28 February 1997, this was not the beginning; because with the local and general elections of 1994 and 1995, the unrest of the army could be sensed and its operations were started along with the mobilization of various institutions. The role of these institutions in the coup were important, since the army preferred to stay in the background and avoided a de facto coup d'état. But it took action through these institutions in order to overrule the government and bring the ones "menacing" the republic into line. As it was said, it is hard to determine the end of the process; some claim that the process ended with the overruling of the government and others with the first elections. Only a few years later were we able to prove them wrong, because formations like Batı Çalışma Grubu (Western Operation Group, responsible for monitoring people and institutions) and EMASYA (protocol between army and police for cooperation) caused the process to continue into the 2000s.

The other part of the analysis deals with the perception of the Western, that is German and British, media regarding this postmodern coup. There is no doubt that a process we had difficulties to understand was not perceived as a coup from the beginning. But due to a new social and political structure with a new government in Turkey, analyses about the country increased and developments were monitored in detail and in a different

way. The comparison of these two time periods, that is the 90s and 2000s, show that the state-army relationship was evaluated from different perspectives. In the 90s the army was presented as a body responsible to struggle against Islamism, whereas in the 2000s the position of the army was criticised despite an Islamist government.

İçindekiler

Önsöz	i
Özet	ii
Abstract	iv
Giriş.....	1
1. BÖLÜM: 28 Şubat.....	5
1. 1. 28 Şubat Süreci.....	5
1. 2. Kronolojik Özetle 28 Şubat Süreci.....	5
1. 3. 28 Şubatı Hazırlayan Süreçler ve Etkileri.....	18
1.4. 28 Şubat'ın Sonrası.....	44
1. 5. Türk Siyasi Hayatı Penceresinden 28 Şubat Sürecine Bakış	47
2. BÖLÜM: SÖYLEM ANALİZİ	65
2. 1. Metin ve Söylem.....	65
2. 2. Söylem Analizi Nedir?.....	68
2. 3. Söylem Analizi Yaklaşımları	72
2. 4. Söylemin Özellikleri.....	74
2. 5. Eleştirel Söylem Analizi	77
2. 6. Eleştirel söylem analizinin ilkeleri ve amacı	86
2. 7. Eleştirel söylem analizinde medya	91
3. BÖLÜM: Batı Medyasında 28 Şubat.....	98
3. 1. Batı medyası ve İslam algısı.....	98
3. 2. 28 Şubat Muhtırasının Batı Medyasında Aktarılması	106
3. 3. İngiliz Basını	108
3. 3. 1. The Daily Telegraph.....	109

3. 3. 2. BBC	115
3. 3. 3. The Guardian	118
3. 4. Alman Basını	122
3. 4. 1. Die Zeit	122
3. 4. 2. Der Spiegel	126
3. 4. 3. Die Welt	131
3. 4. 4. Die Tageszeitung	134
4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	139
5. KAYNAKÇA	147
EKLER: Kullanılan Gazete Haberleri ve Makalelerin Orijinal Metinleri	154

Giriş

Tezin ortaya çıkışındaki temel soru, “28 Şubat”ın bildiğimiz anlamda, süreç ve sonuçları itibariyle tam olarak anlaşılabilmiş bir darbe olup olmadığıdır. Zira konu tanımlanırken süreç, muhtıra, darbe, postmodern darbe gibi kavramlarla tanımlanıyor, bu ifadeler çok zaman birbirinin yerine kullanılıyordu. Ayrıca sürecin ne zaman başladığı ve hatta daha da karmaşık olan ne zaman bittiği sorusuna cevap bulmak o kadar kolay değildi. 28 Şubat’a götüren nedenler dendiğinde bir çok yazar 1994 yerel seçimlerini baz almış ama bitişi konusunda çok farklı görüşler ortaya konmuştur: kimine göre dönemin başbakanı Necmettin Erbakan’ın başbakanlıktan istifa etmesiyle, kimine göre de Refah Partisi’nin kapatılmasıyla süreç kapanmıştır. Bazı yazarlar ise AKP’nin kurulması ve hükümet olmasıyla sürecin bittiğini söyler, ancak bıraktığı izlere bakılırsa aslında bu sürecin bütünüyle kapanmadığı da söylenebilir. Zira asker kendini takip eden yıllarda tekrar tekrar hissettirmiştir. Cevabı bulunması gereken ikinci soru ise Batı bunu nasıl algıladığı ile ilgiliydi. Burada Batı’nın algılamasına bakarken medya üzerinden bir analiz tercih edilmiştir, çünkü Batı medyası dünya gündemiyle doğrudan ilgilenmekte ve haber içeriklerinin büyük bir kısmında buna yer vermektedir. Medyanın tercih edilmesinin bir diğer nedeni de kamuoyu ve dolayısıyla algılamaları şekillendirme gücünden kaynaklanmaktadır.

Örneğin, Yeni Gine’de meydana gelen bir olayı halk, medya aracılığıyla öğreniyor ve fikir dünyasını medya aracılığıyla şekillendiriyor. Batı medyasında zaman zaman kendisine hem coğrafi hem de tarihsel süreç bakımından nispeten yakın olan Türkiye ile ilgili haberler de elbette yer alıyor, ancak daha önce askerin eleştirilmesi pek de kamuoyunu ilgilendiren bir konu gibi gözükmezken – belki de Türkiye’nin Avrupa

Birliği'ne girme girişimiyle birlikte- askerinin artık kendini geri çekmesi gerektiğine dair haberler gündeme taşınmaya başlamıştır. Bu nedenle 28 Şubat postmodern darbesinin Batı dünyasında algılanıp algılanmadığı ve algılandıysa kamuoyu ile nasıl paylaşıldığı, olaylar hangi bakış açısıyla aktarıldığı incelenmesi gereken bir durumdur. Kamuoyuna sunma şekli önemliydi, çünkü bilindiği gibi medyanın son yıllardaki gücü ile gündemler belirlenebiliyor ve kamuoyu oluşturduğu için siyasetin içeriğine de dahil olabiliyor. Ayrıca Türkiye her ne kadar 20.yüzyılın başlarında laikliği benimsemiş olsa da nüfusunun büyük kısmına ve tarihi birikimine atfen bir İslam ülkesi olarak görülüyorsa, algılamalar ve görüşlerde bu durum hesaba katılmakta mıydı? Avrupa'nın kendisi de İslam'ın yeni yüzü ile tanışmaya başlamış ve bu yönünü anlamakta zorluk çekiyordu. "Terörist" İslam dışında kendi içlerinde yaşayan ve kendi kimlikleriyle var olmak isteyen yeni bir kitle kamusal alanda kendini hissettiriyordu. Kendi içinde yaşanan bu gerçekler ile ister istemez Türkiye gibi laik bir Müslüman ülkenin nasıl tepki verdiği ve bu süreçte neler yaşadığı mutlaka Avrupa için kayda değer bir örnekti.

Batı medyasında çıkan 28 Şubat ve dolayısıyla asker ve İslamcılık ile ilgili haberler ele alınırken söylem analizi tercih edilmiştir, çünkü haberde bir kavramın geçip geçmemesinden ziyade o haberin hangi boyutlarla algılandığı ve aktarıldığı esas odaklanılması gereken konuydu. Medyada gündeme gelen bir haber şüphesiz öylesine seçilmiş ve renkli bir basın yayını anlayışı ile aktarılmamıştır. Habere ilgi duyulmasının hem haberi oluşturanlar/yazanlar hem de okuyanlar/algılayanlar açısından çok çeşitli nedenleri vardır. Haberi oluşturana baktığımızda, kamuoyunu bilgilendirirken kendi bakış açısı, fikir dünyası ve amacı çok önemli rol oynarlar. Tam da bu nedenle 28 Şubat muhtırası yayımlandıktan sonra Hürriyet veya Milliyet gibi gazeteler olayın vahametini ve askerinin baskısına vurgu yaparken, Yeni Şafak gazetesi hükümet ile askerinin arasında

gerginlik yaşanmadığına dair haber yapmıştır; veya cumhuriyet mitingleri bazı yazarlar tarafından bir sağduyu gösterisi gibi yorumlanırken, başkaları için statükoyu temsil eden ve değişime direnen bir kitlenin birlikteliği gibi aktarılmıştır. Batı medyasına, daha doğrusu basın-yayın kuruluşlarına baktığımızda da yayın organının net bir ideolojiyi, hatta siyasi partiyi desteklediği görürüz. Örneğin, The Daily Telegraph, muhafazakar partiyi destekler ve sağ-muhafazakar görüşüdür. Medya organlarının görüşü bu nedenle dış haberlerde de siyasi bir duruşu temsil etmektedir; bu açıkça Türkiye'nin AB üyeliği gündemdeyken de haber içeriklerine yansımıştır. Haber yazarı, haberi aktarırken görüşünü de aktarmıştır. Haber bir iletişim yolu olduğuna göre bir uçta haber yazarı varken diğer uçta da haberi okuyan ve algılayan söz konusudur. Okuyan yazılan olayları her ne kadar kendi süzgecinden geçirirse de haberin içeriği doğrultusunda bilgilenmektedir ve dolayısıyla iletişimde nispeten “pasif” bir durumdadır. Medyanın gücü de zaten burada yatmaktadır. Yapılan haberlerle hedef kitle bilgilenir ama aynı zamanda sunulan bilgi ve imgelerle sürecin bir parçası olur ve fikir dünyasını bu doğrultuda şekillendirir. İşte bu nedenle 28 Şubat ve onun yansımaları Batı medyasında ne şekilde yer aldığı Avrupa kamuoyunun algısını anlamak için önemlidir. Farklı yayın kuruluşları ve farklı ülkelere bakarak haber yapma şekilleri ve içeriklerinin ne kadar homojen ve ne ölçüde birbirinden farklı olduğu da bir başka ilgi çekici konudur.

Bu çerçevede çalışma üç ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm 28 Şubat sürecini ele alırken, ikinci bölüm kavramsal çerçeveyi ve bu bağlamda söylem analizini ve üçüncü bölüm ise 28 Şubat sürecinin batı medyasındaki –Tezin özelinde İngiliz ve Alman dergi ve gazetelerinde- algılanmasını incelemiştir. Birinci aşamada kullanılan kaynakların temelini 28 Şubat ile ilgili kitap ve makaleler oluştururken, ikinci kısımda önde gelen Alman ve İngiliz basın yayın organlarından alınan online makaleler ön plandadır.

Kavramsal çerçevede ise söylem analizi ve nispeten daha yeni bir araştırma metodu olan eleştirel söylem analizini içermektedir. 28 Şubat sürecini yazarken sürecin içinde yaşananlar ele alınmış ve aynı zamanda bu süreci doğru anlamak adına Türkiye'nin yakın tarihine dair makale ve kitaplardan faydalanılmıştır. Bu bağlamda daha önce yaşanan darbeler ve darbeleri hazırlayan süreçler incelenmiş ve aynı zamanda cumhuriyetin kuruluş temellerine ve hatta daha öncesine gidilerek Türkiye'deki askeri ve siyasi yapılanmalar ele alınmıştır.

Tezin diğer kısmını oluşturan 28 Şubat'ın batı medyasındaki algılanması bölümünde gazete makalelerinden yola çıkarak bu sürecin nasıl yansıtıldığına bakılmıştır. Bu bağlamda 28 Şubat ile ilgili ne kadar çok haber olduğundan ziyade, haberin içeriği ve sunuş biçimi ön plana çıkarıldı; yani niceliksel değil niteliksel bir araştırma yapılmıştır. Basın yayın kuruluşlarında 28 Şubat kavramı doğrudan aranmak yerine bu süreci tanımlayan kavramlar ve onların algılanması ele alınmış, mesela sürece dair en önemli kavramlardan asker, ordu ve darbe gibi kavramların kullanılıp kullanılmadığı ve kullanıldıysa ne şekilde yorumlandığı incelenmiştir. Yine İslamcılar ve laikler gibi kavramların birlikte kullanılıp kullanılmadığı, kullanıldıysa da ne şekilde ve hangi bağlamda kullanıldığı ele alınmıştır. Söz konusu iki ülkenin basın yayın kuruluşları incelenirken farklı görüşlere yer vermek için sağ ve sol görüşü savunan kuruluşlar eşit şekilde analiz edilmiştir.

1. BÖLÜM: 28 Şubat

1. 1. 28 Şubat Süreci

“28 Şubat bir süreç midir, darbe midir” sorusu son birkaç yıla kadar tam olarak cevaplanabilmiş değildi, zira etkisi ne kadar yoğun hissedilse de askeri müdahale öncekilerden farklı bir biçimde gerçekleşmiş ve yaşananların bir darbe olarak algılanması zaman almıştır. Nitekim, 1 Mart 1997 tarihli Cumhuriyet gazetesinde “Muhtıra gibi tavsiye” başlığı ile MGK toplantısı sonucu verilmiştir (Erdin, 2010: 187). 28 Şubat 1997 tarihinde muhtıra yayınlanmasına rağmen aynı yılın yazında darbe beklentileri olduğuna dair haberler gündeme gelmiştir. 28 Şubat nedir sorusunu sorduğumuzda 28 Şubat 1997 tarihinde yayınlanan askeri muhtıra ile başlayan süreç cevabını verebiliriz. Elbette bu yeterli bir açıklama değildir, zira öncesinde ve sonrasında yaşananlar bu süreci anlamlı ve anlaşılır kılacaktır. Söz konusu süreci anlamak için bazı yazarlar, Cumhuriyet’in kuruluşu ve çok partili döneme geçişe kadar gitmektedirler, çünkü Cumhuriyet tarihimizde defalarca darbe deneyimi yaşanmış ve bu deneyimler çok partili döneme geçtikten sonra meydana gelmiştir. Daha sonra bu sürecin tanımlanması ve algılanması ile ilgili kısımda 28 Şubat’ın ne zaman başladığı ve nasıl geliştiğine dair açıklamalar yapılacaktır, ancak öncelikle süreç içinde fiilen yaşananlara kısa kısa bakmakta fayda olacaktır.

1. 2. Kronolojik Özetle 28 Şubat Süreci

Yukarıda da değinildiği gibi 28 Şubat’ın tam olarak ne zaman başladığına dair görüşler haklı olarak birbirinden farklılık göstermektedir, zira bu süreci yayınlanan muhtıra ile başlatmak fiili durum açısından doğru olduğu kadar daha öncesine yani RP’nin zaferi ile sonuçlanan genel seçimlerle başlatmak da sürecin anlaşılması bakımından doğrudur. Yine sürecin bitişine işaret eden açık bir olaydan bahsetmek de zordur. Muhtıradan sonra hükümet istifaya zorlanıyor, üzerinden fazla bir zaman geçmeden de parti kapatılıyor ve o

dönem İstanbul büyükşehir belediye başkanı olan Tayyip Erdoğan, mahkum ediliyor ve hapse atılıyor. Son iki olay önemli kilometre taşları olsa da süreçle başlayan yasaklar, yayılarak ileriki yıllara kadar sürdürülüyor; bu nedenle kronolojik olayları anlatırken 1999 yılı içinde yaşanan birkaç olayı da örnek olmaları bakımından dahil ettim. Süreci daha da uzatmak mümkün olsa da listenin çok fazla uzamasını gerekli görmedim, daha çok sürecin ne tür olaylara sebebiyet verdiğini gözler önüne sermenin yeterli olduğunu düşündüm. Şimdi öncelikle kısa kısa kronolojik olarak yaşanan süreci ortaya koymakta yarar vardır¹:

2 Ağustos 1996: Erbakan başbakanlığında ilk askeri şura toplandı ve bu şurada 13 subay irtica gerekçesiyle ordudan ihraç edildi.

5 Ağustos 1996: Erbakan, YAŞ üyelerine yemek verdi.

14 Ağustos 1996: Başbakanın ilk yurtdışı gezisi İran olduğundan, bu gezi çok eleştirildi. Gazeteler bu olayı, 70 yıllık Batılı imajımız yok ediliyor şeklinde manşetlere taşıdı.

7 Eylül 1996: Barolar Birliği başkanı Eralp Özgen ve Yargıtay başkanı Müfit Utku, adli yargı açılışında laiklik vurgusu yaptılar.

21 Eylül 1996: Tüsiad (Rahmi Koç ve Sakıp Sabancı) erken seçim talebinde bulundu.

23 Eylül 1996: Mesut Yılmaz, hükümeti devireceklerini ima etti; İsmet Sezgin ve Mehmet Ali Yılmaz, yeni parti kurmak için harekete geçti.

28 Eylül 1996: Afganistan'daki Taliban meseleleri manşetlere taşıdı.

¹28 Şubat, Postmodern bir darbenin sosyal ve siyasal analizi, Birey Yayıncılık 2007, s. 9-14. Dipnot 48 ve 49'da verilen kaynaklar, süreci anlatmak için birlikte kullanılmıştır. Ayrıca kronoloji için kullanılan diğer iki kaynak: <http://www.tumgazeteler.com/?a=4748992&cache=1>, http://www.habervakti.com/?page=news_details&id=6336

30 Eylül 1996: Demirel, Taliban'a atfen "laikliğin kıymetini bilin" ifadesini kullandı.

3 Ekim 1996: Erbakan; Mısır, Libya ve Nijerya gezisine çıktı. Gaddafi'nin Kürt meselesini eleştirmesi üzerine Libya krizi yaşandı. Baykal, 1989'da RP'nin Libya'dan para aldığını ileri sürdü.

23 Ekim 1996: Aczmendiler ortaya çıktı. 113 kişi tutuklandı ve bu konu 1.sayfaya taşındı.

3 Kasım 1996: Susurluk kazası yaşandı. Hüseyin Kocadağ, Abdullah Çatlı ve Gonca Us bu kazada hayatlarını kaybettiler. Sedat Bucak ağır yaralandı. Devlet-medya-polis üçgeni gündeme geldi. Hükümet bu olay değerlendirirken "fasa fiso" ifadesini kullandı.

8 Kasım 1996: İçişleri bakanlığına Meral Akşener geldi; Mehmet Ağar görevi bıraktı.

24 Kasım 1996: Mesut Yılmaz, Macaristan'da saldırıya uğradı. Gerekçe olarak Abdullah Çatlı ile ilgili açıklamalar gösterildi.

7 Aralık 1996: DGM savcısı Nuh Mete Yüksel; Erbakan, çalışma bakanı Necati Çelik ve milletvekilleri hakkında suç duyurusunda bulundu.

10 Aralık 1996: Üniversiteler, sürece dahil olmaya başladı. Rektörler komitesi deklarasyonu ile uyarıda bulunuldu; okuyan Kemal Gürüz idi.

28 Aralık 1996: Fadime Şahin olayı gündeme geldi. Müslüm Gündüz, Fadime Şahin ile Hüseyin Üzmez'in evinde basıldı. Aynı zamanda Ali Kalkancı televizyonlarda gösterilmeye başlandı ve buna daha sonra eşi Emire Kalkancı da katıldı.

3 Ocak 1997: Susurluk Komisyonu'na ifade veren Kenan Evren, "Bu tür işler, Cumhurbaşkanı düzeyinde konu olmaz. Gizli servisler istihbarat alabilmek için her türlü olanağı kullanırlar. İti uğursuzu da kullanırlar." dedi.

5 Ocak 1997: Türk-İş öncülüğünde hükümete uyarı mitingi yapıldı.

7 Ocak 1997: DYP'ye tepki duyan partililer, istifa edip Cindoruk ile DTP'yi (Demokrat Türkiye Partisi) kurdular.

9 Ocak 1997: Başbakanlık Kriz Yönetimi Merkez Yönetmeliği, yürürlüğe girdi. Buna göre başbakanlık asker denetimine bırakıldı.

11 Ocak 1997: Erbakan cemaat liderlerine iftar yemeği verdi. Genelkurmay, 10 Kasım'da Sultanbeyli'ne belediye başkanına rağmen diktirdiği Atatürk heykeline tepki gösteren Necati Çelik hakkında suç duyurusunda bulundu.

13 Ocak 1997: Erbakan, izin almaksızın kamu, özel ve askeri yapıyı denetleyebilecek yetkili İnsan Hakları Müsteşarlığı yasa tasarısını hazırladı.²

22 Ocak 1997: Yüksek rütbeli subaylar gölcükte irtica toplantısı gerçekleştirdiler. 9 komutan 72 saat süren bir toplantı yaptı. Yapılan görüşmede şu sonuçlar çıktı: 1. Org. Koman'ın sürekli Susurluk Komisyonu'na çağrılması şova yöneliktir. 2. Bir generalin, bir semte Atatürk heykeli dikilmesindeki tutumu için söylenenler üzüntü vericidir. 3. TSK iç ve dış tehdide karşı ülkeyi korumakla görevlidir.

28 Ocak 1997: Medyada irtica haberleri artmaya başladı. Taksim'e cami, Ayasofya meselesi, 500 tarikat, 5 bin şeyh, defilenin yasaklanması gibi haberler gündeme taşındı. Ayrıca MGK'dan uyarı geldi. Buna göre bölücü ve yıkıcı yayınlar önlenmeliydi.

29 Ocak 1997: Ramazan mesaisi uygulaması, Danıştay tarafından durduruldu.

² Not: Ali Bayramoğlu'nun "28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi" adlı kitabında Abdullah Gül ile yapılan bir röportaja yer verilmiş. Abdullah Gül, 28 Şubat sürecini değerlendirirken şöyle diyor: "Geçen dönem başımıza gelenler, Türkiye'nin gerçeklerini tam tanımadığımız için oldu... En büyük eksikliğimiz, devleti tam tanımamaktı... Hatalar yaptık. Örneğin Başbakanlık'ta yemek meselesi..." Abdullah Gül, birçok konuda devletin kırmızı çizgilerinin olduğunu ancak yönetimdeyken öğrendiklerinden de bahsetmektedir.

30 Ocak 1997: Sincan'da Kudüs gecesi yapıldı. Gecede İran büyükelçisi konuk idi. Sergilenen cihat oyunu ülkenin bir numaralı gündemi haline geldi.³

31 Ocak 1997: Yargıtay başsavcılığı, siyasi partiler yasasına aykırı davrandığı gerekçesiyle Refah Partisini uyardı. Partili gençlerin `özel üniformalar` giydiğini öne sürdü. Aynı zamanda MGK Genel Sekreteri Org. İlhan Kılıç, MİT müsteşarı Sönmez Köksal, Genelkurmay Başkanı İ. Hakkı Karadayı, Süleyman Demirel'i ziyaret ettiler ve Taksim'e cami, türban, ramazan mesaisi, kurban derileri ve karadan hac gibi konularda görüşlerini aktardılar. Başbakan Erbakan, gizli bir emirle MGK Genel Sekreteri'ne bir yıllığına başbakanlık yetkilerini devretti.

1 Şubat 1997: Bayram Meral (Türk-İş), Mustafa Özbak (Türk Metal), Atatürkçü Düşünce Derneği, İÜ ve HÜ yetkilileri; üç general ile görüştü.

2 Şubat 1997: Erbakan, "Ordu ve Demirel bizden çok memnun" dedi.

3 Şubat 1997: DGM Kudüs gecesine soruşturma başlattı. İ. Hakkı Karadayı, komutanlarla toplandı ve İçişleri bakanının görevini yerine getirmesi ve gerekli işlemleri yapması gerektiğini açıkladı.

Sincan'da çadırın sökülmesini izleyen Star TV muhabirine saldırıldı; bu konu günlerce tartışıldı.

4 Ocak 1997: Sincan'da tanklar yürütüldü. Ordu, AA ve birçok başka medya kuruluşunu haberdar etmişti. Jandarma Genel Kom. Org. Teoman Koman ertesi gün yapacağı açıklamasında "Sincan'da olsaydım kendimi tutamazdım" dedi.

5 Şubat 1997: Demirel, Erbakan'ı uyardı. Oramiral Güven Erkaya, irticanın PKK'dan daha tehlikeli olduğunu ileri sürdü.

6 Şubat 1997: Sincan belediye başkanı Bekir Yıldız gözaltına alındı. Ecevit'e göre karşı karşıya gelinen durum bir askeri darbe değil bir RP darbesiydi. ABD dışişleri bakanlı sözcüsü sivil hükümeti önemsediklerini belirtip endişe duymadıklarını belirtti.

7 Şubat 1997: İstanbul'daki öğretim üyeleri, Türkiye Cumhuriyetini yıkmak isteyenlerle mücadele edeceklerini söylediler. Doğu Perinçek, "Cumhuriyet Devrimi Kanunları uygulansın" kampanyasını başlattı.

8 Şubat 1997: Mesut Yılmaz, RP'nin silahlandığını ileri sürdü. Bunun üzerine pompalı silah satışları arttığına dair haberleri yapıldı ve olay MGK'ya taşındı.

9 Şubat 1997: Demirel bayram mesajında dini siyasallaştırmaya çalışanların suç ve günah işlediklerini vurguladı.

11 Şubat 1997: MİT müsteşarı Sönmez Köksal, merkezi istihbaratın güçlendirilmesi talebinde bulundu.

14 Şubat 1997: Sincan davasında DGM, Bekir Yıldız dışında 10 kişinin daha tutuklanması kararını verdi.

15 Şubat 1997: Demirel, Türkiye'nin İran ve Cezayir olmadığını belirttikten sonra şeriat isteyenlerin Atatürk cumhuriyetine karşı çıktığını ifade etti.

20 Şubat 1997: Tansu Çiller mal varlığı konusunda Yüce Divan'a gitmekten kurtuldu.

21 Şubat 1997: Kudüs gecesi nedeniyle Türkiye ve İran, büyükelçilerini çekti.

Org. Çevik Bir, İran'ın terörist devlet muamelesi görmesi gerektiğini belirtti ve Sincan olayı için "Demokrasiye balans ayarı yaptık" ifadesini kullandı.

23 Şubat 1997: Medya manipülasyon malzemesi seçkisi çok genişti. Bu sefer de Beşiktaş'ın ünlü futbolcusu Amokachi'nin açıklamalarına yer verildi: İslam güzel din ama çok istismar ediliyor. Açıklamanın yanına Erbakan'ın fotoğrafı da kondu.

24 Şubat 1997: Demirel, dini siyaset malzemesi yapanların, rejimi bozmaya çalışanların cumhuriyet savcısıyla yüzleşeceğini ve de savcılar ve hakimlerin görevlerini yerine getireceklerini açıkladı.

25 Şubat 1997: Oramiral Güven Erkaya, yıllarca devletin geleceği için PKK'nın bir tehdit oluşturduğunu ancak PKK kontrol altına alındığından dinci akımların daha büyük bir tehlike arz ettiğini söyledi. Ona göre üç boyutlu bir tehdit söz konusuydu: laik cumhuriyete, çoğulcu demokrasiye ve sosyal hukuk düzenine.

Mesut Yılmaz TSK'nın Sincan benzeri bir uyarıyı 28 Şubat'ta yapacağını ve hükümetin bunu anlayamayacak kadar kör olduğunu ifade etti.

26 Şubat 1997: Türk-İş, DİSK ve TESK güç birliği kararı aldı. Gerekçesi rejime karşı tehditlere karşı durmaktı. İstanbul kadın kuruluşları birliği ise laiklik için eylem başlattı.

Erbakan Taksim'e cami yapılmasını eleştirenlere cevaben yüzde 3'ü teşkil eden bu kesimin konuşamayacağını söyledi.

27 Şubat 1997: Türk-İş, TESK ve DİSK köşke çıktı. Birinci ordu komutanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu, İstanbul Devlet güvenlik Mahkemesini ziyaret etti.

28 Şubat 1997: MGK toplantısı yapıldı. Alınan kararlar hükümete bildirildi. Erbakan, 5 gün direndikten sonra kararları imzaladı. MGK kararlarını uygulama komitesi kuruldu ve irtica avına çıkıldı. 18 maddelik karar metni şöyle idi:⁴

1. Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan rejim aleyhtarı faaliyetler karşısında ödün verilmemelidir. Anayasa'nın 174.maddesinde koruma altına alınan Devrim Kanunları'nın ödün verilmeden uygulanması esastır. Hükümet, icraatında Devrim Yasalarına uygunluğunu sağlamakla görevlidir.

⁴ 28 Şubat, Postmodern bir darbenin sosyal ve siyasal analizi, Birey Yayıncılık 2007, s. 15-16.

2. Savcılar, Devrim Yasaları'nın ihlalini oluşturan davranışlar karşısında harekete geçmelidirler. Yasaları ihlal eden dergahlar kapatılmalıdır.

3. Sarık ve cüppeli giyim şeklinin özendirildiği görülmektedir. Kılık ve kıyafetleri bu yasaya ters düşen kişilerin onurlandırılmamaları gerekir.

4. Anayasa'nın 163. Maddesini kaldırılmasının yarattığı hukuki boşluklar, irticai akımların ve laikliğe aykırı tutumların güçlenmesine yol açmıştır. Bu boşlukları telafi edecek yasal düzenlemeler getirilmelidir.

5. Eğitim politikalarında yeniden Tevhidi Tedrisat Kanunu ruhuna uygun bir çizgiye gelinmelidir.

6. Temel eğitim 8 yıla çıkarılmalıdır.

7. İmam-Hatip okulları, toplumdaki bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmuşlardır. Bu ihtiyacın fazlası olan İmam Hatip okulları, meslek okullarına dönüştürülmelidir. Ayrıca kökten dinci grupların kontrolünde olan kuran kursları kapatılarak Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda düzenlenmelidir.

8. Devlet dairelerinde ve belediyelerde kökten dinci bir kadrolaşma hareketi sürdürülmektedir. Hükümet, bu kadrolaşmanın önüne geçmelidir.

9. Cami yapımı gibi dini konuları siyasi amaçlar için istismar etmeye dönük olan her türlü davranışlara son verilmelidir.

10. Pompalı tüfekler kontrol altına alınmalı ve gerekirse pompalı tüfek satışları yasaklanmalıdır.

11. İran'ın Türkiye'deki rejimi istikrarsızlığa itmeyi amaçlayan çabaları yakın takibe alınmalıdır. İran'ın Türkiye'nin içişlerine karışmasını önleyici politikalar uygulanmalıdır.

12. Yargı mekanizmasının daha etkin çalışmasını sağlayacak ve yargı bağımsızlığını güvence altına alacak, hükümetin tasarruflarından koruyacak düzenlemeler bir an önce getirilmelidir.

13. Son dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarını hedef alan tahriklerde büyük artış gözlenmektedir. Bu sataşmalar TSK içinde rahatsızlığa yol açmaktadır.

14. İrticai faaliyetlere karıştıkları için TSK'daki görevlerine son verilen subay ve astsubayların belediyelerde istihdam edilmelerinin önüne geçilmelidir.

15. Partilerin belediye başkanları ve il, ilçe yöneticilerinin konuşma ve davranışları da Siyasi Partiler Yasası'nın sorumlulukları alanına sokulmalıdır.

16. Tarikatların denetimindeki finans kuruluşları ve vakıflar aracılığıyla ekonomik güç haline gelen gelmeleri dikkatle izlenmelidir.

17. Laiklik aleyhtarı yayın çizgisi olan TV kanalları ve özellikle radyo kanallarının verdikleri mesajlar dikkatle izlenilmeli ve bu yayınların Anayasa'ya uygunluğu sağlanmalıdır.

18. Milli Görüş Vakfı'nın bazı belediyelere yaptığı usulsüz para transferleri durdurulmalıdır.

2 Mart 1997: Alman MGK kararlarına Mesut Yılmaz: "Yaptırım sözcüğü içeren bir bildiri MGK'nın görevi değil ama fail hükümetti." dedi. Hüsamettin Cindoruk ise: "Halkın seçtiklerinin yapması gereken işlere bir devlet kurumu müdahale ediyor. Nasıl 27 Mayıs'a, 12 Mart, 12 Eylül'e karşı çıktıysak 1 Mart'taki bu karara da karşı çıkıyoruz. Bugün MGK, bu kararıyla parlamentonun, hükümetin, halk iradesinin üstüne çıkmıştır." açıklamasını yaptı. Ancak Erbakan "MGK'da tam bir uyum vardı" sözleriyle bu konuyu değerlendirdi.

3 Mart 1997: Genelkurmay Genel Sekreteri Erol Özkasnak, TSK'nın Atatürk'ün kurduğu laik cumhuriyet'in temel ilkelerini hayata geçirmeye inananlar ve buna gönül

verenlerle uyum içinde olduğunu ve bunun dışında kimseyle uyum içinde olmadığını ifade etti. Emekli Org. Kemal Yavuz ise daha bunun bir başlangıç olduğunu ve sürecin ve sonucunun radikal sağın algısına bağlı olduğunu söyledi.

5 Mart 1997: TÜSİAD, KESK, DİSK, TİSK, Türk-İş; verilen kararları tam desteklediklerini açıkladılar.

İngiliz basınında MGK kararları, siyasi darbe olarak değerlendirildi.

6 Mart 1997: Erbakan, MGK kararlarını imzaladı. Ayrıca ANAP, DYP, DSP ve CHP'nin ortak teklifi ile 8 yıllık eğitim meclis gündemine taşındı.

7 Mart 1997: Cumhurbaşkanı Demirel, MGK kararlarının uygulanmaması halinde devletin yürümeyeceğini, uygulamayanların sorumlu olacağını söyledi.

9 Mart 1997: TSK mesaj yayınladı. Buna göre "Türkiye Atatürk'ün emanet ettiği laik ve demokratik cumhuriyetin tüm imkanlarından istifade ederek çağdaş medeniyet yolunda azimle ilerleyecektir. Buna hiç kimse mani olamaz ve olmayacaktır."

12 Mart 1997: Kararların ilk uygulaması bağlamında Ankara'da 3 Kuran kursu kapatıldı.

14 Mart 1997: MGK kararları, meclisten geçti.

17 Mart 1997: Türk-İş, DİSK ve TESK'ten oluşan sivil inisiyatif grubu, 18 maddelik bir bildiri yayınladı.

20 Mart 1997: Gebze İmam Hatip lisesi ile birlikte 8 okula Topçu Alay Komutanı tarafından büst dağıtıldı.

22 Mart 1997: Avrupa Parlamentosu Sosyalist Grup Başkanı Pauline Gren başkanlığındaki heyetle görülen Org. Çevik Bir, demokrasi güvencesi verdi.

28 Mart 1997: Komutanlar, dönüşün olmadığını söylediler. Ayrıca asker, 70.9 trilyon TL ek ödenek talebinde bulundu.

30 Mart 1997: Beethoven konseri verildi. Konsere 10 bin kişi geldi ve bu çağdaşlaşma göstergesi olarak takdim edildi. Demirel bu durumu “işte çağdaş Türkiye” sözleriyle izah etti.

5 Nisan 1997: Genelkurmay 2.Başkanı Çevik Bir, “ilk hedef irtica” dedi ve Washington Post’a benzer açıklamalar yaptı.

20 Nisan 1997: Tuğgeneral Osman Özbek, bir tiyatro oyununun orduyu eleştirmesi üzerine Erbakan’a ağır hakarete bulundu. Genelkurmay başkanı Karadayı ona destek verdi. Hükümet gitmezse daha ağır şeyler olacak dendi.

26 Nisan 1997: 8 yıllık kesintisiz eğitim, MGK’da kararlaştırıldı.

29 Nisan 1997: Genelkurmay, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay üyeleri, rektörler ve gazetecilere karargahta brifing verildi.

20 Mayıs 1997: Erken seçim kararı alındı. Bir aylığına başbakanlık Çiller’e devredildi.

21 Mayıs 1997: Vural Savaş, RP için kapatma davası açtı. Burada parti hakkında kan emici, ur gibi kavramlar kullandı.

7 Haziran 1997: Genelkurmay, sakıncalı görülen şirket isimlerini listeledi. Hedef, “İslami sermaye” idi.

10 Haziran 1997: Savcılara Genelkurmayca İslami sermaye brifingi verildi. Yekta Güngör Özden ve Vural Savaş da brifinge katıldılar. Batı Çalışma grubu kuruldu; burada gerekirse silah kullanılacağı ifade edildi.

18 Haziran 1997: Erbakan istifa edip görevini Çiller’e devretti.

21 Haziran 1997: Demirel, hükümet kurma görevini Mesut Yılmaz’a verdi. Yılmaz, Ecevit ve Cindoruk hükümeti kurdular.

1 Temmuz 1997: Sarmusak olayı çıktı: onbaşı gizli belgeler dışarı çıkardığı iddiasıyla tutuklandı. Ordu içindeki Batı Çalışma Grubu ortaya çıktı. Güven Erkaya, “Batı Çalışma Grubu yasal bir kuruluştur, görevi irtica tehdidinin resmini çıkarmaktır” açıklamasını yaptı.

17 Temmuz 1997: Orakoğlu, TSK’ya yönelik istihbarat faaliyetinde bulunduğu için tutuklandı.

17 Ocak 1998: Refah Partisi kapatıldı.

27 Mart 1998: İçişleri Bakanlığı 80 ilin valisine bölücü ve irticai faaliyetlerle mücadele için yeni ve sert talimatlar gönderdi.

2 Nisan 1998: İçişleri Bakanı Başeskiöğlu, 300 belediye başkanı hakkında soruşturma başlattı.

21 Nisan 1998: Bu dönemde İstanbul büyükşehir belediye başkanı olan Tayyip Erdoğan, okuduğu şiirin bölücülüğü teşvik ettiği gerekçesiyle Diyarbakır DGM tarafından mahkum edildi.

29 Nisan 1998: Semdin Sakık'ın ifadesine dayanılarak gazeteci Cengiz Çandar ve Mehmet Ali Birand'ın yazılarına ara verildi.

24 Mayıs 1998: Vakıf yöneticilerinin evlerine seri baskınlar düzenlendi. Akabe Vakfı yöneticileri gece yarısı ev baskınları ile Emniyet'e götürülerek sorgulandı.

9 Haziran 1998: İÜ Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu'nda sınava giren başörtülü öğrenciler, çevik kuvvet ekiplerince zorla dışarı çıkarıldılar.

10 Haziran 1998: İÜ Fen Fakültesi'nden 11 başörtülü öğrenci mezuniyetlerine bir hafta kala okuldan atıldı.

12 Haziran 1998: Anadolu ve fen liseleri sınavlarına başörtülü öğrenciler alınmadı.

17 Haziran 1998: Uludağ Üniversitesi'nde dönem birincisi başörtülü. Hatice Topçu yerine birinci ilan edilen Nihat Karabek ödülünü reddetti.

24 Haziran 1998: 100 bin öğretmen açığı olan MEB, 3 bin 500 öğretmeni başörtülü oldukları için görevden aldı.

27 Haziran 1998: Diyanet, camilerde okuttuğu hutbe ile TSK aleyhindeki propagandalara dikkat çekti: "TSK, peygamber ocağıdır".

9 Temmuz 1998: MASK yine değişti: Milli Askeri Stratejik Konsept'in yeni hedefi: "İslami sermaye"

9 Ağustos 1998: İÜ Rektörü Alemdaroğlu, üniversitelerde kılık kıyafet yasağını serbest bırakan 2547 sayılı kanunun ek 17. maddesini üniversitenin mevzuat kitabından çıkarttırdı.

26 Kasım 1998: Başörtüsü yasağı, İÜ İlahiyat Fakültesi'ne de sıçradı.

6 Aralık 1998: 3 yılda 626 TSK mensubu ordudan ihraç edildi. Büyük çoğunluğunun gerekçesi "irtica".

1999

11 Şubat 1999: İrticai faaliyetleri izlemek için emniyet müdürlerinden 20'şer kişilik izleme birimleri kuruldu.

23 Mart 1999: Ankara DGM Savcısı Nuh Mete Yüksel: Siyasi Partiler Yasası'na aykırı hareket ettiği gerekçesiyle FP hakkında yasal işlem yapılması için Yargıtay Başsavcılığı'na başvurdu.

3 Mayıs 1999: Merve Kavakçı'nın Meclis'te başörtülü olarak yemin etmesi engellendi.

10 Mayıs 1999: İstanbul Valisi Erol Çakır, Emniyet Müdürü Hasan Özdemir ve 1. Ordu Komutanı Org. Çevik Bir, medya patronu Aydın Doğan'ın Çamlıca'daki villasında dört saat görüştüler.

23 Temmuz 1999: Malatya'da başörtü yasağını protesto eden 76 kişi Malatya 1 no'lu DGM'de yargılandı.

26 Temmuz 1999: Açık Öğretim Fakültesi sınavına giren başörtülü öğrencilerin kağıtlarına sıfır notu verildi.

29 Temmuz 1999: Danıştay, sarı basın kartlarında "türbanlı fotoğraf kullanılmayacağına" dair görüş bildirdi.

2 Ağustos 1999: Kemal Gürüz: "Türban yasağına uymayan gider."

4 Eylül 1999: Org. Kıvrıkoğlu'ndan mesajlar: "28 Şubat, bin yıl sürecek."

29 Ekim 1999: MGK'nın önceki günkü toplantısında asker kanadı, RTÜK'ü de gündeme getirdi. Bölücü ve irticai televizyon ve radyo yayınlarının arttığına dikkat çeken askerler, denetim için RTÜK yasasında gerekli değişikliğin yapılmasını ve yaptırımların artmasını istediler.

16 Aralık 1999: Yeniden Doğu Partisi Genel Başkanı Hasan Celal Güzel hapse girdi. Güzel'e 1997'de Kayseri'de türban yasağına ilişkin sözleri üzerine dava açılmıştı.

1. 3. 28 Şubatı Hazırlayan Süreçler ve Etkileri

Herhalde sürece giden yolda ilk önce 27 Mart 1994'de yapılan yerel seçimleri⁵ ve ardından 25 Aralık 1995'de yapılan genel seçimleri⁶ anmak gerekir, zira her iki seçim sonucu da Türkiye'de derin tartışmalara neden olmuştur. Yerel seçimlerde Türkiye'nin 28 ilin belediye başkanlığı ile birlikte iki büyük metropol, yani İstanbul ve Ankara, "İslamcı"

⁵<http://secim.iha.com.tr/Bolgeler.aspx?il=0&ilce=0&belde=0&parti=0&skod=1060&stip=7&s=27%20Mart%201994%20Belediye%20Se%C3%A7imi>

⁶ http://www.secim.tk/gecmis-secimler/58_1995-yili-secim-sonuclari.htm ve YSK Bildirisi: 3 Ocak 1996 tarih ve 22512 Mükerrer sayılı Resmi Gazete.

bir partinin “eline geçmişti”.⁷ Böyle bir sonuç özellikle “elitist” çevreleri endişelendirmiş ve RP’nin yükselişini engellemek için SHP 1995’te yaptığı kurultayda CHP’ye katılmaya karar vermiştir.⁸ Yine o tarihlerde çıkan haber manşetlerinde seçmen oylarının çöplerde bulunduğu yazılmış, gelen oyların daha çok yoksul varoşlardan geldiği ileri sürülmüştür.⁹

Ertesi yıl yapılan genel seçimlerde ise 158 milletvekili ve %21.4’lük oy oranı ile en çok sandalye sayısını alan parti Refah Partisi olmuştu. Bunu izleyen ANAP (%19.6 oy oranı, 132 milletvekili), DYP (%19.2 oy oranı, 135 milletvekili) ve DSP (%14.6 oy oranı, 76 milletvekili) olmuştu. %10.7 ile CHP barajı zor geçmiş MHP ise %8.2 ile baraj engeline takılmış ve hiç milletvekili çıkaramamıştı.¹⁰ Merkez sağda ciddi bir bölünme olmuş ve her iki parti de lider olarak seçimlerden çıkamamıştır. Bunun temel nedenlerinden biri olarak seçim öncesi DYP ve ANAP arasındaki çekişme ve sağ muhafazakar politikalar üretmede yetersizlikler ileri sürülmektedir. Ali Bayramoğlu, Refah Partisi’nin başarısını açıklarken birkaç hususa birden dikkat çekmektedir. Merkez sağın zafiyeti bir hızlandırıcı faktör olsa da sadece bununla gelen bir başarıyı açıklamak doğru değildir. RP’nin talebi, tarafların bir cephede yoğunlaşmasını ifade etmektedir. RP, birçok soruna rağmen gerilimi sistem içinde tutmaktadır (Bayramoğlu, 2007: 46-47). Bayramoğlu siyasi ve toplumsal arenayı değerlendirdiğinde Türkiye içinde bir takım değişikliklere işaret etmektedir. Değişen Türkiye içinde yeni toplumsal ve iktisadi oyunculardan ve 1990’ların önceki dönemlere göre farklı unsurlarından bahsetmektedir. Daha önceki söylemler işçi ve işveren gibi bir toplumsal bir yapıya vurgu yaparken 90’larda farklı sınıflarla insanlar kendini nitelendirmektedir. Artık Kürt, İslamcı, laik, kentli gibi vasıflar ön plandadır ve böylece

⁷ http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/HC82agI7057Plm31QIHRrQ_x3D__x3D_

⁸ <http://www.chpetimesgut.com/www/tr/Icerik.ASP?ID=826> ve

<http://www.belgenet.com/parti/chpkurultay2.html> ve

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/QmXqncPoDy5yFV7ccvs5PQ_x3D__x3D_

⁹ http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/HC82agI7057Plm31QIHRrQ_x3D__x3D_

¹⁰ Vikipedi ve Kaynak : DİE Yayınları. (YSK Bildirisi: 3 Ocak 1996 günlü ve 22512 Mükerrer sayılı Resmî Gazete) "Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)" adlı kitaptan,

kültürel talepler ekonomik taleplerden öncelikli hale gelmiştir. Bu yeni kimliklere vurgu yapılmasının nedeni ise daha önce dışlanan bu kesimlerin aydını, medyası ve kaynak oluşturması bakımından güçlenmesidir; bir diğer neden de küreselleşme olarak ortaya konmuştur. Küreselleşme, paradoks gibi görünse de yerel anlamda bireysel kimliklere sahip çıkılmasına sebebiyet vermiştir. 1990'ların şartlarına geri dönecek olursak bir temsiliyet krizinin yaşandığını açıkça görmekteyiz. Merkez partiler farklı görüşlerinden uzaklaşıp merkezîyetçi, tekçi, resmi görüşü benimsemeye başlamışlardır. Değişen taleplere cevap veremeyen siyasi yapı toplumsal krizlere neden olmuş ve toplumsal gruplar arasında çatışma ve kopuşlar meydana gelmiştir. Bayramoğlu, Türkiye'de sermaye yapısının farklılaşmasına da dikkat çekmektedir. Artık ülkede daha esnek küçük ve orta ölçekli işletmeler yeni iktisadi aktörler olarak gündemdedir. KOBİ'ler büyük olmayıp gelen taleplere hızlı cevap vermeleri özellikleriyle ön plana çıkmışlardır. Elbette buna paralel olarak koruma duvarları gibi büyük sermayeyi önceleyen unsurların da ortadan kalkması büyük bir etkeni. Böylece sadece kültürel anlamda bir farklılaşma ve kutuplaşma meydana gelmemiş aynı gelişme iktisadi alanda da yaşanmıştır. Bundan siyasi sonuçların doğması da kaçınılmaz bir sonuçtur. Değişimin sosyolojik boyutuna bakıldığında toplumsal çevre ile toplumsal merkez arasındaki mesafenin azaldığı görülmektedir (Bayramoğlu, 2007: 23-28).

Hal böyle olunca seçim sonrası Türkiye'de uzun tartışmalar yaşanmış ve hükümetin kime verilmesi gerektiğine dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Gazetelerin 1996 Ocak'ın ilk haftasında çıkan manşetlere bakıldığında Refah Partisi-Çiller veya Refah Partisi-Köşk arasındaki gerginliklerin yaşandığı görülmektedir. Hatta seçimlerin üzerinden daha 1 ay geçmemiş olmasına rağmen, erken seçim hazırlığının yapılıp yapılmadığı sorusu bile gündeme gelmiştir. Refah partisi en yüksek oy oranı ile seçimlerden çıkarsa da tek başına

hükümet kuracak sandalye sayısına sahip değildi ve dolayısıyla koalisyon hükümeti arayışları başlamıştı. Dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, hükümet kurma görevini en yüksek oy oranına sahip olan RP'ye vermiş ve RP'nin DYP ile görüşmesi olumsuz sonuçlanmışken (Öztürk, 2006: 48), Mesut Yılmaz başkanlığındaki ANAP koalisyonuna sıcak bakmıştır (Hongur 2006, 30-32). TSK'dan ve diğer iktidar organlarından gelen baskıyla Mesut Yılmaz çekilmiş ve RP-ANAP koalisyonu gerçekleşmemiştir. Böyle bir koalisyonun gerçekleşmemesi için Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ve Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman, TBMM Başkanı Mustafa Kalemler üzerinden devreye girmişlerdir. Yani asker ilk müdahalesini burada yapmıştı (Bayramoğlu, 2007: 54). Bu kesimlerin ısrarı ile DYP ve ANAP ile ANAYOL koalisyonu kurulmuş olsa da ömrü kısa olmuştur (Ali Bayramoğlu (2007: 54) bu koalisyon için “askerin şahitliği altında zoraki nikah kıyıldı” benzetmesi yapmıştır), zira daha koalisyon görüşmelerinde bile derin anlaşmazlıklar söz konusuydu.¹¹ Kısa süren bir koalisyon süreci olsa da askerin siyasete müdahalesi kendini belli etmiştir. Örneğin Kürt sorunu için askerin bilgisi dahilinde atılan adımlar aslında asayiş tedbirlerinden başka bir şey değildi (Bayramoğlu, 2007: 60-61). 3 ay süren bu koalisyonu asıl bitiren neden Refah Partisinin Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı başvuru sonucunda ANAYOL hükümetinin aldığı güvenoyunun iptal edilmesidir (Özgen, 2008: 61). RP'nin gerekçesi, salt çoğunluğun hesaplanma şeklineydi (Öztürk, 2006: 49). Söz konusu koalisyonun sona ermesiyle yeni bir hükümet kurulacaktı ve iş dünyası Anayol formülüne sıcak bakmaktaydı. Böylece DSP genel başkanı Ecevit liderliğinde ANAP ile koalisyon kurulacaktı (Soncan, 2006: 3). Bu süreç zarfında askerin tutumunu göstermesi bakımından değinilmesi gereken bir olay, Jandarma Genel Komutanlığı'nın içi disipline yönelik yayınladığı ve yaygın olarak “şeriat genelgesi” olarak bilinen genelgedir. Buna

¹¹ http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/RkKjIPQZ53HwJCYqmGRHiQ_x3D_x3D_

göre rütbeli personel, sivil memur ve işçiler kışlalarda mescide girmeyecektir ve yapılacak ibadetler mesai saatlerine uygun yapılacaktır. RP kanadından bu din düşmanlığı olarak değerlendirilecek ve din ve vicdan özgürlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilecektir (Öztürk, 2006: 49-50).

Aynı yıl Haziran ayında tekrar hükümet kurma görevi Erbakan'a verilmiş ve DYP ile koalisyon üzerinde anlaşılmıştır. Anlaşma gereği ilk iki yıl Erbakan başbakanlık koltuğunda oturacak sonra da bu görevi Çiller'e devredecekti. Seçim öncesi ve sonrası Çiller, Refah Partisi ile koalisyon yapmayacağını duyurmuş olsa da daha sonra bu koalisyona girmesinin nedeni olarak Çiller aleyhinde verilen gensoru önergesi konusunda RP ile anlaşmış olması gösterilmektedir (Hongur 2006, 34). Erbakan Çiller ile kurduğu hükümete yapılan eleştirilere "bizimle hükümet kusan, süttten çıkmış ak kaşık gibidir" cevabını vermiştir (Özgen, 2008: 62). Nitekim Çiller hakkındaki gensoru önergesi 264 oyla reddedilmişti. Oysa Anayol koalisyonuna karşı Çiller'e karşı TEDAŞ ve TOFAŞ ihalelerindeki yolsuzluklar nedeniyle meclise önerge vermişti. RP buna ilaveten Çiller'in örtülü ödenekten 500 milyar lira para çektiğini gündeme getirmişti (Öztürk, 2006: 49-50).

Koalisyon kurma sürecinde RP ile kurulacak bir hükümete DYP kanadından ciddi itirazlar gelmiş ve parti içinde kopmalar yaşanmıştır. Söz konusu milletvekilleri istifalarından önce güven oylamasında da ret oyu kullanmışlardı. Refahiyol iktidarı iktisat alanında ciddi ve bir o kadar da kendisini sıkıntıya sokacak girişimlerde bulunmuştur. Öncelikle bir havuz sistemi oluşturulmuş ve memur ve emeklilere enflasyon rakamının çok üstünde zam vermiştir (Özgen, 2008: 62).

RP'nin DYP ile kurduğu hükümet, bilindiği gibi uzun sürmemiştir. Zaten başından beri uzlaşma yolları çok zorlanarak kurulmuş olan koalisyonun bozulmasının birçok nedeni söz konusudur. Ancak öncelikle Refah Partisi uygulamalarındaki sorunlara öncelikle

bakmak gerekir. Hükümet kurulduktan sonra ilk askerle ilişkisi, Genelkurmay'ın hükümete iç ve dış tehditlerle ilgili verdiği brifingde oldu. Bu brifingde İran ile ilgili uyarılarda da bulunulmuştu. Ayrıca Yüksek Askeri Şura toplanmış ve 13 irticacı subayın ordudan ihracı kararlaştırılmıştı. Askerin İran meselesini önceden sıkça gündeme getirmesine rağmen başbakanın ilk yurtdışı gezisi; hepsi Müslüman ülkeler olarak adlandırılabilir İran, Pakistan, Singapur, Malezya ve Endonezya'ya yapılmıştı. Bunlar içinde İran elbette büyük tepki çekmişti, zira asker bu ülkeyle yakınlaşmaya karşıydı ve Türkiye'deki çok sayıda insan bu ülkenin "dinci" örgütlere destek verdiği inandırmaktaydı (Akdağ, 2010: 61). Bu gezinin ardından Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya cumhurbaşkanı Demirel'e terörün bir tehdit olarak ele alındığını, oysa irticanın da bir tehdit olduğunu ve buna göre ele alınması gerektiğini iletmiştir (Öztürk, 2006: 57). Buna ilaveten 2 Ekim'de başlayan Afrika gezisi, Refahyol hükümetine karşı sert eleştirileri tekrar alevlendirmiştir. Bu gezide Libya lideri Muammer Kaddafi'nin Türkiye'nin politikalarına karşı yaptığı ağır eleştiriler günlerce tartışılmıştır. Kaddafi, Türkiye Cumhuriyetinde bahsedilmesinin bile yasak olduğu Kürdistan milletinin varlığını dile getirmiş ve Türkiye'nin kendi iradesini elinde tutmadığını iddia etmişti (Akdağ, 2010: 61). Bu olayın ardından üst düzey bir general iç ve dış desteğin sağlanması durumunda bir darbenin yapılabileceğini dile getirmişti (Soncan, 2006: 9). Bayramoğlu (2007:87), bu gezinin ülkedeki cepheleşmeyi ve politik gerilimi arttırdığı gibi iktidar kavgalarına bağlı şizofrenik siyasi atmosferi de kesiflettiğini ileri sürer. Bu süreç Refah Partisini her ne kadar mağdur gösterse de kendi eksiklerini adım atmadığı gerekçesini öne sürerek siyasi anlamdaki başarısızlığını kapatmaya da yaramıştır.

Zafer Bayramı'nda yaşanan türban daha doğrusu yaşanması muhtemel türban krizi günlerce tartışıldı. Buna ilaveten GATA'nın diploma törenine Erbakan'ın sakallı iki

koruması alınmadı. 30 Ağustos resepsiyonunda askerler başbakana bir endişelerini daha ilettiler. RP milletvekili Fethullah Erbaş İnsan Hakları Derneği Başkanı Akın Birdal ile birlikte PKK kampını arabuluculuk amacıyla ziyaret etmişti (Öztürk, 2006: 58) ve bu askerin gözünde kabul edilemez bir durumdu. Akın Birdal böyle bir girişimi şöyle açıklamıştır: “Çocuklarının PKK’nın elinden alınmasını isteyen aileler için bir çıkış yolu yoktu ve bu nedenle insan hakları derneklerinden yardım istediler. Birlikte dağlara çıktık ve 8 askeri getirdik. Genelkurmay bunun üzerine ‘8 asker değil 8000 asker feda olsun’ açıklamasını yaptı.” Bu olay sonrasında psikolojik harekat başlatılmış ve Birdal en çok andıçlananlardan olmuştur. Kendisine karşı yapılan suikastta ağır yaralanmış ama kurtulmuştu. Bu olaydan sonra basında Türk İntikam Tugayları örgütün varlığı tartışılmıştır.¹²

Yaşanan gerginliklerin tarafları ilk bakışta asker-hükümet gibi görünse de gerginliğin tarafları çok daha kalabalıktı ve bu gruplara medya dışında yargı, iş dünyası, sivil toplum örgütleri ve üniversiteler de dahildi. Örneğin, adli yılın açılış töreninde konuşan Yargıtay başkanı Müfit Utku, kimsenin şeriat getirmeye gücünün yetmediğini belirtmiştir. Türkiye Barolar Birliği başkanı da benzer eleştiriler getirmiştir. Bu tören vesilesiyle verilen resepsiyona komutanların tam kadro katılması alınan pozisyonun bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bu eleştirilere YÖK ve üniversiteler de katılmıştır (Öztürk, 2006: 59). Daha ileriki bir tarihte, yani 10 Kasım vesilesiyle Anıtkabir’i 1 milyon kişi ziyaret etmiştir. Atatürkçü Düşünce Derneği, DİSK, KESK, ve Türk-İş öncülüğünde Anıtkabir’e yürüyüş gerçekleştirilmiş ve hükümet protesto edilmiştir. Yine Ocak ayı içinde benzer bir protesto mitingi Kızılay Meydanı’nda gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 2006: 67 vd).

¹² Yakın Tarih, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37, programda 28 Şubat süreci o dönemi yaşayan gazetecilerin gözünden anlatılmış ve gündemi belirleyen konularda görüşlerine başvurulmuştur. Akın Birdal ile yapılan röportajın ardından suikaste de değinilmiştir.

Yaşanan gerginlikleri ve bu gerginliğin nasıl tırmandırılmaya çalışıldığını gösteren bir önemli örnek de TRT Int ekranlarında yayınlanan 12 Eylül belgeseliydi. “Perde Arkası adlı programda, yaşananlar 12 Eylül döneminde yaşananlara benzetildi ve bu bağlamda Konya mitingi gösterildi. Programda 12 Eylül öncesi kara günlere dönüldüğü ve askerinin bunları istemediği vurgusu yapılmıştı. Vatan toprakları tehlikeye girdiğinde ordunun yasaların verdiği yetkiyi kullanabileceği de belirtilmişti. Programın MGK’dan desteklendiği gündeme geldiğinde yapımcısı, zaman zaman MGK’nın istekleri olabileceğini ve bunun doğal olduğunu belirttikten sonra söz konusu programın kendi düşüncesi olduğunu ifade etmişti. Daha sonra bir paşanın bu programın kışlalara izletilmesi için talimat verildiği ifadeleri medyada gündeme gelmiştir (Soncan, 2006:6-7).

Basındaki gündemi uzun süre meşgul eden ve laiklik ile irtica tehdidinin had safhada tartışıldığı bir olay 1997 yılının başında Ramazan ayında tarikat liderlerine başbakanlıkta verilen iftar yemeği olmuştur. Sarık ve cüppeleriyle iftar yemeğine geldiği bu olay 29.09.2011 tarihinde İz Tv’de yayınlanan Yakın Tarih programında Ayşenur Arslan tarafından anlatılırken bir kırılma beklendiğini ifade edilir. Söz konusu yemeğin verilmesini eleştirirken başbakanlığın sivil bir platform olmadığını belirtir ve böyle bir olayın devletin kalbinde olmasının sadece askeri rahatsız etmediğini ileri sürer.¹³ Genelkurmay başkanı yaşananlar üzerine cumhurbaşkanı Demirel’e rahatsızlıklarını ve irtica tehdidinden endişeli olduklarını iletmiştir.

Refahiyol hükümetinin ve özellikle de RP’nin yoğun eleştirilere tutulmasına neden olan bir diğer olay, basın üzerinde bir takım yasakların getirilmesi girişimidir. Buna göre gazetelerin yaptığı promosyonlara bazı sınırlamalar konacaktır. Söz konusu promosyonlar için önceden para yatırılması ve Sanayi Bakanlığı’ndan izin alınması şartı istenmektedir.

¹³ Yakın Tarih, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37, programda 28 Şubat süreci o dönemi yaşayan gazetecilerin gözünden anlatılmış ve gündemi belirleyen konularda görüşlerine başvurulmuştur.

Ayrıca kampanyalar üç aydan fazla sürmemeliydi (Öztürk, 2006: 54). Basınla ilgili bir diğer kısıtlama ise sansür yasası olarak da adlandırılacak olan haberlerin içeriğine dair bir takım kısıtlamaların getirileceği yasa tasarısıdır. Buna göre yalan haber yazılmaması, devletin siyasi ve mali itibarının sarsılmaması, maksatlı yorum yapılmaması ve yetkili makamları etkileyecek yorum yapılmaması gibi yasaklar konmak istenmiştir. Ayrıca basın şirketi, ancak bir yayın organı çıkartabilecek; üretim, yatırım, ihracat, pazarlama ve finansal kurum ve kuruluşlar ile bunların hissedarları bu şirketi kuramaz ve basın şirketlerinde %10'dan fazla hissesi olanların devletten kredi alamamaları şartı ortaya konmuştur (Akdağ, 2010: 63). Bunun ardından cumhurbaşkanı Demirel ve TBMM başkanı Kalemli, bu yasa teklifinin engelleneceğini açıklamışlardır (Öztürk, 2006: 54).

Bütün bu tartışmalar sürerken Türkiye'yi derinden sarsacak olan ve mafya-devlet-siyaset ilişkisini gözler önüne serecek bir olay yaşandı. 3 Kasım 1996'da Balıkesir, Susurluk'ta yaşanan kazada aynı araçta bulunan eski İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, kırmızı bültenle aranan ve 12 Eylül öncesinde 7 öğrencinin ölümünden sorumlu tutulan Abdullah Çatlı (Öztürk, 2006: 65), onun sevgilisi Gonca Us ölmüş ve DYP Şanlıurfa milletvekili ve Bucak aşireti reisi Sedat Bucak yaralanmıştır. Daha sonra Bakan Mehmet Ağar hakkında, Çatlı'ya sahte belge ve silah ruhsatı vermekten soruşturma açılması istenmiştir. Bununla beraber başka siyasilerin ismi de Susurluk veya devlet-mafya-siyaset ilişkisine karıştığı ortaya çıkmıştır (Akdağ, 2010: 64-5). Susurluk kazasının ve ardından kirli ilişkilerin ortaya çıkmasıyla toplumdan büyük tepkiler gelmiş ve temiz toplum talebiyle Yurttaş Girişimi "Sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemini başlatmış ve çeşitli yerlere böyle bir hareketi bildirir faks çektikten sonra bir hafta içinde 15.000 yerden geri dönüş sağlamıştır. Bu eylem Türkiye'nin her yerinden katılım olmuş, hatta Genelkurmay dahi bir dakika ışıklarını kapatmıştır. Ancak hükümet kanadından hem

Susurluk vakası hem de bu eylem hafife alınmıştır.¹⁴ Bir dakika karanlık eylemi Erbakan tarafından “glu glu” dansı olarak nitelenmiş ve bir başka RP’li siyasi bu olay çok tartışılacak “mum söndü “ yorumunu yapmıştır. ANAP’lı bir milletvekili ise çetelerin üzerine gidilememesini açıklarken “Türkiye hapishaneye döner, silahlı çeteden çok sivil çeteler var” iddiasını ileri sürmüştü. Çiller ise “devlet için kurşun atan da yinen de bizim için şerefli” açıklamasını yapmıştı. Susurluk için bu kadar kamuoyunun oluşturulmasında medyanın büyük payı olmuştu. Bu süreçte medyanın birinci kuvvet haline geldiği iddiaları da ileri sürülmüştür, zira önde gelen gazetecilere soruşturma sürerken Susurluk ile ilgili en önemli belgeler “akıyordu” (Akdağ, 2010: 65).

Devlet-mafya ilişkileri tartışılırken Türkiye’nin gündemini bir başka olay bir anda değiştirmişti. Aczmendi tarikatı lideri Müslüm Gündüz, evde genç bir kadınla basılmıştı. Basılma esnasında medya da hazır bulunmuştu. Yakalanan genç kadın Fadime Şahin idi ve kendisinin şeyh Ali Kalkancı tarafından tuzağa düşürüldüğünü ileri sürmüştü (Akdağ, 2010: 67).

Bunun ardından medya adeta seferber olmuş ve yazılı ve görsel basın bütün mesaisini bu olaya ve tarikat şeyhlerinin yaşantısına harcamaya başlamıştı. O dönemde Fadime Şahin ile röportaj yapmak için sanki herkes sıraya girmişti. Tarikatlar ve “sapık” yaşantıları günlerce televizyon ekranlarının gündem maddesi olmuştu. Bu olay laiklik ve irtica “tehdidinin” halka anlatılmasının bir başka yolu. Böyle bir mevzu askeri kızdırmadı, ancak bu süreç içinde belirli bir kesimi aşağılamak için sıkça kullanılan “gerici ve yobazların” gerçek yüzünü sıradan vatandaşa göstermek için iyi bir malzeme ve medya için de reytingleri oldukça yükselten bir olaydı. Ali Kalkancı’nın Eşi Emire Kalkancı da bu

¹⁴ Yakın Tarih, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37, programda 28 Şubat süreci o dönemi yaşayan gazetecilerin gözünden anlatılmış ve gündemi belirleyen konularda görüşlerine başvurulmuştur. Eylemle ilgili açıklamaları yapan Yurttaş Girişimi üyeleri ve avukatlar Mebuse Tekay ve Ergin Cinmen olmuştu.

olayla sıkça gündeme gelmiş; aslında sosyete mensup bir aileden geldiği ve sonradan şeyhle tanışınca kapandığı ama kapansa dahi “Burberry” marka eşarbyla röportaj verdiği sıkça tartışılmıştı. Daha sonra Emire Kalkancı başını açacak ve tekrar röportaj verecektir. Aczimendiler ayrıca Kocatepe Camii avlusunda “şeriat” isteklerini dile getiren gösterilen yapmışlardı.

Yine aynı döneme rastgelen ve esas askerin ayak seslerinin duyulduğu olan Refah Parti’li Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız’ın düzenlediği “Kudüs Gecesi”dir. Bu olay, adeta askerin ve bazı kesimlerin endişesini doğrular mahiyette medyada yer almış ve yaşananlar üzerine daha sonra Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Çevik Bir’in yorumuyla “demokrasiye balans ayarı yapılmıştır”. Kudüs Gecesi’ne İran büyükelçisi katılmış ve Türkiye’deki İslami gelişmelerden memnuniyetini dile getirmiştir. Bunun dışında sergilenen “intifada” oyununda Hamas ve Hizbullah liderlerinin posterleri asılmıştı. İran büyükelçisine Dışişleri Bakanlığınca nota verilmiş ve Genelkurmay üst düzey bir toplantı düzenlemiştir. Toplantının ertesi günü Sincan’da tanklar yürümüştü (Akdağ, 2010: 68).

Aynı gün Sincan belediye başkanı görevden alınmıştır. Bu olay anlatılırken Atatürk büstünün tam karşısına Mescid’i Aksa benzeri bir çadır kurulduğu ve belediyeye ait salonda Türk bayrağının bulunmadığı ifade edilmiştir. Elbette bu olay basında geniş yankı bulacaktır ve bu haberleri Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcılığı ve Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı ihbar olarak kabul edip soruşturma başlatacaktır (Öztürk, 2006: 79-80). Sincan’da yaşananların, 28 Şubat’a giden yola halı döşediği yorumu durumun ciddiyetini açıklamaktadır. Bayramoğlu tarihi MGK öncesindeki yazısında Sincan hadisesini ve tankların yürütülmesini artık geri dönmeyen bir yola giriş olarak görmüştür.

Sincan'da olanlar, ortaya yeni bir denge çıkarmış ve askere bir eşik atlatmıştır; bu çark harekete geçtiğinde ise kendiliğinden durmamıştır (Bayramoğlu, 2007: s.118).

Aralık ayı içinde Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Başsavcılığı Refah Partisi'nin kapatılması için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'na müracaat etmiştir. İddiaya göre Refah Partisi, laik devlet düzenini yıkacak ve yerine şeriat yönetimi getirecektir. İddiaları desteklemek için ise Refah Partisine mensup siyasilerin çeşitli yerlerde yaptıkları konuşmalar öne sürülmüştür. 28 Şubat'a giden yolda Refah Partili siyasilerin geçmişte yaptıkları konuşmaların kaydedildiği kasetlerin ortaya dökülmesi ve neredeyse her gün yeni bir kasetin ortaya çıkması önemli bir rol oynamıştır.

Ocak ayı içinde ise 28 Şubat sürecinin gündeminden hiç düşmediği türban meselesi de yine meclistedir. RP ve DYP'nin başörtüsü sorununu çözmek gerektiği doğrultusundaki açıklamaları, basında hemen yer almıştır. Hatta Milliyet bunu "kadınların türban isyanı" olarak vermiştir". İmren Aykut (ANAP), Oya Araslı (CHP) ve Gencay Gürün ile Ayseli Göksoy (bağımsız) başörtüsüne karşı basın toplantısı düzenlemişlerdir. Açıklamalarda yine laiklik, şeriat, cumhuriyetin ilkeleri gibi kavramlar paralelinde başörtüsü yasağı savunulmuştur (Özcan, 2010: 25-26).

Ocak ayı içinde 28 Şubat sürecinin uzun yıllar yaşanmasına ve derin izler bırakmasına neden olan bir olay yaşanmıştır. Genelkurmay Demirel'e irtica tehdidi ile ilgili bir brifing verilmiş ve irticayla mücadele için Batı Çalışma Grubu'nun kurulduğu duyurulmuştur (Öztürk, 2006: 75). Bu görüşmede irticai faaliyetlerin de bir bölücülük faaliyeti olduğu ve birincil iç tehdit haline geldiği ifade edilmiş ve MASK'ta (Milli Askeri Stratejik Konsept) açıklanan iç tehdit tanımının değişmesi gerektiği ifade edilmiştir. Adı geçen Batı Çalışma Grubu ile ilgili bilgiler aktarılmıştır; buna göre BÇG, Genelkurmay Harekat Başkanlığı'na bağlıdır ve istihbarat, hukuki ve idari düzenlemelerle ilgili

çalışmalar yürütmekten sorumludur. BÇG adını çağdaşlığın simgesi olan “batı” sözcüğünden almıştır. Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı’nın emri ile kurulan ve başında bir tümgeneralin bulunduğu BÇG inceleme, araştırma ve değerlendirme birimlerinden oluşmaktadır. BÇG illerde istihbarat faaliyetleri yürütmüş ve kamu görevlileri hakkında raporlar düzenlemiştir (Hongur, 2006: 53). Buna ilaveten Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği askerin elini oldukça güçlendirmiştir, zira MGK Genel Sekreteri’ne önemli yetkiler hükümet tarafından devredilmiştir. Daha önceki Buhran Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği’nden farklı olarak krizin tanımı daha muğlak hale dönüştürülmüştür. Krizin tanımı, uygulaması, koordinasyonu buna göre başbakanın MGK genel sekreterine devredilmiştir. Söz konusu yönetmelik ile Genelkurmay Başkanlığı gerekli gördüğü il ve ilçelerde kriz merkezi kurma hakkına sahip olmuştur. Burada kriz kavramının içinin doldurulması askere bırakılmış ve kavram, siyasal ve toplumsal talepleri de içine almıştır (Bayramoğlu, 2007: 110-111).

28 Şubat’ta yapılacak olan Milli Güvenlik Kurulu toplantısından ciddi bir sonuç çıkacağına beklentisi ve buna dair yorumlar günler öncesinden gazete manşetlerinde yer almıştır. Manşetlerin havanın çok gergin olduğunu belirten ve askerlerin öfkelerine işaret eden ifadelerle doludur.¹⁵ Hükümetin İran ile savunma sanayi alanında işbirliği yapacağına, özel harekat timlerini eğitiminin askere verilmesi gerektiğine, jandarmayı yetkilendirmek için yasa taleplerinin olduğuna, siyasilerin silah kaçakçılığı yaptığı gerekçesiyle dokunulmazlığın kalkması gerektiğine dair haberler 28 Şubat öncesi yapılan haberlerden bazılarıdır (Soncan, 2006: 13). Bayramoğlu (2007: 97 vd.) bu dönemi anlatırken askerin yeni silahının basın olduğunu, siyasal tarzının kamuoyu oluşturmaktan

¹⁵Özgen, Ali, 2008, 28 Şubat Sürecinin Siyasal Açısından Neden ve Sonuçları, Muğla Üniversitesi, Kamu Yönetimi ABD, Muğla, s.74. Tezde askerin bu sürece kadar rahatsızlığını meşru platformlarda dile getirildiği belirtilmiştir. Askerin siyasal sürece yön vermesi bir anormallik olarak görülmediği gibi meşru olmayan platformlar kullanmayıp “hukuki” bir çerçevede içinde yorum/uyarı yapıldığı sonucu çıkmaktadır.

meydana geldiğini ileri sürmektedir. Buna göre basın, askerin siyaseti doğrudan yönlendirme girişimini demokrasinin güvencesi olarak görmektedir. Bu nedenle medyada TSK'nın İç Hizmet Kanunu'nun orduya cumhuriyetin temel niteliklerini koruma ve kollama görevi sıkça hatırlatılmıştır. Basın, iktidar mücadelesi çerçevesinde habercilik ve kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Yaşanan iktidar mücadelesinin Refah partisi ve asker arasında olduğu düşüncesi gündemlerini belirlemektedir. Darbelerin meşrulaşmasında medyanın rolü her zaman birincil bir rol oynamıştır. 12 Eylül sonrasında atılan “Bekliyoruz Paşam” veya “Ordu Millet Elele” gibi manşetler bunun çarpıcı örneklerindendir (Erdin, 2010: 166).

28 Şubat 1997'de yapılan 9 saatlik MGK toplantısının sonuçları yukarıda ayrıntılı verildiğinden verilen kararları burada tekrarlamaya gerek yoktur. Ancak en özet haliyle ifade edecek olursak bu kararlar laiklik tehdidinin durdurulmasını “emreden” bir muhtıraydı. Hükümet içindeki politikacılar da dahil bir çok insan, darbe yapıldığının farkında değildi. Ayşenur Arslan o günü anlatırken yaşananları şu mealde ifade eder: “Resmi bir bildiri henüz yayınlanmamıştı ama Ankara büromuzdan toplantıya dair bilgi almıştık. Ben o sırada bir toplantıda konuşmacıydım ve konuşmam sırasında darbe olduğunu duyurdum. Bunu söyleyince herkes güldü. Bu postmodern bir darbeydi ve bu medyayla olur.” Bunu fark etmeyenlerden biri, paradoks gibi gelse de, Erbakan'ın kendisidir. Bunun en yakın tanıklarından biri Mehmet Barlas'tır. Barlas, toplumun bir kesiminin bunu darbe olarak görmediğini ve doğal demokratik bir süreç gibi algıladığını söyler. Ona göre Erbakan da darbeyi görmeyenlerdendir. Bu olayı yazması üzerinde Erbakan tarafından çağırılır ve Erbakan ile görüşmesinde “Geçmiş olsun” der. Erbakan ise ne demek istediğini anlamadığını ve generallerin kendisinden şimdiye kadar hiçbir şey istemediğini ve kendisinin onlarla bir sorunu olmadığını ifade eder. Barlas'ın tavsiyesi

Çiller’i başbakan yapıp seçime gitmektir. Erbakan, bu doğru olsa bile daha yapacakları toplantılar olduğundan bunu erteleme nin daha uygun olacağını belirtir. Mehmet Bekaroğlu ise “Erbakan hocanın birkaç tane komutanın siyasilerin etkisi altında olduğunu ifade ettiğini” söyler.¹⁶ Bayramoğlu MGK öncesinde Erbakan’ın “oturun oturduğunuz yerde, rahatlık size batmasın. Camiden bahsetmeyeceksin diyorlar. Sen kimsin? Yüzde 3...” şeklindeki ifadesini açıklarken bunu, krizden çıkmak için yaptığını söylemektedir. Ancak bu çıkışın yolu, devlet içindeki aktörlerle değil sokaktakilere konuşarak bulunmaya çalışılmaktadır. Amacı ise üç boyutludur; yani laiklik eksenindeki krizi hafife almak, MGK’da askeri teskin edebileceğini ümit etmek ve medya aracılığıyla gündemi değiştirmektir (Bayramoğlu, 2007, 121).

28 Şubat 1997 tarihli MGK’dan çıkan “kararlar” basında geniş yankısını bulmuştur. Gazetelerin hemen hemen hepsinde laiklik ve irtica konusu ön plana çıkmıştır. Cumhuriyet gazetesi ise şeriat yönetimine karşı çıkılması istendi ifadesine yer verilmiştir. Yeni Şafak ise bütün bunlardan adeta habersizmiş gibi gerginlik çıkmadığını okuyucuya aktarmıştır. Erbakan’ın “ordu ile uyum içindeyiz” açıklamasına Özkasnak’ın “ordu, Atatürk’e inananlarla uyum içindedir” cevabı Hürriyet gazetesinin gündemindedir. Yine Erbakan’ın kararları imzalamaması “hoca direniyor” veya “Erbakan imzalamasa da olur” gibi sözlerle nakledilmiştir. Köşe yazarları ise toplantı sonrasında benzer yorumlara yer vermişlerdir. Örneğin Güneri Cıvaoglu, Refah Partisi zamanında hizaya getirilseydi, bunlar yaşanmazdı yorumlarını yapmış; Mehmet Ali Birand ve Oktay Ekşi, hükümetin beceriksizliği nedeniyle meclisin yapamadığını askerin yaptığını ifade etmişlerdir (Özcan, 2010: 30 vd).

MGK toplantısından 5 gün sonra TÜSİAD, KESK, TİSK, Türk Metal-Sen MGK kararlarına tam destek verdiklerini açıklamışlardır. Hürriyet gazetesi bu olayı şu ifadelerle

¹⁶ Yakın Tarih, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37, programda 28 Şubat süreci o dönemi yaşayan gazetecilerin gözünden anlatılmış ve gündemi belirleyen konularda görüşlerine başvurulmuştur.

nakletmiştir: “30 milyonluk bir kitleri temsil eden 6 milyon üyeli Türkiye’nin en büyük 3 işçi ve esnaf konfederasyonu, Milli Güvenlik Kurulu kararlarına tam destek verdiler.” Haberde temsilcilerin laiklik ve çağdaş demokrasinin tehlikede olduğuna dair sözlerine de yer verilmiştir. Sendikaların bu girişimini, askerin yanında ve demokrasinin karşısında yer almak olarak okumayanların sayısı az değildir. Tam tersine bunu bir demokrasi mücadelesi ve toplumsal muhalefet şeklinde yorumlamayı tercih etmişlerdir (Öztürk, 2006: 95). Laiklik tehdidinin sürdüğünü ispatlayan haberler çok boyutlu biçimde devam etmiştir. Örneğin aynı ay içinde çıkan haberlere göre tarikatlar veya irticai örgütlerce açılan kuran kurslarında Atatürk düşmanlığı aşılanıyor ve bu doğrultuda çocuklara yemin ettiriliyor. MİT raporuna göre 473 saptanan gizli kuran kursu mevcuttur. Erbakan birkaç gün direndikten sonra kararların altına imza atması ise paşa paşa imzaladı şeklinde yorumlanmıştır (Özcan, 2010: 34 vd).

28 Şubat sürecinin uzun yıllar devam etmesinde EMASYA ve Batı Çalışma Grubu’nun payı büyüktür. Yukarıda da değinildiği gibi Batı Çalışma Grubu (BÇG), Genelkurmay’ın emriyle ve MGK doğrultusunda kurulmuş bir gruptur ve amacı istihbarat toplamaktır. Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya, bu grubun kurulmasına dair bilgilerin hükümete bildirilmesinin Genelkurmay Başkanı’nın kendi tasarrufunda olduğunu ifade etmiştir. BÇG’nun görevi, irtica tehdidinin Türkiye’deki resmini ortaya çıkarmak ve emniyet asayiş planlarını güncel hale getirmektir. Erkaya ayıca bu oluşumdan dönemin başbakanı, içişleri ve dışişleri bakanının da haberdar olduğunu ileri sürmüştür. Cumhurbaşkanı Demirel bu gruptan haberdar olduğunu belirtmiş ve bu grubun izin almasına gerek olmadığını sadece haber vermesinin yeterli olduğunu ifade etmiştir. Deniz kuvvetleri kendi görevi ile ilgili 10 grup bulunduğunu ve bazılarında Genelkurmay başkanının bile haberdar olmadığını iddia etmiştir. Dönemin Genelkurmay genel sekreteri

Erol Özkasnak ise irtica takibi için kurulduğunu ve daha sonraki hükümet döneminde feshedildiğini belirtmiştir. Fikir babasının Çevik Bir olduğunu ve zaman zaman irticai faaliyetlerden rahatsız olan bürokratlardan da bilgi alındığını ifade etmiştir. Benzer açıklamalar BÇG'nin kurucusu Çetin Doğan'dan da gelmiştir. İfadesine göre seçimle iktidara gelemeyecek olan siviller dosyaları alıp Genelkurmay'ın kapısını çalıyorlardı. Batı Çalışma Grubu'nun çalışmasını ve hedeflerini çarpıcı biçimde anlatan bir belge de Çevik Bir'in tüm askeri birliklere gönderdiği rapordur. Bir maddesinde şöyle denmektedir: “Bu şartlar ve ortamda süratle değişiklik sağlanamadığı takdirde 2000 yılında meşru yoldan iktidarı ele geçirecekleri ve yanlarına aldıkları halk desteğiyle de cumhuriyetin temel niteliklerinde istedikleri şekilde değişiklik yapacakları, eğer bu günden ciddi ve köklü tedbir alınmaz ise önümüzdeki birkaç yıl içinde mücadele etme ve önlem alma imkanının bile kalmayacağı değerlendirilmektedir.” Hal böyle olunca yapılması gereken, devlet organlarındaki kadrolaşmayı izlemek ve iktidarın kaynağın önüne geçmektir. Amaca ulaşmak için medya patronlarından üniversite personeline ve bürokrattan sivil toplum örgütlerine kadar her tür gruptan faydalanılmıştır (Avcı, 2007: 182 vd). Batı Çalışma Grubu esasen Batı Harekatı Konsepti'nden yola çıkmıştır. Bu metinde tehditlerin nereden kaynaklandığı izah edilmiştir. İrticai faaliyetlerin yakın gelecekteki durumuna dair değerlendirmede gelir dağılımındaki dengesizlikten doğan tehdit ve işsizlikten kaynaklanan tehdidin yanı sıra Türk milletinin dinine, örf ve adetine bağlılığından kaynaklanan tehditten bahsedilmektedir (Türköne, 2007: 42). Batı Çalışma Grubu, faaliyetlerini Başbakanlık Takip Kurulu adı altında sürdürmüştür (Avcı, 2007: 189). BÇG'nin faaliyetlerine baktığımızda irtica tehlikesine karşı kamuoyu oluşturmadan “yeşil” sermayeye karşı ambargo uygulamaya kadar farklı alanlarda aktif olduğu görülmektedir. Bunun dışında namaz kılan kamu görevlileri fişlenmiş, üniversitedeki başörtüsü yasağının

uygulanmasını sağlamıştır. Çeşitli siyasiler hakkında soruşturmalar ve davalar açılmış, dindarlara ait dernek ve vakıflar yakın takibe alınmış ve zaman zaman bunlara baskınlar düzenlenmiştir (Ensaroğlu, 2007, 83). 28 Şubat sürecinde başörtüsü yasağı nedeniyle mahkemelere başvurular olmuş ve bazı mahkemeler, YÖK'ün uygulamasının anayasaya aykırı olduğu hükmüne varmışlardır. BÇG, bu hakimler hakkında HSYK'ya bilgi notları vermiş ve hakimlerin görev yerleri değiştirilmiştir. Reşat Petek, başörtüsü yasağını yasaya aykırı genelgelerle uygulayan rektörler ve dekanlar hakkında dava açınca BÇG'nin ihbarı ve şikayetiyle kendisi hakkında soruşturma başlatılmış, başsavcılık görevinden alınmış ve görev yeri değiştirilmiştir. Açtığı davada bir sorun görülmeince BÇG tekrar devreye girmiş ve bir bilgi notu aktarmıştır. Buna göre bir buçuk yıl önce bir mahalli gazetede çıkan bir yazıda suç unsuru olduğu tespit edilmiş ve Petek buna dava açmadığından kendisi hakkında dava açılmıştır (Petek, 2007, 112). Ahmet Ağırakça (2007, 127), 28 Şubat'ta öğretim görevlilerin durumundan bahsederken bir çok kişinin uzaklaştırıldığını, soruşturma geçirdiğini, cezalara çarptırıldığını anlatır. Kendilerinin sadece başörtülü kızların eğitim haklarını savunurken Batı Çalışma Grubu'nun emrinde olan komitacı bir rektörlerinin olduğunu bilmediklerini ifade eder. Asım Gültekin (2007, 160) 2001-2003 yılları arasında Hoca Üveys Kütüphanesi'nin dönemin Fatih kaymakamı ve Batı Çalışma Grubu tarafından sık sık rahatsız dildiğini ileri sürmektedir. Kütüphanenin kitapları sokağa atılmış ve 18 yaşından küçüklerin kütüphaneye girmesi de yasaklanmıştır. Bazı zamanlar hedefe ulaşmak için sahte raporlar da düzenlenmişti; örneğin bu tür raporlarla ordudan ihraçlar gerçekleştirildi. Hatta ihraç edilen subaylar daha sonra belediyelerde istihdam edilince belediyelere de müdahaleler yaşanmıştır (Tarhan, 2007, 179-180).

EMASYA'ya kısaca değinmiştik; Emniyet, Asayiş Yardımlaşma olarak bilinen bu birlikler 1960'lardan beri çalışmalarını sürdürmüştür. İller Kanunu'na göre bir toplumsal

hareket olduğunda valilikler zor durumda kaldığı takdirde, valilikler, askeri birimlerden yardım isteme hakkına sahiptir. Bunun için silahlı kuvvetlerde, o askeri birliklerin nasıl hareket edeceğine dair tali bir yapılanma ve planlar oluşturulmuştur. Genelkurmay'a göre bu yapılanma, polis ve jandarmanın baş edemeyeceği bir durumda görev alan komutanın, bu görevi, olay daha da büyümeden başarabilmesi için önceden plan hazırlamasının ve bu planı hazırlayabilmesi için il veya ilçede doğabilecek çok çeşitli olaylar hakkında bilgi toplamasının, bu bilgilere göre teşkilat, teçhizat, muhabere irtibatları ve eğitim çalışmaları yapmasının zorunluluğu açıktır; 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ve buna istinaden Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında yapılmış olan Protokol da bunu öngörmektedir (Özgen, 2008, 88). Hal böyle olunca bütün askeri garnizonlarında bulunan EMASYA birliklerince Türkiye'de insanlar izlendi, fişlendi ve psikolojik harekat ve baskılara maruz kaldı. Bu yapılanma 28 Şubat ve Refahiyol hükümeti yıkılana kadar böyle devam etmiştir ancak irtica tehlikesi tespiti ile bu süreçten sonra yapısında değişikliğe gidilmiştir. Dönemin içişleri bakanı Tantan ve Genelkurmay Başkanlığı arasında bir protokol imzalanmış ve buna göre valilik talep etmese de gerekli görüldüğünde olaylara el koyma yetkisi verilmiştir. Bu protokol ile fişlemeler için yasal dayanak sağlanmış oldu. Süreç içinde 6 milyon fişlemelerin olduğu ileri sürülmektedir. EMASYA ve 28 Şubat gerçeği, polis ve valinin kontrol ettiği alanlara askerin yerleşmesidir. Bakış açıları da tehlikelidir, zira istihbarat toplamak üzere topluma bakar ve amacı tehlikeleri tespit etmektir (Düzel 2008 içinde: 353 vd).

Süreci yönetmek için fişlemeler, sıkça başvurulan bir yöntem olmuş ve bu faaliyet toplumun hemen hemen her kesimine uygulanmıştır. Bu bağlamda İslami kesimlerin kurduğu vakıfların çoğu kapatılmış, yaptıkları vaazden dolayı din görevlileri gözaltına alınmış, 135 öğretmenin görevine son verilmiş, Güneydoğuda Hıristiyanlar baskı görmüş,

Emek Partisi kapatılmış, Ülkede Gündem ve Emek gazeteleri OHAL bölgesine sokulmamış, Şükrü Karatepe davasında suç unsuru bulunmadığı sonucuna varan bilirkişiler takibe alınmış, insan hakları savunucuları üzerindeki baskı artmıştır (Ensaroğlu, 2007: 83 vd.). Dönemin akredite basın-yayın organları ve gazetecileri vardır. “Dinci” basın hiçbir zaman akredite olmamış ve askerle ilgili basın toplantılarına alınmamıştır. Bazı kuruluşlar ve özellikle gazeteciler ise zaman zaman bu listeden çıkarılmış ve sonradan yine dahil edilmiştir. Örneğin Mehmet Ali Birand bunlardan biriydi. Kendi ifadesiyle askerin kendi gazetecileri vardı. Askerden “abi” veya “paşam” diye bahsederler ve her an askerin yanına girmekte serbestlerdi. Söz konusu bu gazeteciler, askerin bir gazetecinin yazısına kızdığında bilgi verirdi. Örneğin Özkasnak’ın, gazetecilerin taraf olması gerektiği mesajı Birand’a iletilmişti.¹⁷

Bir başka yaptırım çalışması brifingler aracılığıyla hayat bulmuştur. 28 Şubat muhtırasından önce de yapılan brifingler, muhtıra sonrasında medya patronlarına, basın çalışanlarına, üniversitelere, yargı mensuplarına, imamlara vs. verilmiştir. Amaç, medyayı, üniversite yöneticilerini ve de yargıyı siyasal İslam oluşumlarına karşı ön yargılı hale getirmektir (Erdoğan, 2007: 19). Brifingler, TSK’nin, milli askeri stratejik konseptte yaptığı değişiklikleri anlatmış ve ülkeye yönelik tehdit değerlendirmesinde birinci sırayı ilk kez iç tehdidin yani özellikle irticai hareketlerin kastedildiğini bildirmiştir (Özgen, 2008: 91). Böylece merkezi ezan ve merkezi vaaz uygulamasına paralel Milli Güvenlik Akademisi tarafından din görevlilerinin de brifinglere tabii tutulmasına karar verilmiştir (Ensaroğlu, 2007: 84). Yüksek yargı mensuplarına ve bazı hakim ve savcılara verilen brifingler bu kişiler tarafından hukuksuzluğa rağmen kabul görmüştür. Brifinglerin konusu irtica tehlikesi, bunun bertaraf edilmesi ve Batı Çalışma Grubu’nun çalışma biçimleri

¹⁷ Yakın Tarih, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37, programda 28 Şubat süreci o dönemi yaşayan gazetecilerin gözünden anlatılmış ve gündemi belirleyen konularda görüşlerine başvurulmuştur.

olmuştur (Petek, 2007, 110). Brifing verilenler arasında Çankaya köşkü ve bazı milletvekilleri de vardı (Tarhan, 2007, 179). Brifinglerle birlikte “elele” söylenen 10. Yıl marşları, podyumlarda bayrak açan istenen Türk kadın tipi mankenler tarafından da söylenmekteydi (Eraslan, 2007, 139). Gazetecilere verilecek bir brifinge Umur Talu da çağırılır ve komutanların öyle bir rolü ve hakkı olmadığına inandığı için gitmez. Yine Talu şahit olduğu bir olayı köşesinde yazmıştır; buna göre sivil kıyafetiyle Özkasnak bir toplantıdadır, konuşmacı olan İlnur Çevik’in eline bir not tutturur, Çevik bunu sıkılarak okur. Bu olayı yazdığı için çıkarılması istenir ve nitekim işine son verilir. Talu, Aydın Doğan’ın kendi bildiği kadarıyla üç kez Genelkurmay’a gittiğinden de bahseder. Birand, Tiflis gezisinde Mesut Yılmaz’ın Genelkurmay ile ilgili konuşmak istemediğini ve bazı sıkıntılarının olduğunu yazınca Genelkurmay bir açıklama yaptığını ve Mesut Yılmaz’ın bunun üzerine “beni yanlış anlamış” dediğini aktarır. O dönem Sabah gazetesi ile Genelkurmay arasında iletişim sağlayan Fatih Çekirge, bazı gazetecilerin PKK’dan para alarak yazı yazdığını Genelkurmay’ın ortaya koyacağını ifade etmiş. Şemdin Sakık yakalanıp Türkiye’ye getirildiğinde ifadesinde bazı gazetecilerin PKK’dan para alıp yazdıklarını söylemiştir. Daha sonra Sakık, bu ifadeyi kendisinin vermediğini söyleyecektir ama “ifşa” edilen gazeteciler işlerinden atılmışlardır.¹⁸

“İfadesinde” Sakık, RP, HADEP ve İHD’nin PKK ile işbirliğini de ortaya koymuştur. Bu olaydan sonra Akın Birdal’a suikast girişiminde bulunulmuştu. Sakık’ın ifadesinde adı geçen gazetecilerin isimlerini Oktay Ekşi aracılığıyla Türkiye öğrenmiştir: Ekşi, yazısında “alçakları tanıyalım” çağrısında bulunması üzerine Hürriyet ve Sabah gazeteleri isimleri açıklamış ve Cengiz Çandar ile Mehmet Ali Birand isimlerine baş sayfada yer vermişti. Can Ataklı bu haberin duyurulması için askerinin özellikle baskı

¹⁸ Yakın Tarih, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37, programda 28 Şubat süreci o dönemi yaşayan gazetecilerin gözünden anlatılmış ve gündemi belirleyen konularda görüşlerine başvurulmuştur.

yaptığını aktarmaktadır (Özcan, 2010, 70 vd). Ataklı, Sakık'ın ifadesindeki o satırları bir komutanın eklediğini de anlatmıştır. Bir başka röportajda Türk basınının çok kötü bir sınav verdiğini, yazılan haberlerin yüzde 90 yalan olduğunu söylemiş ve “kendimiz yazıp kendimiz okuduk” demiştir. Umur Talu bu açıklamaların doğru fakat yetersiz olduğunu belirtir, zira ona göre Ataklı sadece asker unsurundan bahseder; işin içinde sadece asker değil “sivil” unsurlar da vardır. Bu siviller; çanak tutmuş, boyun eğmiş, katiplik yapmış veya tezahüratta bulunmuştur (Soncan, 2006, 35 vd). Birand, bu olayın üzerine Sabah'tan ayrıldığını ancak 32.Gün adlı programının devam ettiğini anlatır. Erol Aksoy kendisini aramış ve Özkasnak'ın arayıp ekrandan gitmesi gerektiğini söylediğini aktarmıştır. Program ODTÜ'ye çekilir. Program öncesinden Aksoy yine arar ve bir şey söylersen şalteri indirim der. Program yapılır ancak bir sonraki hafta yine arar ve kendisinin bankası olduğunu ve takibe alınacağını söyler, bu nedenle de erken izine girelim teklifini getirir.¹⁹

Tekrar sürecin sırasıyla işleyişine dönecek olursak: muhtıra sonrasında yapılan ilk faaliyetlerden birinin 8 yıllık kesintisiz eğitime geçiş kararıydı. 26 Nisan 1997'de verilen bu karara toplumdan çok tepki olsa da meclisten geçmiştir. Yukarıda da bahsedilen brifingler 29 Nisan ve 20 Mayıs tarihlerinde önce Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay üyelerine ve de üniversite rektörlerine, daha sonra ise 420 kişinin katıldığı savcılara verildi. Brifingde askerin silaha başvurabileceği ve yasalar buna müsaade ettiği de dile getirilmiştir.

18 Haziran'da Erbakan istifa etti veya ettirildi ve hükümet kurma görevi Çiller'e verilmesi gerekirken ANAP başkanı Mesut Yılmaz'a verildi. ANAP, DSP ve DTP ile kurulacak olan koalisyona CHP dıştan destek vereceğini bildirmiş ancak bu üçlü koalisyona, hükümet kurmak için gerekli olan 276 sayısını elde etmiş değildi. Birkaç gün

¹⁹ Yakın Tarih, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37, programda 28 Şubat süreci o dönemi yaşayan gazetecilerin gözünden anlatılmış ve gündemi belirleyen konularda görüşlerine başvurulmuştur.

sonra DYP'den kopmalar oldu ve üçlü koalisyon CHP'den destek alıp bağımsızların da oyunu alarak hükümet kurmuştur (Özgen, 2008, 99-100). Temmuz 1997'de güvenoyu alan Yılmaz-Ecevit-Cindoruk hükümetinin kurulması tansiyonu düşürdü. Ağustos'ta 28 Şubat sürecinin kuvvet komutanları emekli oldu, yeni komutanların da bu mücadeleyi sürdürecekleri mesaj verildi (Soncan, 2006, 30). Seçimden dördüncü ve beşinci çıkan partilerin hükümet kurması elbette eleştiriler almış ve Mesut Yılmaz “benim de içime sinmedi ama mecburuz” açıklamasını yapmıştır. Bu hükümetin ilk icraatlarından biri daha önce meclisten geçmiş olan kesintisiz sekiz yıllık eğitimi kanunlaştırmak oldu. Bu talep 28 Şubat'ta yapılan MGK'nın kararıydı ve istenildiği gibi de yerine getirildi. Türkiye'de yine eğitim ile ilgili bir değişiklik tabandan veya uzmanlardan gelen bir talep doğrultusunda değil tepeden gelen bir emirle gerçekleştirilmişti (Akdağ, 2010, 85). Böyle bir değişiklik için çeşitli gerekçeler sunuldu ama esas amaç, kapatılmayan İmam-Hatip liselerinin önünü kesmekti. “İrtica yuvası” olarak adlandırılan bu okullara ne kadar geç öğrenci başlarsa o kadar geç dinci bir eğitime başlayacaktı. Dini eğitimi geciktirmek için kuran kursuna başlama yaşı da daha yukarıya çekilmişti. Yine bu hükümet döneminde başörtüsü yasakları fiilen uygulanmış ve yaygınlaştırılmaya çalışılmıştı. Örneğin, 1998 yılı üniversite giriş sınavlarına başvuruda türbansız fotoğraf zorunluluğu uygulanmış, kazanan öğrencilerin kayıt esnasında da türbansız fotoğraf vermeleri istenmiştir. Rektör adaylarının seçiminde, adayların türban konusundaki tavırları “ölçü” olarak alınmış, öğrenciler ikna odalarına alınarak başörtülerini çıkarmaya zorlanmışlardır. Dönemin İstanbul büyükşehir belediye başkanı Tayyip Erdoğan ise Siirt'te okuduğu şiirin halkı düşmanlığa tahrik ettiği gerekçesiyle mahkum edilmiştir; dava Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde açılmıştı (Akdağ, 2010, 86). Bu süreçte Refah Partisi'nin kapatılması için girişimler başlatılmış ve parti sonunda kapatılmıştır. Mehmet Ali Birand'a göre buradaki esas

gerekçe irticai faaliyetler değil partinin büyüyüp gelişmesi, sermaye yapısının değişmesiyle İslami sermayenin güçlenmesine vesile olmasıydı (Akdağ, 2010, 87-88).

17 Ocak 1998’de Anayasa Mahkemesi Refah Partisini temelli kapatmış²⁰ ve Necmettin Erbakan ile birlikte üst düzey partililer (Şevket Kazan, Ahmet Tekdal, Şevki Yılmaz, Hasan Hüseyin Ceylan Halil İbrahim Çelik) siyasi yasaklı hale getirmiştir (Öztürk, 2006). RP, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvurmuş olsa da davayı kazanamamıştır. Refah Partisi kapatılmadan önce Fazilet Partisi kurulmuştu ve partinin kapatılmasıyla birlikte Refah Partisi mensupları Fazilet Partisine geçmiş ve böylece mecliste hemen yerini almıştır. Ancak Erbakan siyasi yasaklı olduğundan parti başkanlığına Recai Kutun gelmiştir.

Dikkat çeken bir başka gelişme ise Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumda Em. Alb. Kalelioğlu danışman olarak görevlendirilmesidir. Kalelioğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ilk asker kökenli danışmanı olmuştur. Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz ise “Albayım teşkilata çeki düzen verecek” şeklinde açıklama yapmıştır (Özgen, 2008, 101).

Ancak zaten dış destekle kurulan bu hükümet, tekrar Susurluk kazasıyla başlayan devlet-mafya ilişkisinin tekrar gündeme gelmesiyle sarsılmaya başladı. Medyada çıkan konuyla ilgili kasetler bu süreci hızlandırırken, Korkmaz Yiğit’in kaseti son noktayı koydu. Bu kasette Türkbank ihalesi ile ilgili usulsüzlük ve hükümetin işin içinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine CHP desteğini çekmiş ve hükümetin istifası için çağrıda bulunmuştur. Yılmaz ve usulsüzlükte adı geçen diğer isim olan Güneş Taner hakkında gensorular verilmiş ve oylamalarda hükümet düşürülmüştür (Akdağ, 2010, 89-90). Nisan 1999’da Ecevit’in önderliğinde seçime gitmek üzere azınlık hükümeti kurulmuş ve bu

²⁰ <http://www.tumgazeteler.com/?a=4748992&cache=1>

hükümet döneminde PKK'nın bir numaralı isimi Abdullah Öcalan yakalanıp Türkiye'ye getirilmiştir.

Seçim kararının ardından Fazilet Partisi içinde Erbakan'ın siyasi yasaklı olmasından kaynaklanan bölünmeler meydana gelmiştir. Erbakan, seçime giremeyeceğinden seçimlerin iptal edilmesini isteyenler ile bunu seçim malzemesi yapmadan seçime gitmek isteyenler karşı karşıya gelmiş ama nihayetinde seçime mevcut durumla girilmesine karar verilmiştir. 1999 seçimlerinde Fazilet Partisi (RP baz alınır) % 6 civarında oy kaybetmiş, yerel seçimlerde ise tekrar büyük başarı elde etmiştir. Oy kaybı, çeşitli nedenlere bağlanmaktadır: 28 Şubat ile gelen yasaklara karşı direnememesi bir rol oynamış ama aynı zamanda Fazilet Partisi'ni kimin yönettiğine dair muğlak görüntü de etkili olmuştur (Özgen, 2008, 106 vd). Daha önemlisi Refah Partisi'nin iktidardayken benimsediği tutumudur. Bayramoğlu, Refah Partisi muhalefetteyken toplumsal gerilimleri dile getirirken, iktidara geldikten sonra siyasi merkeze yönelip, daha popülist ve merkezîyetçi politikalara soyunduğu, maddi ve manevi rant dağıtmaya yöneldiği, sistemi yenilemek yerine olduğu gibi koruduğundan başarısız olduğunu söyler. Ayrıca Refah Partisi ile askeri otorite arasında, devlet politikaları ve kontrolü çerçevesinde bir kutuplaşmaya doğru gidilmiştir; bu kutuplaşma medya gibi unsurlarla meşrulaştırılmıştır (Bayramoğlu, 2007, 93 vd.). Yine Bayramoğlu RP'nin hatalarından bahsederken (2007, 189) çıkarılan yönetmelik ve değişikliklerden söz eder: Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği, Savaş ve Seferlik Kanunu'nda TBMM'nin bazı yetkilerinin Genelkurmay'a devredilmesi, MGK genel sekreterine kurul kararlarını başbakan yetkisiyle takip görevinin verilmesi, Askeri Ceza Kanunu'nda askeri savcılarının bazı girişimlerini birlik komutanının iznine bağlayan değişiklikler. Bütün bunlar daha önce ifade edildiği gibi askerin hareket alanını genişletmiştir, siyasi alanı daraltmıştır.

Seçimin galibi bu sefer DSP'dir ancak oyların %22'sini aldığından tek başına hükümet kurmak yine mümkün değildir. Yine bir üçlü koalisyon kurulmuş ve bu koalisyona seçimlerden üçüncü çıkan Fazilet Partisine yer verilmemiştir. Koalisyon seçimin ikincisi MHP (%18) ve dördüncüsü ANAP (%13) ile gerçekleştirilmiştir. Ancak ilk kriz, yemin töreninde yaşanır; Merve Kavakçı başörtüsüyle seçildikten sonra meclise de başörtüsüyle gelir ve bu mecliste adeta infiale neden olur. Kuvvet komutanları da tam kadro meclistedir. Ecevit kürsüsünden herkesi “bu kadına haddini bildirme” çağrısında bulunur. Yaşananların ardından Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş Fazilet Partisinin kapanması istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş ve FP'nin RP'nin devamı olduğunu ve laiklik karşıtı eylemlerin odağı haline geldiğini ileri sürmüştür. İddianamesinde *“Fazilet Partisi Genel Başkanı dahil, tüm yöneticiler, milletvekilleri ve belediye başkanları, adeta kandan başka bir şeyle beslenemeyen vampirler gibi, vatandaşlarımızın bir kısmının dinsel inançlarını en kolay bu yoldan sömürüp, laikdevlet düzenimizle çatışmaya sokabileceklerinin bilincinde olarak ve Anayasa Mahkememizin anılan kararını hiçe sayarak, meydan meydan, köy köy dolaşp, tüm televizyonlardaki açık oturum ve söyleşilere katılarak “kamu kurumlarında ve üniversitelerde başörtüsü ile çalışma ve öğrenim görmenin vazgeçilmez bir insan hakkı olduğunu, yasaklar getiren mevzuat ve bunları uygulayan kamu görevlilerinin laikliğe aykırı davranışta bulunarak suç işlediklerini”* iddia ederek, halkımızın bir bölümünü Devletimize karşı kışkırtmayı alışkanlık haline getirmişlerdir” demektedir (Akdağ, 2010, 94-95) Merve Kavakçı ise sadece meclisten atılmakla kalmamış Türkiye cumhuriyeti vatandaşlığından da çıkarılmıştır.

28 Şubat süreci görüldüğü gibi 28 Şubat 1997'de başlamış ve amacı hükümeti devirmek olduğu için Erbakan hükümetinin istifasıyla sonuçlanmamıştır. Süreç kabaca bir

çerçeve çizildiğinde 1994'te yapılan yerel seçimlerle başlamış ve yasakları bakımından hala kısmen devam etmektedir. Bu zaman zarfında medya, sivil toplum kuruluşları ve asker adeta el ele hareket etmiş; öncelikle korku unsuru kullanılmış, dezenformasyon yapılmış, toplum kutuplaştırılmış, cevap alınamayınca ise muhtıra ile postmodern bir darbe yapılmış, MGK'da verilen kararları gerçekleştirmek için mecliste doğru aritmetik oluşturulmuş, yasalar çıkarılmış, yasaklar konmuş, yasakların her yerde uygulanması için çeşitli baskı unsurları kullanılmış ve partiler kapatılmıştır. 28 Şubat sürecinin aktörleri ödüllendirilmiştir; 1997 takip eden yıllarda birçok üst rütbeli askerin bir takım holdinglerde danışmanlık görevi yapmaya başladıkları bilinmektedir.²¹ Dolayısıyla askeri müdahale iki aşamaya ayrılabilir, yani ilki REFAHYOL'un istifasına kadarki süreç ve ikincisi ise 2001 seçimleriyle sona eren süreçtir (Özgen, 2008, 102). Ancak Bayramoğlu'nun ifadesiyle "askeri tortu" kalmıştır.

1.4. 28 Şubat'ın Sonrası

Bir önceki kısımda da değinildiği gibi Bayramoğlu (2007, 11-15), 28 Şubat sürecine giden yolu açıklarken toplum içindeki değişimlere değinir ve 1980'li yıllardan başlattığı bu sürece sosyolojik ve siyasal açıdan bakar. Sosyolojik açıdan Türkiye ciddi bir değişim geçirmiştir ve sonucunda toplumun merkeziyle çevresi arasındaki mesafe azalmıştır. Bu azalma daha görünür hale geldiğinden toplumsal ve siyasal gerginlikler ve buna paralel değişimler meydana gelmiştir. İlk bakışta bu değişim modernleşmeye bir tehdit gibi yorumlansa da tam olarak doğru değildir, çünkü Türkiye'de yaşanan modernleşme süreci çevre ile merkezin birlikte hareket etmesiyle değil, otoriter bir merkezin çevreyi dışlamasıyla ve hatta baskı yapmasıyla gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra

²¹ 14 Mart 2011 tarihli Zaman gazetesinde Sağlık-İş sendikası başkanı Mustafa Başoğlu ile yapılan röportajda Başoğlu, kendisini uyarın askerin daha sonra bir holdige danışman olduğunu anlatır. Uyarılmasının nedeni ise diğer sendikalarla birlikte hareket etmeyip sürece karşı çıkmasıdır. Türk-İş başkanı Bayram Meral ile şiddetli tartışmalar yaşadığından da bahsetmektedir. S.12.

modernleşmeye ve modernleşmenin standardizasyon eğilimine karşı kültürel farklılıklar ve kimlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Hatırlayacak olursak tam da bu süreçte Kürt kimliği gibi etnik kimlikler, İslami veya Alevi kimlikler ve laik kimlikler hepten ön plana çıkmış ve çatışmalar derinleşmiştir. Bu kimlikler çevreden merkeze doğru gitmeye çalışınca tehlike olarak algılanmışlardır. 28 Şubat sürecinde merkeze yönelen hakim kimlik İslamcılıktır, bu nedenle kamusal alanı tehdit ederler. Bütünüyle elit kesime ait olan bu alanın tanımı ve kontrolü, İslamcılar ve laikler arasında çarpışılan bir alana dönüşür (Göle, 2000, 90).

Siyasi açıdan baktığımızda 1994 yılından, yani yerel seçimlerden başlamak gerekir. Bu yerel seçimlerde Refah Partisi ciddi bir başarı kazanmış ve ertesi yıl yapılan genel seçimlerde de en yüksek oyu almıştı. Laik kesimin endişelerinin artması üzerine asker-hükümet gerginlikleri yaşanmış, hükümete karşı çok yönlü kampanyalar yürütülmüş, İslami kesim teşhir edilmiş ve tehditler artmıştır. Bir sonraki aşamada Milli Güvenlik Kurulunun 8 saatlik toplantısının ardından muhtıra yayınlanmıştır; burada ele alınan esas mesele irtica ve hükümetin irticanın temelini oluşturduğuydu. Bütün bu faaliyetlerin ardından hükümet düştü ancak İslami görünürlüğün artmasından endişe duyulması nedeniyle “laik” olmayan kesime baskılar ve sınırlamalar uzun yıllar sürmüştür.

Bu sürecin uzun yıllar hissedilmesinin nedenlerinden biri 7 Temmuz 1997 tarihinde yürürlüğe konulan EMASYA (emniyet asayiş yardımlaşma) protokolüdür; burada Türk silahlı Kuvvetleri ile sivil emniyet güçleri arasında yapılacak işbirliğinin şartları belirlenmiştir. Bu protokol, dönemin Harekat Başkanı Korgeneral Çetin Doğan ile İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Teoman Ünsan arasında imzalanmış, “Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu 11/D maddesi gereğince alınması gereken müşterek tedbirlere ilişkin protokol”, İçişleri Bakanlığının 25-27 Nisan 2002

tarihinde düzenlediği Mülki İdare Şurası'nda ele alınarak raporlanmıştır (Avcı, 2007, 189). Artık asker valiliklerden izin almadan müdahale hakkına sahipti ve etki alanını güçlendirmek için her ildeki askeri garnizonda güvenlik birimleri kurdu. Bu önemli bir girişimdi, çünkü emniyet askere bağımlı hale gelmiş ve bütün istihbarat bilgileri askerin çatısında toplanmıştı. Fişlemeler söz konusu olduğunda EMASYA'nın varlığı kendini hissettiriyordu. Daha sonraki yıllarda cereyan edecek Şemdinli olayının arkasındaki isim de bu yapılanmaydı (Bayramoğlu, 2007, 92). EMASYA protokolü ile İller İdaresi Kanunu rafa kaldırılmış ve valinin ve polisin yerine asker geçmiş oluyordu; böylece bütün toplumu izleme ve fişleme faaliyetleri sürdürülmüştü (Petek, 2007, 115). Ayrıca terörle mücadelede görev yapan tüm birimlerin istihbarat çalışmalarının birleştirilmesi ve istihbaratın koordinasyonu amacıyla EMASYA bölge ve tali komutanlıkları bünyesinde jandarma, emniyet ve MİT görevlilerinin de üye sıfatıyla katılacakları “Müşterek İstihbarat Merkezleri” kurulması amacıyla EMASYA Komutanlıkları nezdinde müşterek tatbikatlar yapılması öngörülmüştür (Avcı, 2007, 189).

Söz konusu hareket biçimi önceki darbelerden farklı bir seyir izlemiş ve bu nedenle darbe olup olmadığı uzun süre tartışılmıştır, zira önceki darbelerden farklı olarak fiili müdahale yapmadan mevzuat desteği alınmış ve buna paralel olarak medya ve başka bazı kurumlar üzerinden nüfuz alanı genişletilmiştir. 28 Şubat sürecini post-modern darbe olarak ilk adlandıranın Cengiz Çandar olduğu ifade edilmektedir. Daha önceki askeri müdahalelerden farklı bir müdahale olduğu için darbe olarak algılanması ve adlandırması zaman aldı. Bir otorite değişimi vardı ancak asker fiili olarak hükümette değildi, TBMM kapatılmamıştı ve Sincan'da yürütülen tanklar dışında ortada asker görünmüyordu. Fakat bu süreç içinde hükümet el değiştirildi, bir takım yasaklar getirildi ve toplumun belirli

kesimleri yakın takibe alındı ve bir takım hakları ellerinden alındı. Cengiz Çandar'ın bu tanımı bu nedenle yaşananları iyi tanımlıyordu ve böylece bir kavram olarak benimsendi.²²

1. 5. Türk Siyasi Hayatı Penceresinden 28 Şubat Sürecine Bakış

28 Şubat süreci postmodern darbe olma özelliğiyle şüphesiz önceki darbelerden birçok yönden farklıydı ve bu nedenle anlaşılması daha zor olmuş ve uzun zaman almıştır. Türkiye'de daha önce üç darbe yapılmıştı ve darbe sonucunda mevcut hükümetler gönderilmiş, yerini askeri cunta yönetimleri almış, partiler kapatılmış ve sorumlu görülen siyasiler cezalandırılmıştır. Bu ceza siyasi yasaklı olmaktan asılmaya kadar gitmişti ve her seferinde hükümet tekrar sivil yönetime devredilse de devleti koruma amaçlı yaptırımlar ve yasalar artmıştı. Darbeler öncesi özgürlükler anlamında elde edilen ilerleme darbeye kaybedilmiş ve daha katı bir yönetim anlayışı benimsenmişti. Bunun dışında Batılı demokrasilerde düşünülemez olan darbeler Türkiye'nin eğitilmiş kesimlerinden destek almıştı, basın ise çoğu zaman askerlere övgüler yağdırmıştı. Demokrasiye yapılan bir darbenin meşrulaştırılması ve yoğun destek almasını anlamak için şüphesiz cumhuriyet tarihine bakmak gerekir, zira kuruluşundan itibaren bazı kırmızı çizgiler konmuş ve bu çizgiler iktidara sahip elit kesimden korunmuştur. Elit kesimin başını ise ordu çekmektedir; ancak bürokrasi, akademik camia ve daha sonra bazı sivil toplum kuruluşları da buna dahil olmuştur.

Osmanlı imparatorluğunun dağılması aşamasında, cumhuriyet kurulmadan önce Mustafa Kemal önderliğinde Kurtuluş Savaşı gerçekleştirilmişti. 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclis'i kurulmuş ve Kurtuluş savaşının sona ermesiyle 1923'te Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmişti. Bu cumhuriyet askerin çabasıyla kurulmuş ve Lozan anlaşmasında belirlenen sınırlar kabul edilmişti. Cumhuriyet her şeye rağmen Osmanlı

²² <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/2001almanak/05pole.asp>

kimliği üzerinden ortaya çıkmıştır, ancak topraklarının %75'ini ve nüfusunun %85'ini kaybettiğinden ülke içindeki kimlik profili değişmişti. Türk kimliği Osmanlı'da kullanılan bir tanımlama değildi, zira Osmanlı'da kimlik daha çok Müslim ve gayri Müslim kavramları ile tanımlanıyordu. Osmanlı'nın okşnden ve cumhuriyet kurulduktan sonra da Türk ve Müslüman olmayan toplulukların sayısı az değildi. Cumhuriyet, Türk vatandaşı kavramını benimsedi; daha önce Türk kelimesi alt tabakalar için kullanılmışsa da bu dönemde farklı bir anlam kazandırıldı ve Türk kavramına onurlu bir kimlik kazandırıldı (Hermann, 2011, 35 vd). Atatürk'ün kurduğu Türkiye'nin aslında gerçek Avrupalı bir devlet olma gayesini gütmediği ileri sürülür. Amaç, kendine has bir konumu ve halkıyla tanımlanan modern bir devlet kurmaktı ve öyle de oldu. Kurulan bu devleti savunmak için ise fiziksel ve ideolojik kurumların meydana getirilmesiyle bu vizyon gerçekleştirildi. (Cooper, 2002, 116). Bu kurumlara baktığımıza Atatürk'n kendisi karşımıza çıkar. Cooper (2002, 118) komünist dünya dışında imge ve fikirlerin bu denli kurumsallaştığı bir başka ülkenin bulunmasının zor olduğunu vurgular. Bu bağlamda ortaya çıkan kamusal alan ve kurumları her vatandaşa eşit giriş hakkının verildiği demokratik bir alan olarak ortaya çıkmaz, daha çok davranış ve yaşama dair modernist kalıplar sunan bir model olarak şekillenir. Böylece söz konusu alan, devlet tarafından sıkı denetim altına alınmıştır; 1950'lerde nispeten yumuşasa da 80'lerden sonrasında tekrar sıkı bir denetim altına alınmıştır (Göle, 1997).

Yeni cumhuriyetin kimliği sadece Türk olmakla sınırlı kalamazdı; eski yönetimle ilişkilendirilmemek ve bağları koparmak için başka kimlikler de gerekliydi. Osmanlı'nın son dönemlerinde öncelikle askeri alandaki yenilikler için başlamış olan Batılılaşma hareketi, cumhuriyeti kuranlar tarafından her alanda devam ettirilmek istenen bir olguydu. Batılılaşma hareketi, Osmanlı devletindeki geri kalmışlığı aşmak için gerekli

görülmekteydi; zira Batı sadece askeri alanda değil aynı zamanda sanayi konusunda da çok büyük ilerlemeler katetmişti. Bu bağlamda matbaa getirilmiş ve Avrupa başkentlerine elçiler gönderilmeye başlanmıştı (Mardin 2001, 10). O dönemde yürütülen tartışmalara bakıldığında Batı'ya sık sık referans veriliyor ve ülkedeki geri kalmışlığın nedeni olarak İslamiyet'in toplumsal hayattaki varlığı gösteriliyordu. Batı, özellikle de Fransa din ile bağını koparmış, aydınlanma çağını yaşamış ve laik bir devlet olarak kendini tanımlamıştı. Böylece Fransa'dan devlet ve laiklik fikri benimsendi ve bu doğrultuda ülkenin yapılanması gerçekleştirildi. Şerif Mardin (2001:17), Osmanlı'nın Batı uygarlığı fikrini "kudret" in bir boyutunu, toplumun şekillenmesinin bir yönü olarak görmüş olmalarını tesadüfen olmadığını söyler. Atatürk de bu nedenle Batı'nın en büyük katkısının müsbet bilimlerde görmüştür. Cumhuriyetin ilk döneminde (1923-25) temel ilke olarak öncelikle üç ilke benimsendi. Bunlardan biri, milliyetçilik idi ve Osmanlı İslamiyet ile bağları nedeniyle gerçek bir milli kimlik kuramamıştı, zira bu din Araplara aitti ve dili de Arapça idi. Dolayısıyla milliyetçilik aynı zamanda laik bir tutumu da beraberinde getiriyordu; ancak benimsenen diğer ilke olan laiklik, bu dönemde içi doldurulmamış ve icraatları bu dönemde gerçekleştirilmemiştir. Milliyetçiliğe dair Feroz Ahmad (2006: 99), cumhuriyetin ilk dönemlerinde kastedilen anlamın Batı'da anlaşılan milliyetçilikten farklı olduğunu vurgular. Milliyetçi daha çok vatanperver manasındadır ve ayrıştırıcı olmaktan ziyade bütünleştirici bir muhtevadadır. Böyle bir Doğulu milliyetçiliğinin amacı, milleti kültürel olarak dönüştürmekle beraber ayırt edici özelliğini de korumaktır; böylece modernleşmeyle birlikte milliyetçilik tekrar tekrar ortaya çıkan bir unsur olmuştur (Kadıoğlu, 1999: 39). Milliyetçilik ilkesine dayanan devlet kendini muhafaza etmeyi amaçladığından tüm güç devletten alınır ve devlet kendini milletiyle aynileştirir. Cumhuriyetin kuruluşundaki milliyetçilik akımının daha sonra iki yönlü bir seyri oldu.

Milliyetçi-muhafazakar kavram etrafında toplananlar, cumhuriyetin ilk dönemlerindeki milliyetçilikle ortak yönü azdır, burada güçlü devlet ve millet vurgusu söz konusudur. Cumhuriyetin tanımladığı milliyetçilik kavramını devam ettiren ise ulusalcılık akımıdır. Bu kavramın benimsenmesi İslami kimlikten kendini soyutlamak içindir. Üçüncü ilke, yani halkçılık ise halkın egemenliğine dayanmakta ve halkçılık milletin vicdanı olarak karşımıza çıkmaktaydı. Ancak bu ilke pek de uygulanma alanı bulmamıştır, çünkü hükümeti değiştirecek yani kendi iradesini ortaya koyacak bir yapıdan bahsetmek söz konusu değildi. Yeni kurulan devlette sınıf yapıları yani sosyal sınıflar olmadığından devlet, homojen bir toplum varlığından bahsediyor ve çıkarları da aynı olduğu varsayıyordu. Gereken reformlar ve değişiklikleri de zaten meclisteki Halk Partisi yapıyordu, oysa realiteye bakıldığında küçük bir grup bütün ülkenin kaderini belirleyen bir pozisyonda idi ve halkın bu konuda bir katkısı söz konusu değildi. Bu yapıların iyi niyetli olduğunu söylemek çok zor; tepeden bir bakışla toplumun ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda bir yenilenme değil toplumun geleneklerinin aşağılandığı ve yerine çağdaş yapıların empoze edildiği reformlar gerçekleştiriliyordu (Karpaz, 2010: 135 vd). Bu yaklaşım cumhuriyetin her aşamasında kendini hissettiren, benimsenen ve hatta darbelere meşruiyet kazandıran bir anlayışın da temelini oluşturmuştur. Daha sonra bu ilkelere ilaveler yapılacak ve bunlar Halk Partisi'nin ilkeleri olarak benimsenmekle beraber Cumhuriyetin ilkeleri olarak da yasalaşacaktır. Yapılan devrimler ve değişiklikler demir yumrukla uygulandığından toplumdaki huzursuzluklar zaman zaman su yüzüne çıkıyordu; Menemen olayı da bu bağlamda değerlendirilebilecek bir gerçektir. Her şeye rağmen şeriat talebi halk arasında taraftar bulduğundan bir takım yeni uygulamalar gerekli görüldü ki, halkın ikna edilmesi için yeni bir ideoloji ortaya kondu. Atatürkçülük veya Kemalizm adı verilen bu ideolojiyle halk, çağdaşlığa itilecek ve dinin yerine vatanperverlik konacaktı.

Halk Partisi'nin üçüncü kurultayında daha sonra altı ok adı verilecek olan altı temel ilke benimsendi (cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık) ve 1937'de anayasaya eklendi. İçlerinin doldurulması, yani tanımlanması ise cumhuriyet tarihi boyunca elit kesimin ihtiyaçlarına göre değişiklik gösterdi (Ahmad, 2006: 108-109). Bu ilkelerin benimsenmesinin altında sınıfsız, içine kapalı, homojen bir toplum yaratmak vardı (Hermann, 2011, 41). Altı ok, Hermann'ın (2011: 90) ifadesiyle bir fay hattını gösteriyordu. Bu korse toplumu sıkıyor ve bazılarını da dışlıyordu; bu dışlananlar ise kendi kimliklerini zaman içinde daha vurgular hale gelmişlerdi. 80'ler sonrası başlayan ve özellikle de 90'larda iyiden iyiye kendini gösteren bu aslında eski ama "yeni" kimlikler bölücü tehdit olarak algılanmış ve bir daha ortaya çıkmayacak biçimde yasaklanmıştır. 90'lardaki Kürt ve İslamcı hareketler hapislerle sonuçlanmış, örgütler yasaklanmış, ciddi bir itibarsızlaştırma kampanyası yapılmış ve hatta İslamcılar'ın devleti içine "sızması"nın önüne geçilmiştir. Çok ilişkili gözükmesi de burada devlet yapısının güçlü olması ve bu kimliğini bu kadar koruyabilmesinin bir diğer nedeni de ekonomik sebeplerdedir. Kuruluş aşamasında devletin ekonomik yapısı küçük ancak zaman içinde siyasi ve askeri alanda olduğu gibi ekonomik alanda da genişlediğini görüyoruz, çünkü ekonomik aktör olarak burjuvazi yoktur ve devlet bu rolü de üstlenmeyi tercih eder. Böylece ekonomik gelişme de demokratik milliyetçilik içinde ve onun aracılığıyla hayata geçirilir. Halk "genel çıkar"ı temsil eden partide somutlaşmış "genel irade doğrultusunda ekonomik gelişmeyi sağlayacak çalışmalara katılmak durumundadır; böylece kendisi için değil milleti için çalışır (Göle, 2008: 89-90).

Bilindiği gibi cumhuriyetin ilanını takip eden yıllarda sırasıyla radikal değişiklikler yapılmıştır; bunlar içinde laiklik ekseninde yapılan değişiklikler günümüze kadar devam eden çekişmelerin de kaynağı olmuştur. Günümüzde dahi Müslümanlara göre laiklik,

kamusal alanın devlet tarafından denetlenmesi ve İslamın dışlanması anlamını taşımaktadır (Göle, 2000: 85). Tarihsel sürece bakacak olursak: Tekke ve zaviyeler kapatıldı, Latin harfleri kabul edildi, görünürlüğü değiştirmek için şapka kanunu getirildi, devletin dini İslamdır ifadesi çıkarıldı, şeriat mahkemeleri yasaklanıp Avrupa hukuk yapıları benimsendi, diyanet işleri başkanlığı kurumu getirildi ve çok tartışılan bir konu olarak halifelik kaldırıldı. Karpat (2010:130), bunun siyasi gerekçeden ziyade kültürel ve tarihi boyutuna dikkat çeker. Osmanlıda 19.yüzyıldan beri devam eden laik-yenilikçiler ile muhafazakarlar arasındaki çatışmaya dayanmaktadır. Böylece bu çatışmadan laikler galip çıkmış, batılılaşma öndeki engel kalkmıştır. Her ne kadar laikler statükoyu temsil etmeleri bakımından artık yenilikçi olarak tanımlanamasa da 28 Şubat sürecinde yaşanan laiklik-irtica tartışmasının temeli de burada bulunmaktadır. Modernleşme ve sekülerleşme arasında düz bir bağlantı kurulmuştur; modernleşmenin temel taşı olarak sekülerleşme görülmüştür. Böylece dinin önemi azaldıkça modernleşme gerçekleşecekti (Kadıoğlu, 1999: 76). Modernleşmenin benimsenmesi için çeşitli yollar benimsenmişti; eğitimden giyim kuşama kadar çeşitli yöntemler uygulandı. Hepsi ulusal bir kimliğin yani “biz” kavramının içselleştirilmesi için yapılan çalışmalar olmuştur, ancak “biz” “öteki” olmadan varlık bulamazdı. Böylece ders kitaplarında öteki, tanımlandı ve böyle bir imgeleme gerçek olsa da olmasa da dayanışma oluşturmada önemli bir rol oynadı. Örneğin padişah ve ailesinin aslında vatan haini olduğu, gericilerin ülkeye zarar vermek istedikleri, vatan dört bir yandan düşmanla çevrili olduğuna dair söylemler, hem iç hem de dış düşmanın “varlığına” işaret ediyordu (Üstel, 2005: 209 vd.). 28 Şubat sürecinde de bu söylem önemli bir rol oynadı; iç düşman ve cumhuriyetim temel ilkelerini tehdit edenler İslamcılar olarak tanıtıldı ve yürütülen propaganda laiklik etrafında gerçekleşti. Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki militan yurttaşlık anlayışı, 60’larda göreceli biri biçimde yumuşatılmış ve

sivilleşme gündeme gelmiş olsa da 80'lerde tekrar dönmüş ve hatta yeniden tanımlanmıştır. Bu dönemde güvenliğimizi tehdit eden yabancı ideolojilere karşı Atatürk milliyetçiliği ileri sürülmüştür. Güvenlik söylemi, bu bağlamda önemlidir, çünkü iyi ve makbul yaşamı çağırır ve iyi yaşam toplumu birlikte mümkün olur (Üstel, 2005, 278 vd). 80'lerin dünyasında sağ ve sol çatışması, her gün insanların yaşamına mal olduğundan iyi yaşam söylemi özellikle önemliydi. Yine iyi yaşam vaadi veya ona düşen gölge 28 Şubat sürecinin ruh haline de hakim oldu.

Cumhuriyetin kuruluşunda yapılan laiklik reformları, meclis içinde ayrışmalara neden olmuş ve böylece Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şemsiyesi altında önemli isimler toplanmış ve Halk Partisi'nden kopmuşlardı. Amaç, muhalefetin otoriter bir idarenin varlığının önüne geçmekti ve muhalif olduğu konulardan biri de hükümetin sert laiklik tutumuydu. Ancak Şeyh Sait isyanı, sadece bir Kürt isyanı değil aynı zamanda bir laiklik karşıtı başkaldırı olarak değerlendirildi ve kurulan İstiklal Mahkemelerinde isyana iştirak edenler ve onu destekleyenler sadece cezalandırılmadı aynı zamanda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilişkilendirildi ve cumhuriyet döneminin daha başlarında ilk parti kapatılması yaşandı. Takrir-i Sükun Kanunu da bu dönemde isyanlarla mücadele için çıkarıldı (Karpat, 2010: 132 vd.). Hermann (2011:93), laikliği otoriter bir biçimde uygulanmasının kendilerince iyi niyetli olduğunu ileri sürer, zira kurulmak istenen çağdaş bir İslam yorumudur. Amaç, İslam medeniyetinden uzaklaşmak ve ulemayı zayıflatmaktı. Cumhuriyet seçkinleri, İslam'a dayalı devlet yapısı fikrinden nefret ediyorlardı. Çağdaş bir Türkiye için 20'li ve 30'lu yıllar en önemli yıllar oldu (Kadıoğlu, 1999: 45). Hermann'a göre (2011: 95) İslam'ın kilise gibi bir kurumu olmadığından otoriter bir laiklik uygulaması gereksizdi. Laik bir ülke olan Türkiye'nin gayri resmi dini Sünni İslam olduğundan cumhuriyetin başka dini gruplara tahammülü yoktur. Her gruba zorunlu din

dersi verilmesinin nedeni de budur. Empoze edilen kurallar, fikirler ve yaşam tarzının temelinde modernleşme yatıyordu, ancak modernleşme kavramı Türkiye Cumhuriyetinde kendine özgü bir muhtevaya bürünmüş ve kitlelerin talebiyle değil yukarıdan uygun görüldüğü biçimde bir toplum mühendisliği projesi çerçevesinde uygulanmaya çalışılıyordu. Moderniteden önce imajların modernliği ortaya konmuş ve bununla beraber yaratılan imgeleme sayesinde gerçek üstü kimlikler ortaya çıkmıştır (Kadıoğlu, 1999: 22). Hatta bunun izlerini, Fes ve pantolon giyme kuralını getiren Osmanlı'da da bulmak mümkündür. Kadıoğlu (1999:31), siyasetteki tartışmaların da tam bu olgu üzerinden yapıldığına işaret eder. 28 Şubat sürecinde de bolca gördüğümüz İslami giysili veya sarıklı cüppeli ve çarşafli kişilerin karşısında Atatürk rozetli ve Türk bayraklı kişilerin görülmesi bu imaj üzerinden yaratılan kimliklerin bir göstergesidir. Bu minvalde de özellikle kadınlar cumhuriyet tarihi boyunca siyasal vitrin malzemesi yapılmıştır; örneğin Kemalist modernleşme projesi, kadınları aşırı modernleşme ve geleneksel kalma arasında bir denge bulmak zorunda kalmışlardır. Balolarda Batılı kostümler giyip Batı usulü dans ederken geleneksel kadın rollerini de oynamak zorunda kalmışlardır. Kadıoğlu (1999: 31) buna "kostüm modernleri" tanımlamasını getirir.

Kimlik ekseninde atılan önemli adımlardan biri elbette Tevhid-i Tedrisat kanunudur, çünkü bununla tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı şemsiyesi altına toplanmış ve müfredatın içeriği tek bir elde toplanmıştır. Artık Türkçe, Türkiye Tarihi, Türkiye Coğrafyası ve Malumat-ı Vataniye dersleri bütün okullarda okutulacak dersler haline gelmişti. Bu bağlamda ilkokullara özel bir önem verilmişti, böylece yeni ulus devletini ihtiyacı doğrultusunda eğitim verilmişti (Üstel, 2005, 127 vd.). Malumat-ı Vataniye dersinde örneğin 1926 tarihli kitaplarda milletimize karşı olan sorumluluklarımıza yer verilir. Resmi kimliğin inşası için resmi eğitim kurumlarının müfredatı bu düşünce

etrafında toplanmalıydı; böylece bir Türk, bilim ve teknoloji anlamında Batılı ve maneviyat anlamında Doğulu olmak durumundaydı ve bu görev her Türk'ün misyonu gibi algılandı (Kadıoğlu, 1999, 35). Geleceğin vatandaşını şekillendirmek için yapılan toplum mühendisliğinin temellerini, 1908 sonrasında yapılan müfredat programları değişikliğinde görmek mümkündür. Malumatı-Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye adlı ders daha sonra Yurttaşlık Bilgisi adında verilen dersin öncüsüdür (Üstel, 2005, 33). Cumhuriyet seçkinleri için okul; bireylerin sosyalleşmesi, yeni toplum projesine dahil olmaları, empoze edilen değerleri içselleştirmesinin gerçekleştirileceği bir yerdi. Yine okul Türkçe'nin aktarımında ve de seküler toplumu inşa etmede birincil rol oynamaktaydı. Ancak buradaki sekülerlik, vicdanların eğitimi ve denetimi anlamında uygulanmıştır (Üstel, 2005, 127). Cumhuriyet kimliği kazanmada ve askerinin rolünü sürekli hatırlatmada önemli rol oynayan Milli Güvenlik dersi, devletin ilk kuruluş yıllarından itibaren okutulmuştur. Okutulan ders kitabı, Genelkurmay'ın da içinde yer aldığı bir komisyon tarafından hazırlanmakta, dersleri ise subaylar vermektedir. Zorunlu olan bu ders, bireyi devletin tahakkümü altına almak için kullanılıyor, demokrasi seçimlere indirgeniyordu, dış tehditlere karşı vatandaş uyarılıyordu (Hermann, 2011, 104 vd).

Yeni ulusun vatandaşı, medeni ve yurtsever olmak durumundaydı; en azından öyle olması için okullar ellerinden gelen çabayı gösteriyordu. Yurttaşlık Bilgisi, makbul vatandaşlar yetiştirirken medeni ve yurtsever olmasını hedefliyordu. Ardında yatan fikir ise cumhuriyetçi ve laik ahlaktır ve bu anlayış, kamusal alanı düzenlediği gibi özel alanı da yapılandırmaktaydı (Üstel, 2005, 175). Bu anlamda kamusal alandaki yaşam ve medeni yaşam da biçimlendirilmişti; sokakta giyileceklerle evdeki giyim farklı olacak, sokakta şapka takılacaktı. Yine cumhuriyetin bir bireyi, kendi vatandaşlarına faydalı olmalıydı. 1958'de yayınlanan Robert Koleji ve Ankara Siyasal'da öğrencilere yapılan bir araştırma

sonucunda Müslüman öğrencilerin milletin mutluluğunu, şahsi ideallerine tercih edecekleri ortaya çıkmıştır (Mardin, 2001, 192). Bu örnek o dönemde yapılan eğitim seferbeliğinin işe yaradığını göstermesi bakımından çarpıcıdır. Vatandaşa üç temel sorumluluk verilmişti: vergi vermek, askerlik yapmak ve kanunlara itaat etmek. Askerlik yapmak hiç şüphesiz en önemli sorumluluktur, zira askerlik görevinin reddi (vicdani ret) birçok ülkede kabul edilmesine rağmen, Türkiye’de gündeme gelmesi çok büyük tartışmalara yol açmış ve kabul edilmemiştir. Askerlik görevi, cumhuriyetin telkin ettiği milliyetçilik unsuruyla yan yana yürümüştür. Her Türk asker doğar anlayışının toplumda yaygın bir kabulü vardır ve askerliğe dair kavramlar ve anlayışlar eğitim alanlarında da kullanılmaktadır. Örneğin eğitim ordusu gibi bir kavram yadırganmaz, aksine milli ruhu pekiştiren bir çağrışımla tercih edilir. Askerlik görevi aynı zamanda kadın yurttaşları da ikincil bir konuma sokar; (Üstel 2005, 182) cumhuriyet zaten kadını Batılı değerler ekseninde yeniden yapılandırıp sosyal hayata dahil ederken geleneksel rolleri de benimsetmiştir.

Cumhuriyet döneminin başlamasıyla birlikte Osmanlıya ait bir takım yapılar (örneğin bürokratik yapı) devam ettirilse de yeni bir devlet varlığını ispatı için önceki dönemden keskin kopuşlar yaşanmıştır. Bunların içinde şüphesiz en önemli unsurlardan biri ülkede yaşayan insanlara yeni bir kimlik kazandırmaktı. Bu kimlik önceki devletten farklı bir imaja sahip olacak ve farklı söylemleri benimseyecekti; böylece makbul vatandaş kimliği ortaya çıkacaktı. Bu amacın gerçekleştirilmesi için çok sayıda kurum ve yapı harekete geçirildi. Öncelikle yapılan çalışmalarından biri, Halkevlerini faaliyete geçirmek oldu. Burada halk, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik esaslarına göre eğitilecekti. Buna paralel, yoğun bir devrim propagandası yürütüldü ve İslam öncesi Türklük vurgulandı (Karpat, 2010, 139 vd.). İslam dini bütünüyle reddedilmedi, ancak halkın dini temizlenmiş, ıslah edilmiş, modern ve Türk olan bir İslam dini ortaya konmaya çalışılmıştı. Daha önce

de değinildiği gibi yapılan onca reformlara rağmen halk istenen yapıya bürünmeyi reddediyor ve geliştirilen yöntemler çoğu zaman yetersiz kalıyordu. Merkez yani yönetici elitler ile çevre yani halk arasındaki uçurum ve mesafe azalmıyordu. Özellikle kırsal kesime ulaşmakta zorluk çekiliyordu, zira bir mühendis edasıyla çevre şekillendirilmeye çalışılıyordu (Hermann, 2011: 44). Köy Enstitüleri de bu bağlamda hayata geçirilen kurumlardı. Merkez çevreye, çevre de merkeze güvenmiyordu. Burada vurgulanması gereken bir mesele, İslam'ın cumhuriyet öncesi gördüğü tutkal işlevidir. Merkez ve taşra/çevre din bağı ile iletişim kuruyordu, oysa bu unsuru çıkarınca bu bağ bütünüyle koparılmış oldu (Kadioğlu, 1999, 30). Demokrat Parti veya Refah Partisi'nin çevreyle yakın olmaları tam da bu nedenle yönetici elit tarafından bir tehdit olarak algılanmıştı. Yıllardır yapılandırılmaya çalışılan ve cahil olarak algılanan çevre merkeze doğru hareket etmişti; yani devletin merkeziliği azalmakla yüzyüze gelmişti. Bu durum devletin daha doğrusu devleti yönetegelmiş elitin hoşuna gitmiyordu, zira Kadioğlu'nun (1999:21) ifade ettiği gibi cumhuriyet epistemolojisinin iki temel özelliği, özcülük ve toplumsal olguların yukarıdan inşa edilmesidir.

Türkiye'de askerın siyaset içindeki varlığını anlamak için tarihi gelişime bakmak gerektiği ifade edilmişti. Her ülkede askerın bu kadar siyasete müdahil ve siyasetin için de olmadığı bilinen bir gerçek, oysa demokratik bir ülke olma iddiasındaki Türkiye'de askerın varlığı her zaman kendini hissettirmiş ve bu durum büyük ölçüde de meşru bir gerçek gibi kabul edilmiştir. Şüphesiz bunun önemli nedenlerinde biri askeri ve siyasi gelenekte yatar. Henüz cumhuriyet kurulmada Osmanlı devletinde meşrutiyet dönemleri yaşanmış ve siyasi partiler siyaset sahnesinde yerlerini almışlardır. Bu partiler içinde İttihat ve Terakki'nin yeri oldukça önemlidir, zira II Meşrutiyet'e ön ayak olmuş ve iktidara gelmiştir. Bu parti, daha önce İttihad-ı Osmaniye adıyla 1889'da Askeri Tıbbiye'de kurulmuştu. Bu okulda

materyalizm akımlarının izi çok belirgindir ve burada eğitim görenler kendilerini önceki kuşaklardan daha yetkin görmektedirler. 1906'dan sonra parti örgütlenmesiyle birlikte askeri örgütlenme de hızlanmıştır (Mardin, 2001, 98-99).

Türkiye'deki muhalif hareketlere sergilenen olumsuz ve hatta yasaklayıcı bakış açısının kökenlerini de Osmanlı devleti ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında görmek mümkün, zira her ikisinde de muhalif sesler bastırılmış ve yasaklanmıştır. İttihat ve Terakki'nin muhalefeti susturup sıkıyönetim ilan ettiği gibi Halk parti de parti kapatmalarına gitmiştir. 1932'ya kadar Kürt isyanından sorumlu tutulan Terakkiper ver Fırka ve sonra Serbest Fırka kapatılmıştı (Mardin, 2001: 180-181). 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, devrimler tamamlandıktan sonra “normal” bir parlamenter görünüm için gerekli görüldüğünden Atatürk'ün kendi talebiyle kurulmuştu. Parti bir takım liberal unsurları barındırmakla beraber asli amacı muhalefet görevini yerine getirmektir. Ancak çok sayıda muhalif grubun cazibe merkezi haline gelmiş ve hükümete karşı yapılan İzmir mitinginde önemli rol oynamıştı. Partiye “gericilerin” de destek vermesiyle partinin kapatılması uygun görüldü ve bu partinin ömrü de oldukça kısa sürdü. Bu konuda dönemin Amerikan büyükelçisinin hatıraları siyasi iklime dair önemli ipuçları verir (Grew, 1999: 178 vd). Anlattığına göre Gazi, hükümetin yaptığı hataları üstlenmek istemez ve partiden istifa ederek bütün partilere eşit mesafede olmayı amaçlar. Burada Amerikalı ve Avrupalı basında Türkiye'nin bir diktatörlük olarak tanımlanması ve şeklen Batılı ancak aslen Doğulu olarak tanımlanması da etkili olmuştur. Fransa'da büyükelçi olan Fethi Bey'i yeni bir parti kurmak için görevlendirileceği konuşulur. Sürgündeki eski liberallerin de ülkeye dönmeleri sağlanacağı ifade edilir. Bu bağlamda Gazi ve İsmet İnönü ile aynı fotoğraf karelerinde Fethi Bey'i görmek ve yeni oluşuma olumlu yaklaşımları izlemek mümkündür. Büyükelçinin aktardıklarına göre yaşana sorunlar nedeniyle hükümet, aslında “idareyi

devretmek” arzusundadır, ancak birçok başka husus gibi mesuliyet de merkezileşmiştir. Yeni kurulan partiye seçimlere kadar karşılıksız olarak yetmiş sandalye tahsis edilmesini de eleştirmektedir, zira emir ile partililerinden ayrılan milletvekilleri bir başka emir ile her an geri dönmeye razı olacaktır. Ancak büyükelçi iki partili bir meclisin parlamenter sistemin Türkiye’deki geleceği için olumlu sinyaller barındırdığından da bahseder. Bilindiği üzere parti kapatıldıktan sonra 1946’da Demokrat Parti kurulana dek tek partili otoriter bir yönetim hakim olmuştur. Yine bu parti de meclis içinde yaşanan kopmalardan meydana gelmişti. Başta Halk Partisi tarafından çok da ciddiye alınmayan DP, büyüyüp ses getirmeye başlayınca tehdit olarak algılanmaya başlandı (Karpat, 2010: 239-240). Halk Partisi bunun üzerine bir takım değişiklikler yapmaya karar verdi; örneğin İnönü, milli şef ve CHP’nin daimi başkanı sıfatlarını bıraktı ve her dört yılda genel başkanı seçilmesini kabul etti. Yine baskılar üzerine seçim kanunu da değiştirildi (Ahmad, 2006: 124 vd). Seçimlerden DP galip çıkmıştı, fakat kendilerine güven eksikliği vardı; bunun nedeni de devlet aygıtının kendilerine karşı olmalarıydı. Ordu, bürokrasi ve yargı Halk Partisi tarafından oluşturulmuş kurumlardı ve muhalefete olumsuz bakma ihtimalleri söz konusuydu (Ahmad, 2006, 134). Zaten ordu ilk darbesini de bu hükümeti devirmek için yapacak ve liderlerini de asacaktı. Ardından gelen askeri cunta yönetimi, iktidarı ele almak için hazırlıksızdı ve bu nedenle “dışarıdan” yardım aldı; örneğin yeni anayasanın hazırlanması için akademisyenlerden oluşan bir komisyon kuruldu. Milli Güvenlik Kurulu da bu cunta yönetimi esnasında ortaya çıktı; bu kurulda seçilmişlerin yanı sıra Genelkurmay Başkanı ve ordu temsilcileri yer almıştı ve kurulun görevi, milli güvenlik konularında kabineye yardım etmektir. Daha sonra da görüleceği gibi milli güvenlik oldukça kapsamlı bir kavramdır ve askere neredeyse her durumda devreye girme hakkı verdi (Ahmad, 2006: 152).

Demokrat Parti'nin kapatılmasında yine aynı refleksle CHP tepki verir ve bölücülük söylemi ile partinin kapatılmasını ve siyasilerin yargınlanmasını meşrulaştırır (Mardin, 2001, 181). Aynı refleks ve kendini güvence altına alma eylemi, daha önceki parti kapatmalarında da görülmüştür; Serbest Fırka dahi, her ne kadar Atatürk'ün isteğiyle kurulmuş olsa da, aynı sonuçla karşılaşmıştı. Mardin (2001:183) bunu, aynı kanalları işleten ve aynı suçlamaları defalarca kullanan bir kinizm ile açıklar. Bölücülük korkusu veya "korkutulması", muhalefeti tasfiye etmek amacıyla insanlara güvensizlik aşılama için ileri sürülmüş bir silah olarak kullanılmıştır. Her darbe öncesi ve sonrası aynı söylem ve gerekçeyle partiler kapatılmış, bu eylemlere "meşruiyet" kazandırılmıştır. Bölücülüğün içi ise zaman zaman milliyetçilik üzerinden bazen de laiklik üzerinden doldurulmuştur. Bu akımların partilerinin her seferinde tekrar tekrar kapatılması ise bunu açıkça gözler önüne sermektedir. Örneğin laiklik üzerinden bölücülkle suçlanan bugünün Saadet Partisi ve hatta APK'nin öncüleri olan Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi kapatılmıştır. Yine bugünkü BDP'de çok isim değiştirerek siyasette varlığını sürdürebilmiştir.

1960'da yapılan ilk darbeden sonra askeri cunta ile yönetime el konulmuş ve ülke yeniden yapılandırılmıştı. Kağıtta kalsa da sendikalaşma gibi bir takım sivil haklar sağlanmıştı. Demokrat Parti kapatılmış ve yerine Adalet Partisi kurulmuştu; 1964'te yapılan kongrede partinin başına Süleyman Demirel'in gelmesiyle sağ yeniden şekillenmiş, halkçı ve gelenekçi bir anlayış benimsenmişti (Karpat, 2010, 56). Ancak çok uzun bir zaman geçmeden, yani 1971'de tekrar askeri darbe yapılmış ve hükümet devrilmişti; da sonra 1973'te yapılan seçimlerde Ecevit başkanlığında CHP galip çıktı. Bu süreçte özellikle sol eğilimli örgütler kapatıldı. Muhtıra sonrası Nihat Erim başkanlığında parlamento dışından teknokratlarla hükümet kuruldu. Türkiye bu dönemde sıkıyönetim ile

idare edildi (Ahmad, 2006, 165 vd). Yapılan seçimlerde CHP yeterli sandalye sayısına sahip olmadığından MSP ile koalisyona gidildi, ancak ömrü uzun olmadı. Bunun yerini sağ partilerin bir araya geldiği bir koalisyona gidildi. Ancak bu dönem siyasi gerginliklerin yoğun yaşandığı bir süreç olmuş ve siyasi cinayetler yaygın hale gelmişti. Solcu ve sağcı grupların sürekli çatışması gündemi belirleyen bir unsurdu ve Aleviler gibi azınlık gruplara saldırılar düzenlenmişti. Nihayetinde beklenen askeri darbe 12 Eylül 1980'de geldi ve asker, sert bir Kemalizm uygulamasına karar verdi. Yine partiler kapatıldı, sendika ve gazetelerin faaliyetleri askıya alındı. Ordu yeni bir anayasa ile yeni bir siyasal sistemi yapılandırmak için çalışmalarına başladı. Askeri rejimse cumhurbaşkanlığı görevini, Kenan Evren yürüttü ve yine asker olan Bülend Ulusu kabineyi kurdu; kabine bürokrat, profesör ve emekli subaylardan teşekkül etmişti (Ahmad, 2006: 185 vd). YÖK yeniden yapılandırıldı ve Türk-İslam yorumu tekrar vurgulanır hale geldi. 1983'te yeni siyasi partiler yasağının yürürlüğe girmesiyle tekrar siyasi partiler kuruldu ve seçim kararı alındı. Ancak kurulan siyasi partiler ve içinde yer alacak politikacılar öncelikle asker tarafından onaylanması gerekiyordu ve bu bağlamda herkese yeşil ışık yakılmıyordu. 1983'te yapılan genel seçimlerde siyaset arenasında ANAP, Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi vardı, diğer partilere izin çıkmamıştı. DYP ve SODEP 1987'deki seçimlerde yerlerini alabilmişlerdi. Özal'ın başbakanlığında geçen bu dönem, ciddi toplumsal ve siyasi değişikliklere şahit oldu. 1990'lı yıllarda görülen kimlik eksenli toplumsal taleplerin temelleri bu dönemde atılmıştı. Sol kesimden ciddi eleştirilerin görüldüğü dönemde Türkiye daha liberal bir ekonomi politikası benimsemişti ve daha sonra 28 Şubat'ta yeşil sermaye olarak yerilmeye çalışılan Anadolu'da yeni bir ekonomik güç oluşmuştu; bu oluşum yine merkez tarafından, daha doğrusu bu sefer merkezdeki iktisadi sınıf tarafından, tehdit olarak algılandı. Özal 1993 yılında cumhurbaşkanlığı görevi esnasında öldü, ancak

bu dönemde siyasi sorunların yanı sıra ciddi ekonomik sorunlar da vardı. Bu sorunlar ve partilerin üretimsizliği 90'lı yılları bir kriz dönemine dönüştürdü.

Bir soru hala tam olarak cevaplanmamıştır; o da askerin kendine bu kadar güven duymasının kaynağı nedir sorusudur. Gerçi yukarıda cumhuriyeti kuranların asker olduğu ve asker her zaman siyasetin içinde olduğu belirtilmişti ama dört kez darbe yapmasına ve ülkeye ağır bedeller ödetmesine rağmen hiçbir zaman hesap vermek durumunda kalmamıştı. Askere ilk kez hesap sorulması henüz sonuçlanmamış olan Ergenekon davası kapsamında olmuştur. Darbe karşıtı sesler son zamanlarda yükselse de 12 Eylül darbesinin başkahramanı Kenan Evren, kendini savunurken çok adaletli davrandıklarını bir gün sağ kesimden birini asıyorsak ertesi gün soldan birini astık diyordu ve kendi ifadesiyle “bu kadar adaletli davrandık” diyordu. Ergün Yıldırım askerin gücünü açıklarken, “askeri aklın hegemonyası”ndan bahseder. Böyle bir hegemonyanın oluşumunda mülkiye zihniyetine eşlik eden askerin varlığıdır ve askeri akıl “tanrısal akla” benzetilir; yani ayrıcalıklıdır, toplum üstüdür ve gücünü kendisinden alır. Bu haliyle de başkalarına hesap verme durumunda değildir. Dolayısıyla sivil akıl öne geçemez ve geçmek istediği takdirde tehdit olarak nitelenir ve engellenir (Yıldırım, 1999: 54). Mümtazer Türköne, soğuk savaş döneminin devletin ve ordunun gücünün iyice pekişmesine vesile olduğunu söyler. Soğuk savaş, aynı zamanda askere kendi içinde özgür bir hareket alanı sağlamış ve böylece illegal yapılar da mümkün olmuştu. Bu süreçte insanlar dost ve düşman olarak sınıflandırıldı ve asker bu konseptten uzun süre vazgeçmedi hatta bunu paranoya haline getirdi. Siyasi kültürdeki çatlaklıklar ve eksiklikler de olunca ordu ülke içinde kendi yerini sağlamlaştırmak için bir sistem kurdu (Düzel, 2008, 369 vd). Ordu-millet kimliği telkini, 1927'de zorunlu askerlik ile başladı; bunun amacı sadece askeri eğitim değil aynı zamanda

diğer eğitim araçlarıyla cumhuriyetin değerlerinin aktararak gençlerin batılılaşmasını sağlamaktır (Jenkins, 2007, 340).

Türkiye’de askerin gücü ve tartışılmazlığı söz konusu olmasında psikolojik bir gerçeklik yatar. Askerden korkulur, ve siyasetçi de askerden korkar (Düzel, 2008, 379 vd); ve bunun da haklı nedenleri var. Zira defalarca darbe yapmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde cumhurbaşkanlığı pozisyonunu olağanüstü yetkilerle donatıldığı için de bu makama seçilecek kişiye doğrudan müdahale etmiş ve dolayısıyla çoğu asker kökenli olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimleri hep kriz dönemleri olmuştur ve bunlarda askerin rolü de hep hissedilmiştir. İnönü’nün seçimi buna bir örnektir, çünkü seçilmemiş olsaydı darbe ile o göreve getirilecekti (Düzel, 2008, 191 vd). Aköz, bu konuda çarpıcı bir olay anlatıyor. 1960 darbesinden sonra seçimler yapıldı. Adalet parti meclise girmişti ve meclis cumhurbaşkanını seçecekti. CHP, Cemal Gürsel’i desteklerken AP kendi adayını ortaya koyar. Ali Fuat Başgil aday olmak için Ankara’ya gider, fakat bu durumdan ordu rahatsız olur ve darbe yapmakla tehdit eder. İnönü devreye girer ve Cemal Gürsel üzerinde hemfikir olunur. Başgil’e bu iletince anayasal hakkı olduğu gerekçesiyle itiraz etse de General Sıtkı Ulay’ın silahı önüne koyarak tehdit etmesiyle geri çekilmek zorunda kalır. Siyasetçi, askerden çekinir, çünkü bir takım konulara erişimi söz konusu değildir ve askerin dediğini yerine getirir. Savunma bakanlığı yapmış olan Zeki Yavuztürk, askeri harcamalardan bakanın ayrıntılı bilgisi olmadığını belirtir (Düzel, 2008, 389 vd). Seçimle gelen savunma bakanı, asker ve bürokratlara nispeten kısa bir süre görevdedir ve ayrıntılara vakıf olmadan görevinden ayrılmaktadır. Savunma bakanı sivil olarak tek başınadır ve etrafında çalışanların hepsi askerdir. Böylece savunma politikası Genelkurmay’da oluşur ve bakanın bütçeyi içeriğini bilmeden mecliste savunması beklenir. Bu korkunun dışında askerin bir demokrasi ve laiklik sübabı görevi gördüğüne

inanan siyasiler ve entelektüeller de vardır. Bu kesimin korkusu, asker değil cumhuriyetin temel ilkelerine gelecek tehdit ve onu tehdit eden gruplardır. Bu grup ise Türkiye'nin elitistleri olduğundan darbe ve ordunun güçlü pozisyonu hep haklı ve meşru görülmüştür. Öyle ki Türkiye'nin solunu birleştirmesi umudu bağlanan ve demokratikliği ile ön plana çıkan Kemal Derviş'in ifadesi tam da bu konuyu özetliyor. Kendisine göre Türkiye'deki demokrasinin MGK'ya ihtiyacı var, çünkü demokrasi kendini demokrasi karşıtlarına her zaman korumak durumundadır. Asker ise, kişisel hareket etmediğinden kendisi rejimin başına geçmek derdinde değildir ve bu anlamda diğer cunta rejimlerinden farklıdır. Derviş'e göre asker, Atatürk devrimleri ve laiklik konusunda sorumluluk taşımaktadır (Düzel, 2008, 397 vd). Gareth Jenkins de buna benzer bir tespit yapar. Aşırı sol ve radikal İslam, hiçbir zaman askeri sevmemiştir, ancak toplumun büyük bir kısmı için ordu en güvenilir kurum olagelmıştır. Söz konusu olan entelektüeller olduğunda ise orduya yaklaşım değişiklik gösterir, yani normal zamanlarda askere eleştirel bakarken kriz zamanlarında bu güce başvurmanın gerekliliğini savunurlar (Jenkins 2007, 339). Böyle bir gücün varlığını kabul etmek gerektiği, dolayısıyla bu kabul ile bir uzlaşmaya varılması gerektiği da savunulan bir tezdir. Murat Çizakça'nın ifadesiyle seçkinler uzlaşması sağlam bir demokrasinin oluşturulabilmesi için gerekli ve önemli bir yöntemdir. Bunun iki sonucu olacağı ileri sürülür: çatışan gruplar daha şeffaf bir rekabete girerler ve devleti kaba güçle ele geçirme girişimleri son bulur (Çizakça, 2002, 122).

2. BÖLÜM: SÖYLEM ANALİZİ

2. 1. Metin ve Söylem

Söylem analizin ne olduğuna dair tanımlara başvurmadan önce onu oluşturan ana unsura, yani metne bakmakta fayda var. Fairclough (1995: 4), dile eleştirel bir yaklaşım sergilerken metni şöyle tanımlamaktadır: *“Metin, geleneksel anlamda bir şiir veya roman gibi yazılı dile ait bir parça olarak algılanır. Daha geniş bir kavramlaştırma, söylem analiziyle yaygın hale gelmiştir; buna göre metin yazılı veya sözlü olabilir ve bir sohbetle kullanılan kelimeler bir metni oluşturabilir. Kültürel analizde ise bir metnin hiçbir linguistik boyutu olması gerekmez ve herhangi bir resim veya bina bir metin olarak görülebilir. Böyle bir bakışın tehlikeleri de var... zira metni belirsizleştirebilir. Yine de bu görüşe yönelmek gerekir... Çağdaş toplumlarda metinlerin semiyotik boyutu çoğalmıştır...bu metinlerde dil diğer semiyotik formlarla birleştirilmiştir. Televizyon bunun en açık örneği,... ancak yazılı metinlerde de semiyotik boyutu artmıştır...”*

Metin, her ne kadar günlük dilimizde yazılı bir ifade olarak algılsa da aslında hem yazılı hem de sözlü biçimde ortaya çıkabilir. Peki, metni incelemeye değer kılan nedir, söylem ve bağlam ve de metin arasındaki ilişki nedir, önceden sahip olduğumuz bilgiler bizim metni algılamamızı ve anlamamızı nasıl etkiler? Bu sorular, söylem analizi yapmak için cevap vermemiz gerek sorulardan bazılarıdır. Söylemin temelini dil oluşturur ve dilbilimsel (linguistik) faaliyetler günlük hayatta sürekli meydana gelir. Dili, kelimelerden oluşan bir sistem olarak tanımlamak yanlış olmasa da yeterli olmayacaktır.

Sistemi oluşturan gramer yapısı, dilin önemli bir unsurunu yüklenmekte, ancak iletişim için bunun ötesinde yapılar devreye girmektedir. Aynı cümle, her ne kadar aynı şeyi ifade etse de aynı iletişimi sağlamayabilir; örneğin küçük bir çocukla iletişim kurarken deyimleri zor anlayacağını göz önünde bulundurup deyimleri kullanmaktan kaçınabiliriz,

oysa yetişkinlerle konuşurken aksine deyimleri ifadelerimizi daha çarpıcı hale getirmek için tercih edebiliriz.

De Beaugrande, metin ve söylem biliminin esas hedefinin, söylem aracılığıyla bilgiye ve topluma ulaşma özgürlüğünün desteklenmesi olduğunu ileri sürmektedir. Halliday ise metnin yazılı veya sözlü biçimde ortaya çıktığını ve incelediğimiz hususun bu sürecin ürünü olduğunu söyler. Metin genellikle ürün ile ilişkilendirilir (www.philseflsupport.com). Metin bir boşlukta medya gelmez, bir bağlamın parçası olarak ortaya çıkar. Söylem analizi yaparken metinler potansiyel verileri oluşturur. Veri ise araştırmacının iddialarına kanıt sağlayan gerçeklerdir. Bağlam olarak ifade ettiğimiz gerçek, bir tür co-metindir ve bağlamsal faktörlerden etkilenir. Bağlamsal faktörler, kültürel bağlam olarak da anlaşılabilir. Co-metin, mikro düzeyde ele alınan dilin etrafını çevreleyen metnin bağlamına uyduğunu görürüz; söz konusu “çevreleyen” metin, co-metindir. Ele alınan kelime veya kavramlar, etrafındaki kelimelere bağlıdır. Durumsal bağlam (context of situation), söylemi etkileyen olaylardan/gerçeklerden meydana gelir; metnin üretilmesi sırasında bulunan insanlar, ifadeyi söyleyen kişiler belirleyici rol oynayabilirler. Kültürel bağlam ise tarihi ve coğrafi ortamları ve ayrıca faaliyet alanı gibi hususları da içeren sosyal bir olgudur (www.philseflsupport.com).

Metni anlamak için De Beaugrande’ın Textuality kriterlerine bakmakta fayda olacaktır. Buna göre 1. Cohesion (bağlantı), şekil ve kalıp arasındaki ilişkiyi, 2. Coherence (bağdaşım), anlamların anlaşılma biçimini, 3. Intentionality (niyetlilik), metni üretenin elde etmek istediğini, 4. Informativity (bilgisellik), metnin bize sunduğu yeni bilgileri aktarma boyutunu, 5. Situationality (duruma uygunluk), metin-olay ve meydana geldiği durum ilişkisini, 6. Intertextuality (metindeşlik), metnin ve diğer metinlerin arasındaki ilişkiyi ele alır.

Bir metni anlamak için arka plan bilgisine ihtiyaç duyarız. Bunun için şemalar veya tasarım (schemata) teorisinden faydalanırız. Şema, metinde üstü örtülü bırakılan bilgiyi sağlamak için önceden var olan bilgi yapılarının rolü olarak tanımlanabilir (www.philseflsupport.com). Gazete başlıkları ile ilgili söylem analizi yapıldığında arka plan bilgisinin ele alınması hayati bir önem taşır, zira çok kısa bir metin olduklarından birçok hususu barındırmak ve okuyucuyu çekmek için çarpıcı olmak durumundadır. İlk bakışta başlıklar, geri kalan metni okumaya gerek yok izlenimini verir ancak çarpıcı ve ilgi uyandırıcı biçimde sunulduklarından okuyucuyu devamını okumaya cezp eder. Hal böyle olunca az önce de değinildiği gibi metni sadece kelimeler ve gramer yapısı düzeyinde ele almamak gerekir. Hatta söz konusu dili iyi bilmek de yeterli olmayacaktır. Başlıklar bir olayın özeti gibi sunulduğundan, içinde barındırdığı anlamlar da fazla olacaktır. Bu da kelimelerin sözlük anlamı ötesinde bilgilere de sahip olmak demektir; yani olaylar, kişiler ve şartlar hakkında arka plan bilgisine ihtiyaç duyulur. Örneğin pahalı kavramını öğretmek istediğinizde karşınızdaki insan Rolex marka saatin ne olduğunu bilmiyorsa ona Rolex örneği üzerinden bu kavramı anlatmak imkansız olacaktır. Gazete manşetlerinin cumhurbaşkanı veya cumhurbaşkanlığı için tercih ettiği bir kavram olan “Çankaya” kelimesinin bir ilkokul çocuğu tarafından anlaşılması beklenmez. Gazete manşetlerinin anlaşılması için zaman da önemli bir rol oynar. Üzerinden uzunca bir zaman geçen bir olayla ilgili başlığı ilk bakışta anlamak zorlaşabilir. Örneğin bir gazete birkaç yıl önce “Dinsizin hakkından İ.Mansız gelir” başlığını atmıştı. Spora fazla merakımız yoksa bütün kavramları bilsek de bunun ne anlama geldiğini bilemeyebiliriz. Özellikle üzerinden epeyce zaman geçtiğinden konuyu hatırlamayız ve anlamayabiliriz. Elbette bu başlığı anlamak için zaman unsuru yeterli değildir, zira başlığı tam kavrayabilmek için futbol

bilgisi, o döneme ait oyuncular ve dilimize yerleşmiş atasözleri de deyimleri de bilmek şarttır.

Söylemin bir başka tanımı; sosyal açıdan anlamlı bir grup veya sosyal ağın bir üyesi olarak kendini tanımlamak için kullanılabilen dili, düşünmeyi ve eylemi kullanma yöntemleri arasında sosyal kabul edilen ilişkidir (Gee 2006: 257-258). Yani söylem bir tür “kimlik takımıdır” ve başkalarının algılayabileceği biçimde belirli bir rol almak için doğru kostüm ve nasıl davranılacağı ve konuşulacağını gösteren kılavuza benzetilebilir. Her tür konuşma, yazma ve davranış ancak bütün sosyal arkaplanı ile anlamlıdır; yani dil dışında bilgi, değerler, normlar, inançlar, ortak tarih ve deneyimler devreye girer. Söylem, ideolojiktir çünkü değer ve görüşler dile getirir; söylem, iç eleştiriye kapalıdır aksi takdirde söylemin dışında bir pozisyon alınmış olunur; söylemle tanımlanan pozisyonlar diğerlerine nispeten alınan pozisyonlardır, yani öteki üzerinden kurulan bir söylemdir (feminizm söyleminin erkekler üzerinden hareket etmesi gibi); söylem, belirli objelerle ilgilidir ve belirli görüş ve değerler ortaya koyar, bu halde diğer görüşler dışlanır; söylem yakından sosyal güç ve hakimiyet ile ilişkilidir. Söyleme hakim olmak, bir takım sosyal kaynaklara ulaşmak anlamına gelebilir. Bu söylemler, diğer söylemlerle en az çatışması olan grupları yetkili kılar. Söz konusu söylemleri tanımlarken “hakim söylem”, kullananlara ise “hakim gruplar” tanımı kullanılabilir (Gee 2006: 257-258).

2. 2. Söylem Analizi Nedir?

Kabaca ifade edecek olursak söylem; cümle düzeyi ötesindeki dil, bağlam içindeki dil veya gerçek dil kullanımı olarak tanımlanabilir (www.sussex.ac.uk). Bu nedenle söylem analizinde konuşma, işaret ve yazı dili incelenir ve vurgu veya kelime seçimi gibi her tür linguistik davranış dahil edilir. Genel anlamıyla söylem, insanlar arasındaki iletişim uygulamalarında sözlü, yazılı veya herhangi başka bir biçimde ifade edilen işaretler sistemi

olarak tanımlanabilir. Daha özel anlamda ifade edecek olursak söylem, kurumsal bir temele dayanan ve onu yansıtan organize ve bilinçli dil ve kavramlar sistemidir. Dil söz konusu olduğu için de incelen malzemeler çok çeşitlidir; yani e-postadan raporlara, dersten mektuba ve makaleden dedikoduya kadar geniş bir alan kapsanabilir. Bu ‘metinler’ aracılığıyla anlamların nasıl yapılandırıldığı söylem analizinin inceleme konusudur. Yukarıda bahsedilen ‘Metindeşlik (Intertextuality)’, söz konusu metinden yola çıkıp onunla ilişkili metinlerin de anlam açısından gerekli olduğunu ifade eder.

Söylem analizi, sosyal ilişkileri anlama biçimidir. Bu analiz çeşitli amaçları muhteva edebilir ve araştırma mutlaka bir soruyla, yani hipotezle başlar. Bir metin alınır ve yapı sökümü yapılır; bunun için ise söylem gibi bir takım özellikleri tespit etmek gerekir. Söylem ise metindeki belirli bir konudur ve kimliklerle ilişkilidir. Örneğin aynı konuyu kadınlar veya erkeklerin nasıl algıladığına incelenebilir veya bu araştırmada olduğu gibi ‘Batı Medyası’ olarak sınıflandırılan Alman ve İngiliz basın ve yayın kuruluşlarının Türkiye’de yaşananlara nasıl yaklaştığı ve hangi kimlikle baktığı analiz edilebilir (Fulcher, http://66.116.131.110/discourse_analysis.html).

Söylem analizi, sosyal kurmacılar (constructionist) tarafından benimsenen ve geliştirilen kalitatif bir yöntemdir. Bilimsel olmadığı (anti-scientific) söylene de araştırmaya dayanmadığı (anti-research) söylenemez. Sosyal kuramcılığı tanımlamak kolay olmasa da temel bir çerçevenin çizilmesi mümkündür. Örneğin, gerçek, sosyal açıdan yapılandırılmıştır ve bu nedenle dil bizim gerçek algılamamızı ve kullandığımız yapıları şekillendirir. İnsanlar sosyal etkileşimin ürünleridir, yani iç özelliklerimiz sosyal etkileşimle şekillenir. Ayrıca araştırma yaparken objektif olunamaz, dolayısıyla araştırmacının kendi değerleri olacaktır ve sonuç itibarıyla uzaydan gelmiyorsa insanlar

kendi gerçek yorumlarını oluşturacaklardır (Fulcher, http://66.116.131.110/discourse_analysis.html).

Söylem, aynı formasyon sistemine ait ifadelerin toplamıdır. Söylem kavramı, “Foucault”cu anlayışa göre konuşma ve birlikte hareket etme imkanı sağlayan sembolik bir düzeni anlatır. Söylem, yani “diskurs” kavramını Habermas, Foucault’dan farklı kullanmıştır; ona göre söylem, aydınlanma geleneğinden gelen toplumsal konuların tasvir edildiği bir kavramdır. Foucault, “Eşyaların Düzeni” adlı eserinde üç dönemin –yani Rönesans, Barok ve Modernite- bilimsel disiplinlerinin kurallar toplamını inceler ve buna dayanarak düşünce yapısını ortaya çıkaran bir düzen kalıbını anlamaya çalışır. Burada Foucault, düşünce kalıplarımızın tarihsel ilişkisinin tarif eder; buna göre mevcut sınıflandırma kalıplarımıza uymayanlar bizim için düşünülemezdir. Bu sembolik düzeni Saussure, “langue” (yani dilin birey üstü günlük kullanımı) ve “parole” (bireysel ve dil sistemince belirlenen konuşma eylemi) olarak tanımlar (<http://oops.uni-oldenburg.de>). Metin üzerinde söylem analizi yapmak için yorumun analizi gerçekleşmelidir; ancak bu, hermenötik ile eşit değildir, daha ziyade dilin işlevi nasıl, hangi temsil söz konusudur, hangi unsurları kenara koyup hangilerini ön plana çıkarır, nasıl analiz edip birleştirir sorusu ile ilgilidir (<http://oops.uni-oldenburg.de>).

Foucault’nun kullandığı arkeoloji kavramı, söylemin analizi için ortaya konulur. Söylem oluşumları tarif edilmeye çalışılır ve yorum yapılmaz. Söylem formasyonu, bir dizi ifadelerle oluşur ve arkeolojinin amacı, bu ifadeler arasındaki ilişkiyi tarif etmektir. Ancak ifade konusu, biraz karmaşıktır ve çok sorgulanmıştır. Foucault’nun yorumuna göre ifade, ne cümle ne de önermedir ve dolayısıyla indirgenemez. Foucault, ifadenin yapısal bir birliği olmadığını, çünkü ifadenin birim değil işlev olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla ifade, bir cümle şeklini de alabilir tablo veya bir liste gibi formlarda da olabilmektedir.

Söylem, böylece bir uygulama olarak algılanabilir; sosyal bir pratik olarak söylem bilgisi algılanıp teori-pratik ayrımının ötesine gider. İfadelerin anlaşılmasında iki nokta ortaya çıkar: ifade konuya bağlıdır ve yazılı veya sözlü vs. olmalıdır ancak konu esas teşkil etmez. İfade ve konu arasındaki ilişkide ifade, konunun hangi pozisyon alacağını belirler. Böylece söylem formasyonu, ifade gruplarıdır; ifadeler ise işlevler anlamına geldiğinden söylem bir pratik olarak düşünülebilir. Foucault için ifadeler yüzeysel değerde ele alınmalıdır, ötesine bakmaya gerek yoktur.

Söylem sabit bir obje etrafında oluşmaz, çünkü obje söylemin bir parçasıdır. Söylem sayesinde obje adlandırılabilir, tarif edilebilir. Arkeoloji, objelerin “ortaya çıkan yüzeylerini” mapping(eşleştirme/haritalama) ile analiz etmeye çalışır; yani objeler neyle ortaya çıkıyor, hangi kategoriler onu tarif etmek için kullanılıyor, hangi statüye sahip, hangi otoriteler onu obje olarak niteler, obje nasıl sınıflandırılır gibi sorular sorulur. Enunciative modalities veya telaffuz kiplikleri, objelerle ilgili ifadelerin nasıl ortaya koyulduğu ile ilgilidir. Söylem bir pratik ifade ise işlev olduğu için ifade şekli içerik kadar önemlidir. Bir konu, belirli bir ifadeyi ortaya koymak için belirli bir pozisyon benimsemek zorundadır. Bir konuda tavsiye mi veriliyor, ikna çabasında mı bulunuluyor yoksa otoritenin inşası mı oluşturulmaya çalışılıyor; ifadelerimiz ve dolayısıyla söylemimiz buna göre pozisyon alacaktır. Yine burada ifadeyi kimin söylediği de önemli bir rol oynayabilir; örneğin tıbbi bir tavsiyede bulunurken bir hekimin ifadesi benim ifademden daha etkili olacaktır (Garrity, 2010: 194).

Foucault'nın ilgilendiği alan yorumdur. Yorum düzeyinde “bilginin” algılanması gerçekleşir, ki bu bilgi metnin içinde vardır veya okuyucu/dinleyicide mevcuttur. Arnheim'a bir röportajında düzen konusu sorulduğunda verdiği cevap şöyledir (Scharmman, www.soZIALES.fh-dortmund.de): “Görmek ve algılamak, gerçekte meydana

gelenlerin pasif biçimde kaydedilen veya üretilen bir süreci değildir. Görmek ve algılamak, aktif yaratıcı anlamadır. Şöyle düşünelim: Bir şeye baktığımızda, ona uzanırız, alanda hareket ederiz, eşyalara dokunuruz, yüzeyleri ve konturlarını dokunarak buluruz. Bizim algılamamız ise bu eşyalardan alınan bilgileri belirli formlar şeklinde yapılandırır ve düzenler. Anlamamızın nedeni, bu yapılandırma ve düzenlemenin bizim gerçekle olan ilişkimizin bir parçası olmasındandır. Düzen olmasa anlamak mümkün olmazdı.” Foucault’nun “Eşyaların Düzeni” adlı eserinde temel soru eşyalar ile kelimelerin ilişkisidir ve burada dil ile adlandırmaların gücü ele alınmıştır.

2. 3. Söylem Analizi Yaklaşımları

Söylem analizinin ortaya çıkışına baktığımızda üç gelişmeden etkilendiğini görürüz: yapısal linguistik, söz-edim kuramı (speech act theory) ve etnometodoloji. Ayrıca post-yapısalcılıktan da etkilendiği söylenebilir (Traynor, 2004: 2). Dilbilimci Ferdinand Saussure’ün çalışmalarına dayanan yapısalcılık (structuralism), dil sisteminin bireylerin kullanabildiği kavramsal kategorileri sağladığını ileri sürer. Bu anlamda yapısalcılık kelimelerin anlamlarının, dilin ötesinde nesnelere ilişkili olduğunu ve de insanların bu anlamları kelimelerle ilişkilendirdiği ve fikirleri iletmek için birleştirdiği görüşüne karşı çıkmıştır. Söz-edim kuramı ise ifadelerin yapabildikleri ile ilgilenir, burada ifadelerin doğruluğu gibi konular önemli değildir. Örneğin ifadelerimizle vaatlerde bulunabiliriz, tehditler savurabiliriz veya ikna edebiliriz. Etnometodoloji, insanların belirli gruplara katılmak ve orada kalmak için dili nasıl kullandıklarını inceler ve konuşma analizleri yapar. Post-yapısalcılık ise dilin bölgesel ve geçici yapısıyla ilgilenir ve dilin ne şekilde konuşan varlıkları ürettiğine bakar (Traynor, 2004: 2). Bu ayırım şu şekilde de sınıflandırılabilir: 1. Söz –edim kuramı; bu yaklaşıma göre dil sadece ses, kelime ve cümleden ibaret değildir. Dili kullanarak bir takım anlamlar naklederiz ve hitap

ettiklerimiz üzerinde etki bırakırız. 2. İletişim etnografisi; dilbilim teorisi, kültür bağlamında da iletişim davranışlarını incelemelidir, dolayısıyla kendi kültürümüzden kaynaklanan ön yargılardan uzak durmalı ve iletişim kendi kültürü ve davranışı bağlamında incelenmelidir. 3. Konuşma analizi; sohbet ederken birbirinden bağımsız ifadeleri/yorumlar kullanmayız. Daha çok konuşma alışverişinin yönünün ve amacının ortak belirlendiği işbirlikçi bir girişim olarak tanımlanır (www.sussex.ac.uk). Konuşma analizi (veya çözümlemesi) konuşmanın incelenmesidir; yani beşeri etkileşimin olduğu günlük konuşmaların sistematik analizidir. Amacı düzenli etkileşim dizilerinin üretilmesi ve yorumlanmasının altında yatan mantık prosedürlerinin ve sosyo-linguistik becerileri ortaya koymaktır (Hutchby, Wooffitt, 1998: 14).

Ancak söylem, homojen bir kavramı ifade etmez, zira Habermas ve Foucault söylem kavramında aynı sosyal olgudan bahsetmezler. Foucault, söylenenden ziyade herhangi bir konudan bahsetmenin nasıl mümkün olduğuyula ilgilenirken; Habermas, iletişim ve öznelerarasılıka (intersubjectivity) odaklanır. Yine Foucault, söylemi mantık ve dilbiliminden ve dolayısıyla fikir ve dilden ayırır, söylem dili içerir fakat ona indirgenemez.

Fairclough'a baktığımızda ise kendisinin, Foucault'nın bakış açısını dil veya metin incelenmesiyle birleştirdiğini ve eleştirel söylem analizini ileri sürdüğünü görürüz. Buna göre eleştirel söylem analizi; iktidar ve ideoloji bağlamında dil, metin ve söylemin incelenmesi olarak tanımlanabilir (Mair, 1997). Sosyal bilimlerde söylem analizi, birçok disiplini ve sosyal çalışmayı kapsadığından çeşitli söylem analizleri yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Taylor, dört farklı söylem analizi yaklaşımı ortaya koymuştur. Buna göre söylem analizi; a) sistem olarak dilin incelenmesiyle ilgili, b) iletişim yöntemi olarak dilin incelenmesiyle ilgili, c) dil veya metin aracılığıyla araştırılan bir konuyla ilgili ve de d) dil veya metin

aracılığıyla sosyal etkilerinin ne olacağını görmek bakımından sosyal veya kültürel bir sürece bakmak ile ilgilidir (Garrity, 2010). Karışıklığa neden olmamak için söylem analizi, teorik bir çerçeveye oturtulmalıdır. Söylem analizinin yöntemi, yapı sökücülüktür. Yapı sökücülük, Fransız filozof Jaques Derrida'nın 1960larda yaptığı çalışmalarına dayanan felsefi ve edebi analizlerdir. Söz konusu kavram, Heidegger'in kullandığı "Destruktion" kelimesinin adaptasyonudur (en.wikipedia.org/wiki/Deconstruction). Yapı sökücülük kavramı, okumada belirli bir pratiğe işaret eder, yani bir eleştiri yöntemi ve analitik inceleme biçimini ortaya koyar (prelectur.stanford.edu). Burada felsefi ve edebi metinlerin dili ve mantığı ele alınarak Batı felsefesinde temel kavramsal ayrımlar sorgulanmıştır. 1980lerde daha yaygın kullanılan bir kavram haline gelmiş ve çeşitli beşeri ve sosyal bilimlere girmiştir. Yapı sökücü okumalar, metinleri bireysel ürünler olarak ele almamış diğer metinlerle birlikte, yani söylem içinde incelemiştir (www.britannica.com).

2. 4. Söylemin Özellikleri

Söylem, ilk ortaya konulduğundan beri çeşitli ve bazen de çok geniş anlamlar kazanmıştır. Dolayısıyla söylem, tanımlanması zor bir kavram olmakla beraber onun bir çerçevesinin çizilmesi, yani sınırlarının belirlenmesi de kolay değildir. Söylem veya "discourse" Latince kökenli bir kelime olup konuşma anlamına gelmektedir. Konuşma ve dolayısıyla dil söz konusu olduğundan insan hayatının her alanı bu çerçeve içine girer ve uygulama alanları da o denli geniş olur.

Dış dünya ile ilişkiler dil sayesinde kurulur, zira nesnel kavramlaştırılır ve yaşam alanlarına girer. Bu kavramlar aracılığıyla kendimizi ifade eder ve dış dünya ile iletişim kurarız. Dil herkes tarafından paylaşılır ve sürekli yeniden şekillendirilir. Burada Saussure ve yapısalcılıktan bahsetmek gerekir. Yapısalcılık anlayışı, sadece dilbilimini etkilemekle

kalmamış, 20. yüzyılın entelektüel hareketini de etkilemiştir. Saussure, dilin bütün elementlerinin birbirine uyduğu ve her bir elementin değerinin diğerlerine bağlı olduğu bir sistemdir. Saussure, bilimsel dil modelini kapalı elementler ve kurallar sistemi olarak ileri sürmüştür. Buna göre dili kullananın psikolojik öznelliğinden bağımsız tarif edilebilir. Yani ele alınan metin, yazarının düşüncesiyle ilgilenmez, daha ziyade yazar ve okurun söz konusu iletişimi mümkün kılan dil sistemini izah etmek ve bu sistemin yönetildiği kuralları açıklamaya çalışılır. Buna karşılık Foucault'nın çalışmalarına dayanan post-yapısalcılık, yapısalcılığın devamı olmakla beraber dilin tasvirinin büyük ölçüde bağlama muhtaç olduğunu ileri sürer (Radford, Radford, 2005: 60-78).

Söylem neler içerir sorusuna Ian Parker'in sınıflandırması bir cevap verir (Traynor 2004). Buna göre söylem, 1. metinlerde gerçekleşir, 2. nesnelere hakkındadır, 3. öznelere içerir, 4. anlamların tutarlı sistemidir, 5. diğer söylemlere atıfta bulunur, 6. kendi konuşma biçimini yansıtır, 7. tarihsel olarak inşa edilir, 8. kavramlara dayanır, 9. güç ilişkilerini yeniden üretir, 10. söylemin ideolojik etkileri vardır. Söylem ise genelde hegemonik güç tarafından belirlenir ve şekillendirilir. Foucault, kimin ne şekilde konuşacağını toplumsal kuralların belirlediğini söyler (Kula, 2004).

Söylem analizi, disiplinler arası bir alanı kapsar ve temelini dilbilim, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerden alır. Son zamanlarda sosyal araştırmalarda ampirik uygulamalarla söylem analizi önem kazanmıştır. Yeni çalışmalarda hermenötik, pragmatik ve diğer yorum yöntemleri aracılığıyla nitelikli sosyal araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar sadece dilbilim yönlü araştırmalar ile sınırlı kalmamıştır. Daha önceleri söylem, konuşma dili ile sınırlı kalmışsa da Teun A. van Dijk ile birlikte "dili kim, niçin, nasıl ve ne zaman kullanır" konusu ve dolayısıyla aktörlerle ilişkili durumların analizi ön plana çıkmıştır. Ona göre söylem analizinin şu üç boyutu önemlidir: 1) gerçek dilin kullanımı ile

söylem, 2) içerik ve inançların iletişim şekilleri olarak söylem ve 3) sosyal durumlarda etkileşim olarak söylem.

Söylem analizi, daha çok dilbilim konularına dayanır; sosyoloji konusunda ise konuşma analizinin mikrososyal formlarıyla sınırlıdır. Her ikisi önemli olsa da dilin formel düzenlenmesinde dilbilim daha çok öne çıkmaktadır ve içerik ikinci plana itilmektedir. Metodolojik araştırmaların temelinde dilbilimsel boyutlar – sentaks, retorik, semantik vs.- karşımıza çıkmaktadır.

Konuşma analizi, etkileşim düzeninin durumsallık kuralları ile sınırlı kalır. Bunu tipik olarak konuşmaların iç içe geçmesi ve değişmesinin (turn-taking) analizinde görürüz, ancak bunların bulguları sosyoloji için çok anlamlı olmayabilir, zira kurumların sosyal gerçekliğini göstermemektedirler. Yani uzun süre söylem analizinde eksik olan husus, saf bir dil analizinden öteye gidip makro ve mikro düzeyleri içine alan bir sosyal analiz idi; yani çok sayıda sosyal düzeyle ilgili (etkileşim, düzen ve toplum) sosyal bilimsel sorunlar, bu şekilde teorik ve metodolojik açıdan ele alınamamıştır. Foucault, “bilimin arkeolojisi” ile söylem anlayışını ortaya koyar. Söylem, sosyal bir alanda ampirik olarak gerçekleşmesi gereken ve istikrarlı, tutarlı bir ifade yapısında kendini ortaya koyan birey üstü bir bilim üretimi uygulamasıdır. Bu anlamda “konuşma”dan farklıdır. Foucault, merkeze ifade kavramını koyar. Yani söylem, içsel bir kural sistemi ile sınırlandırılabilen ifade sistemleridir. İfadeler, kolektif bir söylem pratiği ile anlaşılmalıdır; dolayısıyla telaffuz edilen cümleler, sosyal bir alanda belirli şartlar altında anlamlıdır. Foucault’ya göre ifade yapısı; içerdiği düşünce kategorileri, kavram düzeni, kabul edilebilen konuşma tarzları ve bundan doğan stratejiler ile bir bilim sistemi olarak yeniden yapılandırılmalıdır. Bu düzene “discursive formation” (söylemsel formasyon) denmektedir. Bilgi düzeni, bireysel olmaktan çıkıp sosyal bir alanda düşünme düzeninde gerçekleşmektedir. Böylece iletişim

aktörlere değil sosyal sistemdeki iletişim süreçlerine dayanmaktadır; yani bilginin düşünceleri nasıl yapılandığı odak noktasıdır. Yine Foucaultcu söylem analizinde bireysel metinlere dayanılmaz, örgütlerde üretilmiş olan metin arşivlerinden ve kapsamlı metin yapılarından sosyal analiz yapılır (Diaz-Bone, 2003).

2. 5. Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel söylem analizi (critical discourse analysis) 1980'lerin sonlarında Avrupa araştırmalarında ortaya çıkmış ve öncüleri Norman Fairclough, Ruth Wodak ve Teun van Dijk'tir. Burada Fairclough ismi üzerinde biraz durmakta fayda var, zira eleştirel söylem analizinin oluştururken söylem analizi temeline dayanmış ve Foucault'nın çalışmalarından yararlanmıştı. Fairclough, Foucault perspektifini metin yönelimli analizde kullanmıştır. Böylece Fairclough, sosyal psikoloji temelli söylem analizi yöntemini geliştirmiş ve aynı zamanda güç ilişkileri ile ilgili sosyal teorisi unsurlarını da kullanmıştır. Fairclough, Foucault'nun çalışmasının değişen yapısını vurgulamıştır ve üç aşamada (arkeoloji, jenealoji, ve etik) söylem bir unsur olarak kalsa da söylemin statüsünün her aşamada değiştiğini ve bu nedenle daha belirleyici olmak gerektiğini ileri sürmüştür (Garitty, 2010: 193)

Eleştirel söylem analizi yaklaşımı da dili kültürel ve sosyal pratik şekli olarak ele alır ve sosyal yaşamın metinlerdeki sunuluş biçimiyle tasvir ve yorumlanmasına izin verir. Ancak eleştirel söylem analizini söylem analizinden ayıran özellik, bu yaklaşımın daha çok iktidar-söylem üzerinde durmasından ve sosyal iktidarın sosyal ve siyasi bağlamdaki metinlerde nasıl uygulandığını incelemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bize normal görünen ama aslında normalleştirilen düzene meydan okumakta ve kullandığımız dilde yatan sosyal ve kültürel varsayımları görünür kılmaktadır (www.sussex.ac.uk). Teun van Dijk'in tanımına göre (2001) Eleştirel söylem analizi, sosyal ve siyasi bağlamda metin

veya konuşma ile sosyal güç suistimalinin, hakimiyetin ve eşitsizliğin uygulanması, üretilmesi ve ona karşı direnme yöntemini inceleyen analitik söylem araştırmasıdır. Böyle muhalif bir araştırmayla eleştirel söylem araştırmacısı, açıkça pozisyon almaktadır ve dolayısıyla sosyal eşitsizliği anlamak, açığa çıkarmak ve nihayetinde de direnmektedir.

Van Dijk, eleştirel söylem analizinin 1960 ve 70'lerin hakim formel paradigmalarına karşı bir tepki olarak görülebileceğini ileri sürer. Eleştirel söylem analizi bir okul olmaktan ziyade farklı bir teori, analiz ve uygulama açısı sunar ve sosyal sorunlar ile siyasi meselelere odaklanır. Sosyal sorunların analizi, çok disiplinli bir iş olduğundan; söylem, sosyal etkileşimleri bakımından ele alınır çünkü söylem yapılarını tasvir etmek böyle bir analiz için yetersiz kalır.

Eleştirel söylem analizi; sosyal gücün, sosyal ve siyasi bağlamda metin ve konuşma ile suistimalin, hakimiyetin ve eşitsizliğin sergilenme, yeniden ortaya çıkarılma ve direnç gösterilme yöntemini inceler. Böyle bir araştırmada, araştırmacı açık bir pozisyon alır ve sosyal adaletsizliği anlamaya çalışır ve ona karşı direnmeyi amaçlar.

Eleştirel söylem analizinin kurucularından olan Fairclough ve Wodak, eleştirel söylem analizin ana ilkelerini şu şekilde özetlerler (Van Dijk: 2001):

1. Eleştirel söylem analizi, sosyal sorunları hedefler
2. İktidar ilişkileri söylemseldir
3. Söylem, toplum ve kültürü barındırır
4. Söylem, ideolojik çalışma yapar
5. Söylem, tarihseldir
6. Metin ve toplum arasındaki ilişkide aracı olunur
7. Söylem analizi, yoruma açıktır ve açıklayıcıdır
8. Söylem, bir sosyal eylem biçimidir.

Eleştirel söylem analizinin amacı, dilde görülen hakimiyet, ayrımcılık, iktidar ve kontrol ilişkilerini incelemektir. Bu yapısal ilişkiler şeffaf veya örtülü olabilir, ancak söylem genelde örtülü bir güç olduğundan bu yaklaşımın amacı bunu daha görülebilir ve şeffaf kılmaktır. Eleştirel söylem analizi, söylemin sosyal bakımdan belirleyici ve de sosyal anlamda şartlanmış olduğunu ileri sürer. Fairclough, söylem analizinde üç boyutlu bir çerçeve çizer. İlk boyut metin olarak söylemdir, dolayısıyla bunun içine kelime seçimi, gramer ve metin yapısı gibi konular girer. Örneğin haberlerde edilgen yapının kullanılması, haberi nakledenin kendini o sürecin dışında tuttuğu anlamını taşıyabilir (Blommaert, Bulcaen 2000). İkinci boyut söylem uygulaması anlamında söylemdir; söylem bu anlamda üretilen, yayılan ve tüketilen bir anlam taşır. Burada dilin yapısı ötesinde konuşma eylemlerine (speech acts), bağdaşım (coherence) ve metindeşlike (intertextuality) odaklanılır. Önemli bir nokta da ifadelerin nasıl seçildiği, değiştirildiği ve bağlam içine oturtulduğudur. Üçüncüsü sosyal pratik olarak söylemdir, yani söylemin ortaya çıktığı ideolojik etkiler ve hakimiyet süreçleridir. Değişim yaklaşımı bu üçüncü boyutta görülebilir, zira hakimiyetlerin değişmesi söylem değişikliğinden anlaşılabilir. Söylemin ortaya konuluş biçimi; yeni söylemleri, normları, kontrol mücadelesini gösterir.

Eleştirel söylem analizinin üniter teorik bir çerçevesi yoktur, ancak ortak perspektifi ve genel amaçları göz önünde bulundurularak genel kavramsal ve teorik bir çerçeve çizilebilir (Van Dijk, 2001). Bunun için belirli söylem yapılarının sosyal hakimiyette nasıl uygulandığına dair sorular sorulup bu bağlamda iktidar ve sosyal yapı gibi kavramlar ele alınabilir. Burada dilin kullanımını sosyal düzenin mikro düzeyine ait iken sosyal gruplar arasındaki iktidar, eşitsizlik vb. konular makro düzeyde ele alınması gereken kavramlardır. Günlük etkileşimde mikro ve makro düzey bir bütün oluşturur ve bu iki düzey birleştirilir. Örneğin bir anne veya babanın çocuğu bir takım kuralları hatırlatan

önemli bir konuşma yapması ele alındığında konuşmanın kendisi mikro düzey olarak ele alınırken bu konuşma sonucunda ulaşılabilecek pozisyon ve sonuçlar makro düzeyi yansıtır. Bu iki düzeyi analiz etmek ve birleştirmek için çeşitli yöntemler söz konusudur. 1. Üyeler-grup: dili kullananlar, sosyal grup üyeleri olarak söyleme katılırlar, 2. Eylemler-süreç: aktörlerin sosyal eylemleri, grup eylemleri ve sosyal süreçlerin bir parçasıdır (ö: yasama, haber yapma, ırkçılığın üretilmesi), 3. Bağlam-sosyal yapı: söylem etkileşimi, sosyal yapının bir parçasıdır, 4. Kişisel ve sosyal biliş/idrak: dili kullananlar, kişisel ve sosyal bilişe sahiptir ve kişisel hatıralar olduğu gibi bir grup veya kültür olarak paylaşılan hatıralar da söz konusudur; her iki biliş etkileşimi ve söylemi etkiler.

Daha sonra ele alınacak konu olan 28 Şubat süreci için bu iki biliş ve hatıra kavramları önemli rol oynar, zira ortak bir hafıza olmanın yanında bireysel veya bir gruba ait hatıralar da mevcuttur. Bu süreçten etkilenmeleri olumlu veya olumsuz olduğundan ortaya çıkan söylemler de farklı olmuştur. Eleştirel söylem analizinin kavramsal çerçevesini çizerken mikro ve makro düzey dışında üzerinde durulması gereken bir diğer unsur da kontrol aracı olarak güçtür. İnceleme yaparken güç kavramı önemli bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır ve sosyal güç üzerinde özellikle odaklanılması gerekmektedir. Zira bir grup, diğer grupların eylemlerini ve fikirlerini etkileme oranında güce sahiptir. Bu bağlamda da güç, para, statü, bilgi, kültür ve iletişim gibi sosyal kaynaklardan özellikle istifade edilir. İktidar veya güç dediğimiz yapı genelde mutlak olmayıp gruplarla etkileşimle ortaya çıkmaktadır. Yine 28 Şubat sürecine baktığımızda yaşanan iktidar veya güç mücadelesinin tek başına asker-hükümet arasında olmadığını görürüz. Güç mücadelesi verirken medya, iş dünyası, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler vs. gibi yukarıda sıralanan sosyal kaynaklar ve gruplarla etkileşim içinde olduğu görülmektedir. İnsanların zihinlerini etkileme gücümüz varsa dolaylı olarak eylemlerini de

etkileyebildiğimiz malumdur; tipik olarak ikna veya manipülasyonu örnek verebiliriz. Yine kamusal söylemin kontrolüne sahipsek doğal olarak daha güçlü oluruz; buna tipik olarak öğretmen-öğrenci, gazeteci-medya söylemi, siyasiler-siyaseti örnek verebiliriz.

Kamusal söylemin kontrolünde karşımıza çıkan bir diğer önemli kavram bağlamdır; bağlam, söylemin üretimini veya anlaşılması ile ilgili sosyal durumun özelliklerinin zihinsel yapısıdır. Zaman, mekan, durumun genel tanımı, eylemler, farklı sosyal rollerde katılımcılar ve zihinsel temsilleri (bilgi, fikir, ideoloji vs) gibi unsurları barındırır ve bu unsurlardan birinin kontrolüne sahip olmak, bağlam üzerinde etkili olmak demektir. Cümle yapısının, konunun, kelimelerin ve hatta hangi ses tonunda konuşulacağını seçimine karar verecek durumda olmak kontrolün ve gücün işaretidir. Sesinin yükselterek konuşan, diğerlerine seslerini alçaltmasının sinyali verir veya bazı rejimlerin bir takım kavramların kullanılmasını yasaklaması yine bir güç ve kontrol göstergesidir. Bu konuda zihin kontrolü de önemli bir yer teşkil eder, zira zihnin kontrolü tıpkı söylemin kontrolü gibi hakimiyet oluşturmak için gereklidir. İnsanlar otoriter ve güvenilir gördükleri kaynaklardan öğrendikleri görüş ve inançları benimsemiş eğiliminde olurlar; bu kaynaklar güvenilir medya, uzmanlar veya bilim adamları olabilir. Hatta bazı durumlarda, ki buna eğitim örneği verilebilir, söyleme muhatap kişiler otoritenin istediği biçimde bilgiyi alırlar. Birçok durumda alternatif görüşlere de yer verilmez. Söz konusu zihin kontrolü bağlam ve söylem düzeyinde gerçekleşir. 28 Şubat süreci için de böyle bir zihin kontrolü faaliyetine açıkça görmek mümkün. Medya, eğitim, uzmanlar vs. kanallarıyla irtica ve bölünme korkusu empoze edilip öncelikle zihinlerde yer edilmeye çalışılırken alternatif görüşler hiç dillendirilmemiştir.

Söylemin, hakimiyet oluşturma ve sosyal eşitsizlik için ne şekilde kullanıldığına değindikten sonra böyle bir söylemin var olduğunu ve nasıl araştırılacağına bakmak

gerekir. Ancak bundan önce eleştirel söylem analizi bağlamında yapılan araştırmaların konularına kısaca değinirsek karşımıza cinsiyet eşitsizliği, medya söylemi, siyasi söylem, ırkçılık ve profesyonel ve kurumsal güç gibi meseleler çıkar.

Fairclough “Critical Discourse Analysis” adlı eserinde metne geleneksel bakışın aksine daha geniş bir bakış sergiler ve metnin yazılı ve sözlü olacağını ifade eder. Kültürel analiz yaptığımızda ise metin, dil ile ilgili olmayabilir ve bir resim veya bina bile metin olarak tanımlanabilir. Zira Arnheim “Vazo” yazısında (Scharmann, www.soziales.fh-ortmund.de) “ruhun özelliklerinin fiziksel varlıklarda ve eylemlerde görünür kılınabilmesi sanatın bir temel ön şartıdır... oysa vazo gibi temsil etmeyen sanat objeleri de sadece hoş orantılara sahip olmadıklarını aynı zamanda bir yüz veya insan figürü gibi belirli bir ifade ve karakter sergiledikleri ortadadır.” demektedir. Ancak bu bakış açısı kültürel yapılar arasında önemli ayrıntıları belirsizleştirebildiğinden dikkatli ele alınmalıdır.

Modern dünyada metinler daha çok göstergeli hal almıştır; örneğin televizyon dili, görsel efektlerle birleştirilmektedir; yine yazılı metinler de çok göstergeli hal almıştır, zira onu besleyen resimler ve tabloların yanı sıra sayfa tasarımları da önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Metni, öncelikli olarak kültürel bir yapı gibi görüp dil ile birlikte görülen farklı göstergesel formların inceleme yöntemlerini geliştirebiliriz. Ancak bu, eleştirel söylem analizi için sorunlu bir yaklaşımdır, çünkü “sosyal göstergebilim” gelişiminde zaten ele alınmaktadır. Dilbilim dışında olan söylem araştırmacılarının, metin analizinin metnin dokusu anlamına geldiğine ve sadece metnin yorumlarından ibaret olmadığına dair iddiaları bir başka sorundur. Sosyal ve kültürel analizler, bu tür metin kanıtlarıyla zenginleştirilebilirler; ki bu kısmen dil ve kısmen metindeşlik ile ilgilidir. Burada şekil ve içerik arasındaki ilişki sorunludur. Metinler, iki temel sosyal sürecin aynı anda ortaya

çıktığı sosyal alanlardır: dünyanın idraki ve temsili ve de sosyal etkileşim alanları. Bu nedenle metne çok işlevli bir bakış açısı sergilemek gerekir. Metinlerdeki dil, 1) deneyim ve dünyanın temsil edilmesinin düşünsel bağlamında, 2) söyleme katılanlar arasında sosyal etkileşimi oluşturmada kişiler arası bağlamda, 3) metnin parçalarını bir bütüne yönelik bağlamda ve metni durumsal bağlama ilişkilendirmede ele alınabilir.

Metin analizi, bir dil teorisinin ve gramer teorisinin varlığını varsayar ve eleştirel söylem analizi bunlar arasında bir seçim yapmak durumundadır. Öncelikle sosyal işlevlerini yerine getirmek için dilin nasıl yapılandığı sorusu ele alınır. Böylece gramer, üç makro işlev ile şekillenir: düşünsel, kişiler arası ve metinsel işlevler. Eleştirel söylem analizi aynı zamanda metin odaklı bir teoridir, zira metin analizinde kullanılabilen gramer izahını ortaya koyar. Dili sosyal göstergebilim olarak ele almak, dil (metin) ile sosyal yapılar ve ilişkiler arasında ilişki kurmaya yardımcı olur. Bu durumda dizgesel dil, bir çalışma aracı veya teorisi iken eleştirel söylem analizi yeni bir sosyal dil teorisi gelişimini ortaya koymak durumundadır. Böylece metin üretenlerin, söylem düzenini oluşturan sosyal kaynaklara nasıl başvurdukları ortaya koyulabilir.

Eleştirel söylem analizi açısından metne baktığımızda metnin iki sosyal sürecin aynı anda meydana geldiği sosyal alanlarından bahsederiz: bunlar, dünyanın kavranıp temsil edilmesi ve de sosyal etkileşim alanlarıdır. Dolayısıyla metni analiz ederken çok fonksiyonlu bir bakış sergilemek gerekir; böylece deneyim ve yaşanmışlıklar temsil edilirken *düşünsel* (ideational), söyleme katılanlar arasında sosyal etkileşim olurken *kişiler arası*, bir bütüne parçaları ve bağlamlara metinleri eklemlenirken *metinsel* boyutlar ve işlevler söz konusudur. Bu fonksiyonlarda düşünsellik, bilgi ve inanç sistemleri ile ilgilidir. İkinci fonksiyonda sosyal konular, yani kimlikler söz konusudur; kişiler arası boyut ideolojik temelli olabilir. Metin analizi yaparken fonksiyonlar dışında analiz düzeyine de

bakmakta fayda var. Söylem, bir sosyal pratik gibi algılanabildiğinden her düzeyde organizasyon, yapı ve metin formuna bakmak gerekir; yani işin içine fonoloji, gramer, kelime seçimi olduğu kadar konuşma süreleri ve araları, dağılım, argüman geliştirme yapıları ve üslup gibi metin organizasyonu da girer (Fairclough, 1995: 6). Söylem analizindeki üç boyut (yani metin, söylem pratiği ve sosyokültürel pratik); metin üretimi, dağıtımını ve tüketimi süreçlerine yakından bakmayı gerektirir. Bu nedenle metin analizi, metinlerin bağlam içinde yerleştirildiği kurumsal ve söylemsel pratiklerin analizinden soyutlanmamalıdır. Metin analizinde sosyal pratikler ve aynı zamanda metin ve dilin kendisinin önemli olduğu ifade edilmişti; bunun için çeşitli dil teorileri mevcuttur. Bunlar için dizgesel dilbilimden (systemic linguistics) faydalanabilir. Söz konusu yaklaşım dile bir sistem olarak bakar. Dil, deneyim ve sosyal ilişkileri barındırır. Her ikisi de aynı anda var olması gerektiğinden dil, bu iki anlamı birleştirmek zorundadır. Böylece gramer üç işleve sahiptir: metinsel (textual), kişilerarası (interpersonal) ve düşünsel (ideational). Dile sosyal semiyotik (göstergebilim) açısından bakıldığında dil ve sosyal yapılar arasındaki ilişki ortaya koyulabilir.

Söylem analizindeki bu üç boyutlu çerçeve sayesinde (söylem pratiği, söylem düzeni, metindeşlik) metin üretenler ve yorumlayanların, söylem düzenini oluşturan sosyal kaynaklara başvurdukları ortaya çıkar. Bu üç boyut ile metin ve toplum/kültür arasında aracılık görevi yapılmış olur (Fairclough, 1995: 9-10). Metnin dağıtımına baktığımızda dağıtımın metnin söylem düzeni içinde nasıl dolaştığını gösterdiğini anlarız. Dağıtım, söylem düzeni içinde “zincir” ilişkiler açısından ele alınabilir. Söylem düzenleri içinde ve aralarında bir takım söylem pratiği zincirleri vardır; böylece metinler, sistematik biçimde kaydırılır ve dönüştürülür. Medyada, örneğin, çeşitli kamusal söylem düzenleri (siyaset

gibi), medya söylem düzenleri ve özel alanda (algılama gibi) söylem düzenlerini birleştiren zincirler vardır. Metinler bu sınırlar içinde dönüştürülür.

Söylem pratiğinde gözden kaçırılmaması gereken bir konu da farklı soyutlama düzeylerinin ayırt edilmesidir. Ayırım, metnin kendisi ve insanların onu üretip yorumlamasındaki gelenekleridir. Bir diğer ayırım, metnin türü ve metnin türlerinin soyut bileşenleri arasında yapılır. İnsanlar, metin üretirken veya yorumlarken gelenekleri referans alırlar. Bu pratikte üslup (genre) önemlidir, zira alanı (yani hangi sosyal pratiğe atıf var), sesleri (katılımcıların kim olduğunu), stili (ilikilerin nasıl yapılandığını), usulü (ne tür metin-bağlam ilişkisinin söz konusu olduğunu) açıklar. Söylem, belirli bir bakış açısından belirli bir sosyal pratik alanını belirleme yoludur. Üslup ise bir dizi söyleme dayanabilir, buna karşılık söylem de bir dizi üsluba dayanabilir. Metnin kendisi, durumu ve tarihselliği bakımından belirgindir; üslup, daha soyuttur. Metin çok basit olabildiği gibi karmaşık metindeşlik biçimlerine de sahip olabilir (Fairclough, 1995: 11-14).

Söylem pratiği, söylem düzeni ve metindeşlik analizi; metinler ve de toplum ve kültür arasındaki ilişkiyi kurar. Yani 1) söylem düzeni, söylem boyutundaki sosyal düzendir, 2)her söylem kendisini tarihsel mirası bağlamında konumlandırır ve 3)söylemin bir parçası olduğu sosyokültürel pratik, söylem olayının söylem düzenine nasıl ilişkilendirdiği ile ve de onu nasıl şekillendireceği ile ilgilidir. Bu nedenle söylem pratiği, söylem olaylarının tarihselliğine dikkat çeker; yani hem geçmiş ile devamını ve tarih yapmada katkılarını gösterir. Söylemde belirli sosyal durum içinde uygulama değişkeni söz konusudur; bu sosyal durum ders, doktor muayenesi, röportaj vs. olabilir. Bu tür pratikler, dominant/hakim pratik (normal, doğallaştırılmış) ve dominated/hakim olunan pratik (marjinalleştirilmiş, alternatif) biçimde düzenlenebilir. Pratikler arası ilişkilerin düzeni ve

hakimiyeti bakımından yapısal anlamda güç kategorisi gereklidir. Pratikler arasındaki farkı anlamlandırmak için ideoloji kategorisi gereklidir.

Metin analizi, dilbilim analizini ve metinlerarası analizi birleştirir. Eleştirel söylem analizi, metin analizinin sosyal bilim araştırmalarının bir parçası olması gerektiğini söyler, zira sosyal yaşam dil etrafında inşa edilir (Fairclough, 1995: 185) Söylem analizi yaparken, metnin dokusuna bakmak elbette sosyokültürel araştırma için önemlidir, ancak mevcut modeller sosyokültürel gündemle ilgili yöntemler ortaya koymada yetersizdir. Örneğin metin analizi yaparken metnin içinde “olan” ve “olmayan”ın da incelenmesi gerekebilir. Metnin içinde var olandan bahsederken bu “olanın” açık veya gizli bir şekilde ortaya konabileceğini hatırlatmak gerekir; bunlar varsayım/önkabul ve sezdirim şeklinde yapılır. Okuyucu veya dinleyicinin metni yorumlayacağı beklenir. “İrtica tehdidi” 28 Şubat sürecinin sloganlarından biriydi. İrtica kavramı zaten önceden içi doldurulmuş ve hangi grup veya hangi tip insanla ilişkilendirileceği önceden belirlenmişti. Tehdit kavramıyla birlikte değil “İrtica geri döndü” gibi bir ifade de negatif bir kelimeyle kullanılmasa da tehdit olarak algılanması beklenen bir sonuçtur. Söylenmeyen, söylenenin ön kabulü/sezdiriminde bir tehlikenin var olmasıdır (Fairclough, 1995: 5-6).

2. 6. Eleştirel söylem analizinin ilkeleri ve amacı

Eleştirel söylem analizinin amacı, iktidar kullanımı ve bundan doğan adaletsizlik ve eşitsizliği ortaya koymaktır; dolayısıyla böyle bir analiz sosyal meselelerle ilgilidir. Ancak sosyal meseleler oldukça karmaşık olduğundan analiz yaparken çok disiplinli bir yöntem gereklidir. Hatta araştırmacı sosyopolitik duruşunu da ortaya koyar ve sorumlular kritik edilir ve bireyden ziyade iktidar gruplarına odaklanılır. Analiz kriterleri ise sadece gözleme dayalı veya açıklayıcı değildir, daha çok metin ve güç arasındaki içsel ilişkinin gözler önüne serilmesini gerektirir ve bu nedenle daha zor bir yöntemdir (Van Dijk, 1993).

Daha önce de ifade edildiği gibi amaç, sosyal güç ve hakimiyetin doğasını anlamaktır. Sosyal güç ise gelir, statü, eğitim, grup üyeliği gibi değerli kaynaklara ayrıcalıklı ulaşımaya dayalıdır. Yine burada da 28 Şubat süreci ve ülkede yaşanan diğer darbelere değinmekte fayda var, zira darbeler sonrası dönemlere baktığımızda askeri güç çekilirken belirli gruplara sosyal gücün verildiğini görmekteyiz. Statü veya eğitim gibi kaynaklara ulaşım bir şekilde ayrıcalıklı hale gelmiş ve onlara ulaşmak belirli şartlara bağlanmıştır. 1997 ortalarından itibaren aşama aşama başörtüsü yasağı üniversitelerde uygulanmaya başlamış ve eğitim alma hakkı başını açanların ayrıcalıklı kaynağı haline dönüşmüştür. Eğitim sonucunda elde edilecek statüler ise buna bağlı olarak yine aynı gruba kapalı kalmıştır. Sahip olunan güç, kontrolün de elde olduğu anlamına gelmektedir; bu kontrol eylem düzeyinde olduğu kadar zihin düzeyinde de vardır, yani bir grup eyleme sınır koyup diğerlerinin görüşlerini etkileyebilmektedir. Böyle bir hakimiyet genellikle günlük etkileşimde ve konuşmalarda görülür ve normal gibi algılanır. Hakim söylemin önemli bir işlevi, hakimiyetin meşruiyetini oluşturmaktır. Güç ve hakimiyete baktığımızda genelde organize olduğunu ve kurumsallaştığını görürüz. Bunun için yasal destek sağlanır, polis gücünden faydalanılabilir, medya veya okul kitaplarına başvurulur. Hakimiyet için başvuru sosyal, siyasi ve kültürel örgütler, güç hiyerarşisinin de ortaya koymaktadır. Hakimiyet kavramı burada yasal iktidar veya güç ile karıştırılmaması için kullanılmıştır. Bazı grupların karar verme, planlama ve süreçlerde özel rolleri vardır; bu gruplara güç elitleri kavramı kullanılır (Van Dijk, 1993).

Güç ve hakimiyetin bir diğer ölçütü söylemin kontrolü ve söyleme erişimidir. Gazeteciler, öğretmenler veya patronlar nispeten pasif bir gruba hitap eder ve söylem kendi ellerindedir veya parlamentoda söz alacak ve söyleme erişecek olan parlamenterlerdir. Hedef kitlesi büyüdükçe, yani söyleme erişimi sonucunda etkileyeceği insan sayısı arttıkça

gücü ve hakimiyeti de artar. Özetle söylem kontrolü sadece bir sosyal eylem kontrolü değil aynı zamanda insanların zihinlerini kontrol etme anlamına gelir. Daha fazla metin ve bağlam üzerindeki kontrol, daha fazla insana hitap etme ile daha fazla etki alanı ortaya çıkar.

Sosyal biliş, hakimiyet ve söylemi ilişkilendirmeye yardımcı olur; zira hem üretimi hem de hakim metnin algılanmasını ve etkisini açıklar. Başka bir ifadeyle söylemin yönetimi, hakimiyetin sosyal boyutu üzerinde etkilidir ve modern yönetimler zihin yönetimine başvururlar; böylece sosyal bilişten faydalanırlar. Bilgi bu bağlamda önemli bir rol oynar, çünkü dünyayı algılamamızı etkiler. Söylem yönetiminde bu yönetime başvurma 28 Şubat sürecinde olmuştur. Silahın kullanıldığı fiilen bir darbe yapılmış olsaydı zihinlerin kontrolü bu kadar önem arz etmeyebilirdi. Sosyal bilişin sosyal olması ise, her ne kadar bireylerin zihninde olsa dahi bir grubun üyelerince paylaşılmasından kaynaklanır. Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı seçiminden önce yapılan cumhuriyet mitinglerine katılanların sosyal bilişinden bahsedebiliriz. Kitleleri harekete geçiren o ortak sosyal biliş, Gül'ün veya benzer birinin cumhuriyetin en yüksek makamı olan cumhurbaşkanlığına bir "mürtecinin" kesinlikle seçilmemesi gerektiği idi. Bu görüşü paylaşan hakim gruplar – örneğin gazeteler veya üniversiteler – bu sosyal biliş üzerinden söylemlerini ortaya koymuşlardı.

Daha önce de değinildiği gibi eleştirel söylem analizi yaparken esas odaklanan nokta metin veya konuşmanın yapısıdır, yani geniş bir sosyal veya bilişsel çerçeve oluştururken bu çerçevenin nasıl meydana getirildiğini anlamak için metnin yapısını ve stratejisini – daha doğrusu söylem yapısını - yakından incelemek gerekir. Hakimiyet kurmak için söylem üretirken iki önemli boyut ön plana çıkar; bunlar üretim ve algılamadır. İlki söylemin gerçekleşmesiyle ilgiliyken ikincisi sonucu üzerinde etkilidir.

Güç sahibi olanlar, söylemi üretirken etkilenen veya etkilenecek olan kitlenin sosyal bilişini oluşturur veya şekillendirirler, dolayısıyla söylem yapıları bu ikisi arasında aracı bir rol oynar. Söylem yapılarından bahsederken bu yapıların makro ve mikro düzeyi olduğunu hatırlatmakta yarar var. Makro düzeyde dendiğinde akla gelen bağlam veya iletişime dayalı söylem ve söylem kontrolü akla gelirken, mikro düzeyde cümle yapısı veya tonlama ön plana çıkar. İlk bakışta bu mikro düzeyde herhangi bir güç veya hakimiyet vurgusu ortaya çıkmaz gibi görünse de hitabet yöntemleri hakimiyet oluşturma girişimi için önemli bir rol oynar. Algılama veya anlamada hakim grubun yorumu söz konusu olsa da algılamayı belirleyen önemli bir unsur kişinin kendi kimliğidir. Aynı metin farklı iki gruba, örneğin biri baskı altında diğeri de eşit düzeydeki bir gruba, verildiğinde farklı algılamalar ortaya çıkabilir.

Modern toplumlarda hakimiyet kurmak için meşrulaştırma ve gerekçelendirme yöntemlerine başvurulmak zorundadır, bu nedenle argüman geliştirme, kelime seçimi, güvenilir kişilerden alıntı yapma, olumsuz eylemlerin sürekli vurgulanması gibi yöntemlere sık sık başvurulur. Örneğin ötekileştirme yapılmak istendiğinde kendi durumunu olumlayan diğerlerininkini ise negatif bir çerçeveye oturtan söylemler ortaya atılabilir. 28 Şubat sürecinin beraberinde getirildiği siyasi iklimde neden “mürtecilerin” tehdit oluşturduğu argümanları her ortamda ifade ediliyordu. Bu bağlamda ötekinin ne kadar tehlikeli ve ikiyüzlü olduğunu ispatlamak için Fadime Şahin örneği uzun süre kamuoyunu meşgul etmişti. Bu olay hem o gruba negatif bir söylem için kullanıldı ve bu söylem uzun süre sürekli vurgulanmıştı. Bu tür bir argüman geliştirmeye yakın zamanlarda Alman başbakanının yaptığı bir açıklama da örnek verilebilir. Avrupa’da yükselen islamofobi ve orada yaşayan Müslümanların bir takım hakları talep etmeleri üzerine “paralel toplumlara” tahammüllerinin olmayacağını ifade etmişti. Dolayısıyla “Alman

olmayanı” ötekileştirip kendisinin ait olduğu gruba pozitif bir temsil hakkı vurgulanmaktaydı.

Söylem analizi yaparken bir takım başlıklardan yola çıkmak mümkündür. Bu başlıkları van Dijk (1993), parlamentoda yapılan etnik meseleler incelerken kullanmıştır. Hakimiyet veya gücün uygulandığını ortaya koymak için söylemin bir takım unsurlarına baktığımızda karşımıza erişim konusu çıkar. Yani söylemi oluşturacak kişinin buna ulaşması söz konusudur, bu bir parlamenterin meclis içindeki konuşması veya gazetecinin köşesinde iletmek istediği konular olabilir. Bir diğer unsur ise üsluptur. Bunun dışında iletişim faaliyetleri ve sosyal anlamları da söylemin bir parçasıdır; kullanılan kelimeler, cümle yapısı, nezaket ifadeleri, tanımlama şekli vs. iletişim veya dilbilimi amacından öte sosyal bir anlam ifade eder. Bu sosyal anlam ise hedef kitlesi veya konuya göre değişiklik gösterecektir. Söylemde bakılması gereken bir başka unsur söz eylemidir, yani kendi pozisyonunu güçlendirmek amacıyla söylem oluştururken iddialar, varsayımlar veya suçlamalar gibi yöntemlere başvurulabilir. Makrosemantik boyutta olaylar var olan normlar ve değerler üzerine oturtularak sunulur ve söylem buna göre oluşturulur. Söylemi incelerken üst yapıya yakından bakmak gerekir; bunun için metin şemaları daha doğrusu metin tasarımı önemli ipuçları verir. Örneğin bir konuşmadaki argüman oluşturma veya fikirleri bir argüman etrafında oluşturma böyle bir üst yapıyı ortaya koyar. Söylem analizine yardımcı olacak bir diğer unsur yerel anlam ve bağdaşımdır (coherence). Burada cümle yapıları, cümleler arasındaki ilişkiler, kullanılan bağlaçlar, imalar veya tasvirler ele alınabilir. Söylemin üslubuna bakarken sözcükler, cümleler ve ses gibi unsurlar ön plana çıkar. Yine kullanılan retorik veya hitabetin söyle üzerindeki etkisi büyüktür.

2. 7. Eleştirel söylem analizinde medya

Daha önce de değinildiği gibi eleştirel söylem analizinin söylem analizinde esas farkı, söylemi bir iktidar ve hakimiyet mücadelesi açısından ele almasından kaynaklanmaktadır. Buradaki güç veya hakimiyet, yasal olan iktidarla ilgili olmaktan çok bir takım söylem ve kanallarla diğerleri üzerinde bir hakimiyet oluşturma çabasıyla alakalıdır. Bu bağlamda medya böyle bir güç mücadelesinin tipik bir aracıdır. Medya, son yıllarda bütün dünyada etkili bir iktidar aracı haline geldiğinden her tür çevrenin ilgi odağı haline gelmiştir (Duran, 1999: 8). Günümüzde medya araçları çok boyutta göstergesel ve imgesel faktörler de kullandığından belki de en etkili iletişim formu haline gelmiştir. 28 Şubat sürecinde de medya en önemli iletişim aracı ve hakimiyeti kurmayı meşrulaştırmak için hayati bir araç olmuştur. Hükümetin devrilmesi gerektiğini ve bunun gerekliliğini kitlelere anlatmak ve ikna aracı olarak kullanmakta medyadan büyük fayda sağlanmış ve hatta bazı medya organları bir güç olarak bu sürecin içinde olmuşlardır. Hal böyle olunca kullanılan dilin, metnin, metin yapılarının, bu metinleri doğru bağlama oturtmanın ve bu metinler arasındaki ilişkinin rolü bu süreci destekleyici mahiyette olmuştur. Eleştirel söylem analizinin amaçlarından biri de medyanın hakimiyet kurmada ve güç mücadelesindeki yerini ortaya koymaktır ve bu anlamda metinlere sadece kelimeler, cümle yapıları veya ifadelerden yola çıkarak bakmaz; metnin bu boyutlarını da göz önünde bulundurarak metin içinde ima edileni, hatta dile getirilmeden “dile getirileni” ortaya koymaya ve bunun sonucunda nasıl bir güç mücadelesi verdiğini izah etmeye çalışır.

Medya söylemi, özgün bir metin ve konuşma türü olduğundan söylem analizi bunu daha sistematik bir şekilde yapmak durumundadır. Diğer söylemlerde olduğu gibi medya söylemi analizinde de disiplinler arası bir yaklaşımla ve sosyokültürel bağlam göz önünde bulundurulmak zorundadır. Bu disiplinlere antropolojiden sosyal psikoloji ve dilbilimden

sosyolojiye kadar birçok alan dahil edilmelidir ki böylece metnin veya söylemin yapısı ve fonksiyonu ortaya konulsun. Daha önce de değinildiği gibi medya metinlerinin analizi, özellikle hakimiyet ve iktidar ilişkilerini oluşturma ve temsil etme boyutları nedeniyle önemli bir yer almıştır. Çevremizle ilgili bilgilerimizin çoğunu gazetelerden veya televizyon haberlerinden elde ediyoruz, buna paralel olarak değerlendirmelerimiz, yorumlarımız ve inançlarımız da bu söylemler etrafında şekillenmektedir. Söylem analizi genel hatları itibariyle metnin boyutlarını ve özelliklerini açıklamayı hedefler, ancak medya söyleminin gücünün daha etkili hale gelmesiyle bu boyutların daha karmaşık bir hal aldığı söylemek gerekir. Söylem analizi; fonetik, grafik, sentaks, semantik, stilistik, retorik gibi yapıları ele alır, bunu yaparken de hepsini ayrı ayrı ele almakla birlikte arasında ilişki de kurar. Yani metnin kendisine bakmak yeterli olmayacaktır, bununla birlikte algısal, sosyal ve kültürel ve hatta tarihsel bağlamlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Metni incelerken öncelikle bakılacak konu anlamdır; metni üreten ne demek istemiş ve tüketenler ne algılamışlardır gibi sorulara cevap bulmak gerekir. Anlam; kelimeler, ve kelimelerin sistematik bir şekilde yerleştirilmesiyle cümlelerle ortaya çıkar ve bu anlamla birlikte bir önerme ortaya koyulur. Anlamın ortaya çıkışında diziliş yani “yerel uyum” (van Dijk, 1993) önemli rol oynar. Ardı ardına gelen önermeler bir yerel uyum sergiler ve böylece zaman, durum, neden ve sonuca gönderme yapılırlar. Yine önermeler, kavramsal olarak ilişkilendirilir. Bu ilişkilendirme bir konu etrafında oluşan kavramlarla olur; bu, birbiriyle ilişkili gibi gözükken kavramlarla olduğu kadar ilk bakışta hiç ilişkisi olmayan kavramların bir araya gelmesiyle de gerçekleşir. Örneğin, 28 Şubat kavramı konuya vakıf olmayanlar için darbe veya irtica gibi kavramlarla ilişkilendirilmeyecektir, oysa konuyu bilenler bunların dışında kavramları da 28 Şubat ile ilişkilendirecektir. Yani konuyla ilgili bir kavram, önceden bilindiği varsayılarak

“semantik bir buzdağı” gibi işlev görecektir (van Dijk, 1993). Önermeler işlevsel boyutta da birbiriyle uyumlu olabilir. Yani bir önerme yapıldıktan sonra ardından gelen önerme veya önermeler, birinci önermeyi açıklayıcı veya örneklendirici mahiyettedir. Haber metinlerine baktığımızda ise birinci önermeler büyük ölçüde geneli ifade ederken onu izleyen önermeler, daha ayrıntılı bilgi verici mahiyettedir. Söylemin yerel uyumuyla ilgili kısaca bir açıklama yaptıktan sonra global uyumuna da bakmak gerekir. Metin, toplam bir anlambilimsel bütünlüğe sahip olmalıdır; böylece global uyum, herkesin sezgisel olarak bildiği bir konu olarak ifade edilebilir. Konu metnin özeti gibi anlaşılırsa makro önerme şeklinde tanımlanması mümkündür. Bu konuların dizilişi metnin tematik yapısını meydana getirir. Haber söyleminde söz konusu makro yapı, tipik olarak öncelikle başlıkta ve giriş paragrafında aktarılır. Makro yapıları kavramak için etrafımızda olan biteni bilmemiz gerekir. Medya metinlerini ele aldığımızda imanın çok önemli bir yer teşkil ettiğini görürüz. Daha önce de ifade edildiği gibi, metin içindeki bilgi her zaman açıkça ifade edilmez, daha çok üstü örtülü iletilir; hatta bazen “söylemeden” olan biten aktarılabilir. İmaları anlamak, arka plan bilgisine sahip olmayı gerektirir. Bu özelliğiyle söylem, ideolojik bir boyutu ortaya koyar. İma; varsayımlar, önerme ve ilişkilendirme şekliyle yapılabilir. “Takunyalı” gibi bir kavramın ima ettiği çok şey vardır: mürteci, İslamcı, hatta laiklik karşıtı. Meclisi takunyalıları doldurdu dendiğinde doğrudan negatif bir ima ve imaj ortaya konmuş olur. Haber metinleri ayrıca konuyla ilgisiz şeyler de barındırırlar. Avrupalı sağ basın metinlerinde mülteci sorunu ile ilgili haber yaparken eğitimsizlikleri veya uyuşturucu satıcılığı ile ilişkilendirme sıkça rastlanan bir durumdur. Haberdeki konular, bir şema veya üstyapı ile yapılandırılır. Haber metinlerine baktığımızda hiyerarşik bir şema görürüz: başlık, giriş paragrafı, esas olay, bağlam, zaman, tepkiler vs. başlık ve giriş paragrafı, konuyu oluştururken bağlam ve zaman arka planı meydana getirir. Bu

kategoriler, haber metninin içine genelde kesik kesik yerleştirilir ve en önemli bilgi en başta verilir. Bu bilgiler verilirken ideolojik imalar da devreye girebilir. Hatta basın-yayın organları, haber metninin şemasını oluştururken ideolojik duruşuyla uyum gösterir. Bir metnin stili ve retorikini oluşturmak için çeşitli cümle yapıları kullanılarak verilmek istenen bilgi farklı biçimlerde aktarılabilir. İki cümle özünde aynı şeyi ifade ediyor gibi görünse de ufak tefek bir değişiklik bir cümleye bambaşka bir anlam kazandırabilir. Örneğin 4 Mart 1994 tarihli Ortadoğu gazetesi Selim Sadak ve Hasan Mezarıcı'nın dokunulmazlıklarının kaldırılmasını "Meclis 'temiz'lendi!" manşetiyle duyuruyor (Erdin, 2010: 182).

Bu haberi sadece dokunulmazlıkları kaldırıldı diye vermiş olsaydı yine anlaşılacak şey özünde aynı olacaktı ama temizlendi gibi kavramla bunun duyurulmasıyla bariz sosyal ve ideolojik imalar verilmiştir. Stil ve retorik, muhabirin veya yayın kuruluşunun haberle ilgili olaylar hakkındaki görüşlerine işaret eder ve muhabirin veya yayın kuruluşunun sosyal özellikleri belirleyici rol oynar. Kadın veya erkek olmak, orta sınıf mensubu olmak gibi faktörler burada rol oynar. 14 Aralık tarihli Güneş gazetesi, Telsim'in İngilizlere satılmasını "Bir dev daha yabancıya gitti başlığıyla" duyururken hemen altındaki giriş paragrafında Türk Telekom'un da daha önce Araplara satılmış olduğunu hatırlatıyor (Erdin, 2010: 209). Bu haberde muhabirin/gazetenin milliyetçi bir bakış ile bu haberi yaptığını görüyoruz.

Söylem analizinin sadece metin çözümlemesiyle yeterli bir sonuç alınamayacağını hatırlayacak olursak, ima gibi anlamları ortaya koymak için algısal, sosyal, siyasal ve kültürel bağlam analizine ihtiyaç duyarız. Algısal yaklaşımda, metinlerin bir anlamı yoktur, ancak dili kullananlarca metinlere anlamlar atanır (van Dijk, 1991). Dolayısıyla muhabirin haber metnini oluşturma, okurun ise haberi algılama süreçleri algısal temsil ve

stratejileri açıklayarak mümkün olacaktır. Bu süreçleri anlamak için metne bakmak gerekir; metin ve anlamı, aşama aşama inşa edilip bir metin olarak ortaya koyulur. Dilin kullanıcıları, haberin kişisel temsiline sahiptirler; yani hafızalarındaki bilgiyle yazar ve yorumlarlar. Bu temsile model adı verilir; dolayısıyla model, metinden ne anlaşıldığını ortaya koyar. Haber metninde anlatılandan zihinsel bir modelin inşa edilmesi, metnin anlaşılmasıyla ortaya çıkar. Ayrıca bağlam model, yani mevcut iletişimsel bağlamın zihinsel bir modeli, ile iletişimsel eylem ve dinleyici/okuyucuların özellikleri hakkında bilgi edinilir. Bağlam modeli, hangi bilginin metinde iletişim bağlamında ilgili kabul edileceğini denetler. “Başörtülülere karşı değilim ama” diye devam eden bir cümle, önyargılı ifadeler kullananların olumsuz imajını yok etmek için kullanılır. Bağlam modeli, söylemin bu tür etkileşimsel yönünü kontrol eder ve söylemi sosyal yapılarla ilişkilendirir. Modeller, bilgi enstantaneleri içerir ve bunlar toplumsal anlamda paylaşılan genel görüşlerden elde edilir. Bu görüşler kişisel olmaktan çok kitlesel veya bir gruba aittir. Dolayısıyla her gazete kendi “fikirdaşlarına” veya okuyucu kitlesine haber sunarken bu sosyal algıları göz önünde bulundurur. Bunun altında yatan ideoloji, bir grubun yeniden üretimini ve meşruiyetini mümkün kılar ve temel değer ve ilkeleri içerir. İdeolojik bir haber veya söylemden bahsederken haberi ideolojik hale getiren iki boyut göz çarpar. İlki muhabirin zihinsel yapısından kaynaklanır ve ikincisi ise sosyal-algısal bir yapının, yani grup tabanlı ideolojilerin varlığından ortaya çıkar. Sosyal algıların analizi, söylemsel eylem ve iletişimin yapıları ve de grup ve kurumların toplumsal yapıları ile bağlantı kurmamıza yardımcı olur. Modeller ve sosyal algılar, metin ve bağlam arasındaki köprüdür (Van Dijk, 1991).

Medya söyleminde söylemin temsilde bahsederken iki boyut dikkati çeker. Burada söylem temsili, konuşmanın veya ifadenin nakledilmesi olarak anlaşılmalıdır.

Birincil söylem, temsil eden veya rapor edilen söylemi anlatırken ikincil söylem, temsil edilen veya rapor edilen söylemi ifade eder. Bunlar farklı olmakla beraber birleştirilerek anlaşılması gerekir. İkincil söylemin yorumlanma biçimi, birincil söylemde kavramlaştırılma biçimiyle kontrol edilebilir (Fairclough, 1995: 55). Söylem temsili incelenirken metinlerin nasıl karşılaştırılabileceğine dair beş parametreden söz edilebilir. Bunlar biçim ile ilgilidir, örneğin doğrudan söylem dolaylı söyleme dönüştürülebilir. Diğer parametre sınırın nasıl konduğudur. Birincil ve ikincil söylemin tonlamasının ne ölçüde birbirinden ayrıldığını veya birleştiğini ölçer. Örneğin “Gitmelisin” dedi ifadesi ile X kişi gitmeli arasındaki fark şöyle izah edilebilir: ilkinde ikincil söylem birincil söylemin sesinde nakledilirken ikincisinde ikincil söylem, birincil söyleme hakim olmuştur. Üçüncü parametre stilistiktir, yani ikincil söylemin kişilerarası anlamlarının ne ölçüde temsil edildiği ölçülür. Duruma uygunluk parametresi, ikincil söylemin durum bağlamının ne boyutta temsil edildiğini gösterir. Ortam parametresi ise ikincil söylemin belirli bir bağlama koyularak okuyucu veya dinleyicinin ne ölçüde ve hangi yöntemlerle kontrol edildiğini ile ilgilenir (Fairclough, 1995: 55-61).

Söylem analizinin yeterli olmamasının nedeninin, söylem pratiklerinin sosyal anlamda nasıl şekillendiği ile ve hangi sosyal etkilerinin olduğuyla ilgilenmemesinden kaynaklandığı daha önceden ifade edilmişti. Bu nedenler eleştirel söylem analizi, ideolojik bir karakterin içsel önermelerinin söylemde yaygın olduğunu ve insanları sosyal subjeler olarak konumlandırmada katkısı olduğunu ileri sürer. Bunlar, fikir düzeyinde olduğu gibi sosyal ilişkilere dair varsayımlarda da mevcuttur. Genelde “doğallaştırılmış” olduklarından kişiler bunun farkında bile olmaz ve neye maruz kaldıklarını fark etmez (Fairclough, 1995: 23).

Söylemin içinde bulunan ideolojiler genelde “söylenmeyenin” içinde saklıdır. Haberde sunulan söylemi, genelde haberin kendinden ayıran bir sınırla ayırmak zordur ve haber söyleminin düşünsel anlamına odaklanılırken kişisel arası anlam göz ardı edilir. Metnin ayrıntısı, medyanın çalıştığı sosyal yapılar ve güç ilişkilerine dayanır. Böylece hakimiyet ilişkilerini mistik hale getirmede ideolojik etkilere ve kamusal dili ve pratiğini devam ettirme etkisine sahiptir. “Söylem düzeni” hegemonyanın bir alanı olarak görülür; bu özellik eğitim kurumları için geçerli olmakla beraber daha geniş sosyal formasyonlar için de söz konusudur.

3. BÖLÜM: Batı Medyasında 28 Şubat

3. 1. Batı medyası ve İslam algısı

28 Şubat, Batı medyasında doğrudan olmasa da dolaylı biçimlerle gündeme gelmiştir. Zaman ve imkan kısıtı sebebiyle araştırmada ele alındıktan medya kuruluşları iki ülke ile sınırlı tutulmuştur: Almanya ve İngiltere. Bu iki ülke birbirine tarihsel süreç açısından benzer görünse de siyasi duruş açısından oldukça farklıdır. Almanya'da güçlü bir muhafazakar ve demokratik sol tabanın yanı sıra çevre politikalarına önem veren yeşiller ve de liberal akım söz konusudur. Basın yayın kuruluşları ise kendilerini net bir şekilde konumlandırırlar ve siyasi görüşleri doğrultusunda bakış açısı sergilerler. İngiltere, kara Avrupa'sından farklı bir geleneğe sahiptir. Etkisi büyük olmasa da avam kamarası dışında lordlar kamarası hala mevcudiyetini sürdürmektedir, Almanya'nın aksine krallık devam etmektedir ve köklü ve farklı bir anayasa geleneğine sahiptir. Ana akım siyasi partileri ise merkez sağ ve işçi partisi dışında liberal demokrat partidir. Araştırmada en geniş yeri Alman basını teşkil etmektedir; sebebi ise birçoğunun arşivlerinin daha eski tarihlere gitmesidir. Ancak basında tek bir ses olmayıp birçok ideolojik bakışın güçlü bir şekilde öne çıkması da, bakış açılarındaki çeşitliliği veya farklılıklarına rağmen benzer görüşleri ortaya koymaları bir başka nedendir. İlaveten İngiliz basınına yer verilmesinin sebebi ise güçlü ve farklı bir AB ülkesi olarak bakış açısındaki ve haberi ortaya koyuştaki farklılıkları/benzerlikleri göstermektir.

28 Şubat'ın Batı medyasında doğrudan bir darbe olarak algılanmamıştır. Bunun da en başlıca nedeni herhalde Türkiye'nin de bu süreci nasıl adlandıracağı ve anlamlandıracağı konusunda kafasının karışık olmasındandır, zira hala süreç, askeri müdahale, postmodern darbe gibi farklı nitelendirme şekilleri kullanılmaktadır. Ancak artık bunun farklı bir formda da olsa bir darbe olduğu geniş kabul görmüştür. Ülke içindeki

algıların değişmesiyle Batı medyasında da bir algı değişikliğinin meydana geldiği söylenebilir, fakat bekleneceği gibi bir homojen bakış söz konusu değildir. Askerin müdahalesini nispeten nötr bir dille gündeme taşıyanlar olduğu kadar bunun demokratik değerler açısından sakıncalı olduğunu söyleyen eleştirel yaklaşımlar da bulunmaktadır. Genel olarak ise AKP'nin seçiminin ve bu hükümetin aktif bir dış politika izlemesinin ardından askere eleştirel yaklaşımın arttığını ve 28 Şubat'ın manşetlerde olmasa bile metin içerinde darbe olarak nitelendirildiği gözlemlenmektedir. Zaman zaman röportaj yapılan kişilerin görüşlerinin de etkili olduğu göze çarpmaktadır; örneğin daha önceleri Oktay Ekşi ile yapılan röportajlarla Türkiye'deki gündem aktarılmaya çalışılırken daha sonra bu sürecin en büyük eleştirenlerinden ve mağdurlarından olan Alper Görmüş'ün yorumlarına yer verilmektedir.

Batı medyasını analiz ederken Avrupa'nın (ki burada Avrupa kelimesi Almanya ve İngiltere için kullanılmıştır) Türkiye'ye ve her ne kadar laik bir ülke olsa da İslam'a bakış açısını analiz etmek gerekmektedir. Türkiye Doğu'dan bakanlar için her ne kadar bir Batı ülkesi gibi görünse de Batı için bir doğulu İslam toplumdur ve bakış açılarını bu unsur her zaman etkilemektedir. Bu nedenle Batı'nın İslam'a bakışı Türkiye değerlendirmesinde başat bir rol oynamaktadır. Batı'nın İslam algılamasında Türkiye'deki Müslümanlıktan ziyade Suudi Arabistan veya Mısır gibi ülkelerde yaşanan İslami akımlar belirleyici olmuştur. Nedenlerinden biri ise Batı'nın ilgisi "aşırı" dini akımların buralarda filizlenmesidir; örneğin Seyyid Kutup önderliğindeki Müslüman Kardeşler teşkilatı bütün İslam ülkeleri etkilemiş ve bu akımlarla İslam bir yönetim biçimi olarak ileri sürülmüştür. Bir diğer çok önemli sebep "İslami" görüşlerin Batı dillerine aktarılması bu ülkeler vesilesiyle olmuştur; burada Suudi Arabistan'ın rolü çok büyüktür, zira İslami yayımların Batı dillerine çevrilmesine ciddi kaynaklar ayırmış ve böylece İslam'ın aşırı bir yorumu

olan Vahhabilik akımı Batı'da İslam olarak anlaşılmıştır. Böyle bir akımın Batı'ya aktarılmasının Batı'nın işine geldiğini söylemek sanırım aşırılık olmaz, zira İslamofobi bu coğrafyada 11 Eylül'den sonra gelişen bir gerçek değil İslam'ın yayılmasıyla birlikte ortaya çıkan bir vakadır ve siyasiler, özellikle de sağ örgütler tarafından siyasi gündemi belirlemek için kullanılan bir malzemedir. İslam'a katı yorumuyla Vahhabilik bu akımlara bol malzeme vermiştir. Bunun ötesinde muhtemelen Batı'da İslami kimliği ve ona dair yorumlamaları en çok etkileyen olay İran İslam devrimidir. Şah devrilmiş ve İslam devleti kurma iddiasıyla mollalar yönetime geçmişler ve bütün hayatı İslami normlar belirler hale gelmiştir. Medyada gündeme gelen ise elbette derin felsefi tartışmalar olmamış, aksine İslam'ın görünür yüzü gündeme ve doğal olarak resimlere taşınmıştır. Örneğin, İran meselesinde mollaların sakalları ve uzun cüppeleri, kadınların ise siyah çarşafı bu devrim sonrasında ilk göze çarpan değişiklik olmuştur. Tıpkı Türkiye'de olduğu gibi Batı'da da göçmen akımı ve onlardan sonraki nesillerin İslam'ı daha görünür yaşamak istemelerinin en görünür yüzü başörtüsü, türban, çarşaf veya peçe olmuş ve eleştiriler, tehditler, korku unsurlarının bir kısmı bu boyuttan ele alınmış, kadının İslam baskısı altında olduğu "ispatlanmıştır". Bunun en bariz örneği yakın zamanda Fransa'da yaşandı. Fransa'sa okullarda başörtüsü yasağı uygulanırken, haç gibi diğer dinleri de temsil eden unsurlar yasaklanmış ve bu, objektif duruşun gerekliliği ile gerekçelendirilmişti. Ancak bunun üzerine sokakta peçe takma yasağı bambaşka bir gerekçe ile getirildi. Amaç, Müslüman erkeklerin baskısından kadınları korumak idi; artık laiklik değil kadını "özgür kılma" nedenleri ile İslami kimliğe bir yasak uygulanıyordu. Cezası da kadından ziyade bunu "zorlayan" erkeği, yani kocaya veya babaya, bağlamaktadır. Sırf bu örnek bile islamofobinin varlığını açıkça göstermektedir; getirilen yasaklar için abes dahi olsa mutlaka bir gerekçe sunulmaktadır. Alman başbakanı Angela Merkel yine daha ziyade

Almanya’da yaşayan İslami kesimleri kast ederek, paralel bir topluma tahammüllerinin olmadığını ifade etmiştir. Bunu dile getirmesinin nedeni elbette artık İslami kesimlerin “kamusal alanda” görünür hale gelmiş olması ve Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi devlet tarafından kabul edilen bir din haline gelmeyi istemesidir.

Kamusal alanı tanımlarken bir alanın “kamusal olması farklı sosyal grupların söz konusu alan için rekabet/mücadele ettiğinde ve denetimi, çatışan bakış açıları ve imgeleme tartışmasına döner (örneğin seküler ve dinsel). Alan kavramı, güç ilişkilerinden bağımsız değildir.²³ İslam; okullarda başörtüsü takmak, cami inşa etmek, helal yeme-içme taleplerinde bulunmak gibi durumlarda kendini kamusal alanda Avrupa’da da göstermeye başlayınca bu kamusal alan doğal olarak çatışmalı hale gelmiştir. Söz konusu İslami gruplar, kamusal alanda kendi yerlerini elde etmek için diğerlerini “tehdit eder” olmuşlardır; kendi alanlarını kendi inançları ve İslami yaşam biçimleriyle yontmaya (Göle, 2006: 3) başlamışlardır. Göle’ye (2006: 5) göre İslami aktörler modern kentlere karışmakta, küresel iletişim ağlarını kullanmakta, kamusal tartışmalara dahil olmakta, tüketim kalıplarını izlemekte, piyasa kurallarını öğrenmektedir ve böylece 20 yıl öncesinin radikal duruşundan daha sosyal ve kültürel yönelime doğru gitmektedir. Bu her ne kadar siyasal İslam’ın başarısız olması gibi yorumlansa da tam aksi de söylenebilir, çünkü İslam kaybolmaktan ziyade günlük hayata daha çok nüfuz etmeye başlamıştır. Batı kamusal alana böyle bir nüfuzu gözlemlerken elbette kendi tarihsel sürecinden doğan algılamalar ve kavramlaştırmalarla değerlendirme yapmaktadır. Ludwig Ammann, bu bağlamda kamusal ve özel alan arasındaki farkın değişken/çok yönlü olduğunu ileri sürer ve buradaki ayırımı iktisadi bir ayırımdan farklı konumlandırır. Buradaki ayırım, daha çok sosyal yaşam ile

²³ Göle, Nilüfer, 2006, *Islamic Visibilities and Public Sphere*, içinde: *Islam in Public*, derleyen: Nilüfer Göle, Ludwig Ammann, Istanbul Bilgi University Press, s.37. Göle ve başka sosyologlar da kamusal alan kavramının karşılığı olan “public sphere” yerine “public space” ifadesini kullanmaktadırlar. Bunun nedeni, odak noktasını soyut bir idealden somut bir gözleme kaydırmaktır; böylece sosyale ilişkiler daha görünür kılınmaktadır.

ilgilidir. Sosyal yaşam kişisel olmayan kamusal alan ve aile hayatının yaşandığı özel alanlara bölünür. Feminist kaynaklar, bambaşka açıdan bir ayırım yaparlar ve her iki alanın cinsiyetçi yapısından bahsederler: aile içi özel alandaki kadın ve hem siyasi hem de ekonomik alanda var olan erkek (Ammann, 2006, 77-79). Sanırım buradaki ayırım, başörtüsü meselesi için de uygulanabilir ve mevcut durumu açıklamaya yardımcı olur. Hem İslami toplumlarda hem de Batı medeniyetlerinde başörtüsü özel ve aile içinde kalan bir realiteydi. Bu nedenle de Türkiye’de daha önceleri bir tehdit olarak algılanmadı, diğer iki alan erkeklerindi ve erkekler sakallı olmadığı sürece bu alanda sınırsız var olmuşlardı. Kadın başörtüsüyle özel alandan çıkmış ve hem ekonomik hem de siyasal/sosyal alanda varlığını hissettirmeye başlamıştır; başörtülü olduğu için de sadece kadın olarak meydan okumamış aynı zamanda bazı İslami kesimlerin kadın için öngördüğü özel alandan çıkararak bu kesimden de şimşekleri üzerine çekmiştir. Başörtülü kadının girmeye çalıştığı alan sadece erkek egemen ve dini açıdan sakıncalı değil aynı zamanda “laik” bir özelliğe de sahiptir.

Batılı anlamda kamusal alan Habermas’ın tarifıyla burjuvanın katkısıyla meydana gelmiştir ve çağdaş demokrasi ile olan bağı öne çıkmaktadır. Kamu, sorumlu yurttaşlar arasındaki akılcı siyasal ilişkilerin kurulabileceği en mükemmel yerdir (Göle, 2009, 28). Ancak böyle tarihsel bir yaklaşım aydınlanma çağı sürecinden geçen Batı dünyası için geçerliyken Doğu coğrafyası için yabancıdır. Bu nedenle Batı dünyası olarak tanımladığımız coğrafya dışındaki yerlerdeki kamusal alan anlayışını tanımlamak ve anlamak için uygun görünmemektedir. Örneğin İslami geleneğe ve coğrafyaya baktığımızda kamusal alanın bambaşka şartlar ile ortaya çıktığını ve geliştiğini görürüz. İslam toplumlarının yapılanmasına baktığımızda ulema ve siyasa arasında kamusal alan bağlamında bir ayırım olduğunu fark ederiz; ulema fiili siyasetin içinde değilken ülkeyi

yöneten veya yönetenler kamu yararını tanımlamada bir etkiye sahip değildir (Amman, 2006, 79-80). Batılı dünyaya bu ayırım tamamen yabancıdır. İslam dünyasındaki özel ve kamusal ayırım noktaları aslında günlük hayatta kendini gösterir. Özel olan ev ve evde kalan ailedir; bu durum kendini İslam topraklarındaki kentlerde de kendini gösterir. Evlerin içinde bir avlu vardır ve bu avlu ve ev yüksek duvarlar arkasında yabancı gözlerden korunaklı yapılmıştır. Bu kentler, geniş sokak ve meydanlara sahip değildir, öncelikli olan mahrem alan olan evdeki yaşamdır ve bu anlamda tamamen özeldir. Kamusal alan ise daha çok cami gibi toplantı yerlerindedir. Bu durumda “private” kavramının karşılığı mahremdir (Amman, 2006, 77 vd). Yani özel ve kamusal kavramları Doğu-Batı ekseninde farklıdır ve bu fark birbirimizi algılamamızı da zorlaştırmaktadır. Buna ilaveten Doğu ve Batı toplumlarının imgelemeleri de birbirinden farklılık gösterir. Aslında imgeleme her toplum için ve her toplumdaki alt gruplar için de farklıdır, ancak Batı ve Doğu arasında keskin bir çizgi çizmek, en azından Avrupa bağlamında yaşadığı ortak tarih ve dini süreç göz önünde bulundurulduğunda, mümkündür. Toplumlar imgeler doğrultusunda kendini bir yere ait ve var hisseder; Batı kendini her ne kadar dini meselelerden uzak olarak ve aydınlanmayla birlikte dinden kopmuş gibi düşünse de Hıristiyanlık geleneği devam etmektedir ve bireyler kendini bu kavramlar üzerinden toplumda ve kamusal alanda var hissederler. Kurguladıkları veya imgeledikleri bu alanda kendi dünyalarına yabancı bir unsurun, yani İslam’ın girmesi çatışmayı beraberinde getirir ve bu olguyu anlamakta zorlanırlar.

Bunu 28 Şubat süreci ile ilişkilendirecek olursak; 28 Şubat postmodern darbesi, tamamıyla irtica-islamcılık üzerine oturtulan bir kavramlaştırma ve gerilim yaratma sürecidir. Tıpkı Batı’daki gibi dinin ağır basan yanlarının, yani özel hayat dışındaki alanlarda kendisini göstermesinin önüne geçildiği ve “çağdaş-laik” bir toplum idealine ulaşıldığı varsayılıyor ve bu imgeleme üzerinden yaşantılar ve toplum algılanıyordu. Laik

Türkiye’de 1994 seçimleriyle birlikte kendini “en yüce” kamusal alanlarda gösteren İslam, sırf Türkiye’yi değil Batı’yı da şaşırtmıştır. Bu zamana kadar İslam, İran ile birlikte anılan bir gerçektir. Bu nedenle askerin müdahalesi Batı açısından belki de çok eleştirilecek bir durum gibi görülmemiştir. Medyada çıkan haberlere bakarken bu bakış açısını da göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

Katherine Bullock (2005: 23 vd), Batı medyasındaki İslam algısından bahsederken İslam köktendinciliğinin 1960’lı yıllardaki kömünizm gibi bütün dünyanın dengesini bozacağına söylendiğini ileri sürer. Bunu yaparken de İslam’a dair detayları önceden belirlenmiş bir imaja uydurması gerektiğinin farkındadır ve böylece günümüzde İslam’a dair imajlar, oryantalist bakışın bir ürünü olarak tekrar üretilmektedir. Oryantalist söylemde sahne ve imaj ön plandadır, yani katı bir Doğu-Batı ayrımı yapılmıştır. İslam bu anlamda geri kalmış ötekidir ve tesettür Şark’ın metaforu ve ürkütücü İslami unsurudur. Tesettür, baskıyı temsil eder ve kadın hukuki bakımdan erkeklerin köleliğine bırakılmıştır. Piyasada İslam ile ilgili çıkan birçok eser, tesettürle ilgili olmasa da kadının baskı altında olduğuna dair söylemlerde yerini alır. Tesettür korukunun bir parolası olarak gündeme gelir ve basın-yayın organlarında örtülü tehdit veya çarşaf tuzağının altındaki kadınlar gibi ifadelerle haberlere taşınır. Bunun ötesinde İslam aleyhinde tezler geliştirilirken Batılı hayat tarzı yükseslere çekartılır. Oysa eski dönemlerde İslam dünyasında aktif olan kadınlar, Avrupa’dan alınan ve benimsenen yeni kurumların yapısı kadınların sosyal hayatta varlıklarını devam etmelerine imkan vermedi. Böylece İslam ülkelerindeki Batılılaşma ve modernleşme kadınlar açısından ilerleme anlamına gelmeyebiliyordu.

İslam’ın varlığı, daha doğrusu Batı’daki varlığı uzun süre algılanmamıştı, ancak 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika’daki saldırılar, özellikle de Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırı İslam’ın gündeme oturmasına neden oldu. Zaten var olan “kötü ve tehdit

edici” İslam imajı bu olaylarla daha da vurgulanır hale geldi. İslam’ın ve Batı’da yaşayan Müslümanların durumu masaya yatırıldı ve her ne kadar Müslümanlar terörizm ile ilişkilendirilse de İslam’ın Avrupa’daki konumuna dair değişiklikler yapılmak istendi. Amaç İslam’ın daha ılımlı yüzünü ön plana çıkarmak ve bu bağlamda İslam’ın resmi olarak tanınmasıydı. Ne yazık ki basında çıkan eleştiriler ve muhalif siyasilerin duruşu bu tür girişimlerin önünü kesmiştir. Bu tarz muhalif duruşların temelinde ise yine İslam’ın iki yönünün kamuoyunda sıkça vurgulanması yatmaktadır; bunlardan biri kadın üzerinden muhalefet edilmesidir. Kadının örtünmesi konusunda bireysel tercih algısı ortaya konmamaktadır. Ayrıca İslam cemaati ve sosyal hayatı kuşatan bir dindir, hiyerarşik bir yapısı yoktur ve bu nedenle tek bir muhatap söz konusu değildir (Klausen, 2008: 119 vd).

Bir diğer sorun ise siyasilerin hangi eğilimde olursa olsun ve farklı gerekçelerle olsa da İslam’a karşı bir tutumu savunmalarındır. Sağ eğilimli politikacılar, Avrupa kimliğinde Hıristiyanlığın çok önemli olduğunu vurgularken İslam’ı marjinalleştirmektedir. Sol eğilimli politikacılar, devletin hiçbir dini desteklememesi gerektiğini savunmaktadır (Klausen, 2008: 157 vd). Klausen (2008: 195), bu durumu *Kulturkampf* (kültür savaşı) ile açıklamaktadır; kavram, aslında Prusya döneminde Katolikler ve Protestan liberaller arasındaki mücadeleyi anlatmak için kullanılmıştı. Kültür savaşı gibi bir kavramın aynı dine mensup iki mezhep arasında yaşanması, bir başka konuyu daha gözler önüne sermektedir, yani Avrupa tarihsel açıdan dinsel çeşitliliğe uzaktı ve bu nedenle de diğer din ve kültürleri kabullenmekte zorlanmaktadır. Augsburg barışı/anlaşması, bu iki mezhep arasındaki çatışmayı sonlandırmak amacıyla yapılmıştır ve bu iki mezhebin Avrupa’daki haritası çıkarılmıştır. Kuzey Protestan, güney Katolik iken diğer dinler hiç gündemde yoktu, örneğin Almanya Yahudiliği ikinci dünya savaşından sonra bir din olarak tanınmıştır (Klausen, 2008: 211).

3. 2. 28 Şubat Muhtırasının Batı Medyasında Aktarılması

Metinler, ele alınırken içerik çözümlemesi yöntemiyle, yani 28 Şubat kavramının metinlerde ne sıklıkta kullanılmasına değil, 28 Şubat kavramının çağrıştırdıkları ve bağlamına bakılmıştır. Böylece metinlerde Türkiye’de askere, İslam’a, yasaklamalara, başörtüsüne, cumhuriyet mitinglerine, andıçlara vs. bakış incelenmiştir. 28 Şubat derin izler bırakmış olan bir süreçtir, tek bir vaka değil; bu yüzden süreçle ilişkilendirilen kavramlar önemli rol oynamakta ve araştırmanın temelini oluşturmaktadır.

Burada asıl amaç; Alman ve İngiliz medyasında 28 Şubat sürecinin, yani “İslamcı” bir partinin iktidara gelmesi ile başlayan ve günümüzde hala etkileri hissedilen sürecin nasıl ele alındığını söylem düzeyinde incelemektir. 28 Şubat postmodern darbesi, laiklik ekseninde tartışıldığından ve İslamcılara karşı yapılan bir müdahale olduğundan haber başlıkları ve içerikleri laiklik ve İslamcılık söylemi üzerinden analiz edilmiştir. Ayrıca 28 Şubat müdahalesinin bir darbe olarak algılanıp algılanmadığı ve darbe olarak tanımlandığında ne zaman tanımlandığı ele alınmıştır. Böylece gazete arşivleri el verdiğince 1997-1999 arası ve 2004 sonrası tarihler incelenmiştir. Araştırılan bir diğer konu ise askere ve “demokratik laik cumhuriyetin koruyucusu” olarak konumlarına ve görevlerine yaklaşımdır; yani ordu her şeye rağmen “tehditkar” İslam’ın karşısında olması sebebiyle tercih edilen bir kurum olup olmadığı incelemeye değer bir husustur, zira Batılı toplumlarda askerin böyle bir görev algısı söz konusu ve kabul edilir bir durum değildir. Bütün bu ayrıntılara geçmeden önce bazı Batılı yayın organlarının 28 Şubat muhtırasının nasıl aktarıldığına kısaca baktığımızda karşımıza çıkanlar şunlardır (Özgen, 2008, 85 vd):

İTALYA

Corriere Della Sera:

Askerler Erbakan'ı yargılıyor. 1974 Kıbrıs çıkarması öncesinde bile MGK toplantısı bu kadar uzun sürmedi. Şeriatı getirmek isteyen RP liderinin laikliği tehlikeye sokacak macerasına dur denildi ve askerler laikliği korumak için yemin etti.

La Repubblica:

Generaller, Erbakan'ı tehdit etti. Türkiye'ye şeriatı getirmeyi amaçlayan Erbakan'ın kulakları çekildi.

FRANSA

AFP (Fransız Haber Ajansı):

MGK, devletin laik kurumlarını savunacağı ve İslami radikallere göz açtırılmayacağını vurguladı ki, bu gelişme Erbakan Hükümeti'ne son uyarı olarak değerlendiriliyor.

Konsey, 9 saati aşan toplantı sonunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik sistemde

ve çağdaş uygarlık yolunda gelişmesini güvence altına alan yasalardan ve anayasanın

uygulanmasında ödün verilmeyeceği bildirisini yayınladı.

Le Monde:

MGK toplantısını Türkiye'de MGK, İslamcı sapmalar nedeniyle hükümetin dikkatini çekti yorumuyla okuyucularına duyurdu. Gazete, yayımlanan bildirinin, Başbakan Erbakan'dan önlem alması isteğini belirtti.

İNGİLTERE

Reuters (İngiliz Haber Ajansı):

Laik generaller ve koalisyon yönetimi arasında süregelen gerginliğin ardından toplanan MGK, İslamcıların önderliğindeki hükümeti demokrasi ve laiklikten ayrılmaması

konusunda uyardı. Gece yarısına kadar süren toplantı sonunda yayımlanan bildiri, ordunun geleneksel yaklaşımını yansıtıyor.

ABD

AP (Amerikan Haber Ajansı):

Etkin MGK, Türkiye'nin laik kimliğini savunma çağrısı yaptı. Cumhurbaşkanı Demirel, mektupla Erbakan'ı uyardı. Hürriyet Gazetesi'nde yayınlanan mektupta Demirel radikal İslami eğilimlerin devlet kurumlarına sızması önlenmelidir. Okullar, yerel yönetimler, üniversiteler, adli sistem ve Silahlı Kuvvetler korunmalıdır demişti.

ALMANYA

Die Welt:

Laikliğin bekçisi olan Cumhurbaşkanı Demirel ve generallerin, İslamcı Başbakan Erbakan'a karşı sabırları artık tükendi. Bugüne kadar el altından yaydıkları düşüncelerini şimdi açıkça söylediler.

Farklı ülkelerde yansıtılan bu haberlerin hepsinde askeri müdahaleden bahsedilirken vurgu, müdahale üzerinde olmayıp tam aksine askerin görevini yerine getirdiğın dari satır aralarında ifadeler kullanılmıştır. Hepsindeki ortak tanımlama laiklik-İslamcılık kavramlarıdır ve bu iki kavram karşı karşıya getirilerek kamuoyu bilgilendirilmiştir. Hiçbirinde askerin rolüne bir eleştiri olmadığı gibi generallerin arkasındaki geniş destekten bahsedilmiş ve neredeyse “yaramaz” çocuktasviriyle Erbakan ve İslamcıların hizaya getirildiğı aktarılmıştır.

3. 3. İngiliz Basını

İngiliz basınına bakıldığında bir yoğunlaşma ve “uluslararasılaşmanın” olduğu göze çarpmaktadır, zira bir gruba ait çok sayıda gazete ve dergi bulunmakta ve de yayın kuruluşlarında yabancı ve yeri sermaye ortaklıkları söz konusu olmaktadır. Örneğın dört

büyük grup (News International, The Daily Mail-General Trust, Trinity Mirror, Express Newspapers) ülkedeki toplam gazete tirajının üçte ikisini elinde tutmaktadır. Ülkede 199 ulusal gazete ve 3000 dergi yayınlanmaktadır. Basın yayın kuruluşları içinde yayın kuruluşu olarak BBC'yi de anmak gerekir, çünkü BBC radyo ve televizyonda en etkin basın kuruluşudur (Kurtoğlu, 2009).

İngiltere'de yayınlanan gazeteleri kabaca ikiye ayırdığımızda bir tarafta büyük formatta basılan, ciddi “quality press” (kaliteli basın), diğer tarafta ise popüler basın olarak bilinen “tabloid” (boyalı basın) karşımıza çıkar. İlk grup daha ciddi ve siyasi konuları ve de iç ve dış meseleleri ele alırken ikinci grup magazin haberleri ve insan hikayeleri ile ilgilenir.²⁴

İngiltere'de Sanayi Devrimi ile birlikte gazeteciliğin önemi ortaya çıkmış ve Fransız İhtilali'nden çok etkilenmiştir. Bu süreçten toplumsal yapı ve siyaset değişmiş ve İngiltere'deki gazeteler demokrasi ile tanışmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında gazetelerin gelişiminde etkili olan bir diğer unsur ise demiryolu ve posta ağının gelişmesidir. Bu sayede bölgesel yayınlar ulusal basına dönüşebilmiştir (Arslanoğlu, 2008).

3. 3. 1. The Daily Telegraph

Birleşik Krallık'ta ve uluslar arası alanda yayımlanan günlük gazetedir. Gazete 1855'de Colonel Arthur B. Sleight tarafından “Daily Telegraph and Courier” olarak kurulmuştur ve şu anki sahibi David ve Frederick Barclay kardeşlerdir. Geleneksel merkez-sağ siyasi görüşü benimser ve seçimlerde Muhafazakar Parti'yi (Conservative Party) destekler. En çok satan günlük siyasi gazetedir ve Ocak 2009'da tirajı 842,912'ye ulaşmıştır. Rakipleri olan The Times 617,483, The Guardian 358,444, The Independent ise 215,504 satmıştır. İlk baskısı 29 Haziran 1855 tarihinde yapılan gazete, kısa süre sonra

²⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_in_the_United_Kingdom

Levy tarafından satın alınmıştır. Gazetenin dünyadaki en geniş, en iyi ve en ucuz gazete sloganiyla yola çıkmıştır. Gazetenin temel ilkesi, bilimdeki bütün çarpıcı olayları vermek ve bunları zeki halkın anlamasını ve günlük hayatlarındaki etkinsi görmelerini sağlamak olmuştur. Aynı ilke moda, icatlar, yeni iş yönetim biçimleri için de savunulmuştur.²⁵

2004 yılında gazete £665m'a Barclay kardeşlere satılmış ve Sir David Barclay gazetenin artık Muhafazakarların "meclis gazetesi olmayacağını" açıklamıştır. Hükümeti haklı olduğu zaman destekleyeceklerini ifade etmiştir.

1994 yılında web sitesini hayata geçirmiştir ancak arşivi 2000 yılı itibariyle kullanıma sunulmuştur. Ele alınan haberler de bu nedenle 2000 yılından sonradır, özellikle 2007 yılında Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığına seçilmesi gündemiyle ilgili çok detaylı haber mevcuttur, ve bu haberlerin bir kısmında 28 Şubat kavramı olarak kullanılsa da dördüncü darbe olarak nitelenmiş ve önceki haberlerin aksine hükümet yine İslamcı ifadesiyle tanımlansa da askerinin artık geri çekilmesine dair ifadeler kullanılmıştır. Burada haberi kaleme alan kişinin ne kadar objektif olsada kendi düşünce dünyasını kelime seçimleriyle yansıttığına da vurgu yapmak gerekir, zira Türkiye ile ilgili haberlerin her zaman aynı düzlemde olmadığı görülmektedir. Yakın tarihlerde çıkan iki habere baktığımızda birinde ordunun rolü sorgulanırken diğerinde İslamcı hükümetten bahsedilmektedir; yani 28 Şubat gerilimini andıran tanımlarla haber yapılmıştır.

Daily Telegraph'tan örnek makaleler:

Move to curb Islamic radicals puts spotlight on role of Turkish army²⁶

"İslamcı radikallerin önünü kesme hareketi, Türk ordusunun rolünü sorguluyor" başlıklı yazı, ordunun Türk siyasetindeki ağırlığından bahsederken, 1997'de ilk İslamcı başbakan olan Erbakan'ın görevden alındığını dile getiriyor. Yazıya göre Erbakan'a isnat

²⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/The_Daily_Telegraph

²⁶ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1355318/Move-to-curb-Islamic-radicals-puts-spotlight-on-role-of-Turkish-army.html>, Amberin Zaman, 13 Sep 2000

edilen suçlar arasında Kürt çocuklarının kendilerine Kürt demesine izin verilmesini önermesi bulunuyor. Yazıda öne çıkarılan bir başka husus ise AB'nin Türkiye'ye bir takım şartlar öne sürmüş olduğudur. Bu şartlar arasında ordunun siyasetten uzak durması da vardır.

European court backs Turkey's ban on Islamists²⁷

“Avrupa mahkemesi, Türkiye'nin İslamcılarını yasaklamasını destekledi” başlığı ile İslamcı Refah partisinin 1998 yılında yasaklanmasının Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'na aykırı değerler taşıdığından AIHM tarafından kabul edilmesi açıklanıyor. Buna göre sivil düzen ve laik demokrasi tehdit edildiğinde parti kapatılabilir. Aynı mahkemenin daha önce Kürt ve sol partilerin kapatılması nedeniyle Türkiye'yi mahkûm ettiği ve şimdiki kararıyla önceki kararlarına aykırı bir karar verdiği belirtiliyor. Kararın 4:3 ile alındığı ve kapatmaya karşı çıkan hâkimlerin parti tüzüğünde laikliğe aykırı bir şey görmedikleri de ifade ediliyor.

Turkish anti-Islamic rally draws 500,000²⁸

“Türkiye'deki İslamcı karşıtı gösteri 500,000 insanı çekti” başlıklı yazı, İslamcı hükümetin istifa etmesi için yaklaşık yarım milyon insanın bir araya geldiğini yazıyor. Gösterilerin nedeni, Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı seçimi olarak belirtiliyor ve yaşananların bir darbe endişesine neden olduğu açıklanıyor. Ülkede şu ana kadar üç darbe yaşandığı belirtilirken 28 Şubat sürecinden hiç bahsedilmiyor.

A history of Turkey's coups²⁹

²⁷ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1336071/European-court-backs-Turkeys-ban-on-Islamists.html>, Ambrose Evans-Pritchard ve Amberin Zaman, 01 Aug 2001

²⁸ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550073/Turkish-anti-Islamic-rally-draws-500000.html>, Duncan Hooper, 29 Nisan 2007

²⁹ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550156/A-history-of-Turkeys-coups.html>, 30 Apr 2007

“Türkiye’nin darbeler tarihi” başlığıyla yaşanan üç darbe ve bir askeri müdahale okuyuculara naklediliyor. 1960 darbesiyle başbakanın asıldığı, 1971’de muhafazakar başbakanın istifaya zorlandığı ve ardından sıkıyönetim başlatıldığı ve teknokratlar hükümeti kurulduğu ve de 1980’de ordunun son büyük müdahalesinin yapıldığı belirtiliyor. Ayrıca Kenan Evren’in ordunun gücünü garanti altına almak için anayasayı tekrar yazdığı ileri sürülüyor. 1997’de ordunun İslamcıların başı çektiği koalisyon hükümetini istifaya zorladığı, ancak iktidarı kendi eline geçirmedeğ i onun yerine laik politikacılara hükümet yetkisini verdiği ifade ediliyor.

Economists recommend defensive action amid fears of Turkish coup³⁰

“Ekonomistler, darbe endişesi karşısında önlem alınmasını tavsiye ediyorlar” başlıklı yazı, darbe endişesinin borsa ve kuru etkilediğini ifade ediyor. Bu durumun çok sayıda İngiliz şirketinin Türkiye’de çalışması nedeniyle İngiltere için de endişe verici olduğu belirtiliyor.

Turkish leader appeals for unity³¹

“Türk lider birlik çağrısında bulunuyor” başlıklı yazıda, cumhurbaşkanlığı seçimi üzerine başbakanın laikler ve İslamcı kökenli hükümet arasındaki artan gerginlikte milli birlik çağrısı yaptığı ifade ediliyor. Kendisini laik sistemin bekçisi olarak tanımlayan ordunun 1960’dan beri dört hükümeti devirdiği belirtiliyor. Bu yazı belki de bir önceki haberle birlikte okunması gerekir, zira daha önceki yazılardan hiçbirinde dört darbeden bahsedilmemişken burada ifade edilmesi Türkiye’de yatırım yapmış olan İngiliz şirketlerinin darbe veya karışıklık ile yaşayacakları olumsuz sonuçlar göz önünde

³⁰ <http://www.telegraph.co.uk/finance/economics/2808209/Economists-recommend-defensive-action-amid-fears-of-Turkish-coup.html>, 01 May 2007

³¹ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550255/Turkish-leader-appeals-for-unity.html>, 01 May 2007

bulundurulmuş olabilir. 3 Mayıs tarihli haber de de ordunun müdahalesinin olumsuzluklarından bahsediliyor.

Turkey poll halted over Islamist lean³²

“İslamcı eğilim üzerinde seçim durduruldu” başlıklı yazı, mahkemenin cumhurbaşkanlığı seçimini durdurması üzerine Türkiye’nin daha derin bir krize girdiğini belirtiyor. Abdullah Gül’ün ülkeyi İslamcı yöne doğru götürmesi endişesi yaşandığı ve mecliste yetince milletvekili olmaması nedeniyle mahkemenin bu karar vardığı ifade ediliyor. Ayrıca ordunun kendini laik devletin garantörü olarak gördüğünü ve en son Abdullah Gül’ün de içinde bulunduğu hükümeti 1997’de devirdiği ileri sürülüyor. Ayrıca hükümet ve laik kesim arasındaki gerginliklerin arttığı ve hükümete karşı protestolar yaşandığı söyleniyor.

Army meddling 'threatens Turkey's EU chances'³³

“Ordu müdahalesi, Türkiye’nin AB şansını tehdit ediyor” başlıklı yazı, Avrupa Birliğinin Türk orsununu siyasete müdahale etmemesi gerektiği yoksa ülkenin AB’ye girişini tehdit edeceği konusunda uyardığını yazıyor. Ayrıca Olli Rehn’in sözlerine de yer verilmiş; buna göre Avrupa, özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, hukuk devleti, demokratik sivil iktidarın ordu üzerindeki üstünlüğü ilkelerine dayanmaktadır ve Türkiye de bunlara saygı duymalıdır. Yazının sonunda Onur Öymen’in ılımlı İslam ile radikal İslam’ın önüne geçileceği fikrinin saçma olduğu ve laiklik olmadan demokrasinin de olmayacağına dair sözleri naklediliyor. Yine vurgulanan bir nokta da cumhurbaşkanının geniş yetkileridir.

Turkey's militant Muslims should worry West³⁴

³² <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550371/Turkey-poll-halted-over-Islamist-lean.html>, Amberin Zaman, 02 May 2007

³³ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550496/Army-meddling-threatens-Turkeys-EU-chances.html>, Amberin Zaman in Ankara and Damien McElroy, 03 May 2007

Inside abroad

“Türkiye’nin militan Müslümanları Batı’dan endişelenmeli” başlıklı yazı, İslamcılarının yükselmesiyle Batı’dan uzaklaştığını ima ediyor. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda İslam ile ilişkili birçok unsurun Atatürk tarafından kaldırıldığı ve bu yüzden ülkenin artan İslamlaşmasını protesto edenlerin “intimidating” posterlerini taşıdıklarına şaşırılmamak gerektiğini ifade ediyor. Yazıda Tayyip Erdoğan’ın gizli İslamcı olduğu ve cumhurbaşkanlığını dindar bir müslümana yani Gül’e vermek istediği, AKP’nin ise İslamcı kökenler taşıdığı ifadeleri göze çarpıyor. Bunu kanıtlamak için 10 yıl önce başı açık kızların sokaklarda görülürken artık nereye bakılsa başörtülü kızların görüldüğü ve Ramazan’da sokakta sigara içmek isteyenlere negel olduğu hatta Tayyip Erdoğan’ın zinayı suç yasan bir yasa çıkartmak istediği ve Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edildiği ileri sürülüyor. Ayrıca Atatürk’ün ateşini siyasetçilerin değil askerlerin koruduğunu ve ülkenin eski İslami yollara sapmasıyla askerlerin kenarda seyretmeyeceği belirtiliyor.

Turkey's 'creeping Islamisation' divides nation³⁵

“Türkiye’nin yavaş yavaş İslamlaşması, milleti bölüyor” başlığı ile ülkede iki zıt kültürün yaşandığı ve bu iki kültürün bir arada yaşayıp yaşayamacağı ve birinin diğerine empoze edilip edilmeyeceği sorgulanıyor. Bu iki kültür, plajda bikinileri ile dolaşan kadınlar ile haşema tepeden tırnağa örtülü kadınların bulunması ile daha çarpıcı hale getiriliyor. Türkiye’de yaşanan bölünmenin, en iyi başörtüsü meselesinde yansıdığı ifade ediliyor. Bu bağlamda cumhurbaşkanı eşinin başörtülü olması tartışmaları derinleştirdiği ve muhalefete göre cumhurbaşkanının tarafsızlığını zedelediği, zira cumhurbaşkanlığının

³⁴ <http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3639635/Turkeys-militant-Muslims-should-worry-West.html>, Con Coughlin, 04 May 2007

³⁵ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1557535/Turkeys-creeping-Islamisation-divides-nation.html>, Gethin Chamberlain, 15 Jul 2007

parlamentoyu teftiş eden tek kurum olduğu ileri sürülüyor. Ayrıca ordunun Gül'ün aday olmasına karşı olduğu ve 1960'da beri dört kez darbe yaptığı belirtiliyor.

3.3.2. BBC

British Broadcasting Company, kısa adıyla BBC, devlete ait özerk bir yayın kuruluşudur. 1922 yılında özel bir şirket olarak kurulmuş ancak 1925'de tasfiye edilmiştir. 1927 yılında yerini British Broadcasting Corporation almış. Televizyon yayınının yanı sıra radyo yayını ve internet sayfası da bulunmaktadır. Gelirini, televizyon ve radyo alıcıları için ödenen yıllık ruhsat ücretlerinden sağlamaktadır. Reklam yapması yasaktır ve ayrıca finansmanı başkaları tarafından karşılanan programlar yapamaz. Yansız olmak zorundadır, fakat özellikle savaş dönemlerinde bu ilkeye uymadığı görülmüştür. Amacı halkı bilgilendirmek, eğitmek ve eğlendirmektir. Başta İngiliz sömürgelerine ve Commonwealth ülkelerine bilgi sağlamak amacını taşıyan kuruluş, günümüzde 33 dilde haber yapmaktadır. Savaş sonrası Almanyasında BBC, devletten bağımsız bir yayın kuruluşunun oluşturulması için örnek alınmıştır.³⁶

BBC, Türkiye'deki ordunun konumu ve İslamcılar ile ilgili haber yaparken nispeten daha objektif bir pencereden haber yaptığı görülmektedir. İslamcı kesime olduğu kadar laik kesime de eleştirileri ve bazı yazılarında bunun tarihi arka planı da verilmiştir, ancak 28 Şubat darbesi neredeyse hiç gündeme gelmemiştir. Haber içeriklerinde ve satır aralarında zaman zaman İslamcı tehditten de bahsedilmiştir. 28 Şubat'ın günlük hayata getirdiği önemli yasaklardan biri olan başörtüsü yasağı gündeme çok sonra taşınmıştır.

Despatches³⁷

³⁶ http://de.wikipedia.org/wiki/British_Broadcasting_Corporation

³⁷ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/despaches/48001.stm>, Chris Morris, January 16, 1998

“Bildirim” başlığı ile verilen haberde parlamentodaki en büyük partinin, yani Refah Partisi’nin kapatılmasından bahsediliyor. Kararın çok katı olduğu, birçok politikacının siyasi yasaklı hale geldiği, parti varlıklarının hazineye aktarılacağı ve teyiz hakkının bulunmadığı belirtilirken Türkiye’nin demokrasisini güçlendirmeye çalıştığı imajının zedelendiği ima ediliyor.

World: Analysis³⁸ Turkey Bans The Islamists

“Türkiye İslamcılarını Yasaklıyor” başlığı ile yine Refah Partisi’nin kapatılması ele alınıyor. Bu bağlamda Refah partisinin 1995 seçilmesine ve ilk İslamcı lider olarak Erbakanın başbakan olmasına, ancak ordunun partinin gizli gündemi olduğunu düşünmesi nedeniyle Erbakan’ı istifaya zorladığına değiniliyor. Uluslar arası topluluğun bunun demokrasiyi zedelediği görüşünü paylaştığına da yer verilirken, Erbakan tarafından daha önce kurulan iki partinin de darbeler sonrasında kapatıldığı belirtiliyor. Türkiye’de ordunun görüşünü, yani laikliğin demokrasiden daha önemli olduğunu görüşünü paylaşan bir kesimin var olduğu ancak çoğunluğun böyle bir yasağın siyasal İslamı hızlandıracağı endişesini taşıdığı ifade ediliyor.

Turkey: Battle of the headscarf³⁹

“Türkiye: Başörtüsü Savaşı” adlı başlıkla din ve laiklik arasındaki çatışma ele alınmış. Türkiye’de yaşanan bu çatışmayı anlamak için ülkenin kuruluşuna hatta Osmanlı döneminde yapılan batılılaşma hareketlerine de değiniliyor. Yazıda Kemalizm bir dine, ordu mensupları ise yüksek rahiplere benzetiliyor. Atatürk’ün dini asıl bir mesele olmaktan çıkarıp ikincil bir konuma koymasından ancak 70’li ve 80’li yıllarda dinin tekrar yükselişe

38 http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/48025.stm, January 17, 1998

39 http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/world/2002/islamic_world/2144316.stm, 22 July, 2002

geçtiğinden bahsediliyor. Bu yükseliş alt sınıflarda ortaya çıkıp Kemalistlerin kendi alanları olarak algıladıkları orta sınıfı da kapsamaya başlamasıyla laik kesimin paniklediği hatta İslamcılarının ve Kemalistlerin birbirlerini tehdit olarak algıladıkları ifade ediliyor. Yazıda ikinci ilginç bir tabir de “cutting Islamists to size” yani İslamcılarını doğru ölçüğe getirmek ifadesidir. Bu bağlamda Erbakan’ın ileri gittiği ve hükümetinin sona erdirildiği örneği veriliyor.

Headscarf row mars Turkey festivities⁴⁰

“Başörtüsü tartışması Türkiye’deki kutlamaları şeklini bozuyor” başlıklı yazıda meclis başkanı Bülent Arınç’ın eşinin başörtüsüyle resmi resepsiyonlara katılıp katılmaması tartışmalarıyla birlikte Türkiye’de yaşanan başörtüsü gerginliğini ele alıyor. Yazar’a göre mesele, her iki tarafın da dinin kamusal hayattaki rolü tartışmasını şişirmesiyle büyümüştür. Vurgulanan bir başka konu ise Türkiye’de hangi çoğunluğa sahip olunursa olunsun hükümetin aşamayacağı bazı kırmızı çizgilerin olduğudur.

'Islamist conspiracy' fear in Turkey⁴¹

“Türkiye’de İslamcı komplo korkusu” başlıklı yazı hükümetin ve İslamcılarının, ordunun ve yazarın üniversite ve yargı mensupları olarak tanımladığı diğer laik kesimlerin gözünde gizli gündemleri olduğu ve İslamcı bir ülke kurmaya çalıştıkları belirtiliyor. Yazarın önemli bir tespiti, Atatürk’ün 70 milyon çocuğunu böldüğü ve bu bölünmenin sadece etnik temelli olmadığı aynı zamanda hatta daha fazla dini temelli olduğudur. Dikkat çeken bir başka konu ise 1960’dan beri üç darbe yapıldığına dair açıklamadır. Tayyip Erdoğan’ın daha önce kapatılan bir partiden geldiğine dair ifade dışında 28 Şubat sürecinde yaşananlara hiç değinilmemiş. Ancak emekli general Haldun Solmaztürk’ün tekrar “yumuşak” bir darbe yapılmasının muhtemel olduğu sözlerine yer verilmiş.

⁴⁰ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2971109.stm>, 23 April, 2003

⁴¹ http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continents/5301682.stm, 31 August 2006, Paul Henley

The smoke lifts⁴²

“Sis kalkarken” başlıklı yazıda Türkiye’de yapılan genel seçimden ve AKP’nin ikinci kez oyunu yükselterek seçimden galip çıkmasından bahsediliyor. Parlamento yapısı, seçim barajı, partilerin durumu gibi konulara değinilirken AKP’ye yaklaşımlar da ele alınmış. AKP ılımlı İslamı benimsese de radikal İslam’a kayma ihtimali de ifade ediliyor. Ordunun ise küskün bir baba gibi kenara çekildiği, aslında müdahale etmek istediği ancak böyle bir durumda karışıklıkla baş edemeyeceği endişesi taşıdığı ileri sürülüyor. Aynı zamanda hala İslamcı bir partinin alkol gibi konularda yaşam özgürlüklerini kısıtlama ihtimaline karşı ordunun var olduğu da belirtiliyor.

Timeline: Turkey⁴³

Söz konusu yazıda Türkiye’de yaşanan kilit olayların kronolojisi verilmiş. Kurulmuşta yapılan reformlar olarak İslam’ın devlet dininden çıkarılması, Fes’in yasaklanması ve takvimin değiştirilmesinden bahsediliyor. Bir alt başlıkta darbeler veriliyor ve buna göre iki kez darbe kavramı kullanılıyor, 1971 için ordunun Demirel’i istifaya zorladığı belirtiliyor. 28 Şubat için ise askerin hükümete karşı kampanya yürüttüğü ve bunun sonucunda koalisyonun istifa ettiği anlatılıyor. Yine 28 Şubat sürecinde yaşananlardan bahsedilmiyor, gündeme getirilen iki olay 1998’de Refah partisinin ve 2001’de onun devamı olan Fazilet partisinin kapatılmasıdır. Başörtüsü sorununun varlığı 2008 itibarıyla ele alınıyor.

3. 3. 3. The Guardian

Eski adı The Manchester Guardian (1821-1959) olan gazete, Birleşik Krallık’ın en önemli gazetelerindendir. Manchester ismi, uluslar arası bir kimlikli gazete için daha uygun görüleceğinden 1959 yılında çıkarılmış ve personeli 1964’te Londra’ya taşınmıştır.

⁴² http://www.bbc.co.uk/blogs/thereporters/markmardell/2007/07/the_smoke_lifts_1.html, Mark Mardell 23 July 2007

⁴³ http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1023189.stm, 10 December 2009

The Guardian, araştırmacı gazeteciliği ve dış haberciliği ile öne çıkmıştır ve The Daily Telegraph'a göre daha az muhafazakar bir çizgiye sahiptir. Bağımsız olması nedeniyle Britanya'nın geleneklerine ayak uydurmayan bilinci olarak da tanımlanmıştır. 1871 yılında Prusya-Fransa savaşını her iki yönden aktarmış ve gazetenin felsefesi Scott tarafından "yorum serbesttir, gerçekler kutsaldır... muhalifin sesine de dostun sesine kulak verildiği kadar dinlenmelidir" şeklinde ifade edilmiştir. Kardeş gazeteler The Observer ve The Guardian Weekly ile birlikte karmaşık bir örgüt yapısına sahiptir ve uluslar arası varlığını sürdürmektedir. Guardian Media Group tarafından maddi anlamda desteklenmektedir ve böylece daha büyük medya şirketlerince satın alınması önlenmiştir.

Haziran 2011'de günlük 248,775 tiraj ile The Daily Telegraph ve The Times'in arkasında idi. Editörüne göre New York Times'dan sonra İngilizce yayın yapan gazeteler içinde en çok online okunan ikinci gazetedir. Siyasi duruşunun merkez-sol liberalizm olduğu söylenebilir ve okuyucuları genelde merkez sol görüşe sahiptir.⁴⁴

Turkey bans Islamist party⁴⁵

"Türkiye İşlamcı partiyi yasakladı" başlığı ile İşlamcı Refah partisinin anayasada belirtilen katı laik ilkelerini ihlal etmesi nedeniyle kapatıldığı belirtiliyor. Ayrıca, yakın tarihte çok sayıda parti kaptılmasına rağmen hiç biri bu kadar destek görmediği ileri sürülüyor. İngiltere'nin anayasa mahkemesinin kanuna uygun karar verildiğine ancak çoğulculuk ve ifade özgürlüğü bağlamında ülkenin zarar göreceğine dair açıklama yaptığı ve Amerika'nın Nato'nun müttefikinin demokratik sistemine güveninin zarar gördüğüne dair yorum yaptığı ifade ediliyor.

28 şubat kavramı kullanılmasa da İşlamcı hükümetin bir yıl boyunca yönetimde kaldığı ve ordunun baskısıyla devrildiği anlatılıyor.

⁴⁴ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/247912/The-Guardian>, http://en.wikipedia.org/wiki/The_Guardian, erişim 01.09.2011.

⁴⁵ <http://www.guardian.co.uk/world/1998/jan/17/turkey?INTCMP=SRCH>, Chris Morris, 17 January 1998

Army threatens to intervene in Turkish election⁴⁶

“Ordu seçimlere müdahale etmekle tehdit ediyor” başlıklı yazı, yapılacak erken seçimlerin laikler ve İslamcılar arasındaki gerginliklerle gölgeleneceğini belirtiyor. Askerin siyasi İslam tehlikesine vurgu yaptığı ve demokratik yollarla da olsa demokrasiye zarar verecek hiç bir gruba izin vermeyeceklerine dair açıklamasına yer verilmiş. Daha önce Refah partisi olan Fazilet partisinin ülkeyi İslami bir devlete döndürmek istediği için oy almadığı, aksine ana akım siyasetten bıktıklarını ve partinin yerel yönetimlerde başarılı olduğunu gördükleri için oy aldıkları belirtiliyor.

Yazıda ordunun dini eğitimi düzenlemek ve devlet bürokrasisinden İslamcıları çıkarmak için laik partilere baskı yaptığı ifade ediliyor. Ayrıca 18 ay önce İslamcı hükümeti deviren ordunun tekrar gerekirse müdahale edeceğini ileri sürüyor.

Turks face voting without Virtue⁴⁷

“Türkler Faziletsiz seçime gitmeyle karşı karşıya” başlığında Faziler partisine karşı parti kapatma davasının açıldığı anlatılıyor. Ordunun başını çektiği elit kesimin İslamcılara gizli gündemleri olması iddiasıyla güvenmediği belirtilirken Ecevit’in de geçmişte ordu ile ters düştüğünü ancak şu anda ordu tarafından zor zamanda güvenilir kişi olarak kabul edildiği ileri sürülüyor.

Yazıda ordu baskısının Türkiye’nin ilk İslamcı hükümetini 1997’de devrilmesine yardımcı olduğu ve o zamandan beri fundamentalizmin iç güvenliğe en büyük tehdit olarak algılandığı belirtiliyor.

Headscarf MP warns off army⁴⁸

⁴⁶<http://www.guardian.co.uk/world/1999/jan/13/1?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 13 Jan 1999, Chris Morris, erişim:26.01.2011

⁴⁷ <http://www.guardian.co.uk/world/1999/mar/24/9?INTCMP=SRCH>, guardian.co.uk, 24 Mar 1999, Chris Morris

⁴⁸ <http://www.guardian.co.uk/world/1999/may/04/4?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 4 May 1999, Chris Morris

“Başörtülü milletvekili orduyu uyarıyor” başlıklı haberde, emektar laik Ecevit’in yeni hükümet kurma görevinin verildiği ancak mecliste başörtüsü takmak isteyen bir milletvekili nedeniyle büyük tartışmaların yaşandığı yazılıyor. Merve Kavakçı’ya karşı Ecevitin önünü çektiği protestonun nedeni olarak Türkiye’nin elitleri tarafından başörtüsünün siyasal İslam sembolü ve gizli köktendincilik ile ilişkilendirildiği ileri sürülüyor.

Scarf triggers attack on Virtue⁴⁹

“Başörtüsü Fazilet’e saldırıyı tetikliyor” başlıklı yazı, başörtüsüyle birlikte başlayan gerginlikleri anlatıyor. Yazıya göre Fazilet partisine karşı açılan kapatılma davasının sebebi, Merve Kavakçı’nın mecliste başörtüsü takmaya ısrar etmesinden kaynaklanıyor; zira bu durum laik elit kesimde bir infiale neden olmuş. Uzaktan bakanlar için bu durumun pek anlaşılmasız olduğu ancak Türkiye’de başörtüsünün Humeyni ve İran ile ilişkilendirildiği de belirtilmiş. Yazıda 28 Şubat sürecinden bahsedilmezken, ordunun zaman zaman müdahalelerde bulunduğu ima ediliyor. Ayrıca Vural Savaş’ın “kan emici vampirler” ifadesine de yer verilmiş. Türk usulü demokrasi de eleştiriliyor.

Turkey's slow-motion coup⁵⁰

“Türkiye’nin ağır çekim darbesi” başlıklı yazı, Türkiye’nin içinden geçtiği değişim sürecini anlatırken halkın taleplerine de yer veriyor. Ak partinin kapatılma davası demokrasiye bir leke olarak yorumlanırken elit sınıfın desteği azalmış olsa da gücünün arttığı belirtiliyor. 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimi kriziyle yaşananlar bir ağır çekim darbesine benzetiliyor ve bu sürece sadece ordunun değil, emekli generallerin “sivil

⁴⁹ <http://www.guardian.co.uk/world/1999/may/08/1?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 8 May 1999, Chris Morris

⁵⁰ Araştırma tarihi: 29.12.2009
<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jun/30/turkey.islam>, Bulent Kenes, 30.06.2008.

toplum” örgütleriyle, YÖK’ün hükümetin liberal politikalarına karşı direnmeleriyle, medyanın psikolojik savaş yöntemleriyle dahil olduğu ileri sürülüyor.

3. 4. Alman Basını

3. 4. 1. Die Zeit

Perşembe günü baskısı yapılan ve haftalık yayınlanan gazetenin merkezi Hamburg’dur ve 1996’dan beri Georg von Holtzbrück yayın grubuna aittir. Gazete, yayın hayatına 21 Şubat 1946 tarihinde 25.000 baskıyla başlamıştır. Aynı yıl içinde Marion Graefin Döhoff yazı kuruluna girmiş ve 1972’den 2002’ye kadar başyazar ve editör olarak gazete’nin duruşunu etkilemiştir. Şu anki editörü eski başbakanlardan Helmut Schmidt’tir. Die Zeit’in duruşu liberaldir ancak Türkiye’nin AB üyeliğini desteklememektedir, zira AB içindeki sorunlar çözülmeden büyümenin fayda getirmeyeceğini savunmaktadır.⁵¹

Avrupa’yı ve özellikle de Almanya’yı etkileyen siyasi ve kamusal konuları ele alır ve ayrıca ekonomik, siyasi ve kültürel konuları geniş çaplı inceleyen haftalık bir dergisi ve vardır. Yaklaşık 488 bin tirajı ve 2 milyon civarında okuyucusu vardır.⁵² Okuyucu kitlesi yüksek eğitimliler ve geleneksel olarak akademisyenlerdir. Gazetenin Frankfurt, Berlin, Dresden, London, Brüssel, Paris, Moskau, İstanbul ve Washington’da ofisleri bulunmaktadır ve Tel Aviv, Johannesburg, New York, Neu-Delhi und Peking muhabileri vardır. Bağımsız online redaksiyonu 1996’dan beri gündemi aktarmaktadır.⁵³

Erbakans Provokation⁵⁴

“Erbakan’ın provokasyonu” başlıklı yazıda askerinin iyiden iyiye kendini göstermeye başladığı ve hatta darbe ile cevap verip vermeyecekleri sorusu sorulurken, bardağı taşıran son damlanın Sincan’da yaşanan Kudüs Gecesi olduğu ifade ediliyor. Ayrıca askerinin

⁵¹ Zehra Aslan, Türk ve Alman Basınında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Konya 2008, s. 162

⁵² <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/656294/Die-Zeit>

⁵³ http://de.wikipedia.org/wiki/Die_Zeit

⁵⁴ http://www.zeit.de/1997/08/Erbakans_Provokation

İslamcı başbakanın taleplerini öylece kabul etmeyeceği anlatılırken hükümetin politikalarından sadece askerın değil çoğunlukta olan laik toplumun da istemediği ileri sürülüyor. İslamcıların talebi ise üniversitelerde hem başörtüsü yasağını kaldırmak hemde peçe yasağına son vermek olduğu ileri sürülüyor. Ayrıca Taksim'e cami yapma isteğı Türkiye'yi değıştirme niyeti olarak yorumlanıyor. Yazı genel anlamıyla İslamcı tehdidi söylemi üzerine kurulmuş ve askerın garantörlük rolüne bir eleştiri olmadığı gibi söz konusu şartlar altında başka alternatifinin olmadığı ima ediliyor. Ayrıca başörtüsü yasağı henüz üniversitelerde başlamadığı halde yasaktan ve hiç gündeme gelmeyen peçe için de taleplerden bahsedilmesi ilginç bir ayrıntı olarak karşımıza çıkıyor.

Europa ist kein Christen-Club⁵⁵

“Avrupa bir Hıristiyan kulübü değil” adlı makale, aslında Türkiye'nin AB'ye giriş süreci ile ilgili bir yazı olması nedeniyle 28 Şubat süreci ile ilgili gibi görünmese de içerik bakımından ilginç konulara değiniyor. Makaleyi ilginç kılan tarafı Türkiye'de ordunun rolünün sorgulanmasıdır, zira bir önceki yazıda yani Zeit'in sekizinci sayılı nüshasında ordu bir bakıma garantör olarak yorumlanmış ve eleştirel bir bakış açısı sergilenmemişti. Bu yazıda ise ordunun köktendincilere karşı olması kendisini demokratik bir güç yapmadığı vurgulanıyor ve nedenleri de sayılıyor. Üç kez darbe yapan ordunun “lastik ifadelerle” ülkeye bir anayasa bıraktığı ifade edilirken generallerinin Anadolu Pinochet'ye benzetildiği bir ülkenin AB'de olup olamayacağı tartışılıyor. AB'de sivil kontrolün önceliğı olduğu da bu bağlamda ileri sürülüyor. Bu nedenle Türkiye değerlendirilmesinin din üzerinden değil hukuk devleti kriterinden yapılması öneriliyor.

Die Armee bringt keine Rettung⁵⁶

⁵⁵ http://www.zeit.de/1997/12/Europa_ist_kein_Christen-Club

⁵⁶ http://www.zeit.de/1997/18/Die_Armee_bringt_keine_Rettung

“Ordu kurtarma sağlamayacaktır” başlığıyla askerın konumu sorgulanıyor ve ÷lkede yaşanan Susurluk kazası bağlamında siyasi iklim ve “aydınlık için bir dakika karanlık” eylemlerinden bahsediliyor. Şanar Yurdatapan ve İshak Alaton yorumuyla İslamcılık’ın asker tarafından özellikle abartıldığı belirtilirken İslamcıların hükümete gelmesi merkez sağ partilerin uzlaşmamasından kaynaklandığı ileri sür÷l÷yor. Sivil insiyatifle başlatılan hareketin daha demokratik ve temiz bir toplum için olduğu ifade edilirken sanki orduya karşı bir hareket olduğu gibi de ima ediliyor. Yine Tüsiad’ın demokratik bir duruşu olduğunu ve askere karşı durduğu belirtiliyor, oysa bu süreçte eylemleri yapan “orta sınıf” ve Tüsiad gibi kurumlar orduya yoğun destek vermişlerdi.

Halbmond⁵⁷

“Hilal” yazısı Mesut Yılmaz’ın taktiklerle üçüncü kez başbakan olduğunu ve ordunun azınlık hükümetini kurmasında destek sağladığını anlatıyor. Darbe kavramı veya algısı hiç yer almazken Erbakan’ın aylardır süren ordu baskısı sonucu istifa ettiği belirtiliyor. Mesut Yılmaz’ın merkez sağı birleştirerek köktendincilerin önüne geçeceği de habere taşınan konulardan biri.

Die zwei Gesichter des Islam⁵⁸

“İslam’ın iki yüzü”, Türkiye’deki tarikatları ve bu tarikatların siyasi partilere karşı tutumlarını anlatırken Refah Partisi ve aldığı oylardan bahsediyor. Tarikatların Refah Partisi’ne oy vermediği partinin daha çok varoşlardan oy aldığı ve İmam-Hatip liselerini desteklediği ileri sür÷l÷yor. Partinin ordu baskısıyla eğitim sistemini değiştirdiğine değiniliyor ve ordununpozisyonu eleştiriliyor; ordu seküleşmeyi tepeden emrederek uygulamış olduğu ve bu anlamda demokrasiyle hiç alakası olmadığı ifade ediliyor. Yazıda

⁵⁷ <http://www.zeit.de/1997/28/Halbmond>

⁵⁸ http://www.zeit.de/1997/34/Die_zwei_Gesichter_des_Islam

Ali Bayramoğlu'nun ve İlber Ortaylı'nın görüşlerine yer veriyor ve her ikisi orduya dair eleştirilerini dile getiriyor.

Keine netten Nachbarn, nirgends⁵⁹

“Hiçbir yerde iyi komşu yok” başlıklı makalede ele alınan konu Türkiye'nin AB üyeliğine başvurusunun kabul edilmesi ve böylesi bir kararın neler doğuracağıdır. Yazıya göre AB kendi menfaatleri aleyhinde bir karar almıştır, zira Türkiye'nin içinde ve komşularıyla yaşadıkları siyasi ve ekonomik sorunlar, büyüktür ve her an ciddi bir krize hatta çatışmaya götürebilir. Yazıda Türk-Kürt sorunları yanısıra kısaca Kemalist devlet elitleri ve İslamcılar arasındaki gerginliklere de değinilmiştir.

Erfolg mit Kopftuch⁶⁰

Sosyolog Nilüfer Göle ile yapılan röportajda kadın ve başörtüsü tartışılıyor. “Başörtüsü ile başarı” başlıklı yazıda Göle, başörtülü okuyan kızların gerici olarak algılanmaması gerektiğini, aksine annelerine göre özgürleştiklerini belirtiyor. İfade edilen bir başka nokta ise bu kızların aynı zamanda siyasileştikleridir.

Ein reines Licht für die Türkei⁶¹

“Türkiye için ‘ak-temiz’ bir ışık” başlıklı yazı, AKP'nin Ak parti olarak anlamına ve kullandığı ampul simgesine atıfta bulunuyor. Yazının içeriği daha çok Tayyip Erdoğan'ın siyasetteki yükselişi, eski söylemleri ve şüpheyile yaklaşılsa da şu anki görüşlerini kapsıyor. Bunun dışında Türkiye'deki siyasi iklim ve askerinin rolü de ele alınıyor.

Putsch der Paragraphen⁶²

⁵⁹ http://www.zeit.de/1998/17/Keine_netten_Nachbarn_nirgends

⁶⁰ http://www.zeit.de/1998/17/Erfolg_mit_Kopftuch

⁶¹ http://www.zeit.de/2001/34/200134_erdogan.xml

⁶² http://www.zeit.de/2008/15/Putsch_der_Paragraphen

“Maddelerin darbesi” adlı yazı, artık darbelerin askerler tarafından değil hukukçular tarafından yapılmak istendiğini ileri sürüyor. Subayların darbe girişimleri sonuç vermediği ve bunun ardından hukukçuların yersiz iddialarla AKP’ye dolayısıyla hükümete son vermek istediği tartışılıyor. Bu yazıda da ordunun dört kez darbe yoluyla hükümetleri indirdiği belirtiliyor.

3. 4. 2. Der Spiegel

Haftalık haber dergisi olarak çıkan Der Spiegel, bu isimle ilk baskısını 4 Ocak 1947 tarihinde Hanover kentinde yapmıştır. Önceki adı Diese Woche idi ve Amerikan-İngiliz haber dergilerini takip etmekteydi. Türkiye’nin AB üyeliğine bütünüyle karşı durmamaktadır (Arslan, 2008, 169).

Hamburg’ta Spiegel Verlag bünyesinde çıkarılan derginin tirajı 950.000 civarındadır ve kamuoyu oluşturmada etkili bir yayın organıdır. İlk baskısı 15.000 ile sınırlı idi, çünkü İngilizlerin koyduğu kağıt kısıtlaması daha fazla sayıda baskı yapmaya imkan vermiyordu.⁶³

Das Land explodiert⁶⁴

Ülke infilak ediyor başlıklı yazı, İslamcı lider olarak nitelendirilen Necmettin Erbakan ile yapılan röportajı içeriyor. Röportaj yapıldığında RP seçimlerden birinci parti çıkmış, ancak henüz hükümet kuramamıştı.

Sturz in die Dunkelheit⁶⁵

“Karanlığa düşüş” adlı makale, Erbakan öncülüğünde Köktendincilerin (fundamentalist) ilerlemeye devam ettikleri belirtiyor. Refah partisinin yükselişini Sultanbeyli’deki yapılanma üzerinden açıklayan yazı, 28 Şubat ardından hissedilen gerginliklerli anlatıyor. Ordunun çeşitli yerlere ve bunlar içinde Sultanbeyli’ye diktiği

⁶³ http://de.wikipedia.org/wiki/Der_Spiegel

⁶⁴ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8939574.html>, 17.06.1996

⁶⁵ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8687561.html>, 31.03.1997

Atatürk heykelinin ülke için anlamı izah edilirken ordunun kendisini laik cumhuriyetin koruyucusu olarak gördüğü vurgulanıyor. Ancak 28 Şubat doğrudan bir müdahale gibi algılanmıyor, daha çok İslamcılar ve laikler –laikler olarak öncelikle ordu ve sonra bazı gazeteler ve şahıslar sıralanıyor – arasındaki gerginlik ve ordunun darbe yapma tehdidi gibi izah ediliyor. Bu süreçte neden olan unsurlar olarak ise Sincan’da yaşanan Kudüs gecesi, Erbakan’ın İslam ülkelerini bir araya getirme çabası, Taksim’e cami yapma isteği vs. gösteriliyor.

Lektion für den Lehrer⁶⁶

“Hocaya ders”, ilk ‘İslamcı’ başbakan Erbakan’ın koalisyon hükümetinin sona geldiğini ve nedenlerini anlatıyor. Erken seçimin gündeme geldiği ve ordunun laiklik için tehdit oluşturan Refah partisini durdurma girişimleri olduğu belirtilen yazıda; askerin 18 maddelik bir muhtıra yayınladığı, Erbakan’ın imzasıyla ordudan irtica nedeniyle subayların atıldığı, Refah partisine destek sağlayan okulların sıkı denetim altına alınacağı, ordudan atılanların belediyelerde istihdamının engellenmek istendiği, devrim kanunlarının tekrar uygulanmak istendiği, kamusal alandan dincilerin uzaklaştırılacağı ve Vural Savaş’ın refah partisinin kapatılması için dava açacağı belirtiliyor. Yazıda asker eleştirisi yapılmıyor, daha çok İslamcı tehdidinden bahsediliyor, asker ile iktidar mücadelesi yapıldığı söyleniyor ve Erbakan’ın köktendinciliği eleştirmesi takiyye olarak nitelendiriliyor. Yayınlanan muhtıra bir müdahale veya darbe olarak değil hocaya ufak bir ders şeklinde yorumlanıyor.

Grollen Der Generale⁶⁷

“Generallerin Gürlemesi” adlı makalede Türkiye’nin tuhaf bir yıldönümünü kutladığı belirtiliyor. Bu yıldönümünün Milli Güvenlik Kurulu’nun 64. Yılı olması, yani

⁶⁶ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8720392.html>, 02.06.1997, Bednarz, Dieter

⁶⁷ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8732484.html>, 23.06.1997, Kappert, Petra, Petra Kappert ist Islamwissenschaftlerin und Professorin für Turkologie an der Universität Hamburg.

yuvarlak bir rakam olmadığı halde bu kadar önemsenmesinin kayda değer olduğu vurgulanırken ülkenin içinde bulunduğu durum ve gerginlikler anlatılıyor. Yazıda askerin gücünün, devletin kuruluşundan itibaren var olduğu ve askerin asli görevinin iç ve dış tehditleri bertaraf etmek olduğu anlatılırken ülke tarihinden de bilgi veriliyor. 28 Şubat anılmasa da askerin verdiği ültimatın, bu bilgiler üzerinden açıklanıyor. Yazıda tahlil edilen ilginç bir konu ise çatışan tarafların, yani ordu ve İslamcılarının, ilerici ve gerici olarak olmadığı daha ziyade iki muhafazakar grup olduklarıdır. Yazara göre her ikisi de sivil ve demokratik toplumu aşağılıyorlar. Yine ülkede yapılan 3 darbe, diğer ülkelere göre bir farklılık göstermiştir. Darbe, ordunun neden olmadığı şartlara tepki olarak yapılmış ve her seferinde yönetim bir hükümete bırakılmıştır.

Orduya dair yapılan ilginç tahlillerden biri de ordunun zaman içinde muhafazakarlaşmasıdır. Yazar, ilk darbede yani 1960'da en liberal anayasayı hazırlamış ve ülkenin ilerlemesine yönelik adımlar attığını ifade ediyor. Oysa “ 1971 ve de 1980 müdahaleleri, her tür radikalliğe karşı idi. Ordunun pozisyonu değişmişti - enerjisini, toplumu değiştiren güçlerin, özellikle her tür sol yapılanmaların, takip edilmesine odaklanmıştır”.

28 Şubat kavramı kullanılmasa da ültimatın ve muhtıralardan bahsediliyor- bir darbe olarak algılanmamış ve darbe ihtimalinin hala var olduğu ileri sürülüyor. Askere yoğun eleştiriler yapılmakla birlikte 1960 darbesine asker adına haklı gerekçeler ileri sürülüyor; örneğin askerin o dönemde ülkeyi kurtaran ve modernleştiren bir kurum olduğu ima ediliyor.

Atatürks Erbe⁶⁸

⁶⁸ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8946892.html>, 08.07.1997, PETRA KAPPERT

“Atatürk’ün mirası” adlı yazıda Türkiye’de ilk İslamcı devlet yöneticisi başa geldiği halde Türk İslamının farklı olduğu ve liberal unsurlar taşıdığı iddialarının dile getirildiği vurgulanıyor. Yazar, İslamcı bir başkanın başa gelmesiyle böyle bir tanımın inandırıcı olmadığını ima ediyor. Sivas olaylarına değinen yazar, İslamcılığın çok ciddi bir tehdit olduğunu ve ülkenin temel ilkelerinin İslamcılar tarafından kabul edilmediği belirtiliyor. Temel ilkelerden bahsederken ülkenin kuruluşu, darbeler ve amaçlar ile sonuçları ve geçirdiği değişim ele alınıyor ancak 28 Şubat muhtırasından veya getirdiği baskılardan hiç bahsedilmiyor. Bu bağlamda askerin gücünün nereden geldiği de izah ediliyor.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş ilkelerine değinen yazar, devletçilik ilkesinin Turgut Özal döneminde yıkıldığını ve diğer ilkelerin de değişim geçirdiğini belirtirken şu anda hem asker hem de sivil çevrelere göre en büyük tehdit olarak etnik milliyetçilik ve dinin algılandığı vurgulanıyor. Özellikle 1980 darbesinin buna neden olduğu ileri sürülüyor. Yine bu darbenin solu hedef alması nedeniyle yönetimin sağa kaydığı ve bu dönemde muhafazakar eğilimli ANAP ve DYP’nin RP ile rekabet içinde olan İslamcı gruplarla ilişkili olduğu ileri sürüldüğü belirtiliyor.

TÜRKEI: Warten auf den Wundermann⁶⁹

Hükümetin siyasi iflasının ardından ordunun ortalığa çeki düzen vermek istediğini vurgulayan “Mucizevi adamı beklemek” adlı yazıda Avrupa’nın endişeyle Ankara’yı izlediği ifade ediliyor. Türkiye’nin yaşadığı finans krizi açıklanırken, süregelen siyasi yapı ve çatışmalardan da bahsediliyor. Beklenen adam ise devleti derin krizden çıkaracak olan ve Amerika’da “ithal edilen” Kemal Derviş.

⁶⁹ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-19075931.html>, 30.04.2001

Yazıda Türkiye’de yaşanan üç darbeden bahsedilip 28 Şubat bir soğuk darbe olarak nitelenirken askerın konumuna ve cumhurbaşkanlığı yetkilerini yoğun eleştiriler getiriliyor. Ancak Erbakan’ın görevden “atılması” İslamcı Türkiye tehlikesiye birlikte anılıyor.

Zum Putsch wird es nicht kommen⁷⁰

Makalede uluslar arası basın Türkiye’deki krizi izlediği belirtiliyor ve çeşitli basın kuruluşlarından örnekler veriliyor. Viyana merkezli gazete Standard, Türkiye’deki iktidar kavgasının darbeye götürmeyeceğini ama aynı ölçüde Sünni bir din devletinin de kurulmayacağını belirtmiş. Daha önceki haber metinlerinden farklı olarak “İslamcı” bir yönetim tehdit olarak algılanmamış veya algılansa da askerın tutumu eleştirilmiş.

Türkiye’de yaşanan iktidar kavgasıyle ilgili muhafazakar Viyana merkezli Presse, Türkiye’de bir kurumun ülkenin İslamcılığa kaymaması ve Batılı normlara uymasını sağlamasının aslında fena bir düşünce gibi görünmediğini ancak bu kurumun yani ordunun demokrasiyi hiç umursamadığı ve katı bir tutum sergilediği yazmaktadır.

İtalyan La Repubblica, Gül’ün cumhurbaşkanlığı adaylığındaki ısrarında ve ordunun buna müdahale etmeye çalışmasında kimin haklı olduğunu sorguluyor ve ekliyor: “Avrupa söz sahibi olabilseydi sokağa çıkan yüzbinlerce insan gibi her ikisinin de yerinde durmasını isterdi”.

İspanyol El Mundo, ordunun üç kez darbe yapması ve bir kez de 1997’de hükümeti istifaya zorladığı için ordunun tehdidini özellikle endişe edici buluyor.

Sol-liberal Budapeşte merkezli gazete Nepszabadsag, Atatürk modelini Amerikalı Neokonların gerçekleşmiş rüyası olarak görüyor. Bunun kanıtı olarak da Müslüman bir Ortadoğu ülkesinin bir demokrasiye dönüşebildiği ileri sürülmektedir.

⁷⁰ <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,480161,00.html>, 30.04.2007

TÜRKEI: Drama mit vertauschten Rollen⁷¹

“Rollerin değiştiği drama” başlığıyla verilen haber, ordunun Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanlığına seçilmesine müdahale etmesinin Batı’yı korkuttuğunu ifade ediyor. Rol değişikliği ile ima edilen konu, Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı olması ile ordunun da başkanı olacağı ve hiçbir hükümetin orduyu kontrol altına almaya çalışmadığı, bu hareketiyle de Avrupa’dan övgüler aldığıdır. Yazıda bu çatışmanın kökenine inmek için cumhuriyetin kuruluşundan da bahsediliyor. Buna göre laiklik ve reformlar, tepeden zorla uygulanmıştır; ancak Atatürk İslamı zaman zaman “pragmatist biçimde kullanmıştır” daha sonra halifelik, Arapça yazının Latin harflerine çevrilmesi gibi reformlar yapmıştır.

Makalede bir milyondan fazla insanın Gül’ün cumhurbaşkanlığını protesto etmek için sokağa çıktığını belirtmiş ve bu bağlamda Türkan Saylan’ın sözlerine de yer vermiştir. Saylan’ın kendisini “Kemalist bir feminist” ve “Atatürk’ün askerileri” olarak gördüğü, cumhurbaşkanı ve eşinin laik, demokratik ve modern yaşam tarzına sahip olması gerektiği ve orduya karşı olsada laiklikten bir sapma olduğunda ordunun müdahale etmesi gerektiği belirtilmiş.

Yine makalede değinilen bir konu da ordunun dört kez darbe yaptığı ve 1997’deki son darbenin İslamcılara karşı yapıldığıdır.

3. 4. 3. Die Welt

1953 yılından beri Axel Springer yayın kuruluşuna ait olan die Welt, 2 Nisan 1946 yılında ikinci dünya savaşı sonrası Hamburg’da İngiliz işgal bölgesinde kuruldu. Merkezi Berlin’de bulunmakla beraber Hamburga’da da bölgesel baskı yapmaktadır. Halkçı-tutucu bir görüş benimsemekte, ancak ekonomi bağlamında liberal görüşleri savunmaktadır. Daily Telegraph, Le Figaro ve ABC ile birlikte çalıştığı EDA’nın (Avrupa Süreli Yayınlar

⁷¹ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-51449025.html>, 07.05.2007, Großbongardt, Annette ve Zand, Bernhard

Birliği) kurucu üyesidir. Türkiye ve AB politikalarına eleştirel baksa da Türkiye'ye karşı genel anlamda olumlu bir yaklaşım sergilemektedir.⁷²

Die Welt, 130 ülkede satılmaktadır ve tirajı 245.785'dir (IVW 2010 3.çeyrek verileri); rakipleri olarak Frankfurter Allgemeine Zeitung, Süddeutsche Zeitung ve Frankfurter Rundschau ifade edilmektedir. Nisan 1946'da yayın hayatına başlayan DieWelt, gerçekleri yorumlardan kesin biçimde ayırmayı amaçlamıştır. Dönemin baş editörü ve SPD üyesi Rudolf Küstermeier yönetiminde gazete, defaten İngiliz işgal birimleriyle çatışmıştır. Tirajı bu süreçte bir milyona kadar çıkmış, dolayısıyla 1953'deki satışında ilgilenenler çok olmuştur. Axel Springer döneminde sağcı-muhafazakar baş editör Hans Zehrer, gazeteyi ulusal platforma taşımıştır. 68'ler protestolarında Axel Springer de hedef olmuş ve gazete de eleştiri oklarına maruz kalmıştır.⁷³

“Attacke Eins”⁷⁴

“Saldırı Bir” başlıklı yazıda Çevik Bir'in soyadı ile çağrışım yapılarak yaşanan iktidar mücadelesi anlatılıyor. Yazıda Çevik Bir'in yalnız hareket etmediği, aksine her eylemi Karadayı ile görüşülerek gerçekleştiği ifade ediliyor. Askerin ‘siyasi sorunlar karşısında siviller müdahale etmeli’ sözleri ordunun darbe yapmak istemediği olarak yorumlanıyor ve 28 Şubat bir ültimatom şeklinde yorumlanıyor. Haberde İslamcılardan bahsediliyor ve ordu müdahalesine ciddi bir eleştiri getirilmiyor, hatta hem Bir hem de Karadayı'nın yaptığı eylemlerin aslında olumlu olduğu ima ediliyor, zira Bir İran'ı eleştiriyor ve Karadayı Yunanistan ile iyi ilişkiler yürütüyor.

Ciller mißtrauen die Militärs noch mehr als Erbakan⁷⁵

⁷² Zehra Aslan, Türk ve Alman Basınında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Konya 2008, s. 187

⁷³ http://de.wikipedia.org/wiki/Die_Welt, erişim tarihi 04.01.2011

⁷⁴ http://www.welt.de/print-welt/article636060/Attacke_Eins.html, 11. April 1997

⁷⁵ http://www.welt.de/printelt/article638528/Ciller_misstrauen_die_Militaers_noch_mehr_als_Erbakan.html, 16. Juni 1997, EVANGELOS ANTONAROS

Türkiye’de yaşanan sistem krizi “Ordu, Çiller’e Erbakan’dan daha az güveniyor” başlıklı yazıyla dile getiriliyor. Çillere daha az güvenmelerinin nedeni ise Çiller’in Erbakan’ı iktidar olmasında desteklemesi gösteriliyor. Asker tarafından Erbakan’a yöneltilen İslamlaştırma iddialarının kısmen doğru olduğu ve 80 sonrası hükümetlerin de bu yönde adım attıkları ifade ediliyor. 28 Şubat ise bir darbe veya doğrudan müdahale gibi ifade edilmiyor, daha çok kutuplaşmayı derinleştireceğinden darbe yapılmadığı ileri sürülüyor. Yazıda vurgulanan önemli bir ayrıntı, Erbakan’ın verilen ultimatoma gereklerini yere getirmemesine rağmen cezalandırılmamış olması ve böylece generaller dışında da toplumun önemli kesimlerinin hükümete tepki göstermesidir. Askerin varlığının kabul edilmesi gerektiği ise Mümtaz Soysal ve Bülent Ecevit’ten nakledilen sözlerle ifade edilmiştir.

Ewiger Machtkampf mit den Generälen⁷⁶

28 Şubat’ın onuncu yılını doldurmasıyla ele alınan yazı, “Generallerle ebedi iktidar mücadelesi” başlığıyla verilmiş. 28 Şubat ile elde edilmek istenen şeylerden nerdeyse eser kalmadığını ileri süren yazı, generallerin tekrar iktidarı ele geçirme niyetini de sorguluyor. Die Welt’te 1997 yılında çıkan makalelerin aksine bu yazıda ciddi bir asker eleştirisi var ve 28 Şubat postmodern bir darbe olarak tanımlanıyor. Verilen muhtıradaki 18 maddenin çoğunun yerine getirilmediği belirtilse de AKP’nin Kürt meselesine yaklaşımı nedeniyle ordunun PKK ile bilgileri medyaya servis etmesi eleştiriliyor ve 28 Şubat’ın gölgesinin hala hissedildiği ima ediliyor.

Wem gehört die Türkei?⁷⁷

“Türkiye kimin” adıyla Türk ordusunun laik cumhuriyetin koruyucusu olarak algılandığı belirtilmiş ve ülkede bu nedenle dört kez darbe yapıldığı ifade edilmiş. Ancak

⁷⁶ http://www.welt.de/politik/article738371/Ewiger_Machtkampf_mit_den_Generaelen.html, Boris Kalnoky 27. Februar 2007.

⁷⁷ http://www.welt.de/welt_print/article845504/Wem_gehoert_die_Tuerkei.html, Cem Özdemir 2. Mai 2007

AKP'nın Türkiye'yi İslamlaştırmadığı ve bu nedenle şartların farkı olduğu ileri sürülürken cumhurbaşkanlığını protesto etmek için sokağa çıkan insanların da darbeyi geçerli kılmadığı iddia edilmiş. Yaşanan krizi ordunun istediğini ancak tek sorumlusu olmadığı ve bu bağlamda Deniz Baykal'ın ve ordunun baskısına maruz kalan anayasa mahkemesi üyelerinin de sorumlulukları olduğu belirtilmiş. CHP'nin milliyetçi söylemlerinin MHP'yi geçtiğinin Alman SPD'nin farkında olup olmadığı da sorulmuş. Alıntısı yapılan Hıncal Uluç'un sözleri ise kayda değer: “Ben demokrat değil cumhuriyetçiyim”. Yazıyı kaleme alan Türk asıllı parlamenter Cem Özdemir.

3. 4. 4. Die Tageszeitung

Kısa adı TAZ olan günlük gazete, Berlin'de 1978 yılında kurulmuştur. Çalışanların kendi yönetimiyle yürütülen kooperatif sahipli gazete, 70'lerin sol hareketinden ortaya çıkmıştır. Ele aldığı konuların başında yerel ve küresel düzeyde eşitsizlikler ve ekolojik sorunlar gibi siyasi ve sosyal konular vardır. Genelde Alman Yeşiller Partisi'ni desteklemiş olsa da SPD-Yeşiller koalisyonuna eleştirel bakmıştır. TAZ, 'Perşembe' adlı Alman ve Türk dillerinde bir gazete çıkarmış ancak bir süre sonra kapatmıştır. Perşembe'nin yazı işleri müdürü Ömer Erzeren idi.

TAZ, ana akım basınına bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır ve bu bağlamda bütün çalışanlarına eşit maaşlar ödemektedir. Ancak çok sorumlu pozisyonlardaki çalışanlar ek ödemeler almakla beraber, diğer basın kuruluşlarından çok daha düşüktür.

1992'den beri gazete 10,000 üyesine aittir. Tirajı 60,000'in üzerinde olup 50,000'i aboneliktir. İçeriğini bütünüyle online hale getiren ilk gazete olmuştur. 2009 yılından beri Ines Pohl baş editörlük görevini yürütmektedir.⁷⁸

Ein deutlicher Wink mit dem Zaunpfahl⁷⁹

⁷⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Die_Tageszeitung (erişim: 17.01.2011),
<http://www.mondotimes.com/1/world/de/83/3450/8544>

Sincan'da yaşanan Kudüs Gecesi olayları üzerine ele alınan “Açıkça aba altından sopa gösterme” başlıklı yazı, Sincan belediye başkanının meselenin bu kadar ileri gideceğini muhtemelen tahmin etmediğini ifade ediyor. Türkiye'nin bir anda karıştığı ve Teoman Koman'ın da duruma “alçaklık” yorumuna ve ordunun Sincan'dan tankları geçirdiğine yer veriliyor. Tankların geçişi kesin bir darbe uyarısı olarak yorumlanırken hükümette yaşanan krizden de bahsediliyor. Yazının içinde ordunun İslamcılara karşı bir mücadelesi gibi bir ifade olmadığı gibi Erbakan veya hükümetin İslamcı veya köktendinci gibi bir nitelemesi de söz konusu değil.

Türkei: Die Generäle bringen Erbakan zur (Staats-)Räson⁸⁰

Weder Putsch noch Scharia

“Türkiye: Generaller Erbakan'ı (devletin yüce) çıkarları hizasına getiriyorlar, Ne Darbe Ne Şeriat” başlıklı haberde 28 Şubat 1997'de yapılan MGK toplantısı gündeme getiriliyor. Altında yatan uyarının silahlı darbe olduğu ve ordunun daha önceden üç kez darbe yaptığı ifade ediliyor. Ordunun Erbakan yöntemlerinin hoşuna gitmediği söylenirken Erbakan'ın askerinin isteğiyle ideolojisinden vaz mı geçeceğini yoksa artık muhalefette olmayıp iktidarda olduğu için uslu devlet adamını mı oynayacağı soruluyor. İslamcı Erbakan'ın generaller tarafından kulağı çekilmesinden hoşlananları da ağır eleştiriliyor, zira ordunun daha öncesinde de solu susturduğu belirtiliyor. Şeriat tehlikesi gibi bir ihtimalin de bulunmadığı ifade ediliyor.

Die Mehrheit „handelt aus Notwehr“⁸¹

⁷⁹ [http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F02%2F06%2Fa0091&ListView=0&sort=1&ti=Ein+deutlicher+Wink+mit+dem+Zaunpfahl,6.2.1997 taz Nr. 5147 Ausland 152 Zeilen, Ömer Erzeren S. 9](http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F02%2F06%2Fa0091&ListView=0&sort=1&ti=Ein+deutlicher+Wink+mit+dem+Zaunpfahl,6.2.1997+taz+Nr.5147+Ausland+152+Zeilen,+Ömer+Erzeren+S.9)

⁸⁰ <http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F03%2F03%2Fa0101&ListView=0&sort=1&ti=Weder+Putsch+noch+Scharia,3.3.1997>

⁸¹ <http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F04%2F28%2Fa0027&ListView=0&sort=1&ti=Die+Mehrheit+%22handelt+aus+Notwehr%22,28.4.1997>

İslamcılar ve ordu arasındaki ihtilafta ana akım medyanın ordunun yanında aldığını belirten “Çoğunluk kendini “müdafa noktasından hareket ediyor”” başlıklı haber, generalin yüksek sesle devlet başkanını eleştirmesi bu generalin görevden alınmasını beraberinde getirirken Türkiye’de bunun alkışlandığını söylüyor. Yine ordunun verdiği emirleri yargının hemen yerine getirdiği ve generallerin çıkışlarını meşru bir direnç ile ortaya koydukları ifade ediliyor. Başlıktaki ifade ise Ertuğrul Özkök’ün yaptığı bir açıklamadan alıntılanmış; ordunun en güvenilir kurum olarak algılanması da yazar tarafından inandırıcı bulunmuyor.

EUROPA, SÈVRES UND DER KEMALISMUS

Die Türken vor Brüssel⁸²

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girişi ile ilgili tartışmalar çerçevesinde ele alınan haber “Avrupa, Sevr ve Kemalizm: Türkler Brüksel Önünde” başlığıyla ülke tarihini masaya yatırıyor. Türkiye’nin neden AB üyesi olması gerektiğini, Osmanlı döneminde yaşananlarla açıklarken Türkler için Sevr kavramının ürkütücü olduğu aktarılıyor. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken Atatürk’ün kurduğu modern ve milli kimliğin Avrupa’ya yabancı olmadığı ve birçok konuda Avrupa’ya benzerlik bulunduğu ifade ediliyor. Ancak AB’ye giden yolda Kemalizm’in liberalleştirilmesi ve de demokratik sivil bir toplum oluşturulmasının gerekliliğine vurgu yapılıyor. Ancak böyle bir dönüşüm için siyasi elitlerin hazır olmadığı ve Kemalizm’in batılılaşma hareketine rağmen tepeden eğitimle demokratik şartların meydana gelemeyeceği belirtiliyor. Demokratikleşmeye karşı çıkanların da siyasi elitlerin olduğu ve iktidarlarını bürokratik pozisyonlardan aldıkları

⁸²<http://www.taz.de/digitaz/archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=2004%2F12%2F10%2Fa0015&start=1&ListView=0&sort=1&tx=t%C3%BCrkei+armee+putsch&sdd=01&smm=01&sy=2004&edd=01&emm=01&ey=2007,10.12.2004> Le Monde diplomatique Nr. 7536 Le Monde diplomatique 453 Zeilen, NIELS KADRITZKE S. 3

ifade edilirken Murat Belge'nin uç Kemalistler benzetmesine de yer veriliyor. Yazıda Orhan Pamuk'un Türkiye'deki demokratikleşme değerlendirmelerine de yer veriliyor.

Ülkede devlet ve milletin bir bütün olması, sorunları da beraberinde getirdiği anlatılıyor ve ordunun kendini devletin garantörü olarak meşrulaştırılması sorunundan ve bu nedenle askerin üç kez darbe yaptığından ve bir kez de 1997'de "yumuşak" darbeyle İslami yönelimli Erbakan hükümetini devirdiğinden bahsediliyor.

Banger Blick in Richtung Militär⁸³

"Askere doğru korkulu bir bakış" başlıklı yazı, Abdullan Gül'ün her şeye rağmen cumhurbaşkanlığına aday olmasını ve askerin buna sıcak bakmadığını ele alıyor. Ayrıca Anayasa mahkemesinin engellemesinin Devlet Bahçeli'nin seçimleri boykot etmeyeceğine dair açıklamasıyla geçersiz olduğu, böylece CHP'nin bu seçimi engellemek için elinde bir şey kalmadığı ve Gül'ü durdurmak için tek çarenin ordu olduğu ifade ediliyor. Ancak ordunun bir darbeyle müdahale etme ihtimalinin iç ve dış şartlar oluşmadığından bulunmadığı da belirtiliyor.

Die türkische Elite und der Linksnationalismus

Feindbild Islamisierung⁸⁴

"Türk eliti ve sol milliyetçilik: düşmanı İslamlaşma" başlıklı haberde Türk Solu'nun görüşlerine yer veriliyor. Bu yayın kuruluşunun aşırı sağ söyleme benzediği ve de devlet inancı, jeopolitik oyunlar, Marksist rengi taşıyan retorik, Kürtler, Yunanlar, Ermeniler ve Yahudilere karşı ırkçılık karışımı bir görüşe sahip olduğu belirtiliyor. Bu görüşü benimseyenlerin azınlıkta olmasına rağmen bunların elit tabakaya mensup olmaları dikkat çekici bulunuyor. Türkiye'deki solun neden böyle bir şekil aldığı cevabını bulmak için yakın tarihten bazı örnekler veriliyor. Örneğin Avrupa'dan farklı olarak

⁸³ <http://www.taz.de/1/politik/europa/artikel/1/banger-blick-in-richtung-militaer/>, 27.07.2007.

⁸⁴ <http://www.taz.de/1/debatte/kommentar/artikel/1/feindbild-islamisierung/>, MARTIN RIEXINGER, 27.07.2008

68'lilerin ana dūřman olarak yerleřik dūzeni deęil saę politikacıları gōrdūęu ve bu anlamda elit tabakayla aynı gōrūřu paylařtıęı ileri sūrūluyor. Tūrkiye'de tekrar 1971'de ve 1980'de darbe yapıldıęı ve ۆzellikle ikinci darbeye sol kesimin çok hırpalandıęı ancak Refah partisinin iktidara gelmesi sonucu 1990'larla birlikte solun ordu ile tekrar barıřtıęı ileri sūrūluyor. Vurgulanan bir bařka konu da bahsedilen bu solun řu anki tek dūřmanı Tayyip Erdoęan hūkümeti olmadıęı aynı zamanda eski yol arkadařlarına da karřı olduklarıdır. Baęlarını koparan bu sol kesim, daha sivil ve çoęulcu bir toplum mūcadelesi veriyor ve bu baęlamda AKP'nin kapatılmaması hem sol ulusalcı hem de liberal kesimi sevindirmeyeceęi iddia ediliyor. Yazıda 28 řubat darbesinden bahsedilmezken ordunun ve onu destekleyen elitist kesimin yoęun eleřtirisi yapılıyor.

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, öncelikle 28 Şubat sürecini özellikle laiklik-ordu eksenindeki gelişmeleriyle anlamak ve ardından bu süreci Batı medyasındaki algılamasını aktarmaktır. Batı medyası kavramı, kapsamı bakımından oldukça geniş olsa da bu araştırmadaki bağlamda Alman ve İngiliz medyası ile ilişkilendirilmiştir. Yine basın-yayın organları yerine medya kavramının kullanılmasındaki asıl amaç, kullanılan kaynakların çeşitliliğinden ortaya çıkmıştır. Böylece günlük ve haftalık gazeteler, dergiler ve hatta televizyon ve websayfası üzerinden haber aktaran BBC de bir medya kuruluşu olarak incelenmiştir. Seçilen medya araçlarının sergiledikleri dünya görüşleri bakımından da farklı olmasına dikkat edilmiştir. Örneğin “Die Welt” gibi muhafazakar, sağ, tutucu olan gazetelere paralel “Die Tageszeitung” gibi solu temsil eden basın yayın kuruluşlarını incelyerek aradaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

28 Şubat’ı anlamak, tezin önemli bir kısmını oluşturmuştur, zira bu sürece bir isim vermek dahi uzun zaman almış; hala tek bir tanımlama ile aktarılmadığı göze çarpmaktadır. Ancak süreci en doğru tanımlayan kavram olarak postmodern darbe karşımıza çıkmaktadır. Cooper, bu sürecin ve hatta hükümetin devrilmesine ciddi protestolarla tepki verilmediğinden ve bu sürecin kabulünden bahseder Cooper, 2002, 119). Bunun nedeni de daha önce üç kez yaşanmış bir ülke olarak bu darbede farklı yöntemler kullanılmış olduğunu ve askerın siyaseti daha derinden etkilediğini, daha doğrusu belirlediğini söyleyebiliriz. Öncelikle doğrudan müdahale edip hükümet yıkılmamış ve yerine askeri yönetim getirilmemiştir. Asker, değişen Türkiye ve dünya ile birlikte yöntemlerini değiştirmişti; daha önceleri demir yumruğunu açıkça gösterirken bu sefer bundan bilinçli biçimde kaçınmış, elindeki diğer araçları mobilize etmeyi tercih etmiştir. Bu araçlara baktığımızda çok geniş bir yelpazenin varlığı dikkat çekicidir;

şüphesiz bunların içinde medya en büyük destek ve kitleleri ikna etme rolünü üstlenmiştir. İkna etme yöntemi bu darbeye daha çok önemsenmiştir, çünkü toplumda 80'lerde ivme kazanmış demokratikleşme ve kimlikler talepleri ve bunun geniş bir entelektüel kesim tarafından desteklenmesi, sanırım, askerın kendini geri planda tutmasına vesile olmuştur. Elbette darbe yapmalarını engellememiş, ama az önce de değinildiği gibi usulünü değiştirmiştir.

Medyanın dışında kemikleşmiş bir bürokratik yapının da desteğini arkasına almış ve bu müdahalenin gerekliliği konusu bu vasıtayla aktarılmıştır. Burad ayargının rolünü özellikle vurgulamak gerekir, çünkü çok sayıda askerın isteği doğrultusunda kararlar çıkarılmıştır. Yine parti kapatması, siyasilerin yasaklı hale gelmesi, Akın Birdal gibi sivil toplum örgütleri liderlerinin mahkum edilmesi ve hatta daha sonra Türkiye panoramasını değiştirecek olan ve o zaman bir tehdit olarak algılanan Tayyip Erdoğan hapse mahkum edilmesi bu doğrultuda verilen kararlardır. Siyasi partiler de askerın karşısında olmamak için taraf olmayı tercih etmiştir. Öyle ki bir zamanlar birbirlerini ezeli düşman olarak gören Türkiye'nin aşırı sağ ve sol partileri aynı paydada buluşmuşlardır. Önemli bir diğer ayağı temsil eden yapılar arasında sivil toplum örgütleri olmuştur. Buradaki yelpaze ise oldukça geniştir: sendikalardan düşünce derneklerine kadar darbe, temsil ve destek bulmuştur. Ancak hepsinin ortak bir yönü bulunur; bütün bu sivil toplum örgütleri Türk-solu ekseninde örgütlenmiş, elitist tutuma sahip ve statükoyu koruma çabası olan kuruluşlardır. 28 Şubat sürecinde bu görüşleri paylaşan kitleleri mobilize eden bir güç olarak destek vermişlerdir. Hatta Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığına seçilmesinde yine aynı kuruluşlar, aynı refleksle ve yüksek sesle tepkilerini mitinglerle dile getirmişler ve bu tepkiler tekrar darbe söylemlerini gündeme taşımıştır.

Bakılması gereken bir başka konu ise darbelerin varlığını ve “meşruiyetini” aktarmaktı. Asker eliyle dört kez hükümetin devrilmesi, bunun bir meşruiyetinin olduğunu gündeme getirir. Darbeye kızanlar olduğu kadar darbeyi çağırانların ve övenlerin sayısı da her zaman azımsanmayacak boyutta olmuştur. Bu gerçeği anlamak için cumhuriyetin kuruluşu ve gelişimine bakmak şarttır. Devletin kuruluş felsefesi ve 30’lardaki yapılanması, mevcut sorunların kaynağına inmek için ışık tutar. Örneğin Milli Güvenlik Kurulu gibi bir kurum, seçilmiş sivillerle birlikte yürütülüyor gibi görünse de zaman zaman asker öne çıkıp yön belirleyici olabiliyor ve verdiği tavsiyeler emir niteliğini taşıyabiliyor. Cumhuriyet gazetesi 28 Şubat kararlarını “Muhtıra gibi tavsiye” başlığıyla duyurmuştu; bu ifade “ben tavsiye derim siz bunu emir telakki edin” anlamında bir başlık idi ve askeri eleştirmek yerine askerin gücünü ima eden bir başlıktı. Mesela bu başlık “Tavsiye mi muhtıra mı?” gibi bir başlıkla verilmiş olsaydı askerin tutumuna sorgulayıcı bir pozisyon alınmış olurdu.

Yine bu sürece hakim ruh halini anlamak için yaratılan Türk kimliğine bakmak gerekti. Cumhuriyet bir takım unsurları Osmanlı’dan istese de istemese de miras aldı, ancak yeni bir devlet yeni bir kimlik demektir ve bu anlayış her konuda hakim oldu. Türk tanımlamasıyla başlayan bu değişiklik din ve dil üzerinde de gerçekleştirildi. Türk tanımlaması eğitim kurumları da seferber edilerek halka anlatıldı ve makbul vatandaş profili çizildi. Her Türk, milleti için kendi önceliklerini geri plana koyar, devletini önceler ve çağdaş yaşam biçimlerini benimserdi. Cumhuriyet aslında din ile bağlarını koparmak istese de kitlelerde bunun kabul görmeyeceğini anlayarak kendine özgü bir Türk-İslam dini yaratmaya çalıştı ve hatta ezan bir süre “geri kalmış” bir topluluk dili olan Arapça değil Türkçe okundu. Burada devletin öncelenmesi önemli bir rol oynamıştır, zira devletin bekası için kitleleri ikna etmek daha kolay olmuştur. İç ve dış tehditler tanımlandığı an,

devletin bekası için her yol mübah oluyor ve müdahaleler de haklı bir gerekçeye oturutuluyordu.

Alman ve İngiliz medyası incelenirken özellikle büyüteç altına tutulan konular şunlardı: 28 Şubat bir darbe olarak algılandı mı, algılandıysa ne zaman algılandı ve ne tür bir üslupla aktarıldı, bu süreç laiklik-İslamcılık ekseninde bir çekişmeyi anlattığından basında yer alan haberlerde darbe mi yoksa İslamcı tehdit mi ön plana çıkarıldı, yani asker desteklenmese bile askerin tepkisi anlaşılır bir zemine mi oturtuldu. Batı medyası dendiğinde homojen bir yapıdan bahsetmek mümkün değil ve bu nedenle farklı görüşlere sahip kuruluşlar seçildi ve mümkün olduğunca iki döneme odaklanıldı. Birincisi 1996'dan başlayan 28 Şubat sürecinin sıcak dönemi ve ikincisi AKP'nin hükümete gelmesinden ve özellikle AB müzakereleri için başlayan süreçten sonraki dönemdir. Bunun sebebi, 90'lı yıllarda İslamcı söylem ve tehdit ülke içinde ağır basması ve sürekli devletin laik temellerinin sarsılmaya çalışıldığı ifade edilmesidir. Türkiye'ye paralel biçimde Batı medyası da –kullandığı üslup çok farklı da olsa- İslamcılık tehdidi unsurunu kullanıyor. Askerin tepkisi çok demokratik bulunmasa da gündeme taşınan konular daha çok hükümetin dik kafalığı ve oyunu kuralına göre oynamasıdır. Bunlar içinde Tageszeitung'un (TAZ) tutumunun farklı olduğunu söyleyebiliriz; TAZ solcu bir gazete ve Türkiye gündemini nispeten daha yakından takip ediyor, çünkü Türkiye'ye dair yaptığı haber sayısı oldukça yüksek ve bakış açısında askerin rolü sürecin başından beri sorgulanıyor. Askerin sorgulanmasının sebebi, muhakkak Türkiye'de askerin sol örgütlere karşı defalarca demir yumrukla müdahale etmesi ve bu nedenle hiç de güvenilir olmaması ve demokratik bir yapıyı benimsememesidir. Ancak TAZ'ın söyleminde de İslamcılar ve tehdit algılamasını görmek mümkün, ancak dendiği gibi diğer medya organlarından farklı olarak askeri ve müdahaleyi açıkça eleştiriyor. 2000'li yıllara baktığımızda medya kuruluşlarında genel

anlamda bir söylem değişikliğine gidildiğinden bahsedebiliriz. Artık ülkede dördüncü bir darbe veya müdahale yapıldığından daha çok söz ediliyor ve askerın ülkedeki gücü daha çok gündeme taşınıyor. 90'lı yıllarda asker gündemde ancak 2000'li yıllardaki fark askerın gücünün eleştirilmesidir. Daha önce İslamcı hükümetin varlığı ve tehdit algılaması yerine askerın demokrasiye verdiği zarar gündemdedir. Elbette AKP hükümeti de yine İslamcı olarak nitelenmiştir, fakat burada demokrasiye zarar veren kurum olarak daha çok ordu karşımıza çıkmaktadır. Ancak şunu da belirtmek lazım; hükümetin “gizli gündemi”ne dair haberlere de zaman zaman yer verilmiştir. Buna paralel olarak da Türkiye’de olan biteni anlamak için tarihsel kronolojilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu söylem değişikliğinin şüphesiz 11 Eylül ile ilgisi vardır, çünkü 11 Eylül hiç olmadığı kadar İslam dünyasına yakından bakmayı beraberinde getirmiştir. Söylenenlere göre 11 Eylül sonrasında Amerika’da en çok satın alınan ve okunan kitap Kuran olmuştur. Yine bu süreç Batı dünyasında var olan islamofobi gerçeğini gün yüzüne çıkarmış, İslami bir sembol- hatta gamalı haça benzer gösterişli bir sembol⁸⁵- olarak başörtüsü yasakları getirilmiş ve İslamcılık terörizmle eşitlenmiştir. Ancak, buna paralel olarak böyle bir sorunla nasıl mücadele edilir sorusu da her tür platformda tartışılmış ve İslam’ın tanınırlığı farklı bir boyut kazanmıştır. İslamofobi ile birlikte Batılı hükümetler kendini bir açmazı içinde bulmuşlardır; bir taraftan İslam’ın tanınması gerektiğini fark etmişler, diğer taraftan da seçmenlerin aşırı sağcı söyleme sahip partilere kaydığını görmüşlerdir (Klausen, 2008: 3). Yani Batı, İslam’ın varlığı her anlamda idrak etmeye başlamıştır. Bu realite mutlaka Türkiye’ye bakışların tekrar çevrilmesine ve hem seküler hem Müslüman olan bu ülkeyi anlamaya iten bir vesile olmuştur. Yine 2000’li yıllarda –özellikle 2004’ten sonra daha da yoğun olmak üzere- Türkiye’de asker-devlet ilişkisini inceleyen ve sorgulayan çok sayıda

⁸⁵ Bullock, Katherine, 2005, Müslüman Kadınları ve Tesettürü Yeniden Düşünmek, çev. Muhammet Şeviker, Karakalem, İstanbul, s.55. Bu benzetme, 1995’de Kanada’nın Quebec ayaletinde Müslüman kızların başörtülerini çıkarmamaları nedeniyle okuldan atılmalarına gerekçe gösterilmiştir.

akademik araştırma ve makaleler ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalar; İslamcı yapıyı, militarizmi, başörtüsü meselesini, cemaatçilik olgusunu, Türkiye'nin devlet yapısını, İslam'ın kamusal alanda görünürlüğüne ele alan kapsamlı araştırmalardan oluşuyordu.⁸⁶ Yani Türkiye'ye dair analizler, sadece bizden giden bilgiler ve buradaki yabancı muhabirlerin haberleri doğrultusunda değil derinlemesine çalışmalar ile yapılıyordu. Bu özellikle önemliydi, çünkü biz kendimizi her ne kadar Batılı olarak algılasakta daha önceleri Batı'da Türkiye algısı çok yetersizdi ve gündeme gelmesi için Kürt meselesi gibi konular gerekliydi.

Türkiye'yi özellikle 2000'li yıllarda Batı medyasında gündemde tutan ve gözlerin Türkiye üzerine sık sık dönmesine neden olan gelişme Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmek için müzakerelere başlama istemesidir. Yıllardır süren AB'ye üye olma isteği sürüncemede kalmışken ve her iki taraf da bunu gönülsüzce gündeme getirirken bu yeni ve muhafazakar –hatta İslamcı- hükümet yüzünü Batı'ya çevirmişti ve AB'den sonuç görmek istiyordu. Türkiye'de bu süreci destekleyen önemli bir entelektüel çevre olmasının nedeni, bu sayede ülkede ciddi bireysel özgürlükler ve demokratikleşme anlamında adımlar atılacağıydı. Dışarıdaki, yani Batı'daki, siyasi atmosfer de Türkiye için olumlu bir ortam sağlıyordu; en azından Schröder'in başını çektiği Almanya ve Blair'in başını çektiği İngiltere için böyle olumlu bir durum söz konusuydu. Sonucunda Türkiye'ye müzakereler için yeşil ışık geldi, ancak bu gelişme Batı için de sürpriz bir durumdu. Zira o dönemde Erdoğan, Amerikan siyasi dergisi Newsweek'e kapak olmuştu ve Erdoğan'ın resminde şu yazı vardı: knock, knock (tık tık). Hiç beklenmedik bir anda Müslüman bir liderin ciddiyetle AB kapısını çalması herkes için şaşırtıcı olmuştu. İslamcı kimlikli bir lider

⁸⁶ Burada Rainer Hermann örneğini vermek sanırım uygun olacaktır. Kendisi Almanya'nın en prestijli gazetelerinden biri olan Franfurter Allgemeine Zeitung'un Türkiye ve Orta Doğu temsilciliğini yapmış, ekonomist ve İslam bilimleri uzmanıdır. 2008'de ilk olarak Almanca yayınlanan kitabı, Türk toplumundaki kültür çatışmasını ele alır ve bu çatışmanın köklerini Osmanlı'nın son dönemlerine kadar inerek arar.

ülkesini dönüştürüyor ve bu kimliğiyle birlikte Batı'ya yöneliyordu; bu durum islamofobi ile uğraşan Batı için şüphesiz bir ilgi odağı olmuştur. Göle, Türkiye'nin AB'ye adaylığının Avrupa'da İslam varlığı tartışmalarını da beraberinde getirdiğini ifade eder. Bu sayede Avrupa, Avrupalılığını tartışır (Göle, 2007, 1).

Türkiye algısını açıklamak için bir diğer önemli unsur sanırım, Türkiye'nin entelektüellerindeki bir değişimdir. İslamcılığa karşı sekülerizmi savunan ve başlarda 28 Şubat sürecinde tavır koymaktan çekinen insanların da kendisiyle 2000'li yıllar itibariyle hesaplaşması belirleyici bir rol oynamıştır. Bu anlamda Hasan Cemal gibi isimler ön plana çıkmaktadır. Cemal, yazdığı kitaplarında medya ve gazetecilerin demokrasi sorununa karşı sessiz kalmalarını ve asker ile ilişkilerini eleştiriyor ve 2000'li yılların Türkiye için normalleşmeye doğru gidildiği bir süreç olarak tanımlıyor (Düzel, 2008: 415 vd). Yine yabancı gazetelerde Türkiye'ye dair aktarılan haberlerde görüşüne başvuru alan insanlar da değişiyor. Daha önceleri örneğin Oktay Ekşi gibi bir ismin dünya görüşüne ve Türkiye yorumuna yer verilirken, son yıllarda başvuru alan entelektüeller ve gazetecileri profili değişiyor. Batılı, daha liberal bakışlı ve aynı zamanda askerin ve elitist sınıfın rolünü sorgulayan şahısların görüşleri gündeme geliyor. Bunlar arasında Alper Görmüş, Şahin Alpay, Ruşen Çakır gibi isimler göze çarpmaktadır.

Son bir etkileyici unsur olarak Nilüfer Göle gibi sosyologların kitaplarına ve röportajlarına ve de elbette ilk Nobel ödüllü yazar olarak Orhan Pamuk'un görüşlerine yer verilmesidir. Göle, İslam'ın görünürlüğünü inceleyen çok sayıda çalışmalar yayınlamış ve "Batılı" bir kadın olarak farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur; aynı zamanda bu çalışmalarını bütün bu İslam tartışmalarının en sıcak yaşandığı ülkelerden biri olan Fransa'da EHESS'te yürütmüştür. Orhan Pamuk şüphesiz Nobel ödüllü yazar olarak Batı'da dikkat çekmiş ama zaten öncesinde kitapları çok sayıda dile çevrilmiş ve en çok

satanlar arasında yer almıştır ve bu gerçek onu Batı'da muteber bir şahıs yapmıştır. Sanırım kendisinin Türkiye'ye dair eleştirel görüşleri, yani Kürt ve Ermeni meselesine resmi ideoloji penceresinden bakmaması, Batılı entelektüeller için önemli bir kıstas olmuştur. Kendisinin Türkiye algısı, ki buna militer olmayan İslam algısı da dahildir, Batılı görüşü etkileyen bir unsurdur.

Yani Batı Türkiye'de yaşanan hesaplaşmanın geç de olsa farkına varmıştır. Ancak hem İslam ülkesi olması hem de demokratik olmayan unsurları barındırması sebebiyle eleştirilmeye devam edilmektedir. Burada Batı medyasına dair belki de belirtilmesi gereken bir mesele de ele alınan medya kuruluşlarının nitelikleridir. İncelen kuruluşlar genelde eğitimli sınıfa hitap eden ve içerik bakımından seviyesi daha yüksek olan medya organlarıdır. Bu nedenle haberlerde düz bir İslam eleştirisi ve karikatürize edilmesi yoktur, ancak kendi okuyucu kitlesini ikna etmek adına mesaj daha sofistike, kapalı ve "diplomatik" bir üslupla verilmiştir. Batı medyasının önemli bir ayağı olan boyalı basın bu çalışmada hiç ele alınmamıştır; daha alt tabakalara hitap eden bu basın- yayın kuruluşlarındaki algı elbette çok farklıdır ve ülke analizi yerine karikatürize bir dille olayların aktarılması söz konusudur. Yine bu kuruluşlarda İslamcılar bir korku unsuru olarak manşetlere taşınmaktadır ve sanırım Türkiye'de yaşanan olayların farkındalığı söz konusu değildir.

5. KAYNAKÇA

Ağırakça, Ahmet, 2007, 28 Şubat Kışkacında Üniversitelerimiz, (içinde) 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Ahmad, Feroz, 2006, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, çev. Sedat Cem Karadeli İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,

Akdağ, Bilal, 2010, 28 Şubat Askeri Müdahalesi ve Türk Siyasetine Etkileri, Türkiye’de Asker-Siyaset İlişkinin Tarihsel Serüveni Bağlamında Bir İnceleme, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD.

Ammann, Ludwig, 2006, Private and Public in Muslim Civilization, içinde: Islam in Public, derleyen: Nilüfer Göle, Ludwig Ammann, İstanbul Bilgi University Press

Arslanoğlu, Serkan, 2008, Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliğinin Kimlik Meselesi Odağında İncelenmesi: İngiliz Basımında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri, Ankara.

Aslan Zehra, 2008, Türk ve Alman Basımında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Selçuk Üniversitesi SBE YL Tezi, Konya

Avcı, Gültekin, 2007, 28 Şubat ve İstihbarat, 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul

Bayramoğlu, Ali, 2007, 28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi, İletişim.

Bayramoğlu, Ali, 2007, 28 Şubat’ın Neresindeyiz, 28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık.

Blommaert, Jan, Bulcaen, Chris, 2000, Critical Discourse Analysis, Annual Review of Anthropology, Vol. 29 (2000), pp. 447-466.

Bullock, Katherine, 2005, Müslüman Kadınları ve Tesettürü Yeniden Düşünmek, çev. Muhammet Şeviker, Karakalem, İstanbul

Cooper, Malcolm, 2002, The Legacy of Atatürk: Turkish Political Structures and Policy Making, International Affairs 78:1

Çizakça, Murat, 2002, Demokrasi Arayışında Türkiye: Laik-Dindar/Demokrat Uzlaşmasına Bir Katkı, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

Diaz-Bone, Rainer, 2003 Entwicklungen im Feld der foucaultschen Diskursanalyse, Historical Social Research, Vol. 28, 2003, No. 4, 60 – 102, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-50564>

Duran, Ragıp, 1999, Global Medya Eleştirileri Burası Dünya Polis Radyosu, YKY, İstanbul.

Düzel, Neşe, 2008, Hesaplaşma, Doğan Kitap, İstanbul.

Ensaroğlu, Yılmaz, 2007, 28 Şubat’ın İnsan Hak ve Özgürlüklerine Etkileri, (içinde) 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul

Eraslan, Sibel, 2007, 28 Şubat 1997’nin Hedefindeki Kadın Kimliği, (içinde) 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Erdin, Murat, 2010, Silahsız Kuvvetler: Medya, İstanbul, Destek Yayınevi.

Erdoğan, Mustafa, 2007, 28 Şubat Darbesi, (içinde) 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Fairclough, Norman, 1995, Critical Discourse Analysis: the critical study of language, Longman Publishing, London and New York

Fulcher, Eamon, What is Discourse Analysis,
http://66.116.131.110/discourse_analysis.html

Garrity, Zoe, 2010, Discourse Analysis, Foucault and Social Work Research: Identifying Some Methodological Complexities, Journal of Social Work, 2010:10:193, s. 194, erişim 17.01.2011.

Gee, James Paul, 2006 What is Literacy?, Language and Linguistics in Context: Readings and Application for Teachers, edited by Harriet Luria, Deborah M. Seymours, Trudy Smoke, Lawrence Earlbaum Publishing, USA

Göle, Nilüfer, 1997, The Gendered Nature of the Public Sphere, Public Culture, 1997, Vol 10 No 1.

Göle, Nilüfer, 2000, La Laicite, L'Espace Public et le Defi Islamiste en Turquie, Confluences Mediterranee No33

Göle, Nilüfer, 2006, Islamic Visibilities and Public Sphere, içinde: Islam in Public, derleyen: Nilüfer Göle, Ludwig Ammann, Istanbul Bilgi University Press

Göle, Nilüfer, 2007, İslam, European Public Space and Civility, Eurozine, www.eurozine.com

Göle, Nilüfer, 2008, Mühendisler ve İdeolojiler, Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere, Metis Yayınları.

Göle, Nilüfer, 2009, İç İç Geçişler: İslam ve Avrupa, çev. Ali Berktaş, Metis Yayınları, İstanbul, s.28.

Grew, Joseph, 1999, Yeni Türkiye: Amerika'nın ilk Türkiye Büyükelçisinin Anıları, Multilingual Yayınları, İstanbul, çev. Kadri Mustafa Orağlı, s. 178-191.

Gültekin, Asım, 2007, 28 Şubat Psikolojisinin İslamcı Kültür Hayatına Yansımaları Üzerine Notlar, (içinde) 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Hermann, Rainer, 2011, Türkiye'de Neler Oluyor? Anadolu'nun Uyanışı ve Yeni Elitler, çev. Haşim Koç, Muhammet Ali Asil, Gül Senem Kahya, Ufuk Yayınları

Hongur Andaç, 28 Şubat Sürecinde Ordu, Medya ve Siyasal İktidar, Ankara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2006, s.30-32.

Hutchby, Ian; Wooffitt, Robin, 1998, Conversation Analysis, Polity Press.

Jenkins, Gareth, 2007, Continuity and Change: Prospects for Civil-Military Relations in Turkey, International Affairs 83:2.

Kadioğlu, Ayşe, 1999, Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi, Metis Yayınları.

Karpat, Kemal, 2010, Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Kültürel Ekonomik Temeller, Timaş Yayınları, İstanbul.

Klausen, Jytte, 2008, İslam'ı Yeniden Düşünmek: Batı Avrupa'da Siyaset ve Din, Liberte Yayınları, Ankara.

Kurtoğlu, Aslı, 2009, İngiltere Basınında Türkiye-AB süreci (1999-2006), İstanbul.

Mair, Christian, 1997, Critical Discourse Analysis, Language Vol.73, No 1, 1997, s. 189, Linguistic Society of America, erişim 18.01.2011

Mardin, Şerif, 2001, Türk Modernleşmesi Makaleler 4, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kula Demir, Nesrin, 2004, Discourse analysis of two magazines intended for young girls Women/ Kadın 2000, 5 (1).

Özcan, Zafer, 2010, Arz Ederim 28 Şubat 1997 / 12 Eylül 2010 Basın Sendromu, Kaynak Yayınları.

Özgen, Ali, 2008, 28 Şubat Sürecinin Siyasal Açından Neden ve Sonuçları, Muğla Üniversitesi, Kamu Yönetimi ABD, Muğla.

Öztürk, Nilüfer Z., 2006, 28 Şubat'a Giden Yolda Türk Basını, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi, Ankara.

Petek, Reşat, 2007, 28 Şubat'ın Hukuk Dünyasına Yansımaları, (içinde) 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Radford, Gary P; Radford, Marie L., 2005 Structuralism, post-structuralism, and the library: de Saussure and Foucault Gary P. Radford Marie L. Radford, Journal of Documentation Vol. 61 No. 1, pp. 60-78.

Scharmann, Ingrid, Wien, <http://www.soZIAles.fh-dortmund.de/diederichs/pdfs/ScharmannOrdnung.pdf>, erişim tarihi 01 Mart 2011.

Soncan, Emre, 2006, 28 Şubat Sürecinde Medya, Marmara Üniversitesi, İletişim Bilimleri ABD, Genel Gazetecilik Bilim Dalı, İstanbul

Tarhan, Nevzat, 2007, Öğretici Darbeler, (içinde) 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul

Traynor, Michael 2004, Discourse Analysis, Nurse Researcher, 2004.

Türköne, Mümtazer, 2007, 28 Şubat'ın İdeolojisi: Türk Usulü Nasyonal Sosyalizm, 28 Şubat Postmodern bir Darbenin Sosyal ve Siyasal Analizi, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Üstel, Füsün, 2005, Makbul Vatandaşın Peşinde: II Meşrutiyet'ten Bugüne Türkiye'de Vatandaş Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul

Van Dijk, Teun A., 2007, Medya İçerikleri, Bir Söylem Olarak Habrin Disiplinlerarası Çözümlemesi, Çev. Ümit Atabek, (içinde) Medya Metinlerini Çözümlemek, Der. Gülseren Şendur Atabek, Ümit Atabek, Ankara, Siyasal Kitabevi.

Van Dijk Teun A, Critical Discourse Analysis, (içinde) D. Tannen, D. Schiffrin & H. Hamilton, Handbook of Discourse Analysis. (pp. 352-371). Oxford: Blackwell, 2001 <http://www.discourses.org/OldArticles/Critical%20discourse%20analysis.pdf>

Van Dijk, Teun A., 1993, Principles of critical discourse analysis. Discourse & Society, 4(2), 1993, 249-283.

Yıldırım, Ergün, 1999, İktidar Mücadelesi ve Din, Bilge Yayıncılık.

“Yakın Tarih”, İz Tv, yayınlama tarihi ve saati: 29.09.2011 14:55-15:37

Zaman Gazetesi, 14 Mart 2011 tarihli Zaman gazetesinde Sağlık-İş sendikası başkanı Mustafa Başoğlu ile yapılan röportaj

http://de.wikipedia.org/wiki/British_Broadcasting_Corporation

http://de.wikipedia.org/wiki/Der_Spiegel

http://de.wikipedia.org/wiki/Die_Welt, erişim tarihi 04.01.2011

http://de.wikipedia.org/wiki/Die_Zeit

<http://dosyalar.hurriyet.com.tr/2001almanak/05pole.asp>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Deconstruction>

http://en.wikipedia.org/wiki/Die_Tageszeitung (erişim: 17.01.2011),
<http://www.mondotimes.com/1/world/de/83/3450/8544>

http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_in_the_United_Kingdom

http://en.wikipedia.org/wiki/The_Daily_Telegraph

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/HC82agI7057Plm31QIHRrQ_x3D_x3D_

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/QmXqncPoDy5yFV7ccvs5PQ_x3D_x3D_

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/RkKjIPQZ53HwJCYqmGRHiQ_x3D_x3D_

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/despaches/48001.stm>, Chris Morris, January 16, 1998

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2971109.stm>, 23 April, 2003

http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1023189.stm, 10 December 2009

http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/world/2002/islamic_world/2144316.stm, 22 July, 2002

http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/48025.stm, January 17, 1998

http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continents/5301682.stm, 31 August, 2006, Paul Henley

<http://oops.uni-oldenburg.de/volltexte/1999/711/pdf/kap1.pdf>

<http://www.philseflsupport.com/analysisofwrittendis.htm>

<http://prelectur.stanford.edu/lecturers/derrida/deconstruction.html>

<http://secim.iha.com.tr/Bolgeler.aspx?il=0&ilce=0&belde=0&parti=0&skod=1060&stip=7&s=27%20Mart%201994%20Belediye%20Se%C3%A7imi>

http://www.bbc.co.uk/blogs/thereporters/markmardell/2007/07/the_smoke_lifts_1.html, Mark Mardell 23 July 2007

<http://www.belgenet.com/parti/chpkurultay2.html>

- <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/155306/deconstruction>
- <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/247912/The-Guardian>,
http://en.wikipedia.org/wiki/The_Guardian, erişim 01.09.2011.
- <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/656294/Die-Zeit>
- <http://www.chpetimesgut.com/www/tr/Icerik.ASP?ID=826>
- <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jun/30/turkey.islam>,
- <http://www.guardian.co.uk/world/1998/jan/17/turkey?INTCMP=SRCH>, Chris Morris, 17 January 1998
- <http://www.guardian.co.uk/world/1999/jan/13/1?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 13 Jan 1999, Chris Morris, erişim:26.01.2011
- <http://www.guardian.co.uk/world/1999/mar/24/9?INTCMP=SRCH>, guardian.co.uk, 24 Mar 1999, Chris Morris
- <http://www.guardian.co.uk/world/1999/may/04/4?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 4 May 1999, Chris Morris
- <http://www.guardian.co.uk/world/1999/may/08/1?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 8 May 1999, Chris Morris
- <http://www.philseflsupport.com/analysisofwrittendis.htm>, ANALYSIS OF WRITTEN DISCOURSE Unit 1 - Introduction: Text, Context and Schema, Robert de Beaugrande
- http://www.secim.tk/gecmis-secimler/58_1995-yili-secim-sonuclari.htm ve YSK Bildirisi: 3 Ocak 1996 tarih ve 22512 Mükerrer sayılı Resmi Gazete.
- <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,480161,00.html>, 30.04.2007
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-19075931.html>, 30.04.2001
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-51449025.html>, 07.05.2007, Großbongardt, Annette ve Zand, Bernhard
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8687561.html>, 31.03.1997
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8720392.html>, 02.06.1997
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8732484.html>, 23.06.1997
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8939574.html>, 17.06.1996
- <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8946892.html>, 08.07.1997
- http://www.sussex.ac.uk/linguistics/documents/806q1_lecture_01.pdf
- http://www.sussex.ac.uk/linguistics/documents/806q1_lecture_01.pdf
- <http://www.taz.de/1/debatte/kommentar/artikel/1/feindbild-islamisierung/>, MARTIN RIEXINGER, 27.07.2008
- <http://www.taz.de/1/politik/europa/artikel/1/banger-blick-in-richtung-militaer/>, 27.07.2007.

<http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F02%2F06%2Fa0091&ListView=0&sort=1&ti=Ein+deutlicher+Wink+mit+dem+Zaunpfahl>, 6.2.1997 taz Nr. 5147 Ausland 152 Zeilen, Ömer Erzeren S. 9

<http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F03%2F03%2Fa0101&ListView=0&sort=1&ti=Weder+Putsch+noch+Scharia>, 3.3.1997

<http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F04%2F28%2Fa0027&ListView=0&sort=1&ti=Die+Mehrheit+%22handelt+aus+Notwehr%22>, 28.4.1997

<http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=2004%2F12%2F10%2Fa0015&start=1&ListView=0&sort=1&tx=t%C3%BCrkei+armee+putsch&sdd=01&smm=01&ssy=2004&edd=01&emm=01&eyy=2007>, 10.12.2004 Le Monde diplomatique Nr. 7536 Le Monde diplomatique 453 Zeilen, NIELS KADRITZKE S. 3

<http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3639635/Turkeys-militant-Muslims-should-worry-West.html>, Con Coughlin, 04 May 2007

<http://www.telegraph.co.uk/finance/economics/2808209/Economists-recommend-defensive-action-amid-fears-of-Turkish-coup.html>, 01 May 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550073/Turkish-anti-Islamic-rally-draws-500000.html>, Duncan Hooper, 29 Nisan 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550156/A-history-of-Turkeys-coups.html>, 30 Apr 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550255/Turkish-leader-appeals-for-unity.html>, 01 May 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550371/Turkey-poll-halted-over-Islamist-lean.html>, Amberin Zaman, 02 May 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550496/Army-meddling-threatens-Turkeys-EU-chances.html>, Amberin Zaman in Ankara and Damien McElroy, 03 May 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1557535/Turkeys-creeping-Islamisation-divides-nation.html>, Gethin Chamberlain, 15 Jul 2007

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1336071/European-court-backs-Turkeys-ban-on-Islamists.html>, Ambrose Evans-Pritchard ve Amberin Zaman, 01 Aug 2001

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1355318/Move-to-curb-Islamic-radicals-puts-spotlight-on-role-of-Turkish-army.html>, Amberin Zaman, 13 Sep 2000

<http://www.tumgazeteler.com/?a=4748992&cache=1>

http://www.welt.de/politik/article738371/Ewiger_Machtkampf_mit_den_Generaelen.html, Boris Kalnoky 27. Februar 2007.

http://www.welt.de/printelt/article638528/Ciller_misstrauen_die_Militaers_noch_mehr_als_Erbakan.html, 16. Juni 1997, EVANGELOS ANTONAROS

http://www.welt.de/print-welt/article636060/Attacke_Eins.html, 11. April 1997

http://www.welt.de/welt_print/article845504/Wem_gehoert_die_Tuerkei.html, Cem Özdemir 2. Mai 2007

http://www.zeit.de/1997/08/Erbakans_Provokation

http://www.zeit.de/1997/12/Europa_ist_kein_Christen-Club

http://www.zeit.de/1997/18/Die_Armee_bringt_keine_Rettung

<http://www.zeit.de/1997/28/Halbmond>

http://www.zeit.de/1997/34/Die_zwei_Gesichter_des_Islam

http://www.zeit.de/1998/17/Erfolg_mit_Kopftuch

http://www.zeit.de/1998/17/Keine_netten_Nachbarn_nirgends

http://www.zeit.de/2001/34/200134_erdogan.xml

http://www.zeit.de/2008/15/Putsch_der_Paragraphen

EKLER: Kullanılan Gazete Haberleri ve Makalelerin Orijinal Metinleri

The Daily Telegraph

*Move to curb Islamic radicals puts spotlight on role of Turkish army*⁸⁷

TURKEY'S generals have increased pressure on their politicians to clamp down on Islamic radicalism, prompting fresh debate about the army's role in politics.

Huseyin Kivrikoglu, Turkey's habitually taciturn chief of general staff, recently declared that there were "thousands of civil servants chipping away at the very foundations of the [secular] republic," he said at a cocktail party. "When we identify such people within our ranks we immediately expel them. If Turkey's institutions are to function properly the government should do the same."

Turkey's generals view themselves as the custodians of the secular legacy laid down by the founder of modern Turkey, Kemal Atatürk. So it came as no surprise when the military forced Turkey's first Islamic prime minister, Necmettin Erbakan, out of office in 1997 amid vague charges that he was seeking to impose religious rule during an erratic year in office.

Mr Erbakan, whose Welfare party was banned on similar charges, is likely to go to jail after an appeals court recently upheld a one-year sentence he received last year for "inciting hatred among the public based on religious and racial discrimination" during a speech he made six years ago in the largely Kurdish province of Bingöl. Mr Erbakan's crime, among others, was to have suggested that Kurdish school children be allowed to call themselves Kurds.

Gen Kivrikoglu's remarks came after Turkey's newly elected president, Ahmet Necdet Sezer, twice refused to sign a military-inspired decree empowering the government to sack government employees deemed to be overly pious or sympathetic to Kurdish separatists. Mr Sezer, formerly chief judge at the Constitutional Court, said the decree violated the supremacy of law.

A recent opinion poll showed that 80 per cent of the Turkish public approved of the president's decision despite claims by the military that Islamic radicalism was the "number one threat" to the republic. A senior Western diplomat said: "Clearly, the army needs to exaggerate such threats in order to justify its continuing role [in politics]."

But that role is coming under increasing scrutiny as the European Union finalises a long list of conditions Turkey needs to meet before it can begin full membership talks for which it was declared a candidate at an EU summit in Helsinki last year.

One condition laid down in the "Accession Partnership", which will be presented to the Turkish government on Nov 8, is that the military keeps out of politics. Another is that Turkey grant greater cultural and political rights to its estimated 12 million Kurds.

*Turkish anti-Islamic rally draws 500,000*⁸⁸

Around half a million people gathered in Istanbul today demanding the resignation of the pro-Islamic government.

The rally will spur fears of a military coup as it follows a steep rise in tensions between Recep Tayyip Erdogan, the country's prime minister, and the pro-secular army, which accuses the government of tolerating the activities of radical Muslims.

"Turkey is secular and will remain secular," the protesters chanted, waving the national flag.

Ahmet Yurdakul, 63 year-old a retired government employee accused the government of wanting to "drag Turkey to the dark ages."

⁸⁷ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/1355318/Move-to-curb-Islamic-radicals-puts-spotlight-on-role-of-Turkish-army.html>, Amberin Zaman, 13 Sep 2000

⁸⁸ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550073/Turkish-anti-Islamic-rally-draws-500000.html>, Duncan Hooper, 29 Nisan 2007

At the heart of the dispute is the recent indecisive presidential election, in which the ruling party candidate Foreign Minister Abdullah Gul, failed to secure a first-round victory on Friday.

Mr Erdogan's government yesterday rejected a warning from the army about the vote, calling it interference that is unacceptable in a democracy.

Most opposition legislators boycotted the vote and challenged its validity in the Constitutional Court, prompting the military to voice its concern and threaten to become more openly involved in the electoral process

Since coming to power, Mr Erdogan's party has supported religious schools and tried to lift the ban on Islamic head scarves in public offices and schools.

Opponents accuse them of trying to unpick the heritage of Ataturk, who founded the modern Turkish state along secular lines, replacing the Islamic alphabet and granting women the right to vote.

Turkey has experienced three military coups since 1960.

A history of Turkey's coups⁸⁹

- The first coup was in 1960 when the army arrested all members of the ruling Democrat Party and put them on trial.*

- In 1961, Adnan Menderes, the overthrown prime minister, was hanged together with his foreign and finance ministers.*

- In 1971, the army forced the conservative prime minister, Suleyman Demirel, to resign. Martial law was declared and a government of "technocrats" installed.*

- The army's last major intervention in politics came in 1980 when the generals took over Turkey after violence between Left- and Right-wing students brought them to the brink of civil war.*

- The Junta leader, Kenan Evren, elevated himself to the presidency and rewrote the constitution to guarantee the army's power.*

- In 1997 the army forced the Islamist-led coalition of Necmettin Erbakan to resign on the grounds that he was steering Turkey toward religious rule. But the army refrained from seizing power and allowed secular politicians to form a new government*

Economists recommend defensive action amid fears of Turkish coup⁹⁰

Fears of a military coup sent Turkey's stock market and currency tumbling yesterday.

The Turkish lira slid 2.43pc, its largest drop in seven months, and the main stock market index fell 4pc, wiping \$7.8bn (£3.9bn) from share values, as economists recommended taking "a defensive strategy to Turkish assets" amid fears for the country's democracy.

British companies in Turkey were keeping a close eye on developments. Among the largest is HSBC, which made \$217m profit in Turkey last year and employs 5,300 staff.

A spokesman said the bank planned to grow its branch network "significantly" from 192 over the next two years and the strategy "had not changed" despite the army's warning on Sunday that it would "take action" if Turkey's secularism was threatened by elections.

British companies have been rapidly growing their presence in Turkey. In 2005, Vodafone bought Telsim, Turkey's second largest mobile phone group, for \$4.55bn, citing the attractive demographics of the fast-growing and young population. Tesco has 4,500 staff at 20 stores. GlaxoSmithKline employs 730, mostly sales, staff and British American Tobacco has 300 people on the payroll.

Oil giants Shell and BP are in Turkey, as are Cadbury Schweppes and British Airways.

⁸⁹ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550156/A-history-of-Turkeys-coups.html>, 30 Apr 2007

⁹⁰ <http://www.telegraph.co.uk/finance/economics/2808209/Economists-recommend-defensive-action-amid-fears-of-Turkish-coup.html>, 01 May 2007

Deutsche Bank's chief economist for Turkey Teyfik Aksoy said foreigners are worryingly exposed to the Turkish markets. He said: "Local investors' perception of political risk has manifested itself with the rise in foreign exchange deposits. By contrast, non-residents have been building positions in the local debt market as well as equities."

The main stock market index reached an all-time high on April 25 and has climbed 15pc this year, more than double the gain for MSCI benchmark emerging market index. Turkey received a record \$19.8bn in foreign investment last year and economic growth has averaged 7pc since.

Figures from the Office of National Statistics show British exports to Turkey were up 11pc in 2006, driven by financial services.

Turkish leader appeals for unity⁹¹

Turkey's prime minister appealed for national unity in a television address yesterday, amid rising tension between secularists and his Islamist-rooted government over presidential elections.

Tayyip Erdogan said: "Unity, togetherness, solidarity, these are the things we need most... Turkey is growing and developing very fast... We must protect this atmosphere of stability and tranquillity."

His speech was recorded on Saturday, a day after the army threatened to intervene in the presidential poll process. The army, which sees itself as the guardian of Turkey's secular system, has ousted four governments since 1960. Mr Erdogan's ruling AK Party has named Abdullah Gul, the foreign minister, as its presidential candidate.

Secularists suspect Mr Erdogan and Mr Gul, both former Islamists whose wives wear the Muslim headscarf banned from state institutions, of wanting to subvert the strict separation of state and religion. They deny the charge.

Turkey's financial markets have tumbled. Investors took fright at instability sparked by a court challenge to the presidential poll, a mass anti-government rally of up to one million people on Sunday and the army's threat

Turkey poll halted over Islamist lean⁹²

Turkey lurched deeper into political crisis last night after a court halted the country's presidential election.

The constitutional court annulled the first round vote of the ruling party's candidate, Abdullah Gul, amid fears that he wanted to take the country in a pro-Islamic direction. The court ruled that not enough MPs took part in the vote last Friday for it to be valid.

The decision, which comes as a blow to the country's Islamic-leaning government, looks likely to force an early general election.

The military sees itself as the guarantor of the secular state and has ousted four governments in the past 50 years, most recently in 1997 when it acted against a cabinet which included Mr Gül.

A spokesman for Tayyip Erdogan, the prime minister, said last night that he was considering holding a general election "as soon as possible" following the court's decision.

A government spokesman said that it would defy the ruling and go ahead with another vote on Mr Gül's candidacy in parliament today.

"What we need to cast off and get rid of these shadows is early (general) elections as soon as possible," Mr Gül said after the court decision.

The 550-seat Ankara parliament, in which Mr Erdogan's AK party has 352 MPs, holds elections for president every seven years.

⁹¹ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550255/Turkish-leader-appeals-for-unity.html>, 01 May 2007

⁹² <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550371/Turkey-poll-halted-over-Islamist-lean.html>, Amberin Zaman, 02 May 2007

If it decides to call a snap general election, the AK party wants opposition agreement to lower the minimum age for MPs from 35 to 25, which it believes could boost its chances of returning with a bigger majority. Secularists fear if the AK party secures control of the presidency as well as the government it will erode the non-religious system of government set down by the founder of modern Turkey, Kemal Attaturk. The party denies the charge.

The state, most of whose citizens are Muslims, continues to aspire to membership of the European Union. It remains a key regional member of Nato and is an ally of the United States.

But many inside the country fear that political and constitutional instability could scupper its chances of joining the EU and cost its economy much-needed inward investment.

The crisis has hit Turkey's developing financial market hard. It suffered a record fall on Monday and continued to slide yesterday.

Increasingly violent street protests have exposed a widening gulf between the ruling party and the secular opposition.

Before yesterday's ruling, almost 700 people were arrested after violent clashes with police during an unofficial May Day march in Istanbul.

Demonstrators were marking the 30th anniversary of a mass shooting at the annual event by a lone gunman.

But as tensions rose, riot police fired tear gas and used water cannon to break up the crowds. Youths threw Molotov cocktails and set cars ablaze before police fired live rounds into the air as a warning.

Army meddling 'threatens Turkey's EU chances'⁹³

The European Union warned the Turkish military yesterday that its interference in the country's politics could jeopardise its chances of joining the EU.

"The EU is founded on the principles of liberty, democracy, respect for human rights and fundamental freedoms, the rule of law, and the supremacy of democratic civilian power over the military," Olli Rehn, the EU enlargement commissioner, said in a statement.

"If a country wants to become a member of the Union, it needs to respect these principles."

The comments came after Turkey's prime minister, Recep Tayyip Erdogan, asked parliament to call a general election in July, five months early, after the country's highest court annulled a vote to choose a new president.

The army warned at the weekend that it would intervene if Abdullah Gul, the ruling AK party's foreign minister, was made president.

Opposition leaders fear Mr Gul's election would enable the government to pursue an "Islamic agenda" it has so far kept in the shadows.

Parliament will hold a second vote on Mr Gul's nomination on Sunday but there is so far no sign that the opposition will end its boycott that triggered the court ruling. Since gaining power in 2002, the AK party has stressed its moderate credentials. Although both Mr Erdogan and Mr Gul have complained about rules banning religious symbols from government property, the party has pledged support for the secular constitution.

After his candidacy was rejected, Mr Gul vented his frustration that he remained unacceptable to the military despite his time as foreign minister. "I have been Turkey's foreign minister for four and a half years," he said. "There are not many people in Turkey who can be trusted if I can't be."

Onur Oymen, the hawkish deputy chairman of the main opposition Republican People's Party, said the secular basis of the Turkish state was the true guarantee of democracy.

"You can't have democracy without secularism," he said. "The notion of moderate Islam to check radical Islam is nonsense. This idea being promoted by certain countries should be abandoned."

⁹³ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1550496/Army-meddling-threatens-Turkeys-EU-chances.html>, Amberin Zaman in Ankara and Damien McElroy, 03 May 2007

The Turkish establishment remains sceptical of AK's true intentions. Turkey's president holds key powers, chairing the national security council, the body that controls the military; appointing judges and university rectors.

Turkey's militant Muslims should worry West⁹⁴

Inside abroad

Mustafa Kemal Ataturk, the father of modern Turkey, was no friend of Islam. Late at night, and in his cups, Turkey's iconic leader would often refer to the nation's Islamic past as "a necklace of corpses" that defiled the new state he was trying to create from the ruins of the Ottoman empire.

The 15 years he governed the country is most remembered for the almost obsessive purge he undertook of the country's Muslim identity as he sought to create a society more attuned to the ways of modern Europe.

The Caliphate, the body that had governed the Muslim world for four centuries under the Ottomans, was unceremoniously abolished within months of the creation of the modern Turkish state.

The minarets of the country's mosques were silenced by a ban on the muezzin broadcasting their daily prayers, and the more radical madrassas were closed.

Anyone who turned up at Ankara's city walls in dress deemed to be too Islamic in nature was unceremoniously sent back to the provinces. Sharia law was replaced by a penal code modelled on that of Switzerland and the emancipation of women was encouraged by laws that banned the wearing of veils. Arabic script was replaced by the Latin alphabet, and the centuries-old ban on alcohol was lifted.

It is hardly surprising, then, that the crowds of demonstrators who have been protesting at the country's creeping Islamisation should carry banners bearing Ataturk's intimidating features.

The crude attempt by Recep Tayyip Erdogan, the country's crypto-Islamic prime minister, to secure the presidency for a practising Muslim, Abdullah Gul, the current foreign minister, has provoked such outrage that the nation's military elite, who regard themselves as standard-bearers of Ataturk's legacy, threatened to stage yet another military coup.

That deeply disturbing prospect has - for the moment, at least - been averted by Erdogan's decision to call an early election this summer to decide the issue by democratic means. But with Erdogan's Justice and Development party, which is deeply rooted in the country's burgeoning Islamic constituency, riding high in the polls, a return to the kind of military dictatorship that plagued Turkey's political development throughout the 20th century cannot be ruled out.

Turkey's military establishment is Kemalist to the core, and the mere suggestion that the country might appoint a president whose wife insists on covering herself with a veil for public functions would be enough to have them taking to their tanks.

Despite Erdogan's insistence that he has no desire to dilute the country's distinctive secular character, the hawkish generals have viewed him as an Islamist in disguise in the three years since he came to power. They, together with the millions of Turks who are at ease with the country's secular outlook, are concerned at the growing influence Islam is having on Turkish society.

Ten years ago it was normal to see groups of young girls in school uniforms on the streets of Istanbul. Today they have virtually disappeared, to be replaced by women wearing headscarves. During the holy Islamic month of Ramadan it is not uncommon for street fights to break out between religious Muslims objecting to their secular compatriots lighting a cigarette during the daytime fast.

Turn on any television or radio debate in Turkey these days and the main subject of discussion most likely concerns the threat Islam poses to the country's future. "Do you want us to become another Iran or another Afghanistan?" one frustrated secularist demanded of an Islamic supporter during a Turkish radio station phone-in earlier this week.

Given Turkey's geographical location, it is hardly surprising that it is susceptible to the threat of radical Islam being imported across its south-eastern borders. And even though Justice and Development's

⁹⁴ <http://www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3639635/Turkeys-militant-Muslims-should-worry-West.html>, Con Coughlin, 04 May 2007

Islamic agenda is mild compared with that on offer in neighbouring Iran, Erdogan's failed attempt to criminalise adultery - it was vetoed by the current president, Ahmet Necdet Sezer - has done nothing to allay the suspicions of those determined to maintain the Kemalist settlement.

The mounting polarisation between Turkey's devout Muslims and its secular, mainly urban, elite should be a matter of grave concern for the West, which has often sent Ankara conflicting signals about its value as an ally.

In military and strategic terms, Turkey has long been regarded as a key asset, particularly after the September 11 attacks put it on the front line of Washington's various campaigns to root out Islamic terrorists and confront rogue states.

Yet Turkey's enthusiastic attempt to join the European Union has received a decidedly lukewarm response, with many member states expressing strong reservations about welcoming 70 million Muslims into an alliance whose population is more familiar with the tenets and traditions of Christianity.

The various delaying tactics Brussels has employed to postpone Turkey's entry, from doubts over its economic viability to Ankara's obstinacy about opening its ports to Greek Cypriot vessels, has not only succeeded in dampening the Turks' excitement about the whole venture, but has encouraged an upsurge in nationalistic fervour that underlies the country's current travails.

Accusations that the West's Islamophobia is responsible for blocking Turkey's entry to the EU have, perversely, increased support for Islamic groups that seek to accentuate the country's historic Muslim character.

Brussels' procrastination has also seen a revival of the ultra-nationalist groups that regard Cyprus as their cause célèbre, and are not afraid to use violence against anyone accused of "insulting Turkishness".

January's murder of Hrant Dink, the Turkish-Armenian journalist who accused the Turks of committing genocide against the Armenians during the First World War, is symptomatic of the paranoia and isolationism that is sweeping the country, and now threatens the long-term stability of a key Nato ally.

The EU's patronising treatment of Turkey's membership application has certainly not helped to placate this siege mentality, and explains why so many Turks now seek to invoke the spirit of Turkish nationalism espoused by Ataturk. But these are dangerous currents.

The generals, not the politicians, are the true keepers of the Ataturk flame and, like the country's founding father, they will not stand idly by if the Turks attempt a return to their old Islamic ways

Turkey's 'creeping Islamisation' divides nation⁹⁵

It could have been a scene from any beach in Turkey: a cluster of young women reclining on sun-loungers, soaking up the midday rays, thumbing through novels and smoking cigarettes, while fellow holidaymakers splashed in the sea.

Yet there was not an inch of bare flesh on them; these sun worshippers were clad from head to toe in headscarves and cover-all swimsuits. A couple of girls strolled past, their skimpy bikinis fighting an unequal battle against their contents. A teenage boy gawped, but if the other women noticed, they paid little attention.

A holiday complex on the gulf of Antalya seems an unlikely frontline for a clash of cultures that is dividing a nation. But the question of whether these two very different ways of living can co-exist, or whether one must inevitably impose itself on the other, holds the key to Turkey's future.

Next Sunday the country goes to the polls. Opponents of the prime minister, Recep Tayyip Erdogan, fear that the Right-wing religious conservatives at the helm of his ruling AK party are set on diverting Turkey from its fiercely secular traditions down a path of creeping Islamisation. Educated liberals in cities such as Istanbul and Ankara look askance at rural incomers and what they consider to be their backwards-looking religiosity.

At the upmarket Bera Alanya hotel, a little way down the coast from the fleshpots of Alanya, middle-class religious conservatives are voting with their wallets. Most guests come from cities in Anatolia, while the rest are generally Turkish expatriates, and they have chosen the hotel for a reason: it has a swimming

⁹⁵<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1557535/Turkeys-creeping-Islamisation-divides-nation.html>, Gethin Chamberlain, 15 Jul 2007

pool for women only. Every room has a copy of the Koran, a prayer mat and a sticker pointing towards Mecca. The bar serves no alcohol.

"It is better for my wife because she is a strong Muslim," said Mustafa Ekina, a 43-year-old furniture salesman from Rotterdam, staying at the hotel with his wife Nuriye and their 13-year-old daughter.

Mrs Ekina, resplendent in elegant silk headscarf, had packed both a bikini and a hasema, the two-piece swimsuit reminiscent of a shell suit with a close-fitting hood. The hotel shop sells the top of the range version for 120 Turkish lira (about £45). The makers claim it is possible to achieve a tan through the material.

"I have a hasema to swim in the sea and a bikini to swim in the women-only pool," she said. "Our beliefs say only our men should see our bodies, not everybody."

Her daughter is unconvinced, however. Eschewing a hasema, she had taken herself off to the pool in her Western swimwear. "My children don't like hotels like this," said Mr Ekina. "My daughter is more European. She wears a bikini. She can choose, however, when she is older. I will talk to her and tell her my beliefs. But I will never say to her what she must do."

People had the wrong idea about religious conservatives, he said. "We are strong Muslims but we do not want terrorism or a fight, we want only a holiday." This is certainly the view of the ruling AK party's leaders. The government claims the secularists are worrying about a threat that does not exist.

It points to the booming economy and the strides made towards joining the European Union, claiming it is the opposition parties, playing on growing Turkish nationalism, who have taken a more confrontational stance towards Europe and towards the United States.

Nothing encapsulates the divide between the two sides better than the debate over headscarves.

Many of the ruling party's women supporters - including the prime minister's wife, Emine Erdogan - wear them, yet they remain banned from official buildings under Turkey's strictly secular constitution.

"People ask 'Why do I see more women in the street with headscarves?'" said Egemen Bagis, Mr Erdogan's foreign policy adviser. "The answer is that in the past they were ashamed to go out. Now they are saying that the prime minister's wife wears it, so why should they be ashamed? I defend a woman's right to wear a headscarf as much as I defend her right to wear a miniskirt. We are against central government telling people how to live their lives."

This weekend the AK party is well ahead in the polls and is hoping to win the 367 seats - a two-thirds majority - it needs to get its own presidential candidate elected, later this summer, in a vote by MPs.

Although Turkey's complex electoral system makes that unlikely, the party has pledged to hold a referendum on the direct election of the president. Either outcome would put it on collision course with Turkey's all-powerful generals, who see themselves as guardians of Turkey's secular identity.

In April the military, which has staged four coups since 1960, issued a stern rebuke to the government for putting forward the foreign minister, Abdullah Gul, as its presidential candidate. In the absence of a second chamber, the president is seen as a check on parliament. But Mr Gul's wife wears a headscarf - a political statement, many say, which shows he was not the man to defend the secular status quo and prevent the government pushing through a radical programme of Islamisation. The opposition argues that the Gul stand-off revealed the government's true colours.

"People want a secular country, but if you look at the lifestyle of the prime minister, it is not a modern lifestyle," said Sinasi Oktem, a candidate for the main opposition party, the Left-leaning CHP, in the Umraniye -district of Istanbul. They were just biding their time, he said. "With the AKP, Turkey is in danger."

But out on the streets, his party workers were struggling to get their message across. Three dejected canvassers sat at a stall, stacked high with election leaflets. No one was stopping. Just 30 yards up the street, the AK party caravan was thronged with people - including women in headscarves who stopped to pick up free gifts.

A solicitor, Hatice Kacmazoglu, her long red hair uncovered, said: "I'm modern and open minded. They don't force me to cover my hair. If the AK party thought like that, I don't think I could be a member." She giggled nervously. "It's not going to be like Iran."

BBC*Despatches*⁹⁶

The constitutional court in Turkey has decided to shut down the largest party in parliament - The Pro-Islamist Welfare Party. The 11 judges voted nine to two in favour of closing the party down for violating the constitution. The decision will take effect when the full court ruling is published officially in a few days' time. Chris Morris reports from Ankara.

The verdict was as severe as the Welfare party had feared. The Chief Justice said Welfare had violated its constitutional obligations, which demand that all parties must respect the principles of Turkish secularism.

The party leader, Necmettin Erbakan, and a number of his associates, will be banned from active politics for five years. The party's assets will be transferred to the state treasury.

There is no right of appeal against the court's verdict. Most of Welfare's parliamentary deputies will be allowed to retain their seats, but they'll have to serve in the first instance as independents.

In an initial reaction the party spokesman said a shadow had been cast over Turkish democracy. Welfare had more than 4 million members around the country, and it won just over 20% of the vote at the last election - enough for it to become the largest party in parliament.

It's now been dissolved at a time when Turkey is trying to persuade the outside world that it has made real progress towards strengthening its democracy.

This verdict may also increase tensions within Turkey between those who believe religion should be allowed a more open role in public life and those who argue that any move away from strict secularism would be a betrayal of the country's founding principles.

*World: Analysis*⁹⁷ *Turkey Bans The Islamists*

Turkey's highest court has decided to close down the country's main Islamic party, Welfare, which has the largest number of seats in parliament. Welfare's leader, Necmettin Erbakan, and several other party officials have been banned from politics for the next five years. The state prosecutor said Welfare had violated the secular principles of the Turkish constitution. Our regional reporter, Caroline Hawley looks at the likely impact of the decision.

Welfare is the biggest party in parliament. In general elections in December 1995, it took more than twenty per cent of the vote. This made it possible in June 1996 for its leader, Necmettin Erbakan, to become the country's first Islamist prime minister, as part of a coalition government. But Mr Erbakan's rule proved short-lived. Turkey's powerful military, which sees itself as the guardian of the country's secular constitution, grew increasingly upset by what they saw as Welfare's attempts to Islamise the country, accusing the party of secretly planning to introduce Islamic rule. Less than a year after he took office, Mr Erbakan was forced to resign.

Now Turkey's secular establishment has gone one step further, deciding to outlaw Welfare altogether. A spokesman for the party -- which has more than four million members -- said the decision had cast a shadow over Turkish democracy. That view is shared by the international community. Concern over Turkey's human rights record -- particularly towards the Kurdish separatists fighting for autonomy in the south-east of the country -- was a key factor in the country being kept out of the European Union. The decision to close down the country's biggest party is certain to damage further Turkey's reputation abroad. It could also prove counter-productive. Across the Muslim world, government attempts to suppress Islamic groups and parties have served only to radicalize them.

Although Welfare was the biggest political party in parliament, the majority of Turks voted for secular parties. Some of them share the military's view that upholding the country's secular constitution is more important than democracy. But many are concerned that the decision to outlaw the Welfare party may only increase the appeal of political Islam.

⁹⁶ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/despatches/48001.stm>, Chris Morris, January 16, 1998

⁹⁷ http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/48025.stm, January 17, 1998

This is the third time that an Islamic-oriented party led by Necmettin Erbakan has been banned. His National Order Party, formed in 1970, was banned a year later, following a military coup. He then formed another party -- the National Salvation Party -- which survived for several years before it was closed down in 1980 after another army coup. The Welfare Party is almost certain to re-appear under a different name. A new Islamic party, named Virtue, has already been formed in anticipation of the decision to ban Welfare.

Turkey: Battle of the headscarf⁹⁸

In the second programme in our series about Islam and modernity, the BBC's Roger Hardy looks at the clash between religion and secularism in Turkey.

On the streets of Istanbul, Muslim girls march in defiance of the Turkish state.

They are demanding the right to wear a headscarf when they go to school.

In most countries, the issue would be uncontentious, but not here.

In Turkey the official orthodoxy of the state is Kemalism - the secular nationalism introduced by Turkey's founding father, Mustafa Kemal Ataturk, when he created the modern state in the 1920s.

But, although the state is secular, the people are overwhelmingly Muslim.

So the headscarf has become a highly charged symbol of the collision between Kemalism and Islam.

Seventeen-year-old Zeliha was turned away by riot police when she tried to go to school in her headscarf.

So why does she not simply obey the state and leave the headscarf at home?

"I don't feel I have to comply with what the state says. This is my faith - and I want to live by my faith," Zeliha said.

Vibrant and secular

So how should we understand the headscarf affair? What does it tell us about modern Turkey?

In many ways, Turkey is a vibrantly modern and secular country where Ataturk's legacy appears, on one level, to be alive and well.

The guardians of that legacy - the high priests of Kemalism - are the Turkish generals.

Sabri Yirmibesoglu, himself a retired general, defends the view that it is wrong for women to wear headscarves in government schools or in government departments.

"In Turkey it is not forbidden to cover your hair or your body. But the Turkish public gets upset when this is done in the public sphere - and in public education - and when the headscarf is used as a political symbol."

Fighting radical Islam

Secularism, though, is not confined to the Turkish military.

Mehmet Ali Birand is one of Turkey's best-known liberal commentators.

So doesn't he believe that girls like Zeliha have a point when they claim the democratic right to wear a headscarf?

"Well, she had a point before 11 September. But I don't think that she has as strong a point as before. There is a fight between moderate Islam and radical Islam.

"The fight is not between the United States, and it is not between the Christian world or the Western world and Islamic countries. No, this war is within us," Mehmet Ali Birand said.

To understand why the headscarf issue exercises such passions, it is necessary to look back at the beginnings of modernity in Turkey.

These origins precede Ataturk and his secular nationalism and go back, in fact, to the period of the Tanzimat - the reforms introduced by the Turkish sultans in the middle of the 19th century.

⁹⁸ http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/world/2002/islamic_world/2144316.stm, 22 July, 2002

These sultans realised that Europe had outstripped the Muslim world in military power and scientific achievement.

In response, they began to overhaul the ramshackle bureaucracy of the Ottoman Empire and modernise the education system.

Islamic revival

But, even if Atatürk owed a debt - an unacknowledged debt - to the reforming sultans, there is no doubt that the reforms introduced in the 1920s and 1930s were far more radical than anything that had gone before.

He changed the way Turks dress, the language they spoke, he gave women the vote and, above all, he pushed religion to the sidelines.

But then came the Islamic revival in Turkey, which found its political expression in the 1970s and 1980s with the emergence of the Refah - or Welfare - party.

It began as an urban working class movement and then grew to affect a group of people the Kemalists had always seen as theirs - the middle class.

Kemalists began to panic.

The Refah party - and its leader Necmettin Erbakan - built up support because Turks were fed up with the mainstream parties of left and right, which they saw as corrupt and self-seeking.

Cutting Islamists to size

In 1996 Erbakan became the country's first Islamist prime minister.

For the Kemalists, it was an earthquake. But Erbakan overplayed his hand and, after only a year in office, he was pushed out as a result of sustained pressure from the generals.

The crackdown did not stop there. The authorities have done their utmost to cut the Islamists down to size.

The Islamists, for their part, proclaim a new-found moderation - one their critics find unconvincing.

Nur Vergin, professor of sociology at Istanbul University, thinks it is purely tactical.

She believes that if the Islamist groups are left unchecked, they will poison the minds of the 8,000 boys and girls at Istanbul's Islamic schools.

"What does the religious teacher teach them? I'll tell you what, because I have examples. For example, a girl of nine, born in Istanbul - her parents have the means of sending her to school, but she doesn't know how to read - she cannot read yet.

"But she knows that, if you put nail polish on your nails, you'll go directly to hell. This is very serious. They want the very young children to be educated in that direction - with a tremendous amount of hatred against whatever looks like European, looks like secular. Little Taleban, you know," Nur Vergin said.

That word. Taleban, is a sign of just how polarised this country has become.

Islamists and Kemalists are not just hostile to one another - each feels deeply threatened by the other.

Issue of identity

So has this polarisation reached the point of an identity crisis? Students at Istanbul University have mixed views.

"Turkey doesn't have an identity crisis. A minority group, a small group of people, are living in line with the principles of Islam. But the majority of the Turkish people are Western-oriented, and they have a Western education," one student said.

Another student said: "Yes, I do think that there is an identity problem in Turkish society, which comes from the educational system, giving us the Eastern values on the one hand, and on the other hand, the same education system is giving us the Western values. So it's mixed up."

Three quarters of a century after the founding of the modern state, Turks have grown used to Kemalism.

But many - perhaps most - consider that Islam is part of who they are.

For now, the Kemalist model of modernity is dominant - not because everyone accepts it - but because the elite which does has managed to impose it on those who do not.

But can that continue indefinitely?

Since Ataturk's death, his brand of secularism has come under periodic challenge. There is no reason to believe it won't come under challenge again.

Headscarf row mars Turkey festivities⁹⁹

The wife of the parliamentary speaker in Turkey has decided not to attend one of his official receptions because of a row over her wearing an Islamic-style headscarf.

Earlier, Turkey's powerful military, the president and also several opposition figures - who consider themselves guardians of the secular republic - warned that they would boycott the event if she attended in a headscarf.

The speaker, Bulent Arinc, said Turkey did not need the issue turning into a crisis, adding that "it was extremely saddening that my wife has become the focal point of this debate".

Secular regulations in Turkey - an overwhelmingly Muslim country - ban women from wearing headscarves in public buildings.

But the BBC's Jonny Dymond in Istanbul says that for many Turks the issue is irrelevant, and has been blown out of proportion by both sides of the debate over the role of religion in public life.

'Battle for Turkey'

The row broke out as Mr Arinc was preparing to host a reception marking the 83rd anniversary of the founding of the Turkish Parliament.

He announced that his wife would not attend the function in order to avoid further tension on the issue.

"No-one would benefit from bringing an issue to a point of tension and then carrying Turkey from this tension to a crisis," Mr Arinc said.

Our correspondent says that for the devout and the strictly secular the issue has become a symbol of the wider battle over what kind of state Turkey should be.

The military have already warned the governing Islamist Justice and Development Party against changing the strict regulations on the wearing of headscarves in universities.

Our correspondent says the row is a fresh warning by Turkey's establishment to a government that has been less than sure-footed in recent months.

He says that there are lines that no government - whatever its majority - can cross.

'Islamist conspiracy' fear in Turkey¹⁰⁰

Turkey has long been valued by the West as a secular Muslim ally but now one former military officer tells the BBC that secularism is under threat, and that the army won't stand for it.

Haldun Solmazuerk is a former brigadier general in the Turkish army.

He has seen active service in the direst days of guerrilla war in the Kurdish south-east, as well in Somalia and in Bosnia.

As he watches an elderly woman inch her way up a marble staircase on an extremely hot day in Ankara, he is moved to tears.

⁹⁹ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2971109.stm>, 23 April, 2003

¹⁰⁰ http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/crossing_continents/5301682.stm, 31 August 2006, Paul Henley

"It's nearly 40 degrees today. And here there are people of all ages and backgrounds - small children, old people who can barely walk, climbing these steps because they want to pay their respects.

"You see, we owe everything to this man," he says.

The man he is talking about died nearly 70 years ago.

But the presence of Mustafa Kemal Ataturk, "Father of the Turks", is still felt very keenly.

"Without Ataturk we would not have any Turkish Republic," says the general.

Symbols of unity?

We walk between stone lions guarding a half-mile long avenue which leads to the distinctive white and red of the Turkish flag and his hero's grandiose mausoleum.

"We are in the heart of that republic now.

"It is a symbol not just of power, but of unity, of the whole nation together without any differentiation between ethnic origins," he says.

Symbols of such unity seem a little over-optimistic in today's Turkey, marked as it is by the regular bomb attacks of separatist Kurdish groups.

In the towns and villages of the south-east, where support for the outlawed armed gangs of the PKK runs high, local officials sit with what must be permanently gritted teeth beneath the de-rigueur portraits of Ataturk.

But there is another perhaps more significant reason why the Father of the Turks deeply divides his 70 million "children".

And it is about more than ethnic difference. It has to do with religion.

Divisive figure

The briefest search of the name Ataturk on the internet reveals website after website of invective, as well as praise.

"He was truly an enemy of Allah to the core," writes one Islamist thinker.

Ataturk made Turks look West, not East, for their cultural and political inspiration.

As well as giving women the vote and introducing the Latin alphabet for the written Turkish language for the first time, he formed the secular state with a divide between religion and government enshrined clearly in law.

The ban on women wearing headscarves in public institutions, which he is seen to have inspired, endures as one of the issues that most incites bitterness, even violence, in Turkey today.

For General Haldun Solmaztuerk, Ataturk's principles have never been more politically relevant.

General Solmaztuerk retired from the military last year, but he sees himself and his country as involved in a daily battle with forces he says are trying to destroy the gap between mosque and parliament and ultimately make Turkey an Islamic state under Sharia law.

"The enemy," he says, "is a way of thinking, of subjecting political decisions to religious rules.

"I believe I am in line with values held dear by the EU and all Western democracies."

Religious roots

Turkey's government strongly denies that it wants to undermine secularism.

Turkish Prime Minister Recep Tayyip Erdogan, an eager proponent of Turkey joining the European Union, recently stressed the need to "strengthen democracy, secularism... and the rule of law."

But there is an increasing number of people in Turkey who doubt his secular credentials.

His government has its roots in a party banned several years ago for allegedly trying to Islamise the country.

His so far unsuccessful efforts to ease the headscarf ban, to promote religious vocational schools, to criminalise adultery and discourage alcohol consumption have outraged the secularists who are prominent in Turkey's judiciary, academia and above all in its military.

Raison d'etre

Solmaztuerk cannot speak for the military, not officially. No-one, it seems, is prepared to do that.

With a refusal to allow the BBC any access to serving personnel or bases, the army preserves its reputation for secretiveness.

But he is hardly a man to step out of line with the institution which gives him his very raison d'etre.

"When I was 11 years old I was determined to become a soldier," he says, accompanied by the rhythmic boot-thuds of the changing of the guard at the Ataturk mausoleum."

"Being in the armed forces has meant everything to me... because the Turkish army is not any army.

"Institutions in this country are ineffective, bureaucracy is lazy... politicians are abusing democracy."

The army is Turkey's most trusted institution but it is not so popular with the EU.

There have been three coups since 1960. Each time the army has quickly handed back power to civilians.

But a priority for the EU is that the military scale back its political influence. For example, the EU has made sure that the military budget is now under Parliamentary control.

Threat of 'civil' action by the army

General Solmaztuerk's fear is that if the EU continues to water down the military's power it will be easy to narrow the separation between state and mosque.

And he goes further than criticism of government policy.

He talks of secretive Islamic groups "infiltrating" the army's ranks.

"They see the army as the main obstacle to achieving their aim of an Islamic republic," he says.

And he claims their method would mirror "orders given in the late 70s by Khomeini to some Iranian officers to kill their generals and launch the revolution".

General Solmaztuerk warns that if creeping Islamisation of politics, as he sees it, continues, there may be what he ominously refers to as "civil action by the military": a "soft coup" whereby popular demonstrations are backed by a military threat forcing the government to resign.

Asked if the army would be prepared to back their threats with tanks, he says: "In future if this veiled threat will be required, I personally believe it will be available."

The European Union, he concludes, should take note.

The smoke lifts¹⁰¹

For a short while, the sun-loungers lay unencumbered by bodies burning in the 46C heat. But the holiday resorts will be filling up again as people return to the seaside after breaking their holidays to vote in the Turkish elections.

In the cities, the colourful election bunting has already come down. In Ankara, they're sweeping up after the AKP's ecstatic street celebrations, following a victory that surprised even the ruling party's most loyal supporters.

It is almost unheard of for a party of government that has been in power for five years to actually increase its share of the vote. Yet Justice and Development (AK, that is), which claims to be a moderate conservative party with Islamic roots, rather than a religious party, put on about 13%.

¹⁰¹ http://www.bbc.co.uk/blogs/thereporters/markmardell/2007/07/the_smoke_lifts_1.html, Mark Mardell 23 July 2007

Fewer MPs

It could be such a simple story. But it's not. The party has increased its authority, but reduced its power in parliament. A stunning victory then, that leaves it with fewer seats.

They have a huge moral mandate. This is not a hollow victory. Not a pyrrhic victory. But if the earth moved for them, there was no landslide as a result. As Napoleon or Stalin might have said: "How many legions does a moral mandate have?" This odd twist comes about because Turkish electoral law keeps out of parliament any party that does not get at least 10% of the national vote. Last time round, that meant there were just two parties in the parliament. Now there are four main groups and that means fewer MPs for the ruling party.

For those who like their politics free of turmoil and conflict, this is probably a good thing. The cause of the election was parliament's failure to agree a candidate for president. The government needed a two-thirds majority to force through its preferred candidate, whose wife wears a headscarf and so outrages the army and the secularists. It still lacks that majority. Although the prime minister made it clear more than a week ago that he would look for a compromise candidate, had his moral mandate have come with an absolute majority there would have been inevitable calls from within the party to force a showdown with the army. Who would win that contest? Who knows?

Ataturk's heirs

I always think the day after elections is like the day after a battle. The smoke drifts away, the forces are in new positions. But there is no time to relax. The new deployment raises new questions that weren't clear before. There are fresh dilemmas and questions raised for the tacticians and strategists from both winning and losing sides. Here are some of the key questions:

- Is the new parliament a recipe for a new agonised debate about identity? The two new forces are the Nationalist Action party, which some say is quasi-fascist, and the Kurdish independents (standing as an independent is a way round the 10% rule). It's obviously an explosive mix. Although the Kurds won't try to insist on taking the oath in their own language there will be other perhaps unforeseen opportunities for wrangles inside Parliament. More importantly, there is bound to be a big new debate about the place of "mountain Turks" (as Kurds are sometimes referred to) in the Turkish state.*

- What alliances will form in the new parliament? Could Justice and Development do a deal with either the Kurds or the Nationalists? If they found a common presidential candidate with the Kurds, that could really have the top brass polishing their tanks. A more likely, and more powerful, deal with the nationalists would be controversial and further undermine the official opposition.*

- What happens to the heirs of Ataturk? This is a fifth crushing defeat for the Republican People's party, the CHP. Their over-the-top warnings that Turkey was about to turn into Iran, made their message look ridiculous even to many of those who are very, very worried that the government will turn the clock back and threaten their Western lifestyle. Their reliance on their buddies in the army made them look the old-fashioned ones, a relic from the 1930s, and forced some liberals into voting for the government. They have few ideas or platforms other than "stop the other lot". Without detracting from the winners' victory, they gained votes from the lack of a credible, modern alternative. As I wrote yesterday, there is a gap in the political market. It could be filled by a new party or a revolt within the CHP. But I can't see any "Young Turks" in sight. If they don't reform themselves, the AKP will reach across into the centre ground, and as long as the economy stays strong, become the natural party of government.*

And then the two big ones...

- Mildly Islamic or wildly Islamist? Will the ruling party continue to prove, as it has to many Western observers, that it is a moderate party, its success based on economics, rather than religion, with few ambitions to destroy a secular state? Of course, much depends what you mean by "secular". I'm sure it is amazing to many Muslims in Britain that a woman can't go to university in a mainly Muslim country like Turkey if she wears a headscarf. In Britain such a rule would be regarded as the state intruding into the very heart of religious freedom and civil liberty. Of course Britain is not a secular state, with the head of state the head of the official religion, but few would argue that it is not a modern liberal democracy. In Turkey will there be an increase of headscarf wearing? And will the government encourage new dress codes, different laws on public morality or drinking alcohol? So far, I can see very few signs of fundamentalism in Turkey, but it is not impossible some could use Justice and Development in the way Militant tried to use Labour.*

Most important of all, do the secularists begin to relax or will they feel increasingly beleaguered, aliens in their own country?

- *Will it continue to be true that any elected party in Turkey is permanently over the barrel of the army's guns? It was the army's "military memorandum" that began this crisis and one newspaper here says the election is a "Civilian memorandum" in reply. Today the army website has only bland notices about construction tenders and conscription dates. Like a strict father, who has shouted "I will not tolerate such behaviour in my house young man!!!" Now the head of the family sits in the living room studiously ignoring the partying upstairs, hoping they will quieten down. He'd love to take the strap from the wall, like in the old days, but hesitates confronting a group of burly teenagers, knowing any confrontation would not be pretty.*

What will they do if the next choice of president is not to their liking? Or when there is another, almost inevitable clash over some other secular/religious issue? Some think the army is still vital, as a lid stopping an overwhelmingly Islamic country adopting overwhelmingly Islamic values. Equally, it could be seen as the lid of a pressure cooker, unnaturally raising temperatures, and encouraging the whole thing to blow. Whether a force for good or ill, the army is perhaps the biggest block to Turkey's EU ambitions: Turkey may be secular, but it is not fully democratic while the army has such a role, and no EU country would think of letting Turkey into the club. How the army reacts in the next year will be vital to Turkey's future.

The Guardian:

*Turkey bans Islamist party*¹⁰²

The largest party in the Turkish parliament, the pro-Islamist Welfare Party, was shut down yesterday by a sweeping judgment from the country's highest court. It said Welfare had violated constitutional obligations to respect Turkey's strict secular principles.

In a decision which will have far-reaching implications for Turkish politics, the court seized the party's assets and banned its leaders from political activity for five years. 'We decided to close the Welfare Party because of its actions against the principles of the secular republic,' the chief justice of the constitutional court, Ahmet Necdet Sezer, said.

Political parties have been shut down numerous times in the recent past, but never one with such broad support. Most of Welfare's 150 MPs will now have to hold their seats as independents, while some MPs have been dismissed by the court.

The veteran party leader, Necmettin Erbakan, said he would take his case to the European Court of Human Rights and was confident of victory. 'Whenever they put obstacles in our path, our support only increases,' he said.

Welfare's leaders know that appeals to international opinion will embarrass the Turkish authorities, and that the constitutional court's ruling will hardly ease Turkey's strained relations with the European Union.

Britain, which currently holds the EU presidency, issued a statement which acknowledged that the court had acted in conformity with the Turkish constitution but voiced serious concern about the implications for democratic pluralism and freedom of expression.

The United States said yesterday the banning damaged confidence in its Nato ally's democratic system.

'As we have often said, the answer to many of Turkey's problems is to enhance democracy, to adopt reforms that would allow greater freedom of expression and wider political participation,' a state department spokesman said.

Western diplomats believe Turkey needs to reform its constitution, which was introduced after a military coup in 1980. 'This is bound to focus attention on the parts of the constitution we have problems with,' one source said.

The Welfare Party led Turkey's first pro-Islamist government for nearly a year, until pressure from the military establishment forced it out of power last summer.

¹⁰² <http://www.guardian.co.uk/world/1998/jan/17/turkey?INTCMP=SRCH>, Chris Morris, 17 January 1998

While in office, the party implemented mild Islamic reforms, such as allowing women to wear headscarves in government offices. The secular elite, however, was convinced that Welfare had a radical hidden agenda.

Both sides submitted mountains of evidence last year to a panel of 11 judges. Turkey's chief prosecutor argued that Welfare was trying to promote Islamic fundamentalism, while the party said it merely wanted people to be able to practise their religion freely.

'This is a bad decision for Turkey,' Ahmet Tascetin, a pro-Islamist columnist, said. 'It's not democratic and it is bound to cause trouble.' Concern has been expressed about the possibility of a violent backlash, but Mr Erdogan urged his supporters to remain calm.

With more than 4 million members and a formidable grassroots organisation, Welfare's support will not simply disappear. What is unclear is whether those who feel disenfranchised will turn to a more radical form of Islamic politics.

Some former members have already formed a new grouping, the Virtue Party, but there have been reports of differences between the generations.

The party's opponents hope it will split into competing factions, a common habit in Turkish politics. Welfare won 21 per cent of the vote at the last election.

Army threatens to intervene in Turkish election¹⁰³

The new Turkish prime minister, Bulent Ecevit, told parliament yesterday that his main duty will be to take the country to an early election in April in an atmosphere of peace and security. But the campaign is likely to be overshadowed by tensions between secularists and Islamists.

The Turkish military has produced increasingly strong warnings about the dangers of political Islam. A military pamphlet said the armed forces would not allow any group that wanted to harm democracy to come to power, even by democratic means.

The pro-Islamist Virtue Party is the largest party in parliament and is expected to perform well in April's election. Secular parties, which have the overwhelming majority of public support, have themselves to blame.

Presenting his programme to parliament, Mr Ecevit described Turkey as a 'vanguard of democracy and secularism in the Middle East'. A veteran supporter of Turkey's strict version of secularism, he has appealed to people not to vote for fundamentalism, but the battle lines will be drawn in the coming weeks.

Most people who voted in 1995 for the Virtue Party's predecessor, the now banned Welfare Party, did not do so because they want to turn Turkey into an Islamic state. They are fed up with squabbling in the political mainstream, and the Islamists have proved that they can run local government efficiently.

Religious issues, such as a dispute over a ban on Islamic headscarves in educational establishments, are bound to be on the agenda in the run-up to polling. But economic concerns will dominate. 'Just like anywhere else, this election will be fought on bread and butter issues,' an Islamist supporter said. 'That is how we will run our campaign.'

Virtue has tried to build on that argument since it was formed more than a year ago by pro-Islamist deputies in parliament. It insists that it wants to capture the political centre ground. Virtue says it supports Turkey's role in Nato and its bid for membership of the European Union.

However, the secular elite, led by the military, remain unimpressed.

'They don't trust the Islamists,' said Sedat Ergin, the editor of Hurriyet newspaper. 'They simply don't believe that Islamist politicians have really changed their views, and neither do many people in Turkey.' The concern was made clear by military statements last week.

'With the closure of the Welfare Party, fundamentalism is on the defensive,' one pamphlet argued. 'Being on the defensive is a preparatory stage for an offensive. That's what the Islamic movement is doing now.'

¹⁰³<http://www.guardian.co.uk/world/1999/jan/13/1?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 13 Jan 1999, Chris Morris, erişim:26.01.2011

Many commentators still believe that the military is pressing to have the elections postponed. Mr Ecevit says he knows of no such plans, but the generals have urged secular parties to redouble efforts to pass further laws to regulate religious education, and purge Islamist officials from the state bureaucracy.

After exerting pressure to force Turkey's first ever Islamist-led government out of power 18 months ago, the military has emphasised yet again that it intends to follow political events closely, and intervene if necessary.

Turks face voting without Virtue¹⁰⁴

Turkey's embattled Islamist movement was facing up to a new challenge after a leading prosecutor submitted an application on Monday to shut down the pro-Islamist Virtue Party for breaking laws which regulate political activity.

With less than a month before general and local elections take place, the latest move could not have come at a worse time for those who want to establish the party as Turkey's main political force.

Virtue was formed just over a year ago, but it is the biggest party in a parliament divided into many competing factions. Its predecessor, the Welfare Party, was shut down by the state in January 1998 after being found guilty of plotting to impose Islamic rule. Most of its parliamentary deputies then joined the Virtue party. Though it has tried to cultivate a more moderate image than Welfare, it is still distrusted by the secular elite, especially the military.

Prosecutors have hinted for some time that they believe it is controlled illegally from behind the scenes by the former prime minister Necmettin Erbakan, who was banned from politics for five years when Welfare was shut down.

The events of the past few days may have given opponents of the Islamists the proof they need. At the behest of Mr Erbakan, the Virtue Party supported an unsuccessful attempt to topple the pro-secular government and have the elections delayed.

Mr Erbakan wanted parliament to repeal tough anti-sedition laws which have been used against him and other Islamist leaders. He also apparently wanted to stamp his authority on a movement which has a younger generation of leaders standing by.

They too, however, have fallen foul of strict laws which limit freedom of speech. The former mayor of Istanbul, Recep Tayyip Erdogan, is due to go to prison this week to serve a four-month sentence. He has lost his job after being convicted of inciting hatred when he recited an Ottoman poem at a political rally.

'The mosques are our barracks, the minarets are our bayonets', the poem reads in part. Prosecutors interpreted it as a call to arms against the secular system which has governed modern Turkey since it was created from the ruins of the Ottoman Empire.

The legal campaign against the Islamists has been raging for more than two years. Pressure from the military helped bring down Turkey's first Islamist-led government in June 1997, and fundamentalism has since been designated by the military as the primary threat to internal security.

Until a few months ago, the Virtue Party was favoured to emerge from next month's elections as the country's leading political force. But its manoeuvring over the past few weeks may have a knock-on effect at the ballot box.

The prime minister, Bulent Ecevit, a veteran secularist, has gained ground since the arrest in February of the Kurdish rebel leader Abdullah Ocalan. Political commentators believe Mr Ecevit is now poised to win the elections.

Mr Ecevit has fallen out with the military in the past, but is now seen by the powerful generals as a safe pair of hands at a difficult time. Since the arrest of Mr Ocalan the country has been struggling to deal with sporadic violence.

Thousands of people were arrested last weekend as the state tried to prevent supporters of Mr Ocalan's PKK movement celebrating the New Year festival of Newroz.

¹⁰⁴ <http://www.guardian.co.uk/world/1999/mar/24/9?INTCMP=SRCH>, guardian.co.uk, 24 Mar 1999, Chris Morris

If the political system cannot accommodate either Islamist or Kurdish opinion, it will face a crisis of confidence. People are bound to question the legitimacy of the system which cast them out.

It has tried for a more moderate image, but is not trusted by the elite

Headscarf MP warns off army¹⁰⁵

The veteran secularist Bulent Ecevit was handed the mandate to form a new Turkish government yesterday amid a bitter dispute about a female MP who wants to wear the Islamic-style headscarf in parliament.

Mr Ecevit's Democratic Left party will need the support of two of the other four parties in parliament, but they are all on the right of the political spectrum. The most likely option is a coalition between the Democratic Left, the hardline Nationalist Action party and the centre-right Motherland party.

The Nationalists made dramatic gains in last month's general election, and the party has almost as many parliamentary seats as Mr Ecevit's.

The Nationalists say they have changed; certainly they have been trying to shed their old image of rightwing extremism, but some members of the Democratic Left are wary about an alliance with their old enemy.

One option which Mr Ecevit himself will rule out is any deal with the Islamist Virtue party.

Merve Kavakci, a newly elected Virtue party deputy from Istanbul, entered the parliamentary chamber on Sunday wearing a headscarf. A furious Mr Ecevit led the protests against her. Turkey's secular elite regards the scarf as the symbol of political Islam and hidden fundamentalism.

In comments calculated to neutralise any attempt by Turkey's powerful and pro-secular military to join the forces ranged against her, Ms Kavakci said yesterday that attempts to prevent her taking her seat amounted to discrimination against the female relatives of soldiers killed in action against the Kurdish rebel movement in eastern Turkey.

'This cloth that covers the heads of the most honoured mothers and wives of our martyrs is being shown as an obstacle to Merve Kavakci entering parliament,' she said.

Ms Kavakci vowed to carry on her campaign. The dispute promises to overshadow Mr Ecevit's coalition attempts.

Scarf triggers attack on Virtue¹⁰⁶

The conflict between Turkey's secular and Islamist political forces intensified yesterday when the country's chief prosecutor launched a court case aimed at closing down the pro-Islamist Virtue party and expelling its deputies from parliament.

The case opened in the country's highest court, the constitutional court, amid bitter controversy surrounding a newly elected deputy from the Virtue party who is determined to wear the Islamic headscarf in parliament. Her decision has outraged the secular elite.

The chief prosecutor, Vural Savas, was already investigating the party, and the scarf dispute seems to have been the final straw.

He now accuses Virtue's leaders and MPs of plotting against Turkey's secular democracy by disregarding laws that ban the intrusion of religion into politics.

According to the indictment, they have tried to provoke religious conflict, acting 'like vampires that will only be satisfied with blood'.

The party's deputy chairman, Abdullah Gul, responded furiously: 'This will harm Turkey's democracy and Turkey's image abroad. It will prove there is an autocratic regime in Turkey.'

¹⁰⁵ <http://www.guardian.co.uk/world/1999/may/04/4?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 4 May 1999, Chris Morris

¹⁰⁶ <http://www.guardian.co.uk/world/1999/may/08/1?INTCMP=SRCH>, The Guardian, 8 May 1999, Chris Morris

The Virtue party is little more than a year old but is accused of being a direct descendant of the Welfare party, closed down by the courts last year.

Most Virtue MPs were Welfare party members, but Virtue's leadership has tried to move the new party further into the mainstream.

That plan has fallen apart in the past couple of months, and most people blame manoeuvring behind the scenes by the former prime minister Necmettin Erbakan.

He is regarded as the father of Turkey's Islamist movement, even though he has been banned from politics for five years. 'This is Erbakan's fault', said one moderate Virtue party deputy yesterday, amid signs of splits in the party. 'We were not given a chance to decide our own fate.'

The moderates say Mr Erbakan provoked the headscarf crisis. The piece of cloth is now portrayed as either a mortal threat to the country or a symbol of basic human rights. There is little middle ground in an increasingly bitter debate.

As the two sides squared up, thousands of demonstrators fought running battles with police yesterday in the eastern town of Malatya, in protest against restrictions on wearing the scarf in universities.

Tear-gas and water cannon were used and several protesters and police were injured.

Merve Kavakci, the deputy who wants to wear the scarf in parliament, has become the focus of establishment hostility.

The Turkish media have highlighted reports that she has in the past described her political activities as part of an Islamic holy struggle.

Her decision to enter parliament wearing a scarf last Sunday may not seem that dramatic from afar. But for many people in Turkey it has exposed as a sham the Virtue party's efforts to establish itself as a mainstream movement.

Some of the strongest reactions to Ms Kavakci have come from the highest levels. President Suleyman Demirel accused her of being a foreign agent and called her scarf the symbol of 100,000 deaths in Algeria - despite the fact that many moderate Muslims wear the scarf.

Opponents of the Islamists highlight the difference between the traditional style of headscarf and what Turks call the 'turban', which covers the head and neck, allowing only the face to be seen.

Among secular Turks the turban is the symbol of aggressive political Islam, associated with the Khomeini revolution across the border in Iran.

Many commentators believe the president and prime minister have been outspoken in this dispute because they want to prevent any intervention by Turkey's military leaders, who see themselves as guardians of the secular state.

For a long time Turkey has muddled through difficult issues like this by putting them to one side. Most Turks would have been happy to leave it that way.

But things have changed since the secular elite launched its campaign to bring down Turkey's first Islamist-led government in 1997. A minority in both camps has become more assertive and less willing to try to reach across the social divide.

The case against Virtue will take several months but looks certain to succeed.

The party won 15% of the vote in last month's general election. More than 100 MPs face the prospect of being banned from politics and more than 4m voters may feel they are being disenfranchised.

A similar case was launched this year against the main Kurdish party, HADEP.

Turkey's version of democracy has once again shown its difficulty in accommodating any challenge to conventional political thought.

Turkey's slow-motion coup¹⁰⁷

¹⁰⁷ Araştırma tarihi: 29.12.2009

<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jun/30/turkey.islam>, Bulent Kenes, 30.06.2008.

The AK party closure case is a dark stain on Turkish democracy. The old elite may have less support, but they have more power

Turkey has recently been the scene of the greatest struggle of its modern history. It will be revealed at the end of this struggle whether Turkey remains a so-called democracy in a way peculiar to itself or turns into a democracy meeting universal standards. This fierce fight between the old elite and the new elite means a breaking point for Turkey: either our wounded, useless and fake democracy will be eliminated, or we will become a full democracy.

The new Anatolian bourgeoisie that has become integrated with the world through globalisation now wants to break free from the Kemalist impositions that should already be a thing of the past. An overwhelming majority of Turkish people wants the Turkish republic to be a genuine republic and the democracy to be a full democracy. They expect the national sovereignty to be the sole ground of legitimacy, and they don't agree with the military or bureaucracy's attempts to cast a shadow over this sovereignty. The Turkish nation now wants to have individual rights and freedoms that meet universal standards and desire to save this democracy from the guardianship of the military and bureaucracy.

The struggle of Turkey, which is undergoing a great transformation, can also be described as a struggle between the old elite and the new elite; the centre and the periphery; the Kemalist neonationalists and liberal/conservative democrats; and fascism and democracy. It is also possible to view this struggle as one between the old bourgeoisie – used to feeding on the state-centered protectionist economy – and the Anatolian capital that derives its power from competition. While the reformist new elite that represents 80% of the people is struggling for a full democracy and a real market economy, the old elite, which represents 20% of the people and doesn't want to lose its privileges stemming from the status quo, is waging a fierce resistance with all its might.

While the ruling Justice and Development party (AK party) derives its power from the rising new elite and the middle class that has been rising in Anatolia, the main supporters of the status quo comprise the old bourgeois of Istanbul, the military, bureaucracy and those whose interests lie in continuity of the status quo. Despite 80% of the population's demand for change, the old elite, which is still very influential within the system, is resisting with all its strength. This resistance appears to be directed and controlled by the same centre. Some military documents published last week by liberal daily Taraf raise doubts that it is the Turkish military that has been masterminding and manipulating this resistance. The documents exposed by Taraf contain plans on making the higher education institutions, the media, some so-called civil society organisations and the judiciary adopt stances similar to that of the Turkish Armed Forces (TSK).

The things we have experienced since the presidential crisis in 2007 demonstrate that the methods envisaged in the document in question have been in use for a long time. During one year we have seen a slow-motion coup. The army – we have seen that the army, by issuing a military memorandum; retired generals, by staging protests with the so-called civil society organisations they control; the Higher Education Council (YÖK), by becoming a source of resistance against the liberal policies of the government; and the media, by being a medium for the psychological war methods that make an impression that it is being controlled by the same centre, have all fulfilled their mission successfully.

When efforts by the army, Higher Education Council (YÖK), and media proved insufficient to get rid of the AK party, the last trump card – the judiciary – has been made a part of the play. According to the results of a survey conducted by thinktank the Turkish Economic and Social Studies Foundation (TESEV), 56% of Turkish judges think that individual rights and law come second when the interests of the state are in question. In Turkey, it is the judiciary's most sacred duty to perpetuate the influence of the appointed bureaucracy and the military over the system.

With most of the rulings made recently by the high judiciary being quite far from being lawful, the judiciary itself is serving an ideological understanding in the same line with the pro-establishment Republican People's party's (CHP) Kemalist-Jacobin-fascist style. We have been observing that the high judiciary has been fulfilling the mission devised for it by making a ruling during the presidential elections last year that paralysed parliament, by annulling the constitutional amendment that constitutionally secured the right to receiving education in universities with any sort of clothing, and by filing a closure lawsuit against the AK party based on ludicrous and unsubstantiated proofs.

Today, we are faced with a judiciary in Turkey that is trying to close down the ruling party that won 47% of the votes in an election held not even a year ago. It is certain that this will negatively impact Turkey's economic growth as well as the future of its politics. The AK party, which strongly defends democracy,

liberal economy and the human rights and freedoms, is at the same time the only party that represents the national integrity. While the pro-Kurdish Democratic Society party (DTP), with its policies based on the Kurdish ethnic identity, failed to get satisfactory results in the mainly Kurdish eastern and south-eastern Anatolia provinces, the parties outside the DTP and the AK party received almost 0%. And we should consider the fact that the AK party's votes (54%) in the Kurdish provinces are higher than those of the DTP – an indicator that the Kurdish population wants only democracy, not separation.

So how does the status quo react to this reality through the judiciary it controls? Strangely enough, as of today, it has opened closure lawsuits against the two parties (the DTP and the AK party) that managed to integrate Kurds into the democratic system. This situation constitutes a great danger for the country's integrity and nation's unity in addition to short-term political rifts, because it leaves no other alternative to our politicised Kurdish citizen but to "go to the mountain" to protect their cultural and political rights. A country couldn't have done a greater damage to its unity and integrity by means of its own judiciary.

Operating in the same line of thought with the CHP by trampling the law, the high judiciary is playing with fire to guard the interest of the old elite, thereby openly jeopardising the country's integrity. Even this is enough to reveal what this Kemalist elite is ready to sacrifice in order to win the struggle it has been waging in the name of neonationalism. And this makes everybody with common sense in Turkey have serious misgivings. So what do the military and the CHP-backed neonationalists defend? Anti-Americanism, anti-Europeanism, anti-democracy, anti-globalisation, anti-privatisation and opposition to foreign capital. What they desire is a statist, closed regime like the one in the North Korea.

We should evaluate the AK party closure case from these perspectives and not as a simple party closure case, even though it would be like a black stain on Turkish democracy; that is, from the perspective of whether the Turkish democracy will continue developing, or be shelved, causing Turkey to turn into a closed regime like North Korea.

Die Zeit'tan makaleler:

Erbakans Provokation¹⁰⁸

Antworten die Generäle in der Türkei mit einem Putsch?

Das war der Tropfen, der das Faß zum Überlaufen brachte: Nachdem der islamistische Bürgermeister von Sincan, unweit von Ankara, durch die Einladung des iranischen Botschafters zum "Jerusalem-Tag" für negative Schlagzeilen gesorgt hatte, demonstrierte die türkische Armee unmißverständlich ihre Stärke.

Am Dienstag vergangener Woche ließ sie Dutzende Panzer durch das Stadtzentrum von Sincan fahren. Die Militärs, die sich als Garanten der von Atatürk in den zwanziger Jahren begründeten laizistischen Ordnung der Türkei sehen, sind nicht länger gewillt, die symbolträchtigen Forderungen des islamistischen Premiers Erdogan und seiner Wohlfahrtspartei hinzunehmen.

Die lauthals verkündeten Pläne der Islamisten erregen freilich nicht allein die Generäle, sondern auch die säkular gesinnte Bevölkerungsmehrheit.

So verlangen die Fundamentalisten die Aufhebung des Verbots, an den Universitäten und in den Behörden ein Kopftuch oder einen Schleier zu tragen. Außerdem wollen sie auf dem zentralen Taksim-Platz in Istanbul und im Regierungsviertel von Ankara Moscheen errichten: bewußte Provokationen mit dem Ziel, eine andere, eine islamistische Türkei zu schaffen.

In jüngster Zeit waren die Generäle wiederholt beim konservativen Staatspräsidenten Demirel vorstellig geworden. Die Regierung Erdogan, so ließen sie verlauten, sei nicht länger tragbar. Demirel, der selber zweimal von den Militärs aus dem Amt geputscht wurde, verstand die Signale und empfahl vergangene Woche erstmals öffentlich Neuwahlen - eine Flucht nach vorn, um Gerüchten über einen bevorstehenden Putsch der Armee entgegenzuwirken.

Doch wie Neuwahlen herbeiführen? Niemand in der Türkei bezweifelt, daß die Tage der im vergangenen Juni gebildeten Regierungskoalition der Islamisten und der konservativen Partei des Rechten Weges unter Tansu çiller gezählt sind. Sogar in çillers eigener Partei wächst die Zahl derer, die ein Ende der

¹⁰⁸ http://www.zeit.de/1997/08/Erbakans_Provokation

Koalition fordern. Die Außenministerin aber will um jeden Preis an dem Bündnis festhalten - mindestens bis zur Jahrtausendwende.

Ihr Motiv ist rein persönlicher Natur. Çiller werden Korruption, Entwendung von Staatsgeldern und Kontakte in die Unterwelt vorgeworfen.

Der Pakt mit den Islamisten kam überhaupt nur zustande, weil Erbakan schriftlich zusagte, keinen parlamentarischen Untersuchungsausschuß gegen Tansu Çiller zuzulassen. Verliert sie die Macht, muß sie mit Strafverfolgung rechnen. Ihre prekäre Lage kompensiert sie gerne mit Verbalattacken in alle Richtungen - wie unlängst mit ihrer Drohung, die Türkei werde gegen eine Osterweiterung der Nato votieren, falls ihr Land nicht endlich in die EU aufgenommen werde.

Ein weiteres Hindernis auf dem Weg zu Neuwahlen ist die völlige Zerstrittenheit der bürgerlichen Oppositionsparteien, insbesondere die erbitterte Rivalität zwischen Çiller und Mesut Yilmaz, dem Vorsitzenden der liberal-konservativen Mutterlandspartei. Oppositionsstrategen glauben, daß nur eine geschlossene Front der nichtreligiösen Parteien den Auftrieb der Islamisten verhindern könne. Gegenwärtig finden Verhandlungen quer durch die Parteien statt, um das für die letzte Februarwoche geplante Mißtrauensvotum gegen die jetzige Regierung vorzubereiten.

Gelingt die Neuordnung der Parteienlandschaft nicht, wird ein Militärputsch immer wahrscheinlicher.

Europa ist kein Christen-Club¹⁰⁹

Die Demokratisierung muß das Kriterium für einen EU-Beitritt der Türkei sein - nicht die Religion ihrer Bürger

Es ist noch kein Vierteljahr her, da rief Bundespräsident Herzog dem türkischen Staatspräsidenten Demirel zu: "Die Türkei gehört zu Europa!" Deutschland unterstütze sie nach Kräften auf ihrem weiteren Weg dahin. "Wir stehen fest auf dem Boden des Assoziationsabkommens von 1963, einschließlich seiner Beitrittsperspektive. Das ist fester Bestandteil der deutschen Politik. Europa ist kein christlicher Klub."

Klare Worte, an denen nichts zu deuteln ist. Aber vorige Woche, auf einer Konferenz der christdemokratischen Parteien Europas in Brüssel, klang es mit einem Male brutal anders. Assoziierungsabkommen hin, Beitrittszusage her - die Türkei gehöre weder heute noch in Zukunft zu Europa. Helmut Kohl, so heißt es, habe mit Bemerkungen über unübersteigbare kulturelle und religiöse Schranken die Vorlage geschossen. Der frühere belgische Premier Wilfried Martens verwandelte sie trittsicher: "Wir schaffen eine Europäische Union. Dies ist ein europäisches Projekt." Es klang wie: Europa ist doch ein christlicher Klub. Sechs EU-Regierungschefs nickten beifällig.

Wurde da tolpatschig mit dem Gesäß eingerissen, was Europas Diplomaten mühsam mit den Händen aufgebaut hatten? Oder brach sich nach 34 Jahren Heuchelei die Ehrlichkeit Bahn?

Auf die wütende Reaktion der türkischen Außenministerin Tansu Çiller braucht niemand viel zu geben. Die Großmeisterin des Opportunismus ging bei einem Lunch wie eine Furie auf die EU-Botschafter los: Da solle wohl eine "kulturelle Berliner Mauer" errichtet werden die Türkei sei stets dabeigewesen, wenn gekämpft wurde, im Korea-Krieg wie im Golfkonflikt, aber zu den Siegesfeiern werde sie dann nie eingeladen das türkische Volk verstehe dies nicht mehr.

Aber Europa versteht längst auch Tansu Çiller nicht mehr. Ende 1995 hatte sie das Europaparlament mit dramatischem Gestus beschworen, die Türkei in die europäische Zollunion aufzunehmen - dies werde die Regierungsbeteiligung der islamischen Fundamentalisten verhindern und die weltlich-demokratischen Kräfte stärken. Ein halbes Jahr später verhalf sie selber der fundamentalistischen Wohlfahrts-Partei Necmettin Erbakans zur Regierungsmehrheit - weil sie nur auf diese Weise eine parlamentarische Untersuchung wegen Korruption abwenden konnte.

Dennoch bleibt die Frage berechtigt, ob es richtig und nötig war, der Türkei jetzt mit christlich-demokratischem Schwung die europäische Tür vor der Nase zuzuschlagen. Die Antwort kann nur nein lauten, aus dreifachem Grunde.

Erstens hat Europa zwar in 2000 Jahren eine tiefe christliche Prägung erfahren. Seine staatliche Verfaßtheit ist jedoch mit Ausnahme des Vatikanstaats überall laizistisch. Insofern könnte eine laizistische

¹⁰⁹ http://www.zeit.de/1997/12/Europa_ist_kein_Christen-Club

Türkei in der Europäischen Union durchaus ihren Platz finden. Wollten sich indessen die Europäer in eine christlich-fundamentalistische Pose werfen, so dürften sie sich nicht wundern, wenn dies den türkischen Radikalreligiösen zusätzlich Wasser auf ihre Mühlen führte. Ein Fundamentalismus treibt den anderen. Wer den von Samuel Huntington an die Wand gemalten "Kampf der Kulturen" nicht mutwillig heraufbeschwören will, der muß sich selber Mäßigung auferlegen.

Zweitens entmutigt Europa, wenn es den Türken schnöde die kalte Schulter zeigt, all jene Nachfahren der Osmanen, die ihr Land wirklich zivilisieren, demokratisieren, modernisieren wollen.

Wir stoßen gerade die Freunde des Westens vor den Kopf, wenn wir uns ohne Not aufs hohe Roß der mittelalterlichen Kreuzfahrt-Ritter oder des Prinzen Eugen schwingen. Außerdem laufen wir Gefahr, damit den Zusammenprall der Kulturen ins eigene Land zu holen - schließlich leben allein in Deutschland 2,3 Millionen Türken.

Wer heute lauthals proklamiert: "Die Türkei nicht hinein nach Europa!", muß gewärtigen, daß sich alsbald in der Ecke der rechten Populisten der Ruf erhebt: "Die Türken hinaus aus Deutschland!"

Von der Ausgrenzung der Türkei könnte ein gerader Weg zur Ausweisung der Türken führen.

Drittens ist die strategische Bedeutung der Türkei am Ausgang des 20. Jahrhunderts nicht minder groß als während des Kalten Krieges vielleicht ist sie sogar größer geworden. Die anatolische Brücke zur arabischen Welt, nach Transkaukasien und Zentralasien bedarf der Verankerung im Westen - da haben die Amerikaner ganz recht. Die Türkei als östlichste Bastion Europas ist allemal besser denn als westlichster Vorposten eines kulturkämpferischen Islam.

Zöge sie sich ganz auf die Region zurück, könnte sie leicht in den Sog der dortigen Probleme geraten. Im Verbund mit der Nato jedoch und der Brüsseler Gemeinschaft wäre sie ein stabilisierender Faktor in einer unruhigen Weltgegend. Deshalb ist es ein Ausweis fatalen diplomatischen Ungeschicks, der Türkei ihren Platz auf dem westlichen Familienphoto zu verwehren. Solange noch die leiseste Chance besteht, daß die Türken einen Weg gehen, der sie näher an Europa heranhört, wäre Europa töricht, ihnen diesen Weg zu versperren.

Illusionen sind dabei nicht am Platze. Der Weg der Türkei nach Europa wird lang sein. Das Land muß noch viele Hürden nehmen, ehe es beitriffsfähig wird. Es führt einen erbarmungslosen Krieg gegen die Kurden - gegen unschuldige Zivilisten ebenso wie gegen die PKK-Terroristen eine moderne Minderheitenregelung ist überfällig.

Immer noch nehmen die Menschenrechtsverletzungen kein Ende es ist Zeit, daß aus Besserungsversprechen Taten werden. Zugleich muß ein Aussöhnungswille im europäischen Geist Ankaras grobschlächtige, großmächtige Zypernstrategie ablösen, ehe ein EU-Beitritt überhaupt ernsthaft erwogen werden kann. Bis zur Gewährung der vollen Freizügigkeit für die heute sechzig Millionen Türken muß auf jeden Fall eine lange Übergangsspanne vergehen.

Schließlich darf ja auch ruhig einmal gesagt werden, daß die kemalistische Türkei, in der letztlich die Militärs über den zulässigen Grad freiheitlicher Demokratie bestimmen, ebensowenig nach Europa paßt wie ein Koran-Staat Türkei. Daß die Armee gegen die Fundamentalisten ist, macht sie ja noch längst nicht zur demokratischen Kraft.

Dreimal hat sie seit 1960 gegen die Demokraten geputscht. Nach ihrem letzten Staatsstreich verpaßte sie dem Lande eine Verfassung, die mit ihren Gummibegriffen die Uniformträger zur letzten politischen Instanz macht. Ein paar Nachbesserungen während der vergangenen Jahre haben daran im Kern nichts geändert. Anatolische Pinochets haben aber nichts zu suchen in einer Europäischen Union, die den Grundsatz der zivilen Kontrolle über die Streitkräfte hochhält.

An diesen Maßstäben ist die Türkei zu messen, nicht an der Religionszugehörigkeit ihrer Bürger. Eine Türkei, die sich demokratisiert, die der Rechtsstaatlichkeit zur Geltung verhilft, die Minderheiten achtet und ihren Militärs Grenzen des politischen Wirkens zieht, darf auf die Achtung, ja die Sympathie der Europäer zählen. Zu ihr können die Beziehungen pragmatisch ausgebaut werden. Sie steht nicht an der Schwelle des Beitritts, aber sie muß nicht auf ewig draußen bleiben. Ihr gebührt am Ende auch die Mitgliedschaft in der Europäischen Union.

Die Straße dahin ist freilich noch lang. Und sie ist steinig genug, auch ohne daß die Europäer unchristlich christliche Felsbrocken auf den Fahrdamm rollen.

Die Armee bringt keine Rettung¹¹⁰

Der Konflikt zwischen türkischen Militärs und Islamisten schwächt die demokratische Opposition. Sie will das Parteiensystem reformieren

Ob die Türkei zu Europa gehört?" Sanar Yurdapatan lacht verschmitzt.

"Das ist für mich keine Frage der Identität, sondern der Praxis.

Wir gründen gerade eine Stiftung, um Geld aus einem Unterstützungsfonds des Europäischen Parlaments beantragen zu können. Natürlich gehören wir zu Europa." Sanar Yurdapatan ist Sprecher der Menschenrechtsorganisation Gemeinsam für den Frieden. Der Komponist, hatte Ende der siebziger Jahre einen großen kommerziellen Erfolg und verließ die Türkei aus Protest gegen den Putsch der Militärs im September 1980. Zwölf Jahre lebte er in der Bundesrepublik. Im Januar 1992 kam er zurück nach Istanbul. Seitdem engagiert er sich für eine friedliche Lösung im Konflikt mit der kurdischen Minderheit.

Am vergangenen Wochenende schlug der türkische Geheimdienst zu, Yurdapatan wurde auf dem Istanbuler Flughafen verhaftet. Er soll angeblich gefälschte Pässe für zwei ehemalige Guerilleros der PKK besorgt haben. Bereits im Oktober vergangenen Jahres war Sanar Yurdapatan einen Monat eingesperrt worden. Damals startete amnesty international eine urgent action sie fand große Resonanz. Ob sich das wiederholt, ist fraglich. Kurz vor seiner erneuten Verhaftung beklagte Yurdapatan im Gespräch die Veränderung der Wahrnehmung in Europa: "Im Moment geht es ja nur noch um die islamische Gefahr.

Von den Menschenrechtsverletzungen durch Polizei und Militär redet niemand mehr, im Gegenteil, das Militär avanciert gerade wieder einmal zum Retter des säkularen Staates."

Die demokratische Opposition des Landes sieht es ähnlich: Europa nutzt die Gunst der Stunde, die sich durch den islamischen Ministerpräsidenten Necmettin Erbakan bietet, um über die zivilisatorische Unerträglichkeit einer islamischen Türkei innerhalb der EU zu rasonieren. In der Türkei selbst verdrängt die künstlich aufgeheizte Debatte um die säkulare Verfaßtheit des Landes die jahrelangen Auseinandersetzungen um Demokratie und Menschenrechte aus der Öffentlichkeit. Dabei hat es seit dem Putsch 1980 noch nie eine so große Manifestation des Wunsches nach demokratischer Veränderung gegeben wie in den vergangenen Monaten. Die westlich orientierte, demokratisch und laizistisch geprägte Mittelschicht hat sich unüberhörbar zu Wort gemeldet. Im Februar und März demonstrierten in den westlichen Ballungszentren und den Großstädten an der Mittelmeerküste Hunderttausende gegen Korruption, gegen staatliche Killerkommandos im Kurdenkonflikt und gegen die Zusammenarbeit von Mitgliedern der Sicherheitsorgane mit kriminellen Banden im Rauschgiftihandel.

Anlaß für das Aufbegehren der materiell bessergestellten, aufgeklärten Bürger war ein Autounfall. Am 3. November vergangenen Jahres raste in der Nähe der Stadt Susurluk, die der Affäre den Namen gab, ein schwerer Mercedes 600 in einen Lastwagen. Drei der vier Insassen waren sofort tot. Sedat Bulac, ein einflußreicher Abgeordneter der Regierungspartei von Tansu çiller, überlebte. Mit ihm im Auto saß auch ein hoher Polizeifunktionär und ein seit siebzehn Jahren wegen mehrfachen Mordes und Heroinhandels gesuchter rechtsradikaler Killer. Ein Untersuchungsausschuß des Parlaments hat kürzlich einen Bericht vorgelegt, der haarsträubende Verwicklungen zwischen Politik und Unterwelt kenntlich macht. Demzufolge kam das Quartett aus einem Wochenendurlaub im Badeort Kusadasi, wo man sich mit dem damaligen Innenminister und engem Vertrauten Tansu çillers, Mehmet Agar, getroffen hatte. In der Hinterlassenschaft des Killers Abdullah Catli fanden sich Waffenscheine, Diplomatenpässe und ein Polizeiausweis - alles ausgestellt von Innenminister Agar.

Der, mittlerweile zurückgetreten, wird von der Staatsanwaltschaft zusammen mit anderen hohen Polizeifunktionären jetzt verdächtigt, eine Bande gegründet zu haben, die in Kurdistan mordete und sich massiv in den Rauschgiftschmuggel einmischte.

Bislang verhindert Ministerpräsident Erbakan, daß die parlamentarische Immunität von Agar und Bucak aufgehoben wird. Trotzdem ist in der Türkei eine Situation entstanden, die Ähnlichkeit mit der in Italien hat, als die Staatsanwaltschaft mit der Aktion "Saubere Hände" das korrupte Parteiensystem aufrollte. "In dieser Situation", klagt Sanar Yurdapatan, "hat das Militär den Konflikt mit den Islamisten verschärft." Durch das kürzliche Ultimatum der Militärspitze an Ministerpräsident Erbakan, ein 18-Punkte-Programm gegen den islamischen Fundamentalismus umzusetzen, geriet plötzlich die Möglichkeit eines neuerlichen Militärputsches auf die politische Tagesordnung.

¹¹⁰ http://www.zeit.de/1997/18/Die_Armee_bringt_keine_Rettung

"Im Westen", meint Ümit Kivanc, Schriftsteller und Kolumnist der linksliberalen Tageszeitung Radikal, "wird die islamische Gefahr in der Türkei völlig überschätzt. Die islamische Wohlfahrtspartei von Erbakan (Refah) erreichte bei den letzten Wahlen zwanzig Prozent.

Maximal zehn Prozent der Refah-Wähler sind tatsächlich harte Islamisten, die einen Scharia-Staat wollen."

Das Problem für den 42 Jahre alten engagierten Demokraten Kivanc aber ist, daß auch die anderen vier Parteien im türkischen Parlament den westlich orientierten Mittelstand jetzt nicht mehr repräsentieren.

Sein Beleg: die Licherdemonstrationen im Februar und März. "Die Organisation", erzählt Ümit Kivanc, "geschah ausschließlich von unten, ohne Parteien. Es wurden Faxe verschickt, Stadtteilkomitees gegründet und Freunde mobilisiert." Die allabendlichen Proteste drückten nur einen Wunsch aus: Wir wollen einen sauberen Staat!

Vor allem in den bürgerlichen Wohnvierteln großer Städte wie Istanbul, Ankara, Adana und Izmir gingen jeden Abend die Lichter aus. In Izmir, der am meisten westlich geprägten Stadt der Türkei, war die Beteiligung an den Protestaktionen am stärksten. Im Osten, in den kurdischen Städten wie Diyarbakir, blieb die Lichteraktion eine Randerscheinung. In der Dunkelheit der Wohnungsfenster zeichnete sich so die Struktur der Türkei ab. Nach wie vor zerfällt das Land in mehrere Gesellschaften, die kaum etwas miteinander zu tun haben. Die Dorfbewohner der kurdischen Provinzen sind von der bürgerlichen, westeuropäisch orientierten Mittelschicht in Izmir viel weiter entfernt, als 2000 Kilometer Distanz vermuten lassen. Auf der anatolischen Hochebene mit Städten wie Konya oder Eskisehir dominierten die agrarische Tradition und die Religion.

Konya, die Stadt der tanzenden Derwische, ist das islamische Zentrum.

Die politischen Entscheidungen fallen aber im Westen, da, wo die Masse der flexiblen, nicht durch Tradition oder Stammesentscheidung an eine Partei gebundenen Wählerschichten leben. Gerade dieser innovativste Teil der türkischen Gesellschaft ist mehr oder weniger ohne parlamentarische Repräsentanz. "Im Moment sieht man ja wieder, daß es in der Türkei praktisch nur zwei Parteien gibt, die Islamisten und das Militär", meint Ümit Kivanc sarkastisch. Das Militär spricht für die alten kemalistischen Parteien, die per Definition nach Westen orientiert, von ihrer mentalen Ausrichtung aber eher vordemokratisch, autoritär strukturiert sind.

Die Mittelschicht, die durch die Politik der ökonomischen Öffnung des früheren Präsidenten Turgut Özal noch einmal einen großen Schub bekommen hatte, findet sich in diesen verkrusteten Parteistrukturen nicht mehr wieder. Die Licherdemonstrationen waren für Kivanc auch ein Ausdruck dieser Misere. Er, der erst jüngst eine Lesereise durch die türkische Gemeinde in der Bundesrepublik machte, ist enttäuscht, daß dieses demokratische Potential seines Landes in Europa kaum wahrgenommen wird.

Gerade die im Geist westlicher Aufklärung groß gewordenen Intellektuellen, Medien- und Geschäftsleute fühlen sich zutiefst verletzt und ausgegrenzt durch führende westeuropäische Politiker. "Es ist ja richtig, die Menschenrechtsverletzungen anzuprangern", erklärt Kivanc, "aber das ist es doch gar nicht. Wir könnten die demokratischste Regierung überhaupt haben, die Machthaber innerhalb der EU würden einen Beitritt der Türkei trotzdem ablehnen."

Bei dem Gedanken, Europa könnte der Türkei endgültig die Tür vor der Nase schließen, wird auch Ishak Alaton ungehalten. "Das wäre eine Riesendummheit. Man darf den Leuten den Traum von Europa nicht nehmen, den Traum, irgendwann dazuzugehören, auch wenn es noch lange dauert." Alaton, Inhaber der Unternehmensgruppe Alarko, ist Sprecher des Unternehmerverbandes Tüsiad und einer der reichsten Männer der Türkei. Seit einigen Jahren meldet sich Tüsiad mit Untersuchungen und Memoranden zu Wort, die die alte politische Kaste immer wieder zu heftigen Reaktionen provozierte. Nach der letzten Veröffentlichung zur Demokratisierung der Türkei wurde Alaton gar verdächtigt, ein verkappter Kommunist zu sein. Der Unternehmerverband hatte für eine politische, friedliche Lösung im Kurdenkonflikt plädiert, die Abschaffung des Nationalen Sicherheitsrates - einer Art Aufsichtsrat des Militärs über die gewählte Regierung - gefordert und sich für eine neue, demokratischere Verfassung stark gemacht. Auch Ishak Alaton meint, der Konflikt mit der islamischen Wohlfahrtspartei werde künstlich hochgespielt: "Das Problem ist das türkische Parteiensystem. Die bestehenden Parteien sind völlig ineffektiv. Sie sind anachronistisch, weil die Parteiführer viel zuviel Macht über die einzelnen Abgeordneten haben."

Die Parteien sind einem strengen Klientensystem verpflichtet, in dem die Parteiführer nach Art eines Patrons Parlamentssitze und andere Pfründen verteilen. An diesen autoritären Strukturen scheiterte auch die

letzte bürgerliche Regierung. Erbakan kam an die Macht, weil die beiden Chefs der rechten bürgerlichen Parteien, Tansu çiller von der Partei des rechten Weges (Dyp) und Masut Yilmaz von der Mutterlandspartei (Anap), die Koalition aus rein persönlichen Rivalitäten platzen ließen. Beide Parteien unterscheiden sich inhaltlich kaum und müßten sich eigentlich längst zusammengeschlossen haben. Dann gäbe es eine stabile rechtsbürgerliche Partei, die vierzig Prozent der Wähler auf sich vereinigen könnte. Das gleiche gilt für die Sozialdemokraten. Zwei Parteien, die beide ungefähr zehn Prozent erreichen und nur wegen der Rivalität ihrer Führungen noch nicht zusammengegangen sind, verhindern stabile Koalitionsregierungen.

Die Drohungen des Militärs an die Adresse der Regierung Erbakan/çiller dienen letztlich dazu, die Partei Tansu çillers aus der Koalition herauszubrechen und mit der anderen bürgerlichen Rechtspartei zwangsweise zu fusionieren. Der Sturz der Regierung könnte schon bei der nächsten Sitzung des Nationalen Sicherheitsrates am kommenden Sonntag eingeleitet werden, wenn Erbakan über seine Maßnahmen gegen den islamischen Fundamentalismus berichten muß. Leute wie Alaton, Kivanc und Yurdapatan hegen dagegen eine andere Hoffnung.

Alaton beschreibt sein Szenario so: "Wir sagen den Abgeordneten jedesmal, ihr müßt den beschämenden Zustand beenden, in dem ihr zu bloßen Jasagern für die Parteiführungen deklassiert werdet.

Unter den 500 Abgeordneten gibt es rund 300, die eine radikale Reform befürworten. Diese Leute entfernen sich mehr und mehr von ihren Führungen, die Parteien desintegrieren sich."

Der politisch wache Teil der türkischen Bevölkerung hofft darauf, daß sich das reformwillige Lager im Parlament endlich zu einer verfassungsändernden Mehrheit zusammenschließt und eine Übergangsregierung bildet, vielleicht - siehe Italien - mit einem unabhängigen Ministerpräsidenten an der Spitze. Eine überlegte politische Intervention Europas könnte hier ansetzen. Noch besteht die Chance, die Kräfte der demokratischen Reform zu unterstützen. Man muß sie nur erst einmal wahrnehmen.

Halbmond¹¹¹

"Hilal" yazısı Mesut Yılmaz'ın taktiklerle üçüncü kez başbakan olduğunu ve ordunun azınlık hükümetini kurmasında destek sağladığını anlatıyor. Darbe kavramı veya algısı hiç yer almazken Erbakan'ın aylardır süren ordu baskısı sonucu istifa ettiği belirtiliyor. Mesut Yılmaz'ın merkez saği birleştirerek köktendincilerin önüne geçeceği de habere taşınan konulardan biri.

Mit taktischem Geschick wurde er zum dritten Mal seit 1991 Ministerpräsident der Türkei: Mesut Yılmaz löst den Islamisten Necmettin Erbakan ab. Dieser mußte am 18. Juni nach monatelangem Druck der Armee zurücktreten. Und die Armee war es auch, die hinter den Kulissen dafür sorgte, daß Yılmaz seine Minderheitsregierung bilden konnte.

Die neue Regierung hat im Grunde nur ein Mandat. Sie soll Neuwahlen vorbereiten, die vermutlich im Frühjahr 1998 stattfinden werden. Yılmaz hofft, daß seine Erzrivalin Tansu Çiller, bislang Außenministerin unter Erbakan, deutlich verliert. Er will seine konservative Mutterlandspartei auf Kosten der ebenfalls konservativen Partei des Rechten Weges von Çiller stärken. Mit stillschweigender Billigung der Armee versucht Yılmaz, die beiden konservativen Parteien zusammenzuführen und die im Volk unbeliebte Çiller auszumanövrieren. Gelänge eine Fusion, hätten die Fundamentalisten keine Chance mehr, an die Macht zu gelangen.

Doch solche Ränkespiele helfen nicht, die großen Probleme der Türkei zu lösen: die Wirtschaftskrise, die grassierende Armut vor allem in den Großstädten und die Kurdenfrage.

Die zwei Gesichter des Islam¹¹²

Machtbewußt geben sich die Fundamentalisten der Refah-Partei, doch wirtschaftlich erfolgreich sind die islamischen Bruderschaften

Istanbul Unaufhaltsam schien sein Weg nach oben. Er diente in der Leibwache des Sultans, avancierte zum Säbelträger und schließlich, mit 33 Jahren, zum Großwesir. Ali Pascha reformierte die Palastgarde und bekämpfte die Verschwendungssucht am Hofe. Schnell machte er sich Feinde, die erfolgreich gegen ihn intrigierten. Obwohl ein Schwiegersohn des Sultans, Ahmed III., ließ dieser ihn fallen.

¹¹¹ <http://www.zeit.de/1997/28/Halbmond>

¹¹² http://www.zeit.de/1997/34/Die_zwei_Gesichter_des_Islam

Ali Pascha wurde nach Lesbos verbannt und dort 1711 geköpft, im Alter von 41 Jahren. Allein sein Kopf wurde Jahre später in die Ali Pascha Medrese überführt, die von ihm gegründete theologische Hochschule unweit des Basars.

Die Medrese besteht noch heute, doch in veränderter Funktion. In den ehemaligen Studentenzimmern logieren Teppichhändler, der überdachte, geräumige Innenhof dient als Teestube und Café. Eine Oase der Ruhe, einer der wenigen noch verbliebenen Orte in Istanbul, um in Muße die Nargile zu rauchen, die orientalische Wasserpfeife. Ihr Blubbern, so heißt es, öffne die Herzen und führe zu Freunden.

Jeden Abend füllt sich die Ali Pascha Medrese mit Besuchern, fast ausschließlich Männern, nur selten Frauen. Händler, Angestellte, Studenten und Dozenten der nahen Universität, Künstler, Journalisten, Tagträumer, Revolutionäre. Ein Ort der kleinen Fluchten, ohne Status oder Lifestyle. Was zählt, ist das Gespräch, die Erinnerung, die Utopie. Geschichten liegen in der Luft - wie die von Adnan Kazançikloğlu. Der ehemalige Arbeiterführer erzählt vom Gewerkschaftsgesetz, das 1963 erlassen wurde und ihm erlaubte, die Beschäftigten der Istanbuler Getränkeindustrie zu organisieren. 1980 putschten die Militärs und verwässerten dieses Gesetz gewerkschaftliches Engagement wurde riskant. Adnan Kazançikloğlu wechselte sicherheitshalber den Beruf und wählte die innere Emigration: ein moderner Ali Pascha.

"In der Türkei wird Demokratie von oben verordnet", meint der alte Mann.

"Demokratie von unten ist den Machthabern nicht geheuer. In meiner Zeit, in den sechziger und siebziger Jahren, waren die meisten Arbeiter in Istanbul organisiert. Sie hatten ein Klassenbewußtsein. Und sie waren ein Machtfaktor."

Und heute?

"Sie streuen Salz in meine Wunden. Sagen wir so: Die Türken sind hin und her gerissen zwischen Europa und ihrem kulturellen Erbe. Dazu zählt die Religion.

Politiker, die den Islam für ihre Zwecke mißbrauchen - darin sehe ich gegenwärtig die größte Gefahr für unser Land."

Cafés und Teestuben sind in der Türkei - wie überall im Orient - ein Mikrokosmos der Gesellschaft. Vor allem in traditionellen sozialen Milieus kommt man mühelos mit den Gästen ins Gespräch. Schwierig wird es erst in den westlich geprägten Cafés der teuren Wohnviertel Istanbuls: Dort herrschen die gleiche Anonymität und Berührungsangst wie bei uns.

Auch in der Ali Pascha Medrese zeigen sich die zwei Gesichter der Türkei.

Adnan Kazançikloğlu verkörpert die aufgeklärte, die demokratische Tradition des Landes. Ob es Zufall sein mag, daß der korpulente Herr, der sich Tag für Tag um einen Sitzplatz in der Nähe Adnans bemüht, ein bekannter Polizeispitzel ist?

Nicht weit entfernt diskutiert lautstark eine Gruppe Intellektueller. Sie beklagen die Dominanz des Westens in der internationalen Politik und die mangelnde Einheit der Muslime, fordern eine Symbiose aus Islam und Türkentum, die Wiederherstellung türkischer Würde. Ihnen gegenüber sitzt ein junger Mann und liest Yeni \div Safak, Neue Morgenröte, eine Zeitung, die der islamistischen Wohlfahrtspartei, der Refah, nahesteht.

Was denkt er über den Vorstoß der Armee, die Refah als verfassungswidrig zu verbieten, worüber der Oberste Gerichtshof vermutlich im November entscheiden wird?

"Die türkische Armee", glaubt Erdogan, der gerade sein Abitur gemacht hat und als Stipendiat einer religiösen Stiftung Jura studieren wird, "führt seit Monaten Krieg gegen die Religion. Der Staat beugt sich den Vorstellungen der Generäle und will Menschen schaffen, die dem Islam entsagen. Doch die Refah läßt sich nicht manipulieren. Sie ist gegen Korruption und Vetternwirtschaft.

Sie will eine bessere, eine moralisch geläuterte Gesellschaft. Ihr gehört die Zukunft."

Im Stadtteil Fatih sind die meisten Frauen ebenso tief und schwarz verschleiert wie im Iran, tragen die Männer weiße, gewickelte Turbane und hellblaue Gewänder. Islamische Spruchbänder allenthalben, Geschäfte, die religiöse Bekleidung verkaufen, große und kleine Moscheen, Hocas - Prediger -, die ohne Umschweife den Sinn des Lebens erläutern.

"Gott hat den Menschen erschaffen, auf daß er seine Prüfung bestehe: im Augenblick des Todes aufrecht und guten Gewissens dem Geliebten gegenüberzustehen, dem Propheten Mohammed. Er ist der

Lehrmeister des Universums, der Schule Gottes, die Wissenschaft, Disziplin und Fortschritt diejenigen lehrt, die bereit sind zum Lernen", erklärt glaubensmächtig ein bärtiger Hoca, dem wir zufällig in einem Laden begegnen. Seine monologlastigen Visionen beschwören eine islamische Variante protestantischer Ethik, die den einzelnen auffordert, zunächst einmal das eigene Leben zu gestalten. Nur so könne es gelingen, die Gesellschaft zu erneuern. Von der Refah und ihrem Vorsitzenden Erbakan hält der fromme Mann nicht viel: Erbakan treibe "wie ein Papierschiff auf einem Fluß, ohne Gespür für Strömungen und Gezeiten".

Wie dieser Hoca denken viele in Fatih, einem Wohnviertel der unteren Mittelschicht im historischen Zentrum Istanbuls. In einem dermaßen religiös geprägten Umfeld dürfte die Refah leichtes Spiel haben, denkt sich der zugereiste Betrachter. Und irrt gründlich. Bei den letzten Kommunalwahlen 1994 erhielt die konservative Mutterlandspartei des jetzigen Ministerpräsidenten Mesut Yilmaz die absolute Mehrheit. Die Refah hat in Fatih keine Chance - und daran dürfte sich auch in Zukunft nichts ändern.

Fatih ist eine Hochburg der Nakschibendi-Bruderschaft, die - nach ihrem Begründer benannt - im 15. Jahrhundert in Anatolien Fuß faßte und heute zu den wichtigsten islamischen Bruderschaften der Türkei zählt. Die Iskander-Pascha-Moschee in Fatih wurde ihr religiöses Zentrum: Dort lehrte von 1958 bis zu seinem Tod 1990 der berühmte Nakschibendi-Führer Mehmed Zahid Kotku. Die Bruderschaften sind, vereinfacht gesagt, religiöse Orden und soziale Netzwerke, die einem charismatischen Führer folgen und in der Mystik spirituelle Erleuchtung suchen. Zwar hatte Republikgründer Atatürk 1925 die nach Hunderten zählenden Bruderschaften verbieten lassen, doch sein Verbot blieb ebenso folgenlos wie zuvor die jahrhundertelange Verfolgung dieser volksnahen Solidargemeinschaften durch die herrschende islamische Orthodoxie.

Der Klerus störte sich an ihrer oftmals ekstatischen Spiritualität - tanzenden Derwischen zum Beispiel - und der mangelnden theologischen Folgsamkeit der Bruderschaften.

Seit den fünfziger Jahren erlebten sie eine Renaissance, die der laizistische Staat duldet - auch um ein Gegengewicht zu den erstarkenden Linksparteien zu schaffen. Kotku, die einflußreichste Stimme der Bruderschaften, erkannte richtig, daß eine Islamisierung der Gesellschaft am nachhaltigsten über das Erziehungs- und Bildungswesen gelingt. Er legte den ideologischen Grundstein für die Imam-Hatip-Schulen, an denen heute mehr als 500 000 Jungen und Mädchen eine islamisch geprägte Ausbildung erhalten. Über die Frage, wie der Einfluß dieser Schulen zurückzudrängen sei, stürzte im Juni die Regierung Erbakan: Der Refah-Chef verweigerte eine Bildungsreform, wie sie ihm das allmächtige Militär "empfohlen" hatte.

Je höher Erbakan, ursprünglich ein Schüler und Gefolgsmann Kotkus, nach 1990 politisch aufstieg, desto unbeliebter machte er sich bei den städtischen Nakschibendis. Kotkus Nachfolger Esat Ċöosan warf ihm vor, die Religion für seine politischen Zwecke zu mißbrauchen. Vor allem Erbakans Visionen einer islamischen Staatengemeinschaft unter türkischer Führung hielt Ċöosan für "ideologischen Größenwahn". Dieses gegensätzliche Weltbild erklärt, warum die Refah unter den eher spirituell als weltlich ausgerichteten Nakschibendis in Fatih keine Chance hat, bei Wahlen zu gewinnen.

Mustafa Kemal Atatürk gründete die türkische Republik auf den Ruinen des Osmanischen Reiches als laizistischen Staat, der bis heute die Trennung von Religion und Politik als höchsten Verfassungsauftrag begreift. In Westeuropa war die Säkularisierung ein langwieriger gesellschaftlicher Prozeß. In der Türkei dagegen wurde sie in den zwanziger Jahren quasi per Gesetz beschlossen und durch die Armee sanktioniert.

Bis heute gilt für die kemalistische Staatselite der Laizismus als Wert an sich - nicht etwa die Herstellung einer offenen, liberalen Demokratie, die sich wehrhaft mit dem politischen Islam auseinandersetzt und sich als die bessere Alternative bewährt. Die Art und Weise, wie die Armee und die kemalistische Staatselite vor zwei Monaten die erste islamistische Regierung des Landes stürzten, hat mit Demokratie wenig, mit der Manipulation republikanischer Institutionen dagegen sehr viel zu tun. Die Kluft zwischen den religiösen oder islamistischen Teilen der türkischen Bevölkerung einerseits und der kemalistischen Staatselite andererseits wird immer größer.

Um so mehr, als diese überwiegend urbane Elite korrupt ist bis in die Knochen.

"Der türkische Staat ist über alle Maßen zentralisiert und hierarchisch verfaßt", erklärt Ali Bayramoglu, Kolumnist der linksliberalen Tageszeitung Yeni Yüzyil (Neues Jahrhundert). Das politische System funktioniere nicht auf der Basis eines demokratischen Wettbewerbes verschiedener gesellschaftlicher Gruppen und ihrer jeweiligen Interessen. Die Parteien seien in erster Linie Klientelbündnisse, die staatliche Ressourcen - Steuergelder beispielsweise - vornehmlich unter ihren Anhängern verteilen.

"Deswegen", betont Ali Bayramoglu, "gelingt auch die Selbstreinigung der politischen Institutionen nicht oder deren Anpassung an gesellschaftliche Veränderungen. Die Parteien etwa sind nicht viel mehr als ein Spiegelbild ihrer jeweiligen Parteiführer." So müßte sich die konservative Partei des rechten Weges eigentlich von ihrer korruptionsverdächtigen Vorsitzenden Tansu C=iller trennen, um nicht mit ihr gemeinsam unterzugehen. Das aber geschieht nicht, weil C=iller in gewisser Weise die Partei selbst ist - und umgekehrt.

Der langsame und nur teilweise erfolgreiche Wandel der Türkei von einer Agrar- in eine Industriegesellschaft führte in den siebziger und vor allem achtziger Jahren zu einem Wirtschaftsboom, aber auch zu wachsender Armut und einer anhaltenden Landflucht. Nahezu jeder vierte Türke lebt heute in Istanbul. Dem kemalistischen Staatsapparat gelang es nicht, auf den rapiden sozialen Wandel zu reagieren, neue gesellschaftliche Strömungen und Bedürfnisse aufzufangen. Das anatolische Dorf, wertkonservativ und religiös, emigrierte in die Metropole und fand sich dort ebenso wurzel- wie orientierungslos. Eine von den etablierten Parteien über zwei Jahrzehnte ignorierte Gegenöffentlichkeit entstand und fand schließlich ihr Ventil in der Refah.

Mit Erfolg ging Erbakans islamistische Partei daran, für ihre Klientel - vor allem die Verlierer des Modernisierungsprozesses, aber auch ein Teil der anatolischen Geschäftswelt - einen möglichst großen Anteil am Selbstbedienungsladen Staat herauszuschlagen. Die Refah versucht, über die Islamisierung staatlicher Institutionen ihr Verteilungspotential zu mehren und provoziert damit das kemalistische Establishment. Im Namen der Demokratie und mit Hilfe der Militärs wehrte es diesen Angriff auf ihre Pfründen im Juni zunächst einmal ab.

Parallel dazu haben sich die islamischen Bruderschaften weitgehend vom Staat verabschiedet. Sie hoffen nicht länger auf Ankara, sie setzen auf Eigeninitiative, religiöse Seilschaften und ungebremsten Kapitalismus. Ihr Held heißt Fethullah Gülen, der Führer der Nurcu-Bruderschaft. Er predigt Elitedenken und Wirtschaftsmacht, seine Basis findet er unter anatolischen Unternehmern, die konservativ sind, nationalistisch und sittenstreng. Sie führen erfolgreiche Familienunternehmen, haben aber keine Beziehungen in die Politik oder die Finanzkreise.

Fethullah Gülen gründete Stiftungen, die Kredite vergeben, baute Unternehmen, Schulen, Wohlfahrtseinrichtungen. Ein religiöser Selfmade-Ökonom aus der Provinz, der etwa zwanzig Jahre brauchte, um einer der erfolgreichsten Manager der Türkei zu werden. Mit der Refah hat er gebrochen wie vor ihm die meisten Nakschibendis: Erbakan ist ihm zu sehr Kleinbürger und Potentat.

Fethullah Gülen unterstützt Mesut Yilmaz und die beiden sozialdemokratischen Parteien. Ob der Staat nun laizistisch ist oder nicht - für Gülen eine zweitrangige Frage. Er schafft sich längst sein eigenes Imperium.

"Von Bruderschafts-Unternehmern wie Gülen geht ein nicht zu unterschätzender Modernisierungsdruck aus", meint Ilber Ortayli, Sozialwissenschaftler an der Bosphorus-Universität. "Durch ihren wirtschaftlichen Erfolg zwingen sie das erstarrte politische System zu Reformen und Zugeständnissen, ohne selber an die Macht zu drängen."

Die größte Gefahr liege in der verengten Wahrnehmung der Armee. Sie sehe nicht die Vielseitigkeit des politischen Islam, sondern reduziere komplexe gesellschaftliche Entwicklungen auf die Machtfrage: Wie die Refah kleinhalten? Ihr mögliches Verbot hätte fatale Folgen, warnt Ortayli. "Vermutlich würden sich die Bruderschaften mit den Islamisten solidarisieren und damit die kemalistischen Neandertaler noch mehr in die Enge treiben."

Der kulturelle Bruch in der Türkei würde sich vertiefen: hier eine westlich geprägte gesellschaftliche Elite, die von Demokratie redet, aber in erster Linie die Wahrung bestehender Privilegien meint und dort eine dem Staat entfremdete Mehrheit der Bevölkerung, die ihren eigenen, islamisch geprägten Werten folgt, zum Teil politisiert, zum Teil ihren eigenen Geschäften nachgehend. Die Gefahr algerischer Verhältnisse sieht Ilber Ortayli gleichwohl nicht: "Für islamistische Gewalt fehlt in der Türkei das soziale Umfeld. Die Wirtschaft ist stabil genug, um das Entstehen einer ganz und gar perspektivlosen Unterschicht zu verhindern."

Es ist erstaunlich: Historisch gewachsene Stadtteile wie Fatih sind fest in der Hand von Bruderschaften, die ihr Lebensumfeld religiös gestalten, sich aber nicht dem politischen Islam verschreiben. In den geçekondus dagegen, den illegal errichteten Stadtrandstiedlungen, spielen die Bruderschaften kaum eine Rolle. Hier hat die Refah ihre Hochburgen. Doch das äußere Erscheinungsbild dieser Auffangbecken

anatolischer Zuwanderer ist eher weltlich: keine religiöse Kleidung unter Männern, kaum Hocas, nur wenige islamische Spruchbänder. Viele Frauen allerdings sind verschleiert.

Sultanbeyli zum Beispiel, ein Vorort Istanbuls auf der asiatischen Seite, 25 Kilometer östlich vom Bosphorus. 1986 zählte die Gemeinde 2600 Einwohner, heute eine halbe Million, im Jahr 2005 wird vermutlich die Millionengrenze überschritten. Zu seinen wichtigsten Aufgaben zählt der Refah-Bürgermeister Ali Nabi Koçak, der 1994 mit 62 Prozent der Stimmen gewählt wurde, "die Vergabe von Baugenehmigungen anhand der Bebauungspläne der Stadtverwaltung".

Auf diese Weise wird die Landnahme in leidlich geordnete Bahnen gelenkt und vor allem legalisiert, mit stillschweigender Duldung des Staates.

Sultanbeyli wirkt ärmlich, aber sauber. Ali Nabi Koçak, der wie alle Refah-Politiker Anzug und Krawatte trägt, um damit dem Laizismus die gebotene Reverenz zu erweisen, wird nicht müde, die Leistungen seiner Stadtverwaltung zu preisen - von der Müllabfuhr bis zum Gesundheitswesen. Im Stadtbild Sultanbeylis, in den endlosen Reihen grauer, teilweise unverputzter Hochhäuser, spiegelt sich der soziale Wandel vom anatolischen Bauern zum städtischen Kleinbürger. Wer hier zur Waffe greifen würde, hätte etwas zu verlieren. Algier liegt weit entfernt - in einer anderen Welt.

Der Spiegel:

*2. Sturz in die Dunkelheit*¹¹³

Angefeuert vom islamistischen Regierungschef Necmettin Erbakan, setzen die Fundamentalisten ihren Vormarsch fort. Laizistische Bürgerinitiativen und die Militärs fühlen sich herausgefordert. Von Dieter Bednarz

Die Bedeutung des Geschenks aus der Kaserne hat Selman Yücel sehr wohl erkannt. Betont gelassen lehnt sich der Vorsitzende der religiösen Wohlfahrtspartei (Refah) im Istanbuler Stadtteil Sultanbeyli in seinem Stuhl zurück und behauptet: "Wir haben nichts gegen das Denkmal." Das feine Lächeln des Fundamentalisten signalisiert, daß er nur ein Lippenbekenntnis abgibt. Aus gutem Grund.

Die ungeliebte Gabe ist eine prächtige Bronzestatue des Republikgründers Mustafa Kemal Atatürk. Der Wegbereiter der laizistischen Türkei gilt auch 58 Jahre nach seinem Tod als unantastbar. Abfällige Bemerkungen kommen beinahe Landesverrat gleich und stehen unter Strafe.

Vor allem aber hat das Denkmal in dem Kommandanten der nahe gelegenen Garnison einen ebenso mächtigen wie argwöhnischen Spender. Der General sieht in religiösen Eiferern wie Yücel eine Gefahr für den Fortschritt des Landes - erst recht seit die Refah nicht nur in rund 400 Kommunen Rathaus und Verwaltung beherrscht. Mit ihrem Vorsitzenden Necmettin Erbakan stellt die Wohlfahrtspartei auch den ersten islamistischen Regierungschef.

Für die Militärs, die sich als die wahren Nachfolger des Republikgründers verstehen, bedroht der Vormarsch der Fundamentalisten das politische Vermächtnis Atatürks: den laizistischen Charakter des Landes. "Stück für Stück", beobachtete die Tageszeitung CUMHURİYET, "verwandelt sich die säkulare Republik in einen sunnitischen Staat."

In einem spektakulären Vorstoß hatten die Generäle den Religiösen Anfang des Monats die Grenzen aufgezeigt. Sie verlangten von Erbakan, den Einfluß der Fundamentalisten durch Gesetze und Vorschriften zu brechen. Der Widerstand des Premiers führte zu einer "unerträglichen Spannung" im ganzen Land, wie die Tageszeitung HÜRRIYET bemerkte. Das Blatt RADİKAL warnte: "Die Luft ist bleischwer." Zuletzt hatte die Armee 1980 geputscht

Wendig bis zur Selbstverleugnung reagierte Erbakan auch im Konflikt mit dem Militär. Um seine Macht zu sichern, kuschte der selbsternannte Vorkämpfer für einen islamistischen Staat vor den heimlichen Herrschern in Ankara und unterzeichnete den Forderungskatalog der Generäle. Den Fundamentalismus verdammt er als "Rückständigkeit".

Die vom Generalstab geforderten Punkte, fürchtet Saylan, werde Erbakan wohl "niemals erfüllen" können. Der Premier wird kaum die wichtigsten Sammelbecken für seine Anhängerschaft trockenlegen: die Korankurse und die islamischen Imam-Hatip-Gymnasien. Den Bau religiöser Schulen und Moscheen hatten die Generäle selbst in den achtziger Jahren mitgefördert - als Gegengewicht zur erstarkenden Linken.

¹¹³ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8687561.html>, 31.03.1997

Nach den Vorstellungen des Militärs müßten die Korankurse einer schärferen Kontrolle unterzogen werden; zugleich soll die Verlängerung der gesetzlichen Schulpflicht von fünf auf acht Jahre die Zahl der Imam-Hatip-Schüler drücken, derzeit eine halbe Million. Zudem verlangen die Militärs ein Werbeverbot für die Scharia sowie ein begrenztes Berufsverbot für Fundis im Öffentlichen Dienst.

Obgleich der Ortsvorsitzende Yücel tönt: "Wir werden weiter die Herzen erobern" - einen Dämpfer haben auch die Islamisten von Sultanbeyli bekommen. Der Direktor der Imam-Hatip-Schule gesteht: "Wir sind alle sehr nervös." Mehr will er aus Angst um die Zukunft seiner neuen Schule mit 60 Lehrern und 2500 Schülern nicht sagen.

Und auch Yücel ist vorsichtig geworden. Sicherheitshalber hat er Sultanbeylis Atatürk unter den Schutz der Partei gestellt: Gegen Übergriffe wütender Zeloten bewachen Refah-Mitglieder die Statue des Erzfeindes rund um die Uhr.

3.Lektion für den Lehrer¹¹⁴

Aufgerieben im Machtkampf mit den Militärs, steht die Koalitionsregierung des ersten islamistischen Ministerpräsidenten Necmettin Erbakan vor dem Ende.

Wann immer Außenministerin Tansu Çiller auf den Fortbestand ihres brüchigen Bündnisses mit der religiösen Wohlfahrtspartei (Refah) angesprochen wurde, gab sich die ehrgeizige Politikerin unerschütterlich. "Diese Regierung wird mindestens bis zum Jahr 2000 halten", beteuerte die Chefin der bürgerlich-konservativen Partei des Rechten Wegs (DYP).

Am vorigen Mittwoch mußte Çiller dennoch vor ihrer Fraktion das Scheitern der Koalition mit Premier Necmettin Erbakan eingestehen. Der einzige Ausweg aus der Regierungskrise seien Neuwahlen. Çiller: "Die Lösung liegt beim Volk." Die Ankündigung war das Ergebnis eines beispiellosen Machtkampfes, in den sich die islamistisch geführte Regierung mit den eigentlichen Herrschern von Ankara verstrickt hat: den Mitgliedern des Generalstabs.

Die Offiziere verstehen sich als die wahren Nachfolger des Republikgründers Mustafa Kemal Atatürk; dessen Erbe - vor allem den laizistischen und prowestlichen Charakter des Staats - sehen sie durch den Fundamentalisten Erbakan bedroht. Auch immer mehr Mitglieder von Çillers eigener Partei wollen den Religiösenführer nicht länger stützen und verlangen den Austritt aus dem Regierungsbündnis.

Mit einem Katalog von 18 Forderungen versuchten die Generäle, den Premier in die Schranken zu weisen. Offiziell fügte sich Erbakan zwar dem Militär, verdamnte sogar den Fundamentalismus als "Rückständigkeit". Aber bei der Selbstverleugnung half ihm ein altislamischer Rechtskniff: die "Takiyye", das Verschweigen des eigenen Bekenntnisses im Interesse der moslemischen Gemeinde.

Doch die Wendigkeit des Frommen hat Grenzen: Umsetzen kann Erbakan die Anweisungen der Armeeführung nicht, ohne einen Aufstand in seiner Partei zu riskieren. So will das Militär den Islamisten die Rekrutierung ihres Nachwuchses durch eine schärfere Kontrolle der Korankurse erschweren. Zudem verlangen die Streitkräfte ein begrenztes Berufsverbot für Fundamentalisten im öffentlichen Dienst.

Dazu sollen neue Strafgesetze eingeführt und der alte Paragraph 163 wiederbelebt werden; der stellt jede Gefährdung des "laizistischen Charakters der Republik" unter Strafe.

Auch sollen jene "Revolutionsgesetze" aus den Gründerjahren der Republik wieder angewendet werden, die religiöse Trachten verbieten. Im Fastenmonat Ramadan erst hatte Erbakan versprochen, das Kopftuchverbot für Frauen in Universitäten und Behörden aufzuheben.

Zu einem sechsstündigen Rapport vor die Militärführung bestellt, muteten die Generäle dem Islamistenführer vergangenen Montag eine weitere Demütigung zu: Erbakan mußte in die unehrenhafte Entlassung von 161 Offizieren und Unteroffizieren einwilligen, den meisten wurde ohne nähere Begründung "reaktionär-religiöse Disziplinlosigkeit" angelastet.

Bei der letzten Säuberungswelle bemühten sich die von der Wohlfahrtspartei beherrschten Stadtverwaltungen, den Davongejagten Unterschlupf zu bieten. Der Vorgang beweist zugleich, daß auch das

¹¹⁴ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8720392.html>, 02.06.1997, Bednarz, Dieter

Militär, nach eigenem Verständnis der "Hort des Laizismus", nicht vor islamistischer Unterwanderung sicher ist.

Eine weitere, für den Samstag einberufene Sitzung des Nationalen Sicherheitsrats war als wohl letzte Lektion der Militärs für den Hodscha gedacht. Auf der Tagesordnung stand angeblich auch die Entlassung fundamentalistischer Aktivisten aus zwei wichtigen Schaltstellen: Universitäten und Justizbehörden.

Den Hütern des Atatürk-Vermächtnisses bleibt ein letztes Mittel: Offensichtlich auf Druck der Generalität verkündete der oberste Ankläger des Landes, Vural Savas, er werde gegen die Wohlfahrtspartei Anklage erheben, um sie verbieten zu lassen. "Die Refah bringt dieses Land mit ihrer religiösen Politik an den Rand des Bürgerkriegs", begründet der Oberstaatsanwalt am Kassationshof in Ankara den einmaligen Schritt gegen eine Regierungspartei.

Im Falle eines Verbots würden die Mandate der 158 Refah-Parlamentarier annulliert; Funktionäre der Partei bekämen Betätigungsverbot.

Käme es soweit, würden die Islamisten womöglich im Untergrund weiterkämpfen - wenn der listige Hodscha nicht wieder "Takiyye" betreibt: Angeblich arbeiten Erbakans engste Mitarbeiter bereits an Namen und Satzung einer neuen Partei.

4. GROLLEN DER GENERÄLE¹¹⁵

Dieser Tage feierte die Türkei ein merkwürdiges Jubiläum: Sie gedachte der Gründung des Nationalen Sicherheitsrats vor 64 Jahren - eines Gremiums, das von den Spitzen der Streitkräfte beherrscht wird und die Regierung in allen Fragen der inneren und äußeren Sicherheit "beraten", man könnte auch sagen, "ihr nachdrücklich den Weg weisen" soll.

Es war kein runder Geburtstag, und somit hätte die Zeremonie im Beisein des Staatspräsidenten Süleyman Demirel in Ankara kaum Aufmerksamkeit verdient. Doch die innenpolitischen Spannungen, vor allem die fortwährenden Warnungen des Militärs vor der islamistischen Gefahr, machten aus der Gedenkfeier ein öffentliches Ereignis, das im ganzen Land beachtet wurde.

General İlhan Kılıç, der Generalsekretär des Sicherheitsrats, stellte dabei unmißverständlich klar, wie das Militär die Republik sieht: Sie sei eine Nation, keine Religionsgemeinschaft, ein dem demokratischen Laizismus, der sozialen Gerechtigkeit und den Menschenrechten verpflichteter moderner Staat. Die Gäste, darunter der islamistische Ministerpräsident Necmettin Erbakan und seine skrupellose Außenministerin Tansu Çiller, mußten dem Bekenntnis brav Beifall spenden.

Fast 75 Jahre nach Gründung der Türkischen Republik bringen die Offiziere Mahnungen und Erklärungen noch immer mit dem Nachdruck nahezu staatlicher Autorität vor, und zumindest Teile der Bevölkerung nehmen die Verlautbarungen so ergeben auf, als wären sie ein ultimativer Ratschluß.

Gegen das beharrliche Ceterum censeo der Militärs konnte sich die Regierungskoalition nicht behaupten; ihre Mehrheit im Parlament bröckelte, wohl im Herbst gibt es Neuwahlen. Haben die Offiziere, in Treue fest zum Säkularismus, die Türkei vor dem algerischen Schicksal und dem Rückfall ins Mittelalter bewahrt?

Der Machtkampf zwischen Armee und Islamisten ist kein Ringen zwischen Progressiven und Reaktionären, Aufgeklärten und Obskurantisten. In Wirklichkeit rivalisieren zwei konservative Gruppierungen miteinander, die beide auf ihre Weise die zivile, demokratische Gesellschaft verachten.

Das Selbstverständnis des türkischen Militärs beruht auf seiner historischen Tradition. Jahrhundertlang waren Armee und Staat im Osmanischen Reich untrennbar verknüpft; aufgrund dieser herausragenden Stellung waren es auch Offiziere, darunter die "Jungtürken", die zu den wichtigsten Reformern und Modernisierern im 19. und 20. Jahrhundert wurden.

Nach dem Zusammenbruch des osmanischen Weltreichs 1918 entstand aus dessen Ruinen 1923 der erste türkische Nationalstaat - eine Republik, die nach dem Willen ihres Gründers Mustafa Kemal Atatürk ihre Legitimation aus der Souveränität des Volkes, nicht aus der islamischen Tradition bezog. Der von

¹¹⁵ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8732484.html>, 23.06.1997, Kappert, Petra, Petra Kappert ist Islamwissenschaftlerin und Professorin für Turkologie an der Universität Hamburg.

Atatürk siegreich geführte "Nationale Befreiungskrieg" von 1920 bis 1922 gegen die Entente, die türkische Kerngebiete besetzt hatte, weihte die Streitkräfte zu Helden der Nation.

Ihre Rolle ist seit jenen frühen Tagen ambivalent geblieben: Zum einen sollte sich das Militär nach dem Willen Atatürks aus der Tagespolitik und aus politischen Koalitionen heraushalten; zum anderen betonte der Republikgründer stets die Pflicht, den kemalistischen Staat bei äußerer oder innerer Bedrohung bedingungslos zu schützen. Diese zwei Grundsätze, die leicht in Widerstreit geraten können, gelten noch immer als das unangefochtene Credo der Streitkräfte.

Dreimal in der Geschichte der türkischen Republik hat das Militär die Macht ergriffen: 1960, 1971 und 1980. Jedesmal war offensichtlich, daß die Offiziere auf eine Krisensituation reagierten, die sie nicht selbst verursacht hatten. Ihre Intervention stellte deshalb keinen Putsch im klassischen Sinn dar, es ging ihnen nicht um die Macht an sich; vielmehr glaubten die Militärs, in die Geschicke des Landes eingreifen zu müssen, weil sie sich als Krisenregulatoren betrachteten.

Das macht diesen Nato-Mitgliedstaat zum Sonderfall unter den Schwellen- und Entwicklungsländern: Wie in der Dritten Welt gilt der Primat der zivilen Politik nicht uneingeschränkt, da die Generäle sich im Notfall als oberste Krisenmanager aufspielen. Aber ihre Machtergreifung zielte immer auch darauf ab, das zivile Regierungssystem rasch wiederherzustellen - möglichst funktionstüchtiger als zuvor.

Dabei machten die Streitkräfte freilich politisch und sozial eine entscheidende Veränderung durch: Waren sie 1960 noch die radikalsten Modernisierer im Land, aber auch die Fürsprecher der sozial Deklassierten, so wandelten sie sich danach immer stärker zu einer konservativen, auf den Erhalt des gesellschaftlichen Status quo bedachten Kraft.

Das lag an einem unmittelbaren, außerhalb der Türkei wenig beachteten Effekt der Intervention von 1960. Die Wirtschaftskrise und die Inflation Ende der fünfziger Jahre hatten die materielle Basis der türkischen Beamten und Staatsdiener - und somit auch des Militärs - stark unterhöhlt. Deshalb wurde 1961 eine "Armeehilfsorganisation" (Oyak) gegründet, welche die ökonomische und soziale Lage der Streitkräfte durch materielle Vergünstigungen und Privilegien entscheidend verbessern sollte.

Die Offiziere hatten fortan zehn Prozent ihres Soldes zur Kapitalbildung dieser Institution zu entrichten, die weltweit ihresgleichen sucht. Mittlerweile ist aus Oyak die fünfgrößte Holding des Landes geworden; ihre Investitionen sind überaus gewinnbringend. Weitere Stiftungen im rüstungsindustriellen Bereich folgten. Die Folge war, daß die Militärs - insbesondere in den höheren Rängen - sich von einer sozialreformerischen, unterprivilegierten in eine begünstigte, beharrende, dem großindustriellen Unternehmertum verbundene Kaste wandelten, wie der Türkei-Experte Gerhard Weiher überzeugend nachgewiesen hat.

Der erste Putsch - 1960 - hatte sich noch gegen eine konservative Regierung gerichtet, die mit ihrer ökonomischen Politik der rücksichtslosen Liberalisierung gegen das Gebot der sozialen Gerechtigkeit und gegen den kemalistischen Reformauftrag verstieß. Die von den Generälen in Auftrag gegebene Verfassung, die 1961 per Referendum angenommen wurde, war denn auch die liberalste in der Geschichte des Landes.

Die nächsten Eingriffe - 1971 wie 1980 - wandten sich offiziell gegen Radikalismus und Extremismus aller Art. Doch die Position des Militärs hatte sich entscheidend gewandelt: hin zu einer restaurativen Kraft, die ihre Energie vor allem auf die Verfolgung der potentiell gesellschaftsverändernden Kräfte - der Linken in allen Schattierungen - konzentrierte. Die liberale Verfassung von 1961, die einstmals gepriesene "neue Ordnung", wurde durch scharfe Restriktionen verändert.

Das von 1980 bis 1983 errichtete Militärregime, das länger währte als alle anderen Eingriffe der türkischen Generalität in die Politik, gebärdete sich zugleich am radikalsten. Mit der Auflösung aller bestehenden politischen Parteien sollte diesmal die nächste zivile Ära so gründlich vorbereitet werden, daß "eine weitere Intervention nie mehr nötig würde", wie die Militärs meinten.

Eine neue Verfassung gab der Exekutive mit einem starken Staatspräsidenten an der Spitze eine übermächtige Stellung, den Offizieren erheblich ausgeweitete Mitsprachebefugnisse, zugleich beschnitt sie politische und gewerkschaftliche Rechte - mit dem Ziel, das öffentliche Leben zu entpolitisieren.

Alle Kräfte, die aus der Sicht des Militärs das bestehende System in Frage stellten, sei es von rechts oder links, wurden rigoros verfolgt. Das Schwergewicht lag allerdings eindeutig bei der Bekämpfung der Linken.

Und dazu gehörte auch, daß die Offiziere Geister riefen, die sie heute fürchten und nicht mehr loswerden: Die islamische Religion, die das allgemeine Bild der Türkei bis 1980 nicht wesentlich geprägt hatte, erhielt mit Billigung des Militärs einen neuen Stellenwert in der Öffentlichkeit. Islamischer Religionsunterricht wurde obligatorisch an allen Schultypen des Landes. Die heute als Kadenschmieden der Islamisten in Verruf geratenen Prediger-Schulen (Imam Hatip Okullari) durften neben dem säkularen Schulwesen zur Hochschulreife führen, und General Evren pilgerte sogar gegen Ende seiner Amtszeit als Staatspräsident nach Mekka.

Die Diskussion um den in der Verfassung verankerten Begriff des Laizismus entbrannte neu. Die Militärs erhoben keinerlei Einwände, da sie überaus eifrig mitzimmerten an einem eigentlich anachronistischen "Bollwerk gegen den Kommunismus". Sie wollten die konservative Grundausrichtung der Türkei ein für allemal festlegen, und dabei scheuten sie kein Mittel, auch nicht das höchst gefährliche des politischen Islamismus.

Heute, zehn Jahre später, stellen sich die Dinge anders dar. Seit Februar predigt die Generalität offen und unermüdlich: "Extremistische religiöse Bewegungen sind für die Türkei zu einer größeren Bedrohung geworden als der Separatismus und Terrorismus der PKK." Ein klares Umdenken also, Anlaß gar zur Selbstkritik? Nichts von alledem, über die frühere, ja wohl leichtfertige Verkenntung der Lage hat der Generalstab kein Wort verloren.

Das vom ersten Tag der Offizierslaufbahn - die mit 14 Jahren beginnt - antrainierte Selbstverständnis eines türkischen Militärs dürfe so etwas wie Selbstkritik kaum zulassen. Aus dem Munde eines hohen Generalstabsoffiziers klingt der Standesdünkel schockierend: "Das Identitätsbewußtsein eines türkischen Offiziers resultiert aus einem Überlegenheitsgefühl gegenüber einem Zivilisten und aus seiner Fähigkeit, die feineren Aspekte von Patriotismus, nichtchauvinistischem Nationalismus und Atatürks Denkweise zu begreifen - und natürlich aus seiner Bereitschaft, fürs Vaterland zu sterben. Ein Zivilist vermag nichts Ähnliches."

Ein solches Bekenntnis verbindet sich fast selbstverständlich mit einem tiefen Mißtrauen gegen Politiker, ja gegen die zivile Gesellschaft schlechthin. Aber kann jemand so reden, dem man notfalls die Verteidigung der Demokratie anvertrauen müßte? Das macht das tragische Dilemma der modernen Türkei aus: In der Abwehr des antidemokratischen, freiheitsfeindlichen Fundamentalismus wird die letzte Verteidigungslinie von Männern gehalten, die zwar dem Westen nacheifern wollen, aber mit ihrem unzeitgemäßen Korpsgeist zu tapferen Demokraten nicht recht taugen.

Sie seien die Hüter, nicht die Herrscher des Kemalismus, sagen die Militärs heute, wenn sie die Situation in der Türkei beschreiben. Das soll wohl erklären, weshalb sie zwar verbal intervenierten und von der Regierung Erbakan die Einhaltung - "Wort für Wort" - der säkularen Grundprinzipien der Republik in einem 18-Punkte-Programm verlangten, einen "Coup d'État" aber vermieden.

Ist die existentielle Krise des Staates als Voraussetzung für einen Putsch also noch nicht da, befindet sich das Land lediglich in einer "angespannten Situation", die ein militärisches Eingreifen "noch nicht" erforderlich macht?

Aus der Sicht der Generäle mag dies so sein. Daß ihr Sendungsbewußtsein ungebrochen ist, zeigt auch das kompromißlose Festhalten an der militärischen Lösung im Krieg gegen die Kurden. Unklar bleibt dagegen, inwieweit sich in der gegenwärtigen Debatte um Laizismus, um Trennung von Religion und Politik, bei der Militärführung eine neue Erkenntnis durchsetzt: daß in einem modernen Staat die zivile Gesellschaft in der Auseinandersetzung mit politischem oder religiösem Extremismus letztlich auf ihre eigenen Kräfte vertrauen muß.

Wenn bei einem Konzert des Liedermachers Zülfü Livaneli in Ankara 500 000 Menschen gegen die Regierung Erbakan und für den Säkularismus demonstrieren, wenn 50 000 Mitglieder von Gewerkschaften und Bürgerbewegungen die Regierung zum Rücktritt auffordern und für Neuwahlen plädieren, so sind dies eben nicht Aktionen für eine Militärintervention.

Wenigstens der Chef des Generalstabs, Ismail Hakki Karadayi, scheint dies erkannt zu haben, da er verlauten läßt: "Bei einer Gefährdung des demokratischen säkularen Systems muß das türkische Parlament Abhilfe schaffen." Schön - nur was ist, wenn es das in den Augen des Generals nicht schafft?

Dann würde er zweifellos die Republik "mit der Waffe in der Hand" gegen den inneren Feind verteidigen, und der Westen nähme es ihm womöglich nicht einmal übel. "Mit der Waffe in der Hand gegen den inneren Feind der Republik"

5. Atatürks Erbe¹¹⁶

Der türkische Islam ist mit dem arabischen nicht zu vergleichen, auch wenn man das immer wieder versucht hat. Bei uns ist der Islam „türkisiert“, das heißt zivilisiert worden, wir haben ihm eigene, liberalere Elemente hinzugefügt und stets auch Formen des Widerstandes in ihm geschaffen.“ So ähnlich klingen die Beschwichtigungen auch heute wieder, nachdem die Türkei den ersten islamistischen Regierungschef ihrer modernen Geschichte bekommen hat.

Entsprechend dem Selbstverständnis ihrer Regierenden präsentiert sich die Türkei zumindest seit 1945 - auf amerikanischen Druck wurde nach dem Zweiten Weltkrieg ein Mehrparteiensystem eingeführt, das die Einparteienherrschaft der "Republikanischen Volkspartei" aus der Gründungsphase der Republik ablöste - als freiheitlich-demokratischer, nach westlichem Muster organisierter Staat, in dem "Gleichheit und Gerechtigkeit" verankert sind, wie es das Erbe Atatürks gebot.

Zwar mußten seitdem diese Errungenschaften dreimal auf zum Teil fragwürdige Weise durch das Eingreifen des Militärs gesichert werden (in den Putschen von 1960, 1971 und 1980), das den Bestand des Staates durch rechten wie linken "Extremismus" gefährdet sah. Aber immerhin, die uniformierten Hüter des Kemalismus gaben die Macht stets bald in zivile Hände zurück, woraus die Generäle den Anspruch ableiteten, bis heute - anders als die Parteien - die wahren Garanten von Freiheit und Demokratie zu sein.

Recht sorglos und kaum beanstandet konnten die jeweiligen Machthaber, ob zivile oder militärische, auf drei kemalistische Prinzipien Bezug nehmen, deren Definition ohnehin schwammig war und deren Beschwörung darum leichtfiel.

Als Reaktion auf diesen Prozeß sind seit dem Putsch von 1980 vor allem zwei Faktoren erstarkt, die den Bestand des herkömmlichen kemalistischen Staates potentiell bedrohen: ethnischer Nationalismus und Religion. Betroffen sind vornehmlich die Menschen in den traditionell unterentwickelten "kurdischen" Gebieten Südostanatoliens und die in die großen Städte strömenden Landflüchtigen, die in den Slums der Industriezentren noch keinen Anschluß an die moderne Gesellschaft gefunden haben. (Mehr als die Hälfte der etwa 65 Millionen Türken lebt mittlerweile in Städten.) Die unterschiedliche Härte, mit der Ankara bislang die beiden Phänomene "Islam" und "kurdischer Separatismus" bekämpfte, zeigt, welch unterschiedlichen Grad von Staatsfeindlichkeit die kemalistischen Autoritäten ihnen zumessen: Der Islamismus scheint nicht mehr mit der existentiellen Gefährdung des laizistischen Staates gleichgesetzt zu werden, während die Betonung ethnischer, das heißt kurdischer "Besonderheit" noch immer als extreme Bedrohung des türkischen Nationalismus, ja der staatlichen Einheit an sich, mit allen Mitteln verfolgt wird.

Islamische Politiker haben sich in die bestehende türkische Ordnung integriert, von der sie bis in die siebziger Jahre ausgeschlossen waren; die Militärs selber setzten sie nach 1980 zur Stabilisierung des Systems ein. Gleichzeitig rückte das Zentrum der türkischen Politik durch die Eliminierung der Linken immer weiter nach rechts. So kommt es, daß in der Mitte heute konservative Parteien wie DYP und Anap stehen, denen selbst eine gewisse Affinität zu bestimmten islamischen Gruppierungen, die zum Teil mit der Refah-Partei konkurrieren, nachgesagt wird.

TÜRKEI: Warten auf den Wundermann¹¹⁷

Um zumindest dem wirtschaftlichen Chaos ein Ende zu machen, rief Ministerpräsident Ecevit nun seinen Freund Kemal Dervis zu Hilfe. Der an der London School of Economics und in Princeton ausgebildete Ökonom hat - wie einst Turgut Özal - bei der Weltbank Karriere gemacht und wird bereits als Wundermann gefeiert.

Besorgt blickt Europa auf die Zitterpartie am Bosphorus: Der Wirtschafts-Crash hat das labile Gleichgewicht in Ankaras Machtgefüge schwer erschüttert. Die Führungsschicht steht vor dem politischen Bankrott. Jetzt will die Armee aufräumen.

Innerhalb weniger Tage waren Hunderttausende Kleinhändler, Gewerkschafter und Islamisten auf den Straßen, die Bilder erinnerten an die Chaostage der ausgehenden siebziger Jahre, als sich extreme Linke und militante Nationalisten über den Kurs des Landes die Köpfe einschlugen. Mit einem Demonstrationsverbot - dem ersten seit dem Militärputsch von 1980 - versuchte Ankara den drohenden Flächenbrand zu löschen und heizte die Unruhe damit noch an. Schon sind die Militärs, nach eigenem Verständnis das Rückgrat der türkischen Gesellschaft, alarmiert und fordern Konsequenzen.

¹¹⁶ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-8946892.html>, 08.07.1997, PETRA KAPPERT

¹¹⁷ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-19075931.html>, 30.04.2001

Die Heiligkeit und Unfehlbarkeit, die der Kemalismus dem Staat zuspricht, beanspruchen selbst seine kleinsten Diener.

Der Staat regiert in den Alltag seiner Bürger hinein, wie es sich keine europäische Administration leisten kann. Kein Hochschulrektor darf ernannt werden, ohne dass der Staatspräsident persönlich sein Plazet gibt; von der Kopfbedeckung der weiblichen bis zur Haar- und Barttracht der männlichen Studenten regelt der "Hohe Erziehungsrat" das Erscheinungsbild des akademischen Nachwuchses.

Die Religion, nach dem laizistischen Vorbild Frankreichs theoretisch vom Staat getrennt, steht de facto unter Regierungskuratel. Die Religionsbehörde ist direkt dem Büro des Ministerpräsidenten unterstellt.

Vom Soldaten Atatürk darauf eingeschworen, sein laizistisches und republikanisches Erbe gegen Feinde von außen und innen zu verteidigen, zieht die Armee bis heute hohes Prestige daraus, den Alliierten nach dem Ersten Weltkrieg die Stirn geboten und das Land gegen die begehrlichen Griechen verteidigt zu haben. Dreimal drohte der Staat im politischen Chaos unterzugehen, dreimal entriss die Armee einem sich selbst blockierenden Parlament die Macht - und gab sie anschließend auch wieder an die zivile Autorität zurück.

War Atatürk noch bemüht, die Armee aus dem politischen Tagesgeschäft herauszuhalten, regiert der Generalstab heute de facto das Land. Alle wesentlichen außen- und innenpolitischen Initiativen seit Februar 1997 gingen vom Nationalen Sicherheitsrat aus. Diesem Gremium steht pro forma zwar der zivile Staatspräsident vor. Tatsächlich aber wird es vom Generalstabschef und den Kommandeuren von Heer, Luftwaffe, Marine und Gendarmerie dominiert.

Erbakans antiwestlicher Kurs löste bei Ankaras Bündnispartnern Besorgnis aus - bis der Generalstab den Regierungschef in einer Art kaltem Coup 1997 aus dem Amt jagte und die Gefahr einer islamistischen Türkei bannte, vorerst zumindest.

Presseschau¹¹⁸

"Zum Putsch wird es nicht kommen"

Die Staatskrise in der Türkei beschäftigt die internationale Presse. Ein Überblick:

Der liberale Wiener "Standard" geht davon aus, dass der Machtkampf in der Türkei nicht zu einem Militärputsch führen wird. Das Blatt schreibt heute:

"Die schwere innenpolitische Krise in der Türkei birgt auf mittlere Sicht weit mehr positive Chancen als zerstörerisches Potenzial. Denn ein offener Putsch in der Türkei ist heutzutage ebenso wenig realistisch wie die Errichtung einer sunnitischen Theokratie

Die konservative Wiener "Presse" schreibt zum Streit zwischen Armee und Regierung in der Türkei:

"An sich ist die Vorstellung ja nicht unsympathisch: Eine einflussreiche Institution ist wachsam, gibt acht, dass die Türkei auf Westkurs bleibt und ja nicht in den Islamismus abgleitet. Doch bei dieser hehren Vorstellung gibt es einen gewaltigen Schönheitsfehler: Die mächtige Institution, die den Schutz der weltlichen Türkei übernommen hat, ist durch und durch autoritär und weiß mit europäischen Werten wie Demokratie und Menschenrechten nur wenig anzufangen: Die türkische Armee als Hüterin der Freiheit - das ist mit Sicherheit eine klare Fehlbesetzung

Die römische Zeitung "La Repubblica" schreibt:

"Kann man Abdullah Gül vertrauen, dem praktizierenden Muslim, der in dieser Woche Präsident der Türkei werden könnte? Oder hat der türkische Generalstab recht, der die Säbel klingen lässt, um so den obersten Gerichtshof dazu zu bewegen, die Wahlen zu unterbrechen, bevor etwas Irreparables geschieht? Wenn Europa mitreden könnte, dann würde es wahrscheinlich den hunderttausenden Türken zustimmen, die in der vergangenen Tagen (...) auf die Straße gegangen sind, um Gül aufzufordern, sich zurückzuziehen und die Generäle dazu zu bewegen, auf ihrem Platz zu bleiben. (...) Falls die Generäle die Demokratie aufheben würden (...), würde dies all denjenigen ein hervorragendes Argument bieten, die die Türkei nicht in der Europäischen Union wollen."

Die spanische Zeitung "El Mundo" kommentiert, das türkische Militär solle die Demokratie nicht bevormunden:

¹¹⁸ <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,480161,00.html>, 30.04.2007

"Besonders Besorgnis erregend ist die Ankündigung der türkischen Militärführung, die Islamisierung des Staates notfalls mit Waffengewalt zu bekämpfen. Man darf nicht vergessen, dass die Militärs in der Türkei seit 1960 drei Mal geputscht und 1997 die Regierung zum Rücktritt gezwungen haben.

Die links-liberale Budapester Tageszeitung "Nepszabadsag" sieht die Türkei zwischen Generälen und Islamisten:

"Das Modell Atatürk ist der wahr gewordene Traum der amerikanischen Neokonservativen: der praktische Beweis dafür, dass sich ein muslimisches Nahost-Land tatsächlich in eine Demokratie verwandeln lässt. In der Nato verfügt die Türkei über die zweitgrößte Armee. Über die Dilemmata der türkischen Rechtsstaatlichkeit pflegen sich die Bündnispartner nicht den Kopf zu zerbrechen, wenn sie etwa plötzlich den Luftstützpunkt Incirlik benötigen. Nur dass sich auf einmal die selben "Bündnispartner" - nur diesmal mit dem EU-Hut auf dem Kopf - vor der Herrschaft der Generäle fürchten

TÜRKEI: Drama mit vertauschten Rollen¹¹⁹

Die Intervention des Militärs bei der Präsidentenwahl hat den Westen aufgeschreckt. Nun sollen landesweite Neuwahlen aus der Staatskrise führen. Doch ein Ende des erbitterten Kulturkampfes ist nicht absehbar.

Der Aufruhr, der seitdem das Land am Bosphorus erschüttert, wirkt wie Hohn auf das Lob des europäischen Chefdiplomaten. Allein in Istanbul gingen über eine Million Türken auf die Straße, um gegen Güls drohenden Einzug in den Präsidentenpalast zu protestieren. Auf Antrag der Opposition annullierte vergangene Woche das Verfassungsgericht den ersten Wahlgang. Zuvor hatte die Armee interveniert, die sich als Gralshüter einer laizistischen Türkei sieht: In einem scharfen Memorandum, das viele als Putsch-Drohung verstanden, warnte der Generalstab unter Yasar Büyükanit davor, "die Republik, und vor allem den Laizismus, zu untergraben".

Dabei wurden Laizismus und demokratische Reformen dem Land von Staatsgründer Mustafa Kemal, später Atatürk, in den zwanziger Jahren regelrecht aufgezwungen. Der General war damit selbst manchen westlichen Staaten voraus; das Frauenwahlrecht etwa galt in der Türkei (1934), noch bevor es in Frankreich (1944) oder Italien (1946) eingeführt wurde.

Atatürks Verhältnis zum Islam war von persönlicher Abneigung geprägt, bei Bedarf aber auch höchst pragmatisch. Solange ihm das grüne Banner des Propheten half, die Moral der frommen Anatolier im Befreiungskrieg etwa gegen die Griechen und Italiener zu heben, nutzte er es weidlich. Kaum aber hatte er seine Macht etabliert, räumte er mit den Symbolen der alten Ordnung auf. Er schaffte das Kalifat ab, machte den Sonntag statt des muslimischen Freitags zum freien Ruhetag, führte an Stelle der arabischen die lateinische Schrift und an Stelle der Scharia das Schweizer Zivil- und das italienische Strafrecht ein.

Nur einer der vier Staatsstrieche der türkischen Armee wandte sich direkt gegen die Islamisten - der "kalte Putsch" gegen Premier Necmettin Erbakan 1997. Wie sein Mentor ist der heutige Regierungschef Erdogan eine im Offizierskorps tief verhasste Figur; die Armee fand sich nur widerwillig damit ab, dass er die Regierung übernahm.

Die pensionierte Hautärztin Türkan Saylan gehört zu den Anführerinnen der Proteste gegen Gül. Sie ist Präsidentin der Stiftung für modernes Leben, einer von Dutzenden Vereinen, welche die Prinzipien des Staatsgründers Atatürk hochhalten. Die 71-Jährige mit dem feuerrot gefärbten Kurzhaarschnitt nennt sich selbst eine "kemalistische Feministin". "Wir sind die Soldaten Atatürks", sagt sie.

Für die Professorin ist die Vorstellung unerträglich, ein Paar wie die Güls ziehe in den Präsidentenpalast ein: "Dieses Amt ist so wichtig. Für uns ist es, als herrschte Atatürk selbst immer noch dort. Ein Präsidentenpaar muss absolut säkular und demokratisch sein sowie einen modernen Lebensstil verkörpern."

Saylan wendet sich gegen Putsch und Militärrecht, das jüngste Einschreiten der Armee verurteilt sie jedoch nicht. Wenn die Armee Gefahren für den Laizismus sehe, habe sie geradezu die Pflicht, die Öffentlichkeit darauf hinzuweisen.

¹¹⁹ <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-51449025.html>, 07.05.2007, Großbongardt, Annette ve Zand, Bernhard

Doch die Belege, welche die Gegner Erdogans und Güls für die vermeintliche "fundamentalistische Bedrohung" beibringen, sind eher dürftig. Die noch unter Atatürk begründete linksnationale Zeitung "Cumhuriyet" etwa bemühte ein Zitat aus einem zwölf Jahre alten Artikel des britischen "Guardian", in dem Gül gesagt haben soll: "Die Republik ist am Ende. Wir wollen das laizistische System ändern." Gül bestreitet diese Aussage vehement

Zentrales Symbol des Missbehagens der Säkularen sind die Kopftücher der AKP-Frauen. "Die Kopftuch-Republik", titelte das liberale türkische Magazin "Tempo" kürzlich gar und bildete die Gattinnen der führenden AKP-Politiker mit ihren Schleiern ab: Emine Erdogan und Hayrinnisa Gül ebenso wie die Ehefrauen des Finanzministers, des Parlamentschefs, des Wirtschafts- und des Tourismusministers.

Das Militär fühlt sich nun am stärksten bedroht. Denn der Präsident sitzt dem Nationalen Sicherheitsrat vor. Er kann die Truppen mobilisieren. Und er ernennt den Generalstabschef. Wie wohl keine Regierung vor ihr versucht die AKP, die Armee der politischen Kontrolle unterzuordnen - und bekam dafür von der EU großes Lob.

Die Welt'ten makaleler:

"Attacke Eins"¹²⁰

Die Rolle des türkischen Generals Bir im Kampf um die Macht

Das türkische Militär ist in der Vergangenheit sehr selten mit seiner Meinung zum politischen Tagesgeschehen an die Öffentlichkeit getreten. Bestenfalls in streng vertraulichen Hintergrundgesprächen wurden ausgewählte Pressevertreter über die Haltung der Armeespitze informiert. Als geschlossene Einrichtung mit besonderen Privilegien haben sich die türkischen Streitkräfte seit Jahrzehnten von der Außenwelt abgekapselt. Der jeweilige türkische Verteidigungsminister hat nichts zu sagen, sogar Top-Diplomaten aus Ankaras Außenministerium durften bis vor kurzem nur auf Sondereinladung den Generalstab besuchen. Neuerdings scheint ein frischer Wind zu wehen. Insider halten General Bir für den treibenden Motor dahinter.

Dennoch ist es in einer so straff organisierten Hierarchie völlig undenkbar, daß Bir auf eigene Faust eine solche Initiative ergriffen hat. Jede Äußerung von ihm, so hört man in Ankara, wird mit seinem Chef, General Ismail Hakki Karadayi, vorab abgesprochen, der ein Mann der leisen Töne ist und lieber nach alter Tradition lautlos hinter den Kulissen wirkt.

Gemeint ist vor allem ein Interview mit dem Massenblatt "Milliyet", bei dem Bir die Haltung der Generalität auf ein paar Kernsätze zusammenfaßte: "Uns geht es nicht darum, das Land zu regieren. Das ist nicht unsere Aufgabe. Und wir haben nicht die Absicht, so etwas vorzunehmen. Nicht nur in der Türkei, auch in der ganzen Welt wären die Reaktionen darauf verheerend. Politische Schwierigkeiten müssen von zivilen Einrichtungen überwunden werden." Im Klartext heißt dies: Das Militär will nicht putschen. In einem Atemzug sprach Bir allerdings von einer "Adjustierung" und einer "Ausbalancierung entstandener Ungereimtheiten" und ließ somit erkennen, daß die Toleranzschwelle des Militärs, das sich als Hüter der nun von den Islamisten bedrohten Prinzipien des Säkularismus versteht, nicht überschritten werden dürfe. Der vom Militär dominierte Nationale Sicherheitsrat (MGK) hat bei einer Krisensitzung Ende Februar Erbakan und seinem heftig umstrittenen Kabinett ein Ultimatum gestellt. Bis zur MGK-Sitzung Ende April müssen sich die Islamisten dem Diktat der Armeespitze gefügt haben. Doch in einer der wichtigsten Streitfragen ist keine Kompromißbereitschaft in Sicht: Erbakan weigert sich, der Verlängerung der Schulpflicht von fünf auf acht Jahren zuzustimmen, wodurch der Einfluß der als "Imam Hatip" bekannten Koranschulen eingedämmt werden soll.

Von einer "Militärdemokratie" als neues Konzept der Beteiligung an der Macht ist dagegen in diesen Tagen oft die Rede. Was damit gemeint ist, scheinen Karadayi und Bir jetzt schon zu praktizieren. Fast in jedem politischen Bereich entfaltet die Armeeführung eigene Initiativen. Auf einer Tagung im Februar in den USA verblüffte Bir die anwesenden Politiker, als er in fehlerfreiem Englisch den Iran beschuldigte, den internationalen Terrorismus zu fördern. Als der iranische Konsul in Trabzon kurz darauf Bir öffentlich kritisierte, wurde der kurzerhand zur "persona non grata" erklärt. Auch Generalstabschef Karadayi ist aktiv. Er streckt beispielsweise dem griechischen Nachbarn die Hand aus.

Ciller mißtrauen die Militärs noch mehr als Erbakan¹²¹

¹²⁰ http://www.welt.de/print-welt/article636060/Attacke_Eins.html, 11. April 1997

Ein Wechsel an der Regierungsspitze löst nicht die türkische Systemkrise

Für diese Woche ist in der Türkei ein Wechsel an der Regierungsspitze angesagt. Angeblich ist Islamisten-Premier Necmettin Erbakan nun doch bereit, das Spitzenamt an seine säkulare Koalitionspartnerin Tansu Ciller zur Vorbereitung von Neuwahlen im Herbst abzugeben.

Darüber hinaus wären die mit dieser Regierung unzufriedenen Kräfte, allen voran das Militär, mit einer Regierungschefin Ciller keineswegs glücklich. Sie mißtrauen ihr noch mehr als Erbakan, weil sie - entgegen ihren Beteuerungen - dem Islamistenchef aus eigennützigem Überlegungen den Griff nach der Macht ermöglicht hat.

Erbakan wird von den Generälen inzwischen offen vorgehalten, eine Islamisierung des Landes voranzutreiben und die heutige säkulare Staatsform der Türkei zerstören zu wollen. Diese Vorwürfe sind nur zum Teil richtig: Daß die (teilweise illegalen) Koranschulen florieren oder daß immer mehr Frauen ein Kopftuch tragen oder daß immer mehr Abiturienten der islamischen Schulen den Weg in den Staatsapparat finden, ist eigentlich nicht Erbakans Schuld - er regiert ja erst seit einem knappen Jahr. Die Regierungen vor ihm - zu denen auch die Machthaber nach dem Putsch von 1980 gehören - haben dem Wunsch von diversen Bevölkerungsschichten nach einer vom Islam stärker geprägten Lebensweise mit oft leichtfertiger Großzügigkeit nachgegeben - sei es, um einer "linken Gefahr" einen Riegel vorzuschieben oder um Wählerstimmen für die eine oder andere Partei zu gewinnen. Dennoch sind die Ängste der "Paschas", wie die Generäle im Volksmund heißen, keineswegs unbegründet. Erstens: Mit Erbakan als Regierungschef hat zum ersten Mal seit der Republikgründung eine Partei eine Legitimität erhalten, die die strikte, wenn auch seit Jahren nur noch auf dem Papier existierende Trennung zwischen Staat und Religion aktiv in Frage stellt. Zweitens: Selbst während seiner kurzen Regierungszeit hat es Erbakan verstanden, wichtige Vertrauensleute in den Staatsapparat hineinzuschleusen. Drittens: Trotz massiven Drucks, vor allem durch den vom Militär dominierten Nationalen Sicherheitsrat, hat Erbakan seit Ende Februar die ihm gestellten Ultimaten zu ignorieren vermocht, und zwar unbestraft. Gerade diese Entwicklung hat auch die hohen Generäle alarmiert und sie wohl dazu veranlaßt, durch eine Mobilisierung von einflußreichen Berufsgruppen - wie zum Beispiel Richter, Geschäftsleute und Journalisten - und breiten Bevölkerungsschichten Erbakans Ablösung aktiver denn je zuvor zu betreiben.

Tatsache ist aber, was der sozialdemokratische Verfassungsrechtler und frühere Außenminister Mumtaz Soysal oft genug gesagt hat: Als Mitgründer in der Republik stehe der Armee das "uneingeschränkte Recht" zu, in das politische Leben, kollektiv oder in anderer Form, einzugreifen. Und sogar Ex-Premier Bülent Ecevit sprach von einer "eindeutig existierenden, wenn auch bitteren Wirklichkeit". Ankaras politische Klasse hat sich mit diesen Realitäten abgefunden und die Empfehlungen des Militärs im Sicherheitsrat in der Regel ohne Gegenrede umgesetzt. Gegen diese Verhaltensregeln hat Erbakan wiederholt verstoßen. Mit seiner Hinhaltetaktik testete er nicht nur die Toleranz der Generäle. Er unterhöhlt deren Autorität und stellt deren Besitzstände, nicht nur im politischen Bereich, akut in Frage.

Ewiger Machtkampf mit den Generälen¹²²

Vor zehn Jahren putschte das Militär gegen die türkische Regierung. Von dem, was sie erreichen wollten, ist heute fast nichts mehr zu sehen. WELT ONLINE geht der Frage nach, wie wahrscheinlich es ist, dass die Generäle nun erneut nach der Macht greifen.

Vor zehn Jahren, am 28. Februar 1997, präsentierte der türkische Generalstab dem damaligen Ministerpräsidenten Necmettin Erbakan eine Liste mit 18 Forderungen. Es war ein Ultimatum, alle Elemente seiner islamisch orientierten Politik ins Gegenteil zu verkehren. Medien und Diplomaten gegenüber ließ man durchblicken, dass sonst ein Putsch nötig werden könnte.

Ein Jahr später war Erbakans „Wohlfahrtspartei“ verboten, und im Juni 1997 trat die Regierung zurück. All dies ging als „postmoderner Coup“ in die Geschichte der Republik ein. Es war die vierte Intervention des türkischen Militärs seit 1960, aber der erste Coup, der ohne Gewalt und ohne formale Übernahme der Macht auskam

¹²¹ http://www.welt.de/printelt/article638528/Ciller_misstrauen_die_Militaers_noch_mehr_als_Erbakan.html, 16. Juni 1997, EVANGELOS ANTONAROS

¹²² http://www.welt.de/politik/article738371/Ewiger_Machtkampf_mit_den_Generaelen.html, Boris Kalnoky 27. Februar 2007.

Heute kann man sich fragen, wer als Gewinner aus dieser Kraftprobe herausging. Nun regiert die Partei für Gerechtigkeit und Entwicklung (AKP). Die Partei und ihr Führungspersonal fühlen sich dem Islam verpflichtet und stammen aus der damaligen Wohlfahrtspartei. Die meisten der 18 Forderungen des Militärs von 1997 sind bis heute nicht umgesetzt. Die religiösen Imam-Hatip-Gymnasien, deren Boom das Militär bremsen wollte, blühen und gedeihen. Sie genießen das Wohlwollen der Regierung.

Wie damals stecken Militärs den Medien brisante Informationen zu. Eben erst veröffentlichte die Zeitung „Milliyet“ Material, das zu belegen scheint, wie der irakische Kurdenpräsident Mesud Barzani die PKK unterstützt. Es war Material, das Generalstabschef Yasar Büyükanit für den Nationalen Sicherheitsrat hatte vorbereiten lassen. Das passierte zu einem Zeitpunkt, als die AKP, die man auch gern der „Kurdenfreundlichkeit“ bezichtigt, Barzani angeblich einzuladen plante. Erdogan nannte die Vorabveröffentlichung „Verrat“, offenbar spürt auch er die langen Schatten von 1997. Immerhin brachte der „postmoderne“ Putsch ihm 1998 eine Gefängnisstrafe ein. Ist der Coup also schon im Gange?

Wem gehört die Türkei?¹²³

Das türkische Militär versteht sich als Hüter der laizistischen Republik. Mit einem Präsidenten aus den Reihen der regierenden islamisch-konservativen AKP sieht man die Trennung von Staat und Religion gefährdet - die Generäle drohen unverhohlen mit einem Putsch, wie schon 1960, 1971 und 1980. 1997 hatte man die islamistische Regierung von Necmettin Erbakan zur Aufgabe gezwungen. Man sprach von einem "postmodernen Coup", da kein einziger Schuss fiel. Doch diesmal wären die Umstände anders. Denn nach mehr als vier Jahren Regierungszeit steht fest, dass die AKP die Türkei eben nicht islamisiert hat. Sie hat im Gegenteil das Tor zur Europäischen Union aufgestoßen, dabei wichtige Reformen auf den Weg gebracht und auch die Wirtschaft auf Kurs gehalten. Die Drohung des Militärs lässt sich auch nicht mit der friedlichen Massendemonstration in Istanbul rechtfertigen. Die Menschen skandierten zwar "Nein zur Scharia" - aber eben auch "Nein zum Putsch". Der autoritären Militärführung geht es nicht nur um eine angebliche Aufweichung der laizistischen Staatsordnung

Die momentane Krise hat das Militär bewusst in Kauf genommen. Doch entlässt das die anderen Akteure nicht aus ihrer Verantwortung. Das trifft gerade auf die größte Oppositionspartei zu. Deniz Baykal, Vorsitzender der von Atatürk gegründeten Republikanischen Volkspartei (CHP), hatte in den vergangenen Wochen keine Gelegenheit ausgelassen, das Gespenst einer islamisierten Türkei an die Wand zu malen. Nun hat er mit dem Militär einen Doppelpass gespielt: Die CHP boykottiert die Wahl, klagt beim Verfassungsgericht auf Ungültigkeit des ersten Wahlgangs, und das Militär setzt die Richter mit seiner Putschdrohung unter Druck. Vermutlich dürfte der türkische Kolumnist Hincal Uluc auch für Baykal gesprochen haben, als er schrieb: "Ich bin kein Demokrat, sondern Republikaner." Die CHP übertrifft mit ihrer nationalistischen Rhetorik fast noch die Partei der nationalen Bewegung MHP. Die CHP ist Mitglied der Sozialistischen Internationale - ob die SPD weiß, mit wem sie da an einem Tisch sitzt?

Das Verfassungsgericht hat nun entschieden - im Sinne des Militärs. Der Schaden für die türkische Demokratie ist immens. Man darf nun auf künftige Präsidentschaftswahlen gespannt sein. Denn die Logik wäre dann ja, dass ein Boykott der Opposition im ersten Wahlgang quasi automatisch Neuwahlen bedeutet. Die Hoffnung der kemalistischen Opposition und des Militärs, dass die AKP bei vorgezogenen Neuwahlen ihre absolute Mehrheit verliert, ist jedoch wenig realistisch. Bislang hat sich die Bevölkerung stets hinter die von den Militärs verschmähten Parteien gestellt. Nicht nur die AKP muss die Realität der anderen, säkularen Türkei akzeptieren. Auch umgekehrt steht ein Realitätsschock bevor: Eine demokratisch gewählte AKP, die die Trennung von Staat und Religion akzeptiert, wird sich durch Tricks und Fouls nicht von der Macht fernhalten lassen. Je früher die traditionellen Machteliten dies akzeptieren, desto besser für die Zukunft des Landes.

Die Tageszeitung'dan alinan makaleler:

Ein deutlicher Wink mit dem Zaunpfahl¹²⁴

Das türkische Militär droht der islamistischen Regierung **mit einem** Putsch. Nach **einem** „Jerusalem-Abend“ ließ der Generalstab in der Stadt Sincan Panzer auffahren □

¹²³ http://www.welt.de/welt_print/article845504/Wem_gehoert_die_Tuerkei.html, Cem Özdemir 2. Mai 2007

¹²⁴ <http://www.taz.de/digitaz/archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F02%2F06%2Fa0091&ListView=0&sort=1&ti=Ein+deutlicher+Wink+mit+dem+Zaunpfahl>

Der Bürgermeister der 80.000 Einwohner zählenden Stadt Sincan, Bekir Yildiz, konnte beim besten Willen nicht ahnen, daß es soweit kommen würde. Der junge Bürgermeister, der der regierenden Wohlfahrtspartei angehört, hatte vergangenen Freitag einen „Jerusalem-Abend“ organisiert: Große Poster der „Märtyrer“ von Hisbollah und Hamas hingen im Saal. Eine Theatergruppe spielte „Intifada“, blutige Leichen flimmerten auf einer Leinwand, Arafat wurde als „Verräter“ gebrandmarkt, antisemitische Reden geschwungen. Der iranische Botschafter war Ehrengast und machte den türkischen Gesinnungsgenossen Mut: „Fürchtet euch nicht, daß sie euch als Fundamentalisten brandmarken. Fundamentalisten und Hisbollahi sind kluge, gläubige Menschen.“

Schon seit Jahren organisiert der extremistische Flügel der Wohlfahrtspartei Veranstaltungen wie den „Jerusalem-Abend“ ohne großes öffentliches Aufsehen. Doch diesmal kam es anders. Tagelang flimmerte Filmmaterial des „Jerusalem-Abends“ über die türkischen Bildschirme. Bürgermeister Yildiz und der iranische Botschafter wurden zur Zielscheibe. Die sozialdemokratische Republikanische Volkspartei organisierte eine Kundgebung in Sincan unter dem Motto „Die Türkei ist laizistisch und wird laizistisch bleiben“. Generalsekretär Adnan Keskin nannte Ministerpräsident Erbakan einen „Sklaven Khomeinis“ und „grünen Teufel“. Ein Fausthieb auf eine Fernsehkorrespondentin, die live von dem zentralen Platz Sincans berichtete, brachte schließlich das Faß zum Überlaufen. „Was für eine Niederträchtigkeit!“ kommentierte der sonst eher schweigsame Oberkommandierende der Gendarmerie, General Teoman Koman.

Schließlich rollten am Dienstag Panzer durch die Straßen der 70.000 Einwohner zählenden Stadt, die nur 26 Kilometer von der Hauptstadt Ankara entfernt ist. „Haben die Militärs geputzt?“ fragten Einwohner bei den Zeitungsredaktionen an. Irritiert hetzten Minister durch die Korridore des Parlaments, um sich den Aufmarsch der Panzer in Sincan erklären zu lassen. Aber nicht einmal der Ministerpräsident war informiert. Und der Generalstab selbst hüllte sich lange in Schweigen, um schließlich zu erklären, die Panzer seien im Rahmen einer regulären Übung durch die Stadt gefahren.

Doch die 20 Leopard-Panzer von Sincan sind eine offene Drohgebärde des türkischen Militärs gegenüber der islamistisch-konservativen Regierungskoalition unter Ministerpräsident Erbakan. Bürgermeister Yildiz ist inzwischen seines Amtes enthoben. Die Staatsanwaltschaft des Staatssicherheitsgerichts Ankara stellte einen Haftbefehl gegen ihn aus. Beamte der Abteilung Terrorismusbekämpfung wurden nach Sincan geschickt, um Festnahmen vorzunehmen. Der iranische Botschafter, dessen Amtszeit auf Erbakans persönlichen Wunsch von Teheran verlängert worden war, wurde ins Außenministerium zitiert. Es gilt als sicher, daß der Botschafter zur Persona non grata erklärt wird, falls Teheran ihn nicht vorher abberuft.

Während die Panzer durch Sincan rollten, wurde Verteidigungsminister Turhan Tayan in den Generalstab und Außenministerin Tansu Çiller zu Staatspräsident Süleyman Demirel zitiert. Die Regierung steht unter dem Druck der Militärs. Erbakans Beteuerung, das Militär vertraue der Regierung noch, mag nach den Panzern von Sincan freilich niemand mehr glauben. In den vergangenen Wochen hat Erbakan nämlich Tabus der Militärs angekratzt. Per Gesetzesänderung wollte er Beamtinnen das Tragen des Kopftuches erlauben. Die Projekte zum Neubau zweier Mammutmoscheen nahe dem Staatspräsidentenamts in Ankara und auf dem wichtigsten öffentlichen Platz in Istanbul – Orte mit Symbolcharakter für die säkulare Republik – leiteten eine erzürnte öffentliche Debatte ein. Auch Erbakans Plan, künftig die Landreise für Mekka-Pilgerer, die bislang nur per Flugzeug reisen dürfen, freizugeben, stieß auf erbitterten Widerstand. „Die Situation ist gefährlicher als vor dem 12. September“, sagt der ehemalige Kriegsrechtskoordinator des Generalstabes, Nevzat Bölükçü. Mit dem 12. September ist der Militärputsch von 1980 gemeint, und Bölükçü prophezeite schlicht, daß der nächste Putsch blutiger ausfallen werde. General Dogan Beyazit, vor kurzem noch Generalsekretär des allmächtigen Nationalen Sicherheitsrates, schließt einen Putsch nicht mehr aus, falls das Parlament nicht „Lösungen aus der Sackgasse“ finde.

Die Politiker in Ankara haben den Wink mit den Zaunpfahl verstanden. Minister der Partei des rechten Weges stellen mittlerweile, teils unter Auflehnung gegen die Parteivorsitzende Çiller, die Koalition mit den Islamisten in Frage. Die Oppositionsparteien, die einen Mißtrauensantrag gegen die Regierung stellen wollen, hoffen jetzt auf Unterstützung durch die Abweichler aus den Reihen der Partei des rechten Weges.

Türkei: Die Generäle bringen Erbakan zur (Staats-)Räson¹²⁵

¹²⁵ <http://www.taz.de/digitaz/archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F03%2F03%2Fa0101&ListView=0&sort=1&ti=Weder+Putsch+noch+Scharia>, 3.3.1997

Weder Putsch noch Scharia

Neun Stunden lang haben die türkischen Generäle den Ministerpräsidenten Erbakan zum Schwitzen gebracht. „Untersuchungshaft für die Regierung“ titelt die türkische Tageszeitung Radikal. Die angebliche „Empfehlung“ des nationalen Sicherheitsrates an die Regierung ist in Wirklichkeit eine mehr oder weniger diplomatisch verhüllte Drohung, die parlamentarisch legitimierte islamistisch-konservative Regierung mit Waffengewalt zu stürzen, falls diese sich nicht den Spielregeln des Regimes fügt. Es wäre nicht das erste Mal. 1960 und 1980 haben die Panzer die Regierung gestürzt, 1971 genügte die Drohung, zu putschen, um ein gefälliges Kabinett zu erzwingen.

Nun hat den Militärs eine Reihe von Erbakans Maßnahmen mißfallen. Daß Erbakan alle Möglichkeiten ausschöpfte, um Staat und Gesellschaft zu islamisieren, daß er versuchte den säkularen Staatsapparat mit eigenen Anhängern zu unterwandern, daß er Kräften in seiner Partei, die offen einen theokratischen Staat errichten wollen, freie Bahn gab, ist kein Geheimnis. Soll Erbakan seine ideologischen Bekenntnisse über Bord werfen und den braven Staatsmann spielen, bloß weil er nicht mehr Oppositionspolitiker ist, sondern Ministerpräsident?

Ein Kollaborateur des Teufels ist, wer heute hämisch darüber grinst, daß Islamist Erbakan von „säkularen“, „westlich orientierten“ Generälen eins auf den Deckel gekriegt hat. Das militaristische Regime, das selbst den freien Gedanken nicht ertragen kann, ist überhaupt erst der Grund, warum die islamistische Bewegung erstarkte. Der staatliche Apparat hat nach dem Putsch 1980 und in der bis heute andauernden Nach-Putsch-Ära – Wahlen hin, Wahlen her – demokratisch-säkulare, linke Kräfte, die ein starkes Gegengewicht zum politischen Islam bilden, mit Polizei und politischer Justiz mundtot gemacht. Erbakan erhielt gerade ein Fünftel der Wählerstimmen, und selbst viele Wähler der Wohlfahrtspartei wollen keinen Gottesstaat. Die überwältigende Mehrheit in der Türkei will kein theokratisches System. Hauptsache, man läßt ihnen die Freiräume, sich demokratisch zu organisieren. Es bedarf keiner Panzer, um ein islamistisches Regime in der Türkei zu verhindern. Und erst die Panzer lassen ein islamistisches Regime zur realen Gefahr werden. Es bedarf wohl der Weisheit von Frauen, um das Einfache, das Unmittelbare in der Politik zu begreifen. „Weder Putsch noch Scharia“ riefen demonstrierende Frauen in Ankara.

Die Mehrheit „handelt aus Notwehr“¹²⁶

□ Im Konflikt zwischen Armee und Islamisten haben sich die bürgerlichen Medien auf die Seite der Militärs geschlagen

Die bürgerlichen Medien in der Türkei führen regelrecht Krieg gegen den islamistischen Ministerpräsidenten Necmettin Erbakan. Im Konflikt zwischen der Armee und den Islamisten haben sich die Medien – nur die Linke und die Islamisten bilden die Ausnahme – vorbehaltlos auf die Seite der Militärs geschlagen. Die Rede von General Osman Özbek, der Erbakan offen den Kampf angesagt hat, wurde mit solidarischem Begleitton tagelang in den Nachrichtenprogrammen der privaten Fernsehanstalten ausgestrahlt.

In einem demokratisch verfaßten politischen System stünde einem General, der sich abfällig über den Ministerpräsidenten und „seine Sippschaft“ ausläßt und seiner Regierung den Kampf ansagt, zweifellos die Entlassung bevor. In der Türkei dagegen erntete der General Beifallsstürme. Unmittelbarer Anlaß für den Wutausbruch des Offiziers war die Aufführung von „Ein Volksfeind“, mit der eine islamistische Amateurtheatergruppe die Armee aufs Korn nahm. Mittlerweile sind die jungen Schauspieler alle hinter Schloß und Riegel. So schnell beugt sich die Justiz dem Willen der Militärs.

In weltlichen Kreisen wird der Auftritt des Generals mehrheitlich als legitimer Widerstand begriffen, da das republikanisch-säkulare System in Gefahr sei, von Erbakan und seiner Wohlfahrtspartei ausgehöhlt zu werden. Beispielhaft dafür ist der Kommentar des Chefkolumnisten der führenden Tageszeitung Hürriyet, Ertugrul Özkök. Die „überwältigende Mehrheit“ der Bevölkerung, deren Weltanschauung durch den islamistischen Ministerpräsidenten bedroht sei, handle aus „Notwehr“, so Özkök in seiner Polemik an die Adresse Erbakans. „Schauen Sie sich um. In diesem Land redet jeder. In den Stadien, Konzertsälen, in den Straßen, in den Fabriken wird geredet. 80 bis 90 Prozent der Leute reden. Die Menschen, die Sie zur Minderheit stempeln wollten, erheben sich. Aber weil Sie gegenüber dieser zivilen Stimme Ihre Ohren verschließen, hören Sie nur das Stampfen von Soldatenstiefeln. Verstehen Sie nur diese Sprache? Sie ernten, was Sie gesät haben. Da tritt ein General hervor und beschimpft Sie. Obwohl Sie rein

¹²⁶ <http://www.taz.de/digitaz/.archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=1997%2F04%2F28%2Fa0027&ListView=0&sort=1&ti=Die+Mehrheit+%22handelt+aus+Notwehr%22>

juristisch im Recht sind, steht Ihnen niemand bei. Ja, Sie haben aus dem Kommandanten sogar einen Volkshelden gemacht.“

Kein Wunder, daß neben solchen Kommentaren auch Meinungsumfragen plazierte werden, die die Verbundenheit der Türken mit den Militärs demonstrieren sollen. Die Bürger wurden befragt, in welche Institutionen sie Vertrauen hätten. Parlament und Regierung rangierten danach ganz unten. Die Armee aber sei die Institution, der die Türken größtes Vertrauen entgegenbringen.

EUROPA, SÈVRES UND DER KEMALISMUS

Die Türken vor Brüssel¹²⁷

*Am 17. Dezember wird auf dem EU-Gipfel in Brüssel entschieden, wann die Beitrittsverhandlungen mit der **Türkei** beginnen und ob sie „ergebnisoffen“ geführt werden sollen. Doch die Gegner einer Vollmitgliedschaft verabsolutieren geografische Kriterien und nehmen die Geschichte der europäisch-türkischen Beziehungen selektiv wahr.*

DER Eroberer ritt auf einem Schimmel in die Stadt. Seine Truppen übernahmen die Kontrolle über den Hafen, über Kasernen, Polizeistationen und das Straßenbahnnetz. Es war der 8. Februar 1919, der Feldherr war der französische General Franchet d'Espèere, die Stadt war Istanbul. Der Einzug der britisch-französischen Truppen in die Metropole, die über Jahrtausende als Brücke zwischen Europa und Asien galt, zelebrierte den Untergang des Osmanischen Reiches. Die Inszenierung sollte an die Eroberung Konstantinopels durch Mehmed II. erinnern. Der war 1453 in die byzantinische Hauptstadt eingezogen, auf einem weißen Pferd. Der Schimmel, auf dem d'Espèere 466 Jahre später in die osmanische Metropole einritt, war ein Geschenk der Istanbuler Griechen. Sie sahen, wie ihre Landsleute im Königreich Griechenland, die Besetzung Istanbul als Auftakt zur Realisierung ihres vermessenen Projekts: eines großgriechischen Reiches in der Nachfolge von Byzanz.

Wer über das Verhältnis der modernen Türkei zum modernen Europa nachdenkt, darf diese Szene nicht vergessen. Es gibt ja nicht nur den historischen Vormarsch der Osmanen in Europa, der mit der Erinnerung an die „Türken vor Wien“ gerade jetzt wieder beschworen wird. Viel kontinuierlicher, massiver und folgenreicher war die Rolle, die Europa und die europäischen Mächte auf dem Gebiet der heutigen Türkei gespielt haben.

Die „orientalische Frage“ war eines der zentralen Probleme, das die Großmächte seit Beginn des 19. Jahrhunderts beschäftigte. Man wollte dem „kranken Mann am Bosphorus“ seine europäischen Territorien und die Kontrolle über die Meerengen zwischen Mittelmeer und Schwarzem Meer abnehmen. Ökonomisch stand das überdehnte Reich unter Aufsicht europäischer Banken. Das europäische Kapital betrieb die Durchdringung Anatoliens, entlang den von ihm finanzierten Eisenbahnlinien.

Wäre dieses Konzept aufgegangen, würde Kleinasien schon lange als Quasikolonie zum europäischen Wirtschaftsraum gehören. Doch im Ersten Weltkrieg setzte das jungtürkische Regime auf die Mittelmächte; damit fand es sich 1918 auf Seiten der Verlierer wieder. In Versailles sollte das Osmanische Reich unter den Hammer kommen. Dabei sollte es nicht nur seine letzten europäischen und arabischen Territorien abtreten, auch sein kleinasiatisches Kerngebiet sollte zerstückelt werden. Istanbul und die Meerengenzone wurden von alliierten Truppen besetzt, die Italiener standen in Antalya, die Franzosen in Adana. Im Mai 1919 nahmen die Griechen Smyrna ein. Die europäischen Mächte hatten ihnen eine breite Zone um den wichtigsten Hafen Kleasiens zugesprochen. Im August 1920 wurde die Zerstückelung Kleasiens im Vertrag von Sèvres besiegelt. Der Westen sollte griechisch werden, im Osten ein armenischer Staat entstehen. Nur Zentralanatolien wäre als türkischer Rumpfstaat verblieben.

Seitdem ist Sèvres für die Türken ein traumatischer Begriff. Wäre der Vertrag umgesetzt worden, gäbe es heute keine Türkei. Der griechische Subimperialismus hätte den Westen Kleasiens nicht nur erobert, sondern auch ökonomisch durchdrungen. Falls die Griechen auf ethnische Vertreibungen verzichtet hätten, wäre die muslimische Bevölkerung zur Bauern- und Dienstklasse eines von europäischem Kapital dominierten levantinischen Staats geworden, der sich auch den Osten Anatoliens – zumindest ökonomisch – einverleibt hätte.

¹²⁷ <http://www.taz.de/digitaz/archiv/suche?ik=1&mode=erw&tid=2004%2F12%2F10%2Fa0015&start=1&ListView=0&sort=1&tx=t%C3%BCrkei+armee+putsch&sdd=01&smm=01&sy=2004&edd=01&emm=01&ey=2007>

Wäre die „orientalische Frage“ in einer dieser Varianten – quasikoloniale Durchdringung oder Hellenisierung – beantwortet worden, hätte sich die Frage, ob Kleinasien zu Europa gehört, nie gestellt. Die heutige Türkei wäre die südöstliche Peripherie des Alten Kontinents. Das geografische Kriterium, die Kontinentalgrenze am Bosphorus, wäre geopolitisch hinfällig geworden. Und die Muslime Kleinasiens hätten natürlich zu Europa gehört. Zumal eine halbe Million Balkantürken, die im Zuge des griechisch-türkischen Bevölkerungsaustauschs nach Anatolien umgesiedelt wurden, in Südosteuropa geblieben wären. Kleinasien und der Balkan hätten eine Großregion gebildet, deren christlich-muslimische Prägung nichts an ihrem europäischen Charakter geändert hätte.

In der Debatte über den EU-Beitritt der Türkei sind solche kontrafaktischen Überlegungen eine nützliche Lektion. Wichtiger noch ist aber die Erinnerung an die reale Geschichte. Am 19. Mai 1919, vier Tage nach dem Einzug der Griechen in Izmir/Smyrna, rief Mustafa Kemal den nationalen Befreiungskrieg aus. Im August 1922 war die griechische Invasion zurückgeschlagen. Die Zeche zahlten die Griechen Kleinasiens, sie wurden mit dem griechischen Heer nach Westen übers Meer vertrieben. Der Vertrag von Lausanne besiegelte im Juli 1923 einen fast kompletten griechisch-türkischen Bevölkerungsaustausch, die erste zwischen zwei Staaten vereinbarte Zwangsumsiedlung der Geschichte.

Damit hatte sich die Türkei in Abwehr europäisch inspirierter und lizenzierter Eroberungspläne die Voraussetzungen für den Aufbau einer „modernen“ Nation geschaffen. Und auch der Nationalismus, den Atatürk als „Vater der Nation“ im Krieg gegen die existenzielle Bedrohung mobilisierte und der zum ideologischen Kitt der neuen Nation wurde, war ein Rückgriff auf europäische Modelle. Die kemalistische „Erfindung der Nation“ erinnert an die Konstituierung anderer Nationalstaaten in Südosteuropa. Um aus einer national indifferenten muslimischen Bevölkerung „stolze Türken“ zu machen, bedurfte es einer Kombination von sozialer Mobilisierung, Erziehungsdiktatur und brachialer Austreibung partikularer Identitäten. Auch dieses Rezept war den Europäern nicht fremd.

Die besondere patriarchalische Färbung des Kemalismus erklärt sich aus dem Rückstand der gesellschaftlichen Entwicklung. Aber sie geht auch auf das Vorbild anderer verspäteter Nationen zurück: Die ideologische Blaupause des türkischen Projekts ist durch die „Epoche des Faschismus“ geprägt. Auch ein entscheidendes Merkmal des kemalistischen Nationenbegriffs, die panische Negation aller religiös-ethnischen Untergruppen und Minderheiten, hatte einen historischen Grund: Die mit dem Bevölkerungsaustausch abgeschobenen europäischen Muslime sollten sich im neuen Vaterland nicht ausgegrenzt, sondern als gleichberechtigte „Türken“ heimisch fühlen.

Die wichtigsten Weichen für die Geschichte, an deren Ende die moderne Türkei als Erbe des Osmanischen Reiches steht, wurden also im Zuge der europäischen „Ostpolitik“ gestellt. Es wäre deshalb nicht nur „ungerecht“, sondern historisch unklug und perspektivlos, die heutige Türkei auf ihrem von Europa geprägten und aufgezwungenen Sonderweg allein zu lassen. Statt ihr zu helfen, den Weg nach Europa zu vollenden, und das heißt vor allem: das kemalistische Modell zu liberalisieren und eine demokratische Zivilgesellschaft herauszubilden.

Das bedeutet allerdings auch für die heutige Türkei einige Einsichten, mit denen sich auch die politischen Eliten noch schwer tun. Zum einen die Einsicht, dass die türkische Gesellschaft keineswegs schon durch den Kemalismus gründlich und irreversibel „europäisiert“ wurde, wie es die kemalistische Ideologie behauptet. Zwar hat Atatürk eine konsequente „Verwestlichung“ eingeleitet und wichtige Reformen durchgesetzt (Sprachreform und Alphabetisierung, Abschaffung des Kalifats und Neutralisierung der Religion durch den Staat). Doch eine väterliche Erziehungsdiktatur führt selten zu demokratischen Verhältnissen. Atatürk hat sich auch nie als „Demokrat“ definiert. Die ideologische Kombination von „Etatismus“ und „Nationalismus“ ließ keinen Raum für die „westliche“ Grundidee, dass Staat und Nation der Entfaltung des Individuums dienen sollen und nicht umgekehrt.

Die Entstehungsbedingungen des Kemalismus sind also ein Handikap, das volle demokratische Verhältnisse in der Türkei bis heute verhindert hat. Das erklärt auch, warum eine islamisch und nicht kemalistisch geprägte AKP-Regierung in Ankara das Reformprogramm, das der EU-Beitritt erfordert, konsequenter vorangebracht hat als die kemalistischen Politiker vor Erdogan. Es erklärt auch, warum zu den härtesten Gegnern einer konsequenten Demokratisierung die Teile der politischen Elite gehören, die Murat Belge als Hardcore-Kemalisten bezeichnet. Ihre Machtpositionen haben sie in den Bürokratien, in der Justiz und im Militär; ihr wirksamstes Instrument ist der „tiefe Staat“, der sich um den vom Militär kontrollierten Geheimdienst MIT kristallisiert.

Die beiden politischen Pole, die sich heute in der Türkei am Eingangstor zur EU gegenüberstehen, sind also nicht einfach die „islamischen Kräfte“ Anatoliens und ein „westlich orientiertes“ Lager. In der Frage, wie rasch und radikal die (Kopenhagener) Kriterien der EU zu erfüllen seien, verlaufen die Fronten ganz anders. Ihr Verlauf zeigte sich bei einer Konferenz der Grünen-Fraktion des Europäischen Parlaments, die Ende Oktober in Istanbul stattfand. Auf einem Panel über die Zukunft der türkischen Demokratie kritisierten Intellektuelle wie der Schriftsteller Orhan Pamuk und Murat Bilge, Vorsitzender der Helsinki Citizens Assembly in der Türkei, ihre eigene Gesellschaft und ihre politische Klasse. Orhan Pamuk meinte, für vieles, was man auf diesem Podium fordere, wäre man noch vor kurzem ins Gefängnis gewandert. Er fühle sich als türkischer Bürger sicherer, seitdem er unter dem Schutz Europas stehe. Die kemalistische Reaktion kam aus dem Publikum: „Herr Pamuk, warum hassen Sie die Türkei? Warum lieben Sie Ihr Vaterland nicht?“, empörte sich eine Disputantin.

Der Schriftsteller antwortete ruhig: „Wissen Sie, es gibt Leute, die lieben ihr Vaterland, indem sie foltern. Ich liebe mein Land, indem ich meinen Staat kritisiere.“ Mit dieser Antwort verletzte Pamuk gleich zwei Tabus der harten Kemalisten: Er sprach vor internationalem Publikum das Thema Folter an, das bis vor kurzem als legitimes Instrument zur Verteidigung des türkischen Staates galt. Und er verwarf die Gleichsetzung von Staat und Nation, die das Kernstück der kemalistischen Konfession darstellt.

Die Einheit von Staat und Nation war eine historisch unvermeidliche Doktrin, das ideologische Fundament, auf dem die moderne Türkei errichtet wurde. Dass diese Einheit in einem Abwehrkrieg erkämpft werden musste, hatte freilich die fatale Folge, dass sich die Armee als Garant des Staates legitimieren konnte: Die Gleichsetzung von Staat und Nation erweiterte sich zur Einheit von Staat, Nation und Armee. Mit der Einführung des Mehrparteiensystems nach 1945 hat das Gewicht der türkischen Armee in dieser Gleichung noch zugenommen. Das Offizierscorps sah sich als Hüter des kemalistischen Erbes gegen die Gefahren des politischen Pluralismus bestätigt. Das äußerte sich unter anderem in den Militärcoups zwischen 1960 und 1981 und erneut 1997 in dem „weichen Putsch“, der die islamistisch orientierte Regierung Erbakan demontierte.

Die politische Rolle der Armee ist sogar in der türkischen Verfassung kodifiziert, die die Armee nicht nur mit der Landesverteidigung betraut, sondern auch mit der „rechtzeitigen und korrekten Identifizierung von Gefahren für die Einheit des Landes und der Nation“. Und sie darf gegen jeden „offenen oder verdeckten Versuch“ vorgehen, „die unteilbare Integrität der türkischen Nation zu zerstören, von wo immer diese Bedrohung ausgeht“.

Zweifellos sehen Hardcore-Kemalisten eine solche Bedrohung auch in den Zumutungen, die ein EU-Beitritt für die Türkei mit sich bringt. Am heftigsten polemisierten sie auf der Grünen-Konferenz gegen die Forderungen aus Brüssel, die verbrieften Rechte von ethnischen und religiösen Minderheiten zu garantieren. Selbstverständliche EU-Konzepte wie „Föderalismus“ und „Europa der Regionen“ sind in dieser Wahrnehmung gleichbedeutend mit „Separatismus“, also Staatsgefährdung. Der Sèvres-Komplex sitzt tief. Und das Misstrauen, Europa wolle die Türkei womöglich aufteilen oder schwächen, sitzt auch bei vielen EU-Befürwortern dicht unter der Haut.

Die Perspektive Europa ist der entscheidende Katalysator für die demokratische Entwicklung der Türkei. Der entscheidende Maßstab ist die Herausbildung und Festigung der Zivilgesellschaft. Nur wenn diese sich mehr Raum erkämpft, wird sich die Türkei für eine EU-Mitgliedschaft tatsächlich qualifizieren können. Und nur wenn das Individuum als Staatsbürger – und auch als Mitglied einer „Minderheit“ – sich vom totalen Verfügungsanspruch „der Nation“ emanzipieren kann, wird sich die Türkei zu einer vollen Demokratie entwickeln.

Ob es so kommt, wird in der Türkei entschieden, vor allem im Streit zwischen Etatisten und Demokraten. Dieser Streit wird eine heftige Dynamik freisetzen, und sein Ausgang ist offen. Die Hüter des erstarrten Kemalismus werden versuchen, ihre Machtpositionen zu behaupten. Gegenüber dem traditionellen Lager haben die demokratischen Kräfte umso bessere Chancen, je eher die Beitrittsverhandlungen beginnen und je klarer ihre Ziel definiert werden. Umgekehrt wirken einschränkende Bedingungen, die von der türkischen Öffentlichkeit als „diskriminierend“ empfunden werden, wie Knüppel zwischen die Beine der demokratischen Kräfte. Zum Beispiel wäre es ein fataler Fehler, wenn der EU-Gipfel am 17. Dezember pompös deklarierte, dass die Verhandlungen mit der Türkei „ergebnisoffen“ geführt werden. Denn es wäre das erste Mal, dass die Möglichkeit des Scheiterns einem EU-Kandidaten mahnend ins Stammbuch geschrieben wird.

Dabei wissen alle politischen Akteure in der Türkei, dass der Ausgang des Verhandlungsprozesses insofern natürlich „offen“ ist, als er von den politischen Kräfteverhältnissen abhängt, die sich in den nächsten zehn bis fünfzehn Jahren im Lande entwickeln werden.

Dabei müssen sich alle Akteure über eines im Klaren sein: Als EU-Vollmitglied wird die Türkei nicht dasselbe Land sein wie der Kandidatenstaat von heute. Die Hardcore-Kemalisten werfen ihren Kritikern vor, sie wollten im Grunde eine „Zweite Republik“. Dieser Vorwurf des „Hochverrats“ drückt nur die bange Ahnung aus, dass eine erstarrte Ideologie in einer europäischen Türkei keine Zukunft hat. Aber die Transformation wird sich nicht als Bruch vollziehen, sondern als offener demokratischer Prozess, also über Konflikte und Kompromisse.

Am Ende dieses Prozesses wird zum Beispiel die türkische Armee nicht mehr ein „Staat im Staate“ sein, dessen Budget parlamentarischer Kontrolle entzogen ist. Das Justizpersonal wird nach europäischen Standards ausgebildet sein. Religiöse und ethnische Gruppen werden zum Beispiel das Recht genießen, sich zu der Identität zu bekennen, die sie selbst empfinden. Und in der Öffentlichkeit wird man die eigene Geschichte unbefangen diskutieren können, also auch Fragen wie die nach dem Schicksal der Armenier am Ende des Osmanischen Reichs.

Die Regierung Erdogan hat auf legislativer Ebene die Basis für solche Entwicklungen geschaffen. Wie diese vorankommen, wird sich zeigen müssen. Aber die EU sollte alles vermeiden, was den falschen Kräften in die Hände spielt. Gerade in diesen Zeiten sollte es sich Europa nicht leisten, eine große Chance zur Befriedung einer konflikträchtigen Region an ihrer Peripherie zu verspielen. Sahin Alpay, einer der klügsten türkischen Kommentatoren, hat diese Chance so beschrieben: „Während die harte Macht der USA den Irak zerstört, kann die weiche Macht Europas die Türkei transformieren.“

Banger Blick in Richtung Militär¹²⁸

AKP-Vize Gül will sich doch noch zum Staatspräsidenten wählen lassen. Das Militär kann das nur noch mit einem Staatsstreich verhindern. Das ist wenig wahrscheinlich.

ISTANBUL taz Seit gestern richtet sich die Aufmerksamkeit der politischen Beobachter in der Türkei wieder verstärkt in Richtung Generalstab. Wird das Militär es hinnehmen, wenn nun, nach dem unerwartet hohen Wahlsieg der islamisch grundierten AKP, deren Vizechef und amtierender Außenminister Abdullah Gül erneut für das Amt des Staatspräsidenten antritt?

Mitte der Woche kündigte Gül an, er könne nach dem Wahlsieg seine Kandidatur nicht so einfach zurückziehen. Seine Wähler erwarteten viel mehr, dass er dabei bleibe. Das hörte sich zunächst noch zurückhaltend an, erhielt aber einen neuen Schub, als Ministerpräsident Recep Tayyip Erdogan volles Verständnis für Güls Haltung bekundete und vor allem, nachdem Devlet Bahçeli, Chef der rechtsradikalen MHP in einem Interview ankündigte, seine Partei werde im neuen Parlament die Wahl des Präsidenten nicht boykottieren.

Das ist entscheidend, weil das Verfassungsgericht im Mai der Opposition mit ihrem Antrag Recht gegeben hatte, dass zur Wahl des Staatspräsidenten zwar im dritten Durchgang eine absolute Mehrheit genügt. Damit die Wahl aber gültig ist, müssen mindestens zwei Drittel aller Abgeordneten anwesend sein. Nachdem Bahçeli die Anwesenheit seiner 70 Abgeordneten verkündet hat, dürfte die Wahl Güls nicht mehr an Verfahrensfragen scheitern. Der Streit über die Kandidatur Güls und die Blockade der Opposition hatte dazu geführt, dass die Parlamentswahl von August auf Juli vorgezogen wurde.

Die durch die Parlamentswahl angeschlagene kemalistische CHP allein wird Gül nun auch nicht mehr aufhalten können, bleibt also nur noch das Militär.

Seit der Wahl schweigt der vorher so massiv aufgetretene Generalstabschef Yasar Büyükanit. Fast alle Kommentatoren in den türkischen Medien sind sich einig, dass das wohl auch so bleiben wird. "Das Militär", schreibt der einflussreiche Kolumnist Mehmet Ali Birand, "wird sich nicht gegen den Willen des Volkes stellen. Die Türkei ist nicht Lateinamerika".

Tatsächlich bleibt dem Militär in der Türkei auch wenig Spielraum. Selbst wenn es nun noch einmal mit massivem Druck die Wahl Güls verhindern wollten, wird der dann im Herbst mit großer Wahrscheinlichkeit in direkter Wahl gewählt werden. Die Alternative wäre nur ein echter Staatsstreich und

¹²⁸ <http://www.taz.de/1/politik/europa/artikel/1/banger-blick-in-richtung-militaer/>, 27.07.2007.

die Einsetzung einer Militärjunta. Dafür gibt es aber weder die innen- noch außenpolitischen Voraussetzungen.

Die türkische Elite und der Linksnationalismus

Feindbild Islamisierung¹²⁹

"Türkischer Junge, türkisches Mädchen, bewahrt euer Türkentum!" Die Zeitschrift, auf deren Webseite sich diese markigen Worte finden, ist kein rechtsradikales Kampfblatt, sondern nennt sich Türkische Linke. Ihre Autoren wettern gegen den Ausverkauf der Türkei an die EU und die USA. Sie hetzen gegen nationale und religiöse Minderheiten und denunzieren ihre Kritiker als "vaterlandslose Gesellen". Als Vorbilder verehren sie Atatürk, Che Guevara und Deniz Gezmis, einen linksradikalen Studenten, der 1973 wegen der Entführung von US-Soldaten hingerichtet wurde. Al-Qaida und Saddam Hussein preisen sie als Vorkämpfer der Dritten Welt. Vehement fordern sie den Sturz der Regierung Erdogan durch das Militär.

Die Macher dieses Blattes sind die radikalsten Vertreter einer politischen Strömung, die man kennen sollte, will man verstehen, was derzeit in der Türkei vor sich geht. Gemeint ist der türkische Linksnationalismus - ein Gemisch aus Staatsgläubigkeit, geopolitischen Sandkastenspielen, marxistisch gefärbter Rhetorik, aber auch offenem Rassismus gegen Kurden, Griechen, Armenier und Juden. Von diesem Ideologiemischmasch fühlt sich zwar nur ein kleiner Teil der türkischen Bevölkerung angesprochen. Aber dieser Teil gehört zur Elite. Bei Wahlen in Universitätsgremien und Anwaltskammern ist mit ihnen zu rechnen. Ihre Webseiten und Publikationen stammen oft aus Ferienorten an der Mittelmeerküste, die zwar nicht als Medienstandorte bekannt sind, wo sich aber viele pensionierte Offiziere und Ministerialbeamte niedergelassen haben. Prominenter Autor der Türkischen Linken ist etwa Yekta Güngör Özden, ein ehemaliger Präsident des Verfassungsgerichts.

Auch an dem "Ergenekon"-Netzwerk, das jüngst aufgedeckt wurde, waren führende Linksnationalisten beteiligt. Zu den Chefideologen jener Verschwörer, die gegen Ministerpräsident Erdogan putschen wollten, zählt Dogu Perincek. Der Führer der türkischen "Arbeiterpartei", einer linksnationalistischen Politsekte, war einst ein führender Kopf der türkischen Achtundsechziger; in den Siebzigerjahren leitete er den legalen Zweig der türkischen Maoisten.

Im Unterschied zu den Achtundsechzigern im Westen betrachteten die in der Türkei nicht das Establishment als ihren Hauptgegner - sondern vielmehr die hemdsärmeligen Politiker der rechten Mitte, die auch von der Elite verachtet wurden. Über den Linkskemalismus der Zeitschrift Yön (Die Richtung) hatten diese studentischen Aktivisten zum Marxismus gefunden. Im Einklang mit dem elitären Selbstverständnis vieler Kemalisten beklagte Yön, dass die Türkei nach dem Militärputsch, der 1960 den konservativen Ministerpräsidenten Menderes zu Fall brachte, zum Mehrparteiensystem zurückgekehrt war. Denn nur die Elite sei ihrer Meinung nach geeignet, eine Gesellschaft der Dritten Welt zu führen, da die "ungebildeten Massen" sonst den "Lockrufen religiöser Verführer im Solde des Imperialismus" zu verfallen drohten. Als Todsünde der türkischen Nachkriegspolitik galt ihnen der Beitritt zur Nato. Eine konsequente Umsetzung kemalistischer Ideale - Säkularismus, Dritte-Welt-Nationalismus und zentrale Lenkung der Wirtschaft - erkannten sie vor allem im autoritären arabischen Nationalismus.

Weil sich diese Vorstellungen bei den heutigen Linksnationalisten wiederfinden, werden sie von ihren Gegnern gerne als "türkische Baathisten" verspottet - eine Anspielung auf die syrische und irakische Baath-Partei. Tatsächlich gab es in der Vergangenheit mehrfach Verschwörungen von Offizieren und Intellektuellen, die das parlamentarische System der Türkei durch eine Einparteiendiktatur ersetzen wollten. Nachdem der letzte dieser Umsturzversuche im März 1971 aufflog, verloren Linke in der Armee auf Jahrzehnte hinaus an Bedeutung. Linksnationalisten wie Dogu Perincek haben mit dem Militär daher eigentlich keine guten Erfahrungen gemacht: Nach dem Putsch 1980 wurde er, wie viele andere linke Aktivisten auch, verhaftet und verurteilt.

Seine Liebe zur Armee entdeckte Perincek erst Mitte der Neunzigerjahre, als diese ihm nun als die einzige Kraft erschien, die der islamistischen Wohlfahrtspartei Einhalt gebieten könnte. Auch das Militär hatte sich mittlerweile verändert. Hatten die Generäle nach dem Putsch von 1980 unter dem Schlagwort der "türkisch-islamischen Synthese" noch selbst religiöse Kräfte gefördert, so schlossen viele aus dem Aufstieg der Wohlfahrtspartei sowie des vorgeblich apolitischen Predigers Fethullah Gülen, dass dadurch eine Entwicklung mit unkontrollierbarer Eigendynamik in Gang gesetzt worden war.

¹²⁹ <http://www.taz.de/1/debatte/kommentar/artikel/1/feindbild-islamisierung/>, MARTIN RIEXINGER, 27.07.2008

Auch außenpolitisch kam es zur Neuorientierung. Die amerikanische Unterstützung der Kurden im Nordirak befremdete die Generäle und verstärkte neutralistische Positionen im Militär. Noch mehr Widerwillen erregten die Bestrebungen türkischer Politiker für einen EU-Beitritt der Türkei, da dies die Rolle des Militärs schwächen und dem Sicherheitsapparat Zügel anlegen würde. In ihrer Klage über den Verlust nationaler Souveränität fanden sich diese Militärs nun plötzlich auf einer Wellenlänge mit linken Antimperialisten wieder.

Aber nicht allein an das Militär näherten sich die Linksnationalisten an - ideologisch und organisatorisch tasteten sie sich auch an die rechtsextreme Nationale Aktionspartei (MHP) heran, die sich zudem von ihrem religiösen Flügel getrennt hatte. Der Rechtsanwalt Kemal Kerincsiz, bekannt geworden durch seine Strafanzeigen gegen Orhan Pamuk, kommt "von rechts" - im Ergenekon-Netzwerk führte er Nationalisten unterschiedlicher Schattierung zusammen. Angeregt durch die rechten Ideologen, träumt auch die Türkische Linke von einem Großstaat Turan, der vom Balkan bis Korea reicht, während Dogu Perincek mit "Eurasien"-Fans und Putin-Unterstützern wie Alexander Dugin zusammenarbeitet und den Schulterchluss von Slawen und Turkvölkern propagiert.

Liebingsfeinde der Linksnationalisten sind - neben der Regierung Erdogan - auffällig viele ehemalige Weggefährten aus Achtundsechziger-Zeiten. Denn ein Teil der ehemaligen Linksaktivisten ging den entgegengesetzten Weg, brach mit antiimperialistisch verbrämtem Nationalismus wie mit staatsfixierten Denken. Eng vernetzt mit europäischen Organisationen, setzen sie lieber auf die Stärkung der Zivilgesellschaft und treten dafür ein, die Vielfalt der Gesellschaft zu akzeptieren.

Dass in der Anklageschrift gegen die Ergenekon-Verschwörer nun vor allem nationalistische Publizisten und Akademiker ins Visier genommen, die Verdächtigen aus den Reihen des Militärs dagegen geschont werden, spricht für einen Deal zwischen Regierung und Armee. Glaubt man Gerüchten, dürfte auch das aktuelle Verbotsverfahren gegen die AKP nur mit einer Verwarnung enden. Für die Linksnationalisten ist das keine gute Nachricht. Für die liberalen Kräfte in der Türkei aber möglicherweise auch nicht.